5780/76

RIJKSMUSEUM VAN
NATUURLIJKE HISTORIE
LEIDEN

naturalis
nationaal natuurhistorisch
museum
postbus 9517
2300 RA leiden
nederland

7 7496 000056765 9

bibliotheek

AAT
HMA

RIJKSMUSEU
NATUURLIJKE
LEIDE

LEGAAT
BOSCHMA

RBR A00273 5780

Hilbrandszoehma

1916.

METAMORPHOSIS
NATURALIS
autore
Ioanne Goedardo
Mediobürgensi
Mediobürghi
Apud Iacobum Fierens
Bibliopolam

METAMORPHOSIS NATURALIS,

OFTE

HISTORISCHE BESCHRYVINGHE

VANDEN

Oirſpronk, aerd, eygenſchappen ende vreemde veranderinghen der wormen, rupſen, maeden, vliegen, witjens, byen, motten ende dierghelijcke dierkens meer; niet uyt eenighe boecken, maer alleenelijck door eygen ervarentheyd uytgevonden, beſchreven, ende na de konſt afgeteyckent.

Door

JOHANNEM GOEDAERDT.

TOT MIDDELBURGH,

By JAQUES FIERENS, Boeck-verkooper, inde Globe.

RIJKSMUSEUM VAN NATUURLIJKE HISTORIE

AEN DE.
EDELE MOGENDE
HEEREN mijn HEEREN
de GECOMMITEERDE
RADEN
's Lands ende Graeflijckheyds
VAN
ZEELANDT.

GElijck Godt het begin is aller dingen, ſoo is hy oock het eynde van alles: ende ghelijck alles uyt hem ende door hem is, ſoo mede tot hem Rom. 11. want daer en is geen der ſchepſelen ſoo geringh, of uyt de aendachtige op-merckinghe der ſelve kan-

men

men veelſints ende overvloedighe ſtoffe vinden om Godt te loven, ende ſijne wonderlijcke wijsheyd ende voorſienigheyd te verwonderen. De waerheit hier van heb ick met ervarentheyd bevonden inde wormen, rupſen, maden, ende dierghelicke kruypende ghedierten: welcke hoe welſe meeſt venynigh zijn, nochtans voor de voghelen tot een goedt voedſel verſtrecken. Ende hoe wel deſe dieren by na van een yder niet geacht en werden, ſoo ſal nochtans uyt de beſchrijvinge

van deſe mijne eyghen bevindinge klaerlick blijcken, dat inde ſelfde geen minder, maer eer onghelijck meerder redenen van verwonderinge bevonden worden, dan ſelfs in de grootſte ſchepſelen, ende die in haer aen-ſien meeſt gheacht worden. Soo dat de wonderen der Natuyr ſich inde kleynſte ſchepſelen als verbergen, ende ernſtelick na-geſpeurt zijnde, aldermeeſt komen te vertoonen. Waer uyt beveſtigt wort het ghene den Goddelicken Sang-dichter geſegt heeft, dat

de goedertierentheid des Heeren over alle ſijne wercken is, ende dat hyſe alle met wijſheydt ghemaeckt heeft.

De al-beſorghende ende al-beſtierende Voorſienigheydt Godts blijckt onder anderen inde gemelde dierkens, door dien ſy door haer vernuft ſich weten des winters inde aerde ſeer voorſichtelick te bewaren; want als het grondt-water begint te rijſen ſo rijſen ſy mede op-waerts aen; ende als het daelt, ſo daelen ſy mede: ende als het vrieſt, ſo houden ſy haer

altoos onder de bevroſen aerde, ende ſy en ſullen haer niet veel dieper begeven uyt vreeſe van het water, ten zy in hoogh land, gelijck ick ſulx dickmael bevonden hebbe aen de molenaers, die ſich in Auguſto inde aerde begeven, eer de koude daeghen komen, ende leggen haer eyeren inde aerde om uyt-gebroeyt te werden, eer dat het grondt-water kompt, om ſich als dan te konnen behelpen.

Aen verſcheyden andere dierkens heeft my het neerſtig onder-

onderſoeck ende de ervarentheydt geleert, datſe des winters inde aerde gelijck als doot liggen, ende haer ganſch niet en bewegen, ten zy datſe met de handen gegrepen worden; want ſo haeſt ſy de warmte des hands gewaer worden, ſoo beginnen ſy als op een nieuw te leven; doch ſo haeſt die uyt de handen weder inde aerde geſtelt zijn, ſo blijvenſe weder ſonder eenighe beweginghe: ende ſy en komen niet eer uyt de aerde, voor dat haer voedſel ghereedt zy, waer by ſy leven kon-

konnen, 't welck haer de ſeer voorbedagte Natuyr wel weet te leeren. So datſe haer reeckeninge wel weten te maeken met de ſwaluwen, welcke inſgelijx niet eer te voorſchijn en komen, voor dat het ſo warm zy, datter voor haer vliegkens ghevonden worden, welcke haer eenich voedſel zijn, daerſe by leven.

Maer de vee-mollen ſchijnen alle deſe noch in vernuft te overtreffen, inſonderheydt in het op-bringen ende uyt-broeden van ſijne eyeren: Want hy weet

weet ſeer behendelick een kluyt aerde uyt te hollen, ende ſijn eyeren daer in te legghen, ende de openinghe weder toe te maecken. Indien het kout weder wort, ſo neempt hy de gemelde kluyt ofte by na ronden bol aerde die hy dus toeghemaeckt heeft, ende weet de ſelfde leeger te doen nederſincken inde aerde; met de aerde van onderen wech te nemen ende boven te brengen: ende in teghendeel indien de locht warmer wort, ſoo weet hy die ſeer aerdigh op-waerts aen

te voeren, ende by-na boven de aerde te brenghen, ten eynde de eyeren te beter mogten uyt-ghebroeydt werden Sy worden gemeenelick daer ontrent gevonden, om daer voor ſorghe te draeghen; want indien de gemelde klomp aerde gebroocken wort ofte de eyeren verſtroeyt, ſo en komt'er geene van tot volmaecktheyt, maer ſterven alle.

Inde boſſchen, op de velden, inde hoven, huyſen, ja alleſints ende rontom ons inde locht, worden ontelbare ghe-

daenten van dierkens voortgebracht die ons van allen zijden omringen, ende dickmael by de kaers ſich vertoonen, ende ons verſchricken door haer gheſwerm ontrent haer vlam, waer doorſe ſomtijts verbrant worden. Onder welcke zijn verſcheyden ſoorten van vliegen, motten, uylen, maeden, moggen, ende menigerley andere. Doch van waer alle deſe dierkens haeren eerſten oirſpronck nemen, ende wat vremde veranderingen van de een ſoorte in een ander,

ende hoedanige vvonderlicke eygenſchappen die hebben, is vveynich of by na niet bekent. Gemerckt de onder-ſoeckers der Natuyr dit meeſtendeel voor by ſchijnen ghegaen te hebben, of om datſe deſe dieren te vveynig geacht hebben, of om dat hare ſoorten ſo veelderley vvaeren, ende vele ſo kleyn, dat haer de moeyte verdroten heeft. Te meer, devvijle ick in eygen perſoon bevonden hebbe, dat ick niet alleen ſeer grooten arbeyt ende een onvermoeyelicke neerſticheit,

maer

maer oock menige jaren in het na-ſpeuren der gemelde dingen hebbe moeten beſteden. Hoevvel nochtans dit my alles niet alleen gheenſints en verdriet, maer met meerder vlijdt aengedaen vverde, om na verloop van vijf-en-tvvintig jaren, oock de volgende (ſo veele my Godt in het toecomende verleenen zal) daer in te beſteden. Ten eynde 't ghene te vooren verſuympt ende onbekent gevveeſt is, ter eeren Gods, ende tot vermaeck van alle Natuyr-onderſoeckers mach in het

licht

licht komen, ende blijcken datter niets vande ſchepſelen Godts verachtelick is, maer datſe alle ſeer goet ende met een onuytſprekelicke wijsheyt beſchickt zijn: ja mede, dat (buyten het oordeel ende verwachten der menſchen) inde kleynſte ende minſt gheachte ſchepſelen, de wonderen der Natuyr aldermeeſt ende by uytnementheydt ghevonden worden[a].

a. By voorbeeldt, iſſer niet meer aerdigheydt ende ſchoonheydt inde koſtelicke gheſteenten die ſeer kleyn zijn, dan inde hooge ende groote klippen ende ſteenrotſen? Hier uyt blijckt, datmen de

So dat uyt het na-ſpeuren deſer dieren, niet alleen veele ſaecken ſullen ontdeckt worden

waerdigheydt der ſaecken niet uyt de uytwendighe grootte des lichaems, maer de inwendighe kracht ende geſtalte moet af-meten. Auguſtinus heeft niet ontſien een geringhe vlieghe om haer wonderlicke gedaente, levendige ziele, verſcheyden ſinnen, coleuren, bewegingen, ende ſo voorts; boven de ſonne te verheffen. Ende ſo heeft hy door een vlieghe de Manicheen wederlegt, welcke (om datſe de menſchen ſomtijts onghemack aen doen) loochenden dat de vlieghen, mogghen, ende diergelicke dieren, van Godt gheſchaepen waeren. Siet hier van by Auguſtinus *lib. de duabus animabus contra Manichæos.* Daerom oordeelt Aldrovandus *in Prolegomenis ad libros de inſectis.* Dat deſe dierkens *inſecta* genaempt, volmaeckte dieren zijn, ende geenſints onvolmaeckt geacht moeten worden. Want ſy hebben yder haer eyghen lichaem, eygen ziel, ende alles dat na haren aerdt, tot haer onderhoudt ende weſen noodtſakelick is. So dat het ten hoogſten wonderlick is, hoe inde kleyne dierkens, (van welke ſommige naeuwelijx ſonder vergroot-glaſen konnen geſien worden) ſo veel verſcheyden leden zijn, waer doorſe bewogen

den die te vooren verborghen waeren; maer oock ſtil-ſwijghens wederleght verſcheyden dwaelinghen der ghene welck deſen arbeydt ontſiende of liever verachtende, meynden datſe by-na tot de volmaecktheyt

gen ende gevoet werden; ja verſcheyden uytwendige ſinnen gebruycken, voorteelen, ende ſo voorts. Ja het ſchijnt dat deſe dierkens het leven eenichſins vaſter aenhangt dan de andere groote dieren. Want behalven dat de byen ende vlieghen die in het water verdroncken zijn, inden warmen aſſche weder levendich worden: ſo leven menighe ſoorten vande *inſecta* des winters inde holen, reten ende heymelicke plaetſen ſonder eten. Ja de vlieghen ſpelen ende leven eenen goeden tijdt ſonder hoofden, als of ſy nerghens van en wiſten. Auguſtinus verhaelt een exempel van een veel-voetighen worm, welcke in verſcheyden deelen gheſneden zijnde, alle leefden ende voortliepen, even of het verſcheyden dierkens geweeſt waren. Leeſt daer van *lib. de anima quantitate cap.* 30.

der kenniſſen gekomen waren, welckers geringſte deelen haer noch onbekent waeren. Deſe mijne uytvindinghen heb ick door den druck gemeen ghemaeckt, niet ſo ſeer door mijn eyghen drift, als wel door het aenporren ende menichvoudig verſoeck van andere; te meer, alſo ick hier niet op het papier en ſtelle, dan het gene ick ſelfs in perſoon hebbe ondervonden; welcke ervarentheyd ick oordeel de ſeeckerſte ende beſte te weſen om tot rechte kenniſſe te geraecken. Want
waer

waer door iſt anders ontſtaen, dat de werelt nu ſo ontelbare dwaelingen, voor-oordeelen, ende ydele vertellingen (ſelfs in natuyrlicke dingen) geloof gheeft? anders dan hier uyt, datſe de eygen ondervindinge na-latende, verleyt zijn geworden door onſekere ende ydele bedenckingen; niet willende haer verſtandt voeghen na den aerdt der ſaecken, (welcke ſy nochtans ſochten) maer de dingen ſelve draeyen na haere ydele inbeeldingen. Ende gemerckt ick naeſt Godt, my
meeſt

meeſt verbonden achte aende Overheden die Godt over de ſtadt mijner gheboorte, ende gheduyrighe woon-plaets gheſtelt heeft; ſo heb ick deſe mijnen arbeyd U Ed. Mogentheden toe-geeygent, van herten biddende dat Godt Almachtich uwe loffelicke Regeringe lange ende overvloedelick gelieve te ſeghenen.

U Ed. Mog. ootmoedigen ende goedtwilligen dienaer

JOANNES GOEDAERDT.

BY-VOEGHSEL.

OM dit bladt niet ledigh te laten, heb ick niet ongheraden ghedacht hier by te doen voegen eenige veerskens genomen uyt den geleerden Vida lib. 2. de Bombyc. in welcke hy seer aerdichlijck beschrijft de veranderinge der Sijde-wormen in uyltjens ende daerna in ghevleugelde witjens. Item de wijse van haer voorteelinghe, ende hoe datse drye a vier dagen met dat werck besich zijn: ende waerom dat dese witjens niet en eten, maer in korten tijt sterven, daer nochtans de natuyr (die niet te vergeefs en doet) haer een mondt ende buyck gegeven heeft; waer van den geleerden Aldrovandus bekent dat hy geen reden en weet te geven.

Ecce autem ut rostro follem terebravit acuto
Protinus erumpit visu mirabile monstrum
Alitis in parvæ bombyx collecta figuram,
Et nova se rerum facies mirantibus offert.
Ergo carceribus cum rupit multa viam vis,
Et sese cæcis populi eripuere tenebris
Aligeri, atque iterum lucis venere sub auras;
Hærent attoniti rerum novitate, neque audent
Remigio alarum se aperto credere cœlo:
Dissimilesque sui tacitè nova corpora secum
Mirari forma, nec sese agnoscere in illa.
Cornua mirantur fronti, mirantur & alas,
Et vires nil supra audent tentare priores
Diffisi, memoresque sui, sed tum neque gustant

Pabula,

Pabula, nec vitæ quærunt alimenta prioris,
Tantus adhuc memores timor atri detinet orci.
Idcirco aligeræ neque frondem suffice genti
Incassum, neque potandos admoveris amnes.

atque iterum.

Concubitu indulgent omnes, ut semina gentis
Munere defuncti vitæ post fata relinquant,
Et servare genus valeant, stirpemque tueri.
Nec verò, velut in sylvis genus omne ferarum,
Alituumque vagos passim furantur amores,
Sed connubia certa, sed electi Hymenæi.
Ille suam tenet, illa suum, dulcique fruuntur
Amplexu caudis ambo per mutua nexis.
Instant, & validis juncti compagibus hærent.
Nec veneris brevis usus erit, videre revincti
Quartam sæpe diem, nec quas legere relinquent,
Donec uterque cadat, nec enim si viribus haustus
Mas prius occiderit, longum tamen ipsa superstes
Fœminia erit; sed ubi concepta effuderit ova,
Nulla mora, amplexu nondum divulsa sequetur.
At verò quæ infusa vides mantilibus albis
Semina seu milii exigui tenuissima coge.
Hæc tibi post annum sobolis spes certa creandæ.

Aen

Aen den goedtwilligen

LESER.

HOewel de n mensch na Godts beeldt, ende op het eynde der wercken Godts, als een kort begrijp des wereldts gheschapen zijnde, door het verval inde sonde, in groote elende niet alleen, maer oock onwetenheyt selfs van natuyrelicke saecken ghekomen is. Nochtans is in ons noch over-gebleven sodanigen licht ende bequaemheyt, door welcke wy met neerstich onder-soeck ende op-merckinge, uyt de geschapene ende sichtbare dingen connen verstaen ende bemercken 'tgene andersints in Godt onsienelick is Rom. 1. namelick sijne ondoorgrondelicke wijsheydt, goedtheydt, macht, ende soo voorts. Ende gemerckt de eere Godts is het uytterste eynde aller saecken, ende d' erhalven den voornaemsten plicht der menschen; soo heb ick na mijn vermoghen. oock getracht yets uyt te vinden dat tot dat eynde mochte dienstich wesen. Ende siende dat vande hemelen, sterren, gewassen, dieren, de gestalte des werelds, der menschen: item van Goddelicke,

natuyrelicke, borghelicke ende alderley andere dinghen door verſcheyden hooghe verſtanden veel uyt-ghevonden ende beſchreven was: ſoo heb ick voor my verkooren een ſtoffe, op welcke de andere weynich of niet by na ſchijnen ghedacht te hebben, om hare gheringheyt (ſoo ſy dachten) of oock om de moeyelicke ende lang-duyrige onder-vindinghe die daer toe vereyſt was. Immers dat mach ick ſeggen, (hoewel op mijn en des druckers verſoeck, door den gheleerden D. JOANNES de MEY het naeſt-volghende Capittel ende eenige weynige aenteyckeninghen by-gevoeght zijn,) dat ick hier van niets hebbe beſchreven dat uyt eenige andere boecken gehaelt is, of van hooren ſeggen; maer alleenelick het gene ick door eygen ervarentheydt ende door een veel-jarighe ende onvermoeyelicke neerſtigheydt hebbe uyt-gevonden: daer de andere ſchrijvers maer in het ghemeen hebben geſchreven, ende niet volgens eygen ende byſondere bevindinge. Ende hoewel mijnen arbeydt maer en gaet over kleyne ende verachte dierkens, nochtans ſal uyt deſe beſchrijvinge blijcken waerachtich te weſen, dat Godt door Natuyre inde cleynſte

ſte dinghen aldermeeſt ſijn wonderen vertoont; ja ongelijck meer dan ſelfs dickmael inde grootſte ſchepſelen: 't welck den grooten Natuyr-kender Salomon oock duydelick aenwijſt Prov. 30. 24. *Deſe viere zijn vande kleynſte der aerde. Doch de ſelfde ſijn wijs, met wijsheyt wel verſien. De mieren &c.* Daerom heeft oock ten rechten een Poeet geſegt. *Eminet in minimis, maximus ipſe Deus.* Dat is, den aldergrootſten Godt is inde minſte dingen by uytnementheyt. Ende Salomon gebiedt den leuyen menſch te gaen tot de mieren, ende uyt het aenſien van hare wegen, (dat is bedrijf) wijs te worden Prov. 6. 6. 7. 8.

Oock quam my inden ſin dat alle Godts wercken goedt zijn geene uyt-gheſondert. Geneſ. 1. 31. 1 Thimoth. 4. 4. Pſal. 104. 24. *Hoe groot zijn uwe wercken o Heere? ghy hebtſe alle met wijsheyt gemaeckt, het aerdrijck is vol van uwe goederen.* Ende daerom en heeft het my niet verveelt mijne ledighe uyren inde onder-ſoeckinghe vanden aerdt, vreemde veranderinge, ende eyghenſchappen deſer dierkens te beſteden. Waerin ick niet alleen geen verdriet tot noch toe, maer in tegendeel groot vermaeck gehadt hebbe; hoewel ick den tijdt van vier

 ende

ende twintich jaren daer in besteedt hebbe, beginnende anno 1635.

Ende om alles wel uyt te vinden ende te onthouden, so hebbe ick de rupsen, maden, wormen ende diergelijcke dierkens onder glasen gestelt, met haer natuyrlick voedsel onder-houden, ende eerse tot veranderinge quamen na het leven af-gheteyckent. Oock heb ick pertinent aen gheteyckent den tijdt ende maniere van haere veranderinghen, ende 't gene daer van te voorschijn quam, af-gheteyckent.

Ick en heb oock niet ontsien 's nachts by de kaers te gaen soecken eenighe dierkens diemen by den dach niet en conde vinden. Somtijts heb ick met de spaede gaen soecken cleyne dieren die sich inde aerde ont-hielden. Ende op dat alles te beter mochte vertoont werden, so sal een yeder daer toe begeerich zijnde, niet alleen de af-beeldingen; maer oock alle de selfde door den Autheur met haere eyghen coleuren nae het leven af-geteyckent krijgen connen.

Vaert wel.

Eenige

Eenighe aenteyckeninghen meeſt uyt de voor-reden des ſeer gheleerden ende hoogh-beroemden Ulyſſes Aldrovandus, *over ſijn boecken vande dieren* inſecta *genaempt, dienende tot verklaringe vande volghende Hiſtoriſche beſchryvinghe ende bevindinghen.*

ARiſtoteles beſchrijft ons vijfderley ſoorten van dieren die *exanguia*, dat is, ſonder bloed of bloed-loos genaempt werden. De dierkens vande eerſte ſoorte worden genaempt *inſecta*: die vande tweede *teſtacea*, dat is die harde ſchelpen hebben: die vande derde *cruſtata* of *cruſtacea*, dat is die ſchalen of een ſachter ſlach van ſchelpen hebben: die vande vierde *mollia*, dat is; ſachte: die vande vijfde *zoophyta*, dat is, die een middel-matighen aerdt hebben tuſſchen de kruyden of de gewaſſen der aerde, ende de dieren.

Wy hebben voor-genomen eerſt te handelen van de *inſecta*, om dat deſe gedaente is de voornaemſte, ende veel meer verſcheydentheden heeft dan de andere. Ten anderen, om dat deſe dierkens veel treffelicker zijn dan alle de andere ſoorten, gelijck ick met veele ende ſeer ſtercke redenen ſoude konnen bewijſen. Ten derden, om dat vele ſeer vermaerde ende voordeftighe mannen my tot dit werck met grooten ernſt hebben aengemaent. Ende ten laetſten, om dat tot noch toe niemandt ter deegh ende na eyſch van ſaecken van deſe dierkens geſchreven heeft. Het welck lichtelick ontſtaen is, om dat deſe dierkens van het volck om haere kleynheydt

veracht geworden zijn; daer nochtans den onsterf-felicken Godt, ende sijn dienaresse de Natuyr, schij-nen meer wonders gheset te hebben in dese kleyne dierkens. dan inde grootste dieren die der ghevon-den worden; om te toonen datmen de saecken niet en moet afmeten of oordeelen na de grootheyt van haere lichamen, maer na de uytnementheydt van haere deughden ende krachten.

Dit blijckt inde kostelick ghesteenten klaerlick, welcke hoewelse seer kleyn zijn, nochtans meer uyt-nementheden, ende verwonderinge in haer vertoo-nen, dan de groote klippen ende woeste steenachti-ge bergen tot aen den Hemel verheven. Indienmen een os by een bye, of een esel by een miere wil ver-gelijcken; alles wel aenghemerckt zijnde, sal men meer uytnementheyd ende wonderen der natuyr, in dese kleyne, dan in ghene groote bevinden.

Inde kleynste dierkens seght *Plinius*, en kanmen noyt genoech verwonderen, hoe de voorsorghende natuyr inde selfde sulcken grooten verscheydent-heydt der leden heeft konnen maecken, daer som-mige in haer geheel soo kleyn zijn, datse of niet, of immers beswaerlick vande menschen konnen ghe-sien werden. Met wat groote konste zijn in dese dierkens de leden gemaeckt om te sien, hooren, ge-voelen, smaecken, riecken, bewogen te werden, ge-luydt te geven, gevoedt te werden, haer ghelijcke voort te brengen, ende so voorts? behalven dat in dese dierkens onghelijck meer verstant of vernuft, kracht ende volkomentheydt gespeurt wert, dan in vele grove ende groote dieren. *By* voorbeeldt, de

wormen

wormen die in het houdt voortkomen,hebben ſulcke ſtercke tanden, datſe het hardſte houdt konnen door-eten, ende daer uyt haer voedſel nemen. Daerom en veracht geen kleyne dinghen, want daer en is in het onderſoeck der natuyr, niet dat te vergeefs, of onnut is: maer in teghendeel, is de natuyr nergens meer in haer geheel dan inde kleynſte dingen. Wie kan genoech verwonderen de ſtoutheydt der vliegen, de kloeckmoedigheyt der weſpen, de ſorgvuldigheyt der mieren, de voorſichtigheyt der byen. Daerom bekent Auguſtinus datter niet min, ja meer reden van verwonderinge, aendachtige opmerckinge,ende ſtoffe om Godt (die alles met wijſheydt gemaeckt heeft)te loven,gevonden wert inde kleyne, als inde grootſte dieren. Want hy heeft inde kleyne gheſtelt een onghewoone ſchoonheydt, een ſcherp gevoelen, ende wonderlick vermeughen; ſo datter meer oirſaeck is om ſich te verwonderen over de ſnelle vlucht der vlieghen, dan over den ganck des elephants of van een os:ende daer is meer wonders inde wercken der mieren, dan inde laſten die vande kemelen gedraegen werden. Ja (ſegt Auguſtinus) ick en ſchaeme my niet een vlieghe te verheffen boven de ſonne, door welcke nochtans alle dinghen in het leven behouden werden, om dat de vliege een levendichmaeckende ziele heeft. Hoewel andere *philoſophi*, dat Auguſtino niet geern ſouden toeſtaen, dat de ſonne, door welckers middel alle dieren haer leven ontfangen, ſelve ſonder levendige kracht weſen ſoude. Den ſelfden Auguſtinus verhaelt dat een Chriſten op ſekeren tijdt ſeer vande

vliegen gequollen zijnde een Manicheer ontmoetede, die hem by die gelegentheyd sochte te over-reden, dat de vlieghen niet van Godt ghefchapen en waeren maer vanden duyvel. Maer antwoorde den Chriften, indien niet God maer den duyvel de vliegen gefchapen heeft, wie heeft dan de byen gefchapen? den Manicheer niet dervende feggen, dat fulke vernuftighe ende nutte dieren vanden duyvel ghemaeċt waren, is in fijn gevoelen befchaemt gemaeċt.

Daerom heeft Hieronymus Cardanus beter geoordeelt, fegghende dat defe kleyne dierkens ghemaeckt zijn tot een cieraedt des wereldts. Want wie en moet niet belijden, datter ongelijck meer konfte vereyft is om de ontallicke coleuren defer dierkens, ende alle haere nette ende menighvuldige ledekens wel af te beelden, by exempel van een bye, vlieghe, miere, vloo, rupfe, boterkapel, boomworm, kalander ende fo voorts, dan een os of een peerdt, of een elephant te fchilderen? want even gelijck in een paeuw de coleuren veranderen na datfe op dees of ghene wijfe na het licht der fonne gefet zijn, ende na dat het licht verfcheydentlick van haer af-fchiet, fo wort fulx infgelijx in vele van defe dierkens aengemerckt. So dat een ende felfde plaets d'een tijdt groen, en d'ander tijdt blaeuw, root, gheel of anderfints gecoleurt fchijnt te wefen.

Het woort *infectum* daer defe dierkens mede benaempt werden, beteyckent eygentlick een dier dat infnijdingen of verfcheyden deelkens heeft, die gelijck van een gefneden of gefcheyden zijn, hoewelfe noch ten deele met hare binnenfte deelen aen malkande-

kande-

kanderen hangen, welcke insnijdingen in sommige op het opper-lijf, in andere aen het onder-lijf, in sommige op beyde plaessen gesien werden. In dese dierkens en vint men gheen vleesch noch beenen, maer yets anders in haer plaets, gelijck inde bysondere beschrijvinge breeder sal blijcken.

Dat dese dierkens volmaeckte dieren zijn blijkt, om dat onder de dinghen die uyt een onvolcomen vermenginge bestaen geene ghetelt worden die leven. Want sodanich worden maer alleen genaempt de dingen die uyt de dampen inde locht veroirsaekt worden, als daer zijn de wolcken, regen, winden, sneeuw, hagel, donder ende so voorts. Hoewel uyt dese gemelde dinghen wel somtijts eenige dieren te voorschijn komen, als padden, vorschen, spinnekoppen, rupsen, sprinck-hanen. Het is wel waer dat sommighe deser dierkens niet en hebben alle die leden ende bequaemheden, die in sommighe andere dieren gevonden werden. Maer daerom en moetmen niet seggen datse onvolmaeckt zijn. Want yder heeft alle die leden ende eygenschappen die tot haer wesen ende onderhoudt noodich zijn; so dat elck in sijn soorte volmaeckt is. Want anders en souder geen dier volmaeckt mogen genaempt werden, de wijle daer geen dier en is, dat alle de leden, eygenschappen ende bequaemheden te gelijcke heeft, die in sommige andere gespeurt werden. Ende hoe soude yemant dese dierkens derven onvolmaeckt noemen, gemerckt in vele der selve (na ghelijckmatigheyt te rekenen) ongelijck meer verstandt, konste, voorsichtigheydt, vernuft, nuttigheyt, kracht ende andere

andere wonderlike hoedanicheden gespeurt werden dan inde groote dieren; by voorbeeldt, inde zijdewormen, byen, spinne-koppen, mieren, vloon ende andere? ende hoewel te vooren verhaelt is, dat dese dierkens met der tijt een andere gedaente aendoen, ende van wormen in vliegen of andere dierkens veranderen, nochtans envolgt daer uyt niet, datse te vooren gheen volmaeckte dieren en waeren, niet meer als het volgt dat een kalf, geen volcomen dier of kalf en is, om dat het daer na hoornen krijgt die het te voren niet en hadde; of dat een nieuw geboren kindt, geen volmaeckt dier of mensch en is, om dat het noch geen tanden en heeft; of dat een nieuw geworpen hondt geen volcomen beest en is, om dat hy noch niet sien en kan. De natuyr noit konnende ledich zijn, maeckt uyt alderley stoffe alderley dingen, na dat de gematigheyd ende bequaemheyt der stoffe lijden kan. Want het lichaem der mensche selfs komende tot verrottinge brengt verscheyden soorten van wormen voort, uyt welcke verscheyden vlieghen geboren werden; sal daerom yemandt met reden konnen seggen, dat het lichaem des mensche te vooren niet en heeft sijn volmaecktheydt gehadt.

Onder dese dierkens *insecta* genaempt is een seer groote verscheidentheyt, so ten aensien vande plaets in welcke sy geboren worden, als mede de coleuren ende hoedanicheden harer lichamen; item, ten aensien vande grootte ende deelen der lichamen; ten aensien van haer voedsel, wijse van voorteelen ende haren verscheyden oirspronck, ende maniere van beweginge.

Daer

Daer en is by-na geen boom, cruyd, vrucht, ſaedt, of gewas der aerden, of het brenght ſijn eygen wormen of eenighe ſoorte van kleyne dierkens voort. Ingelijx en zijnder geen dieren, of daer worden eenige byſondere dierkens op of in haer lichaem voortghebracht; als mede uyt de bedervinghe der ſelver lichamen. Selfs de dingen die door konſte gemaeckt zijn, hebben haer byſondere dierkens die uyt de ſelfde voortgebracht worden, gelijck inde kleederen, boecken, ende andere dingen te ſien is.

De *inſecta* die haer vlercken verlieſen, en krijgen die noit weder, want ſy en groeyen noit weder aen. Inſgelijx als de byen haer angel verlieſen, ſo moeten die (gelijck Albertus getuygt) vande wonde ſterven.

Vele *inſecta* hebben ſeer lange pooten, ſommige om datſe te beter ſoude konnen op-ſpringen; andere om haer vande aerde op te heffen alſe willen vliegen; ende eenige om door de ſelfde rontom te voelen of haer yets inde wech is, door dienſe hardachtige oogen ende een ſwack geſichte hebben: ſo datſe daer mede haer verweyren, ende 't geen haer verhindert, trachten wech te doen: tot welcken eynde oock vele langhe dunne ende teere hoornkens hebben aen haere hoofden.

De reden waerom ſommighe van deſe dierkens ſeer vele pooten hebben, ſeggen eenige te weſen de koude gematigheydt deſer bloedelooſe dieren, waer doorſe traeg zijnde van beweginge, door de menigte der pooten in haere beroeringhe verlicht worden. Ten anderen, om datſe verſcheyden inſnijdinghen ende ſchydinghen van leden hebben, ende lanckwerpich

werpich op der aerden liggen, ende d'erhalven vele pooten van nooden hebben.

De wijſe op welcke deſe *inſecta* voort-komen is ſeer verſcheyden, want ſommige telen haers gelijcke voort gelijck de groote dieren die bloed hebben; als de mieren, ſprinck-hanen, weſpen, &c. andere brenghen wel wat voort maer niet haers ghelijcke, maer alleen wormen; vele ſoorten en worden niet voort-gheteelt door vereeninghe van manneken en wijfken, maer door eenige verrottinge, broedinge of eenighe warme ende vochtighe ſtoffe, welcke tot het voort-brenghen eeniger levendighe dierkens alderbequaemſt bevonden wert: want de Hemelſche warmte verſtreckt haer voor de ziele. Eenige werden ten deele door voor-telinghe ende ten deele door eenige verrottinge voort-gebracht.

Onder de gene die door paringhe of door vereeninge van het manneken met het wijfken voortelen, zijn de wijfkens gemeenelick grooter dan de mannekens, 't welck oock inſgelijx onder de viſſchen wort aengemerckt; want de meerder grootheyt des lichaems tot de overvloedigher voort-teelinge bequaem is.

Het is voor een wonder te rekenen, dat vele van deſe *inſecta* die wijfkens zijn, de geſtalte der leden hebben die tot de voortelinge behooren, niet ongelijck de mannekens in andere ſoorten van dieren, en de in tegendeel de mannekens de gedaente deſer leden, die gemeenelik inde wijfkens is. So dat de mannekens haer niet en voegen inden voorbuik der wijfkens, maer de wijfkens in het lichaem der manne-

kens,

kens, waer doorſe een levendigen waeſem ontfangen die haer tot de voor-teelinge bequaem maeckt:

De *inſecta* worden in het ghemeyn geacht te zijn van een koude gematigheyt, ende datſe om die reden weynich voedſel van nooden hebben: doch dit en moet niet van alle ſoorten verſtaen werden, want daer zijnder eenige die merckelick heet zijn, gelijck de byen, de *cantharides* ofte groene venijnigen boomwormen, &c. den meeſtendeel deſer dieren en konnen de koude des winters niet uyt-ſtaen, maer ſterven voor den winter, of liggen als doodt in d'een of d'ander plaets verborgen, tot datſe met den ſomer gelijck als een nieuw leven aennemen.

De *inſecta* en gebruycken geenen aeſſem of verhalinge des adems; gemerckt ſy kout zijn, ende geen bloedt noch longer en hebben, ende alleen door het water of locht die haer omringt, van buyten verkoelt werden; ende dit is de reden datſe met olye beſtreken zijnde ſterven, door dien de kleyne tochtgaetjens door welcke ſy verkoelt worden gheſtopt worden, maer door azyn worden die geopent, ende de dierkens in het leven behouden. Hier tegen werpen ſommighe in bedenckinghe, dat eenige *inſecta* groot geluydt van haer geven, gelijck de byen vlieghen, krekels, muggen, &c. doch dient tot antwoorde, dat ſodanigen geluydt niet veroirſaeckt en wert door de tocht van eenighen adem of longher, maer door het ghedruys dat deſe dieren maecken met het ſchudden van haer lichaem ende vlercken. Want indienmen de byen of vliegen eenighe tijt in het water hout dat matichlick warm of kout is, ſo ſullen ſy ſterven:

ſterven : maer met warmen aſſchen bedeckt zijnde, na dat de overvloedige vochtigheyt verteert is, ſo beginnen ſy weder te leven; 't welck niet en ſoude geſchieden, indienſe heet bloedt hadden, ende by gebreck van adem-treckinge gheſtickt waeren. En hoewel de *inſecta* geen adem en ſcheppen, nochtans leert de ervarentheydt datſe reuck hebben; want de byen en konnen geen ſtanck noch roock verdragen: ende vele *inſecta* ſterven door den reuck van aengeſteken ſolpher. Oock weten de byen ende muggen haer voedſel van verren te riecken en te vervolgen.

Het is een ſaeck die ten hooghſten te verwonderen ſtaet, dat deſe kleyne gheringhe dierkens veel ſtercker van leven zijn dan meeſt alle andere oock groote dieren, die inde locht ſweven, of op aerden, of inde wateren leven. Want vele vande *inſecta* in verſcheyden ſtucken verdeelt zijnde, blijven alle de deelen eenen tijt lanck in het leven, inſonderheydt die lanck zijn, ende veel pooten hebben: ghelijck oock de ſlangen, eggediſſen ende eenige weynighe andere. De vliegen blijven lange in het leven, na datſe van hare hoofden berooft zijn. Ende hier in zijn deſe dierkens eenige gewaſſen ten deele gelijk, welcke hoewelſe in ſtucken verdeelt worden, nochtans haer leven behouden, ende yder ſtuck inde aerde geſet zijnde, brengt ſodanigen gewas voor als het geheel was, daer de deelen van genomen waren: ſo dat haer levendighe ziel in yder deel gheheelick bewaert wert.

Meeſt al de *inſecta* ſterven binnen het jaer, uytgenomen eenige, die haer des winters ſtil ende verborghen

gen houden. Maer gemerckt verhaelt wert inde volgende beschrijvinge, datter eenige zijn die seer langen tijt in haer veranderinge blijven liggen sonder eenich voedsel, niet alleen thien, of elf, maer selfs tot ontrent vijf-en-twintich maenden; so blijckt daer uyt de waerheyt van't gene te vooren gesegt is, namentlick dat dese dierkens van een koudt temperament ofte gematigheyt zijn. Datmen hier op soude mogen dencken, dat dese dierkens by de locht konnen gevoet werden, gelijk vande *Chamæleon* verhaelt wert, dat en voldoet niet, door dien de ervarentheyt geleert heeft, dat den chamæleon door enkele locht niet gevoet en wert, hoewel hy eenigen tijt in het leven kan blijven ghevoet zijnde door eenighe seer kleyne dierkens die inde locht zijn, ende van hem tot voedsel ingetrocken werden.

Wat de gebruycken deser dierkens aengaet, hoewel vele der selve niet alleen de menschen ende andere dieren seer veel ongemack aendoen, maer oock ongheloovelick schade aen alderley vruchten ende gewassen der aerde aen-brengen; so dat *Plinius* ende andere history-schrijvers verhalen, dat door dese ende andere kleyne geringe dieren somtijts eenighe steden ende geheele landt-streken van inwoonders ontbloot zijn. Nochtans zijnder oock onder dese dierkens die de menschen groot gemack ende profijt toe-brengen, als insonderheyt de byen. Eenige worden oock inde genees-konst gebruyckt, andere dienen verscheyden dieren tot voedsel. Eenige worden gesegt de elementen als de aerde, water ende de locht van venynige ende quade gestaltenisse te suyveren.

Daer

Daer zijnder oock die meenen dat sommige van dese dierkens dienstich zijn om het onsuyvere bloet eeniger dieren uyt te suygen. Edog dienen dese dierkens insonderheyt om inde selfde Gods wonderlike wijsheit, ende macht te bemercken. want gelijck het in een konstenaer meer verwondert wert een cleyn, ende subtijl werck, dan't geen grot ende groot is; so isser oock inde natuyr meest reden van verwonderinge inde cleynste schepselen. Zwingerus verhaelt in theatro, dat binnen Neurenburg een ysere vliege gemaeckt is, welcke vanden huysheer ende eigenaer in het begin der maeltijt los gelaten zijnde, rontom de geheele tafel vloogh, ende eyndelick tot den eygenaer weder keerde. Ende plinius verhaelt van sommige die gansche waghens ghemaeckt hebben, welcke onder de vlercken van een gemeene vliege konden verborgen werden. Ick heb in eyghen persoon hier binnen Middelburgh gesien een gouden langachtige keten, die rontom den hals van een vloo wiert vast gemaeckt, ende de vloo sprong gemackelick met den ganschen keten wech. Gelijcker dan in dese ende dierghelicke dingen meer konst is dan in groote; so oock meerder bewijs van Gods wijsheyt inde kleyne dierkens. In welcke niet tegenstaende sy in haer geheel seer weynich lichaems hebben, nochtans met onnaspeurelicke verscheydentheyt der leden voorsien zijn, die tot haer voedinge, beweginge, vijf zinnen, voort teelinghe &c. nootsakelick zijn.

Bysondere

Bysondere ende verscheyden Aen-merckingen vanden aerdt, wonderlicke veranderinge ende Eygenschappen der a Wormen, Rupsen ende b andere kleyne dieren in het ghemeyn.

ICk hebbe voor eerst ghemerckt, dat even gelijck de mensch ende andere dieren, door een heymelicke drift gene-

a. De Dierkens van welcke hier gesproocken wert, noemen de Latinen *insecta* om datse ghelijck als verscheyden insnijdingen hebben; of als in ringhen verdeelt zijn, om welcke reden *Albertus* die *annulosa* genaempt heeft.

b. De gemelde dierkens *insecta* genaempt, worden verdeelt inde gene die in of op de aerde sich onderhouden; ende die in het water leven Van de gene die op de aerde woonen hebben sommighe voeten; doch andere en hebben geen voeten, gelijck daer zijn de motten, slecken, de wormen die inde aerde, of inden mensche, of in andere dieren groeyen: als mede in verscheyden gewallen, steenen, ende soo voorts.

Onder de gene die voeten hebben, zijn eenige gevleugelt, andere niet. Die sonder vleugels zijn, hebben eenige weynigh voeten, namelick ses, als de miere, mol, luys, &c. of acht voeten, gelijck de Scorpioenen ende spinnekoppen; of twaelf voeten, of

genegen zijn haer ſelven voort-te-ſetten, ende alſo in haere ſoorte eeuwich te blijven, hoe-welſe voor haer eygen ſelven den doodt onderworpen zijn [c]: 't welck een klaer bewijs is vande al-om-tegenwoordige voorſienigheydt Godts, waer door hy niet alleen alles in allen werckt, maer oock alles in hare gedaenten onderhoudt [d], dat ſegh ick,

veerthien, als de rupſen. De andere worden veel-voetige genaempt, die meer beenen hebben dan de gemelde.

De *inſecta* die vlercken hebben zijn tweederley; eenige hebben die open, andere de ſelfde met eenigh ander deckſel bedeckt, die daerom *vaginipennia* genaempt werden. Ten anderen, ſommige hebben twee, ſommige vier vlercken: ende wederom, eeniger vlercken zijn vlieſ-achtigh, ende geven door het raecken niets van haer: maer andere zijn gelijck met eenige bloeme bedeckt, welcke door het raecken af-ſtuyft, of aen de vingeren hanght, gelijck te ſien is inde wittiens, of boter-kappellen, by de Latinen *Papiliones* genaempt.

c. De dingen die onſterflick zijn ende niet en vergaen, en telen niet voort.

d De voortelinghe is dickmael met groot nadeel ende

ick, heeft oock plaets in dese dierkens, want tot dien eynde stellen sy haer saedt, ende dat op sodanige plaetsen, in welcke het selfde door de Sonne bequamelick kan uyt-gebroeydt werden, ende tegen dien tijdt, op welcken op die selfde plaetsen, dese dierkens haer natuyrelick voedsel konnen vinden. Soo datmen met verwonderinghe siet, datter gheen Rupsen voort en komen, voor datse op de plaets van haer gheboorte, oock met eenen haere spijse ghereedt vinden: waer in sy geluckiger zijn dan selfs vele menschen, welcke haere kinderen voort-teelende, met de op-voedinge

ende ongemacken vermenght. Soo dat door een wonderlicke genegentheyt ende beleydt der Natuyr, de schepselen eenichsints haer selven verloochenen, tot onderhoudt van het gemeene.

der ſelve verlegen ende ſeer bekommert zijn.

Maer inſonderheydt achte ick aenmerckens waerdigh te zijn 't gene inde laetſte bevindinghe verhaelt wert, dat uyt twee Rupſen van een ende ſelfden aerdt, tweederley ende ſeer onghelijcke veranderinge ghekomen zijn. Want van de eene rupſe heb ick bevonden dat voort-gekomen is een ſchoone boter-kapelle met vier vleughelen: maer uyt de andere twee en tachentig kleine vliegen, welcke alle van boven uyt het lijf uyt-gekropen zijn.

Ten anderen, ghelijck ten aenſien vande verſcheydentheydt der landen, de menſchen van malkanderen ſeer verſchillen in grootte des lichaems, koleur, geſtalte, gematigheyt, manieren

ren van leven, lenghte des hayrs (want in sommighe plaetsen groeyt het seer lanck, in andere niet langher als de wolle der jonge lammeren) ende soo voorts; so isser oock in dese dierkens een onbeschrijvelicke verscheydentheydt, na den aerdt ende gestalte van yder landt. Maer gelijckmen vande weerdigheydt ende gelucksaligheydt der menschen niet en moet oordeelen na het uytterlicke, maer meest na de deught ende inwendige geluckighen staet des gemoedts. So heb ick dat insgelijx aen dese dieren konnen bemercken: Want alsick somtijts een cierelicke ende schoone wel-ghefatsoeneerde Rupse vondt, so dacht ick dat na haere veranderinge, daer uyt een seer schoonen uyl of kapelle soude voort-komen: ende in tegendeel,

als ick een leelicke Rupſe ontmoete, ſoo meynde ick, dat ick na de veranderinge, daer uyt een graeuwen vuylen uyl ſoude te voorſchijn komen. Maer de ervarentheydt heeft my geheel anders geleert, want uyt ſchoone rupſen komen wel leelicke uylen; ende uyt leelicke rupſen, ſeer ſchoone kapellen.

Voorts heb ick oock bemerckt, dat ghelijck onder de menſchen groote twiſten, haet ende vyantſchap valt; dat oock het ſelde alſo met deſe kleine dierkens geſtelt is. Ende ghelijck in verſcheyden Landen de menſchen verſcheydentlick ghevoedt worden, ſommige als in Noorweghen niet dan met ſtock-viſch in plaets van broodt; andere in Indien met Caſſavy-wortelen in plaets van broodt; ende eenige ghe-

ghebruycken meeſt tot haer voedtſel de baſten van boomen, bladeren, wortelen, kruyden; ja daer zijnder die in het vleeſch ende ingewandt van doode menſchen een goede ſmaeck vinden. So iſſer inſgelijx onder de rupſen groot verſchil van voedtſel, ende ſommige eten oock de andere op, ende zijn haer medt-gheſellen tot een begraef-plaets.

Ten vierden, ick heb oock ſelfs vande hope der Chriſtenen, welcke is de op-ſtandinge tot een volkomen geluckigh ende eeuwigh leven, eenighſints een voor-beeldt ende ghelijckeniſſe in deſe geringe dieren beſpeurt [e]. Want daerſe in haer eerſte leven maer en zijn verachte maden, wormen of

e. Aengeſien de op-weckinge der dooden een werck is dat de gheheele kracht der Natuyre te boven gaet, ende derhalven Gode eygen: ſo en kanmen de ſeeckerheydt daer van door geen natuyrelicke redenen

 bewij-

rupſen geweeſt; ſo wordenſe naderhandt kleine vogelen, die inde vrye locht, inde hooghte ende by de aengenaeme bloemen ende ſoetigheden haer onthouden. Edoch eer ſy tot dit leven konnen geraecken, ſo moetenſe haer eerſte lichaem veranderen, ende voor

bewijſen, maer hangt alleen aen den geopenbaerde wille ende beloften Gods inde H. Schriften uyt-ghedruckt Nochtans zijnder inde Nature wel eenige afbeeldingen, welcke by gelijckeniſſe de ſelfde eenichſints vertoonen. Want men ſiet dagelijx dat niet alleen uyt alderley zaden, maer oock andere dinghen, die niet en leven noch gevoelen hebben; levendige ende gevoelende dieren voort-komen. Na dat inden Winter de gewaſſen ende vele dierkens, een langen tijt als doodt geweeſt zijn, ſchijnenſe met het aen-komen des Somers als een nieuw leven te krijgen De Stoiſche Philoſophen hebben gelooft dat als de oude wereldt verbrandt ſal worden, uyt de gebrande ſtoſſe weder alles ſal vernieuwt ende gelijck als herſchapen worden. Soroaſter onder de Chaldeen, ende Theopompus onder de Periparetiſche Philoſophen, hebben de op-ſtandinge der dooden erkent. Als mede den Heydenſchen Chryſippus, volgens 't gene Lactantius aentreckt *lib. inſtit. 7. cap. 23.* den ſlaep ende ontwaeckinge uyt den ſlaep, is een daegelix ende gemeen voorbeeldt des doods ende opſtandinghe.

voor een tijt lanck als inden doot leggen, tot datſe een andere geſtalte des lichaems verkregen hebben. In welcke Veranderinghe onder anderen aen te mercken ſtaet, dat op de plaets daer de pooten vande Rupſe geſtaen hebben, daer ſtaet daer na den rugghe van het dier, dat door de veranderinghe voort-kompt: Ende dat den rugghe geweeſt is vande rupſe, daer worden de pooten gevonden van het dier dat na de veranderinghe te voorſchijn kompt; gelijck inde laetſte bevindinghe klaerlick getoont wert.

Ick heb oock aenghemerckt, dat deſe dieren eerſe tot haer veranderinghe komen, van alle haere onreynigheden moeten gheſuyvert worden, want anders en konnen ſy niet veranderen. Ende dat deſe veranderinghe

met groote treckingen, arbeydt ende pijne geschiet. Doen dacht ick, dat ons dit een voor-beeldt diende te wesen, om ons te reynighen van alle besmettinge der ziele ende des lichaems; om door onse doot toe-ganck te hebben tot den throon der genaden inde hooghste Hemelen, alwaer niet onreyns en kan in-komen; want die de hope der zaligheydt wil verkrijghen, die moet hem selven reynigen gelijck Godt reyn is; ende dat vande sonden, welcke alleen de menschen voor God versoeyelick ende onreyn maecken. *Matth.*15. 2 *Cor.* 7. 1. 1 *Ioh.* 3. *Apoc.* 22. uyt-treckende den ouden mensche, op dat wy den nieuwen Mensche mogen aen-doen die nae Godts gelijckenisse herschapen wort: even gelijck dese dieren haren ouden huydt af-doen,

ende

ende een ganſch nieuw ende verandert lichaem krijgen.

Als nu deſe dierkens geſuyvert zijn van alle haere onreynigheden, ſoo gaen ſy haer gelijck als in een Graf beſorgen, ende ſpinnen voor haer ſelven een huysken dat ſeer konſtigh is, ende een wonderlick werck vande wijſe, voor-bedachte, ende voorſorghende Natuyre. In dit huysken laeten ſy een kleyne openinghe, die ſeer behendigh ghemaeckt is, door welcke ſy op haeren beſtemden tijdt uyt-komen. In deſe huyskens zijnſe voor haere vyanden (welcke de mieren zijn) bewaert, ende leggen daer even als of ſy doodt waeren, hoewel in haer noch een levendigh ſap overigh is, 't welck haer ziele is, ende het welcke teghen den tijdt van haere

ver-

veranderinge ende uyt-komſte begint op-te-ſwellen ende te fermenteren, ſoo datſe weder in een ander leven ende in een nieuwe gheſtalte des lichaems te voorſchijn komen. Dit gaf my in bedencken, dat wy veel meer voor ons af ſterven, voor ons ſelven behoorden te beſorgen niet alleen een bequaeme ruſt-plaets voor onſe lichamen, maer boven al de Hemelſche woon-plaetſen onſer Zielen by Godt, tot welcke onſe Zielen komen moeten na de doodt, namelick tot haeren oirſpronck dieſe gegeven heeft, gelijck het lichaem tot der aerden keert daer het uyt ghenomen is; yder deel onſes weſens weder-keerende tot ſijn beginſel ende eerſten oirſpronck. Eccleſiaſt. 12.

Noch heb ick gheſien, dat als een rupſe

rupſe haer tot veranderinge ſtelt voor haeren natuyrlijcken tijdt, dat is, eerſe langhe ghenoegh geëten heeft, ende haeren vollen waſdom heeft; dan en krijghen ſy na haere veranderinghe, haere behoorelicke geſtalte niet, maer zijn leelick ende elendigh, de vleugelen zijn te kort ende verkrompen, gelijck perkement dat te nae by het vyer geweeſt is; die anderſints in den tijdt van een half uyr net geverft ende uyt-geſpannen worden. So dat hy nu die vleugelen niet en kan ghebruycken, ende ſijn koſt niet en kan ſoecken, ende d'erhalven veel elendigher is dan te vooren, ende lanx de aerde kruypen ende vergaen moet. So dacht ick (by gelijckeniſſe) in mijn ſelven, ſal het gaen met de gene die den tijdt der ghenade in dit leven verſuympt heb-

hebben, ende welckers Zielen met het geeſtelick broodt des Goddelicken Woordts ende Chriſti, niet en zijn gevoedt, die ſullen een elendige opſtandinghe hebben, ende veel ongeluckiger worden dan ſy in dit leven gheweeſt zijn. Maer in teghendeel, indien wy in dit aerdſche leven, na den wille Godts heylighlijck leven, ſoo hebben wy in Godts Woordt de belofte, ende in deſe dierkens eenigſints een voorbeeldt; dat wy na onſe opſtandinghe vande aerde ſullen met Chriſto inden Hemel op-ghenomen worden, nieuwe verheerlickte lichamen vercrijghen, ende met de lieffelickheden ende ſoetigheden die ter rechter-handt Godts eeuwiglick zijn, verſadight worden: gelijck deſe dieren, die eerſt aerdt-kruypende Wormen

I

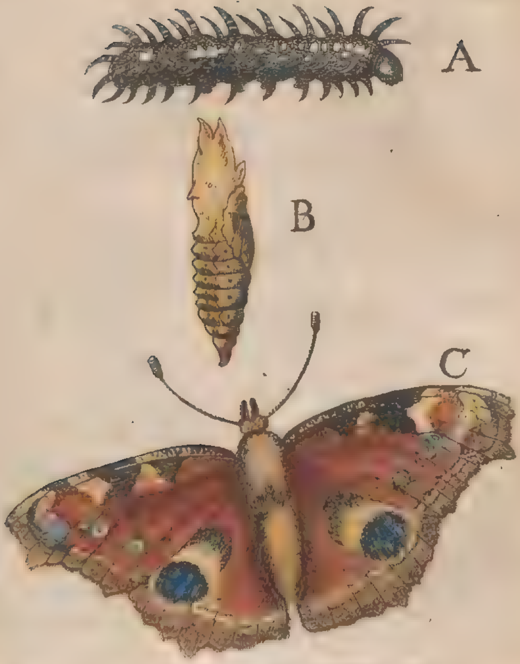

men waeren, nu inde locht vlieghen, ende den honigh ende lieffelickheden der beste bloemen genieten, na datse een ander leven ende ghestalte des lichaems verkreghen hebben.

I ONDERVINDINGE.

De Rupse[a] afgebeeldt by letter A. (welcke ick om van andere te onder-

a. De rupsen zyn sommighe ruych ende hayrich, welcke meest fenynigh geacht worden; sommige glat gelijck de Zyd-wormen ende andere. Ende hoewelse seer groote schaede doen aen de boomen, soo zynse echter seer dienstigh om veelderley gevogelte te voeden, Somtijts komen veelderley soorten van Rupsen in sulcken grooten menichte voort, datter by-na geen loof van haer overigh gelaten wort: waerom sy oock een heyr Godts ghenaempt werden, waer door seer groote schade den menschen toe-gebracht wert. Joel. 1.4. *Wat de Rupse heeft overgelaten, heeft den Sprinckhaen af-gegeten, ende wat de Sprinckhaen heeft overgelaten, heeft den Kever af-gegeten, ende wat de Kever heeft overgelaten, heeft den Kruyd-worm afgegeten.* c. 2. 25. *alsoo sal ick u lieden de jaren vergelden die den sprinchaen. de kever, ende de kruyd-worm, ende de rupse heeft af-gegeten: mijn groot heyr dat ick onder u gesonden hebbe*, Siet Amos. 4. 9. &c.

derſcheyden, den *Egel-rups* noeme) heeft haren oirſpronck uyt het ſaedt dat de paeuw-ooge (van welcke hier onder gewagh gemaeckt wert) ſet op de tweede ſoorte vande groote brantnetels, in het Latijn *Vrtica* genaempt. Dit kruydt ſchijnt een verwarmende kracht te hebben, door-dien het aengeraeckt zijnde, door ſijn kleine doorenkens die op de bladeren ſtaen, de handt ſeer doet ontſteecken, ende met puyſten of bladderkens op-loopen: welck ongemack verſacht ende weggenomen wert, indien-men de plaets des brandts ende pijne vrijſt met het ſap dat uyt gras geperſt wort.

Deſe Rupſe heb ick ghevanghen den 14 Mey, 1635. ende onderhouden met netel-bladeren tot den 11 Junii des ſelfden jaers; doen heeft ſy

haer

haer tot de [b] veranderinghe ghesett, maeckende het achterste eynde vande veranderinghe seer vast, met den kop nederwaerts hanghende, als te sien is by letter B.

b. Alle Rupsen die eenigh spindsel uyt haer selven voort-brengen, na datse sich daer in verborgen hebben, soo krijgen sy een geheel andere gedaente danse te vooren gehadt hebben. Want te voor warense sacht, aten, bewogen haer van d'een plaets na d'ander ende hadden pooten; maer na datse sich in haer spindsel tot veranderinge geset hebben, so en sietmen in haer geen beweginge, dan alleen alsmen die aenraeckt, sy en eten niet, worden harder, ende men wortet geen pooten aen gewaer. Siet *Aldròvandum lib.2 de insectis cap.* 5. uyt dese veranderingen komen daerna verscheyden ghedaenten van *papiliones* die wy witjens of boter-kapellen noemen.

'tGene sich inde gemelde veranderinge vertoont eer daer de papiliones uyt voort-komen, hebben de oude genaempt *chrysalides* ende *aurelias*, om datse somtijts het coleur van goud vertoonen; hoewel der oock zyn die wit, groen, of van andere coleuren gevonden worden. Wy noemense in het gemeen uyltgiens, hoewelse seer verschillen in haere gedaente. Doch gemeenelick vertoonen sy het fatsoen van een kindr dat inde luyren gewonden is, met hoornkens ende gelijck als met een myter op den kop. *Aldrov. ibidem:*

Deſe vertooninge duyrde den tijt van negen-thien dagen,als doen quam daer uyt een ſchoone vier gevleugelde $_c$ Paeuw-oog,gelijck in deſe medegaende figuyre aen-geweſen wort, by de letter C.

Als deſe Paeu-oogh eerſt voortquam uyt haere veranderinge, waren haere vleughelen even als nat papier geſtelt,

c. Daer zyn ſeer veel ſoorten van *papiliones* of boterkapellekens, waer van te ſien is by *Aldrov. Mouffetus, Jonſtonus* ende andere. Eenige vliegen by nachte dieſe *Phalænas* noemen, andere vliegen inden dach. Beyde beminnen ſeer het licht,gene dat des nachts,deſe dat des daeghs ſich vertoont. Die by nachte vliegen, vertoonen ſich dickmael ontrent de brandende kaerſen, lampen, of eenige andere lichten: ja vliegen ſomtijts daer in, ende worden verbrant By deſe worden niet ſonder reden vergheleken de gene die door onmatige liefde tot de welluſt, of ſpijſe ende dranck, haer ſelven bederven. Of oock die al te nieuwſ-gierich zijn om de Goddelicke geheymeniſſen te onder-ſoecken: want God woont in een ontoeganckelick licht, ende veel eer ſouden wy vanden glants ſijner heerlickheyt verſlonden worden, dan ſijn geheymen ende onnaſpeurelicke volmaecktheden uyt te vinden.

Het

gestelt waer uyt eenige druppelkens waeter vloeyden: doch (dat mijns oordeels wonderlick was, en op-merckens waerdich) sy wierden inden tijt van een half quartier van een uyr volkomentlick stijf, uyt-gespannen, ende bequaem om daermede te vlieghen.

Het voedtsel dat dese ghemelde Paeuw-oogh ghebruyckt, is suycker ende verscheyden soorten van soetigheden, doch insonderheydt den honingh, diese van de bloemen weten te haelen: en boven al beminnen sy seer bedorven freuyt, om welck sy tegen malkanderen dickmael vechten.

Sy verberghen haer des Winters inde Schoor-steenen der landtlieden, uyt welcke ick de selfde somtijts met sterck vyer te stoocken, hebbe doen te voorschijn komen. Oock onthou-

den ſy haer dickmael inde holle boomen.

II. ONDERVINDINGE.

GElijck yder voghel ſijnen byſonderen aerdt, heeft ten aenſien van ſijn geſtalte, eygenſchappen, plaetſen in welcke ſy haer onthouden ende, ſoo voorts; ſo mede ten aenſien van haer voedtſel ende oirſpronck, welcke in verghelijckinghe geſtelt zijnde, inde dieren ſomtijts geheel contrary is. Want daer den Paradijs-voghel geſegt wort ſijn woon-plaets inde lucht te hebben, ende ſijn aes uyt de wolcken te haelen; ſo ſietmen in tegendeel dat den Hoepentoep ſijn voedſel ſoeckt uyt de vuyligheydt die van menſchen ende beeſten af-gaet. Dit kan noch klaerder af-ghenomen werden uyt deſe made, die wy om de onrey-

A

B

C

reynigheydt van haeren oirſpronck ende vuyle ſtoffe uyt welcke ſy voort kompt, de *ſwijn-made* ghenaempt hebben. Want ſy onthoudt haer inde vuyle ende ſtincke ryolen ende heymelickheden in welcke ſy oock haren oirſpronck heeft uyt een verrottinge die in een vochtige ende warme ſtoffe aldaer veroirſaeckt wert.

Den langen ſteert die deſen worm heeft, bewaert hem dat hy in het voort kruypen niet om en rolt, want ſo haeſt hy gewaer wort dat hy rollen ſoude, ſo weet hy dat door het krommen des ſteerts daedelick te verhinderen.

Deſen worm heeft ſich tot veranderinghe beginnen te ſtellen den 26 Auguſti, tot welcken eynde ſy ghewoonelick kruypen inde gerren ende

groeven van oude muyren. Sy verblijven in haere veranderinghe den tijdt van ſeven-thien dagen. Want na dat ick hem daer dus lange hadde ſien inliggen, ſo is daer uyt voort-gekomen een tamme bye [d] ghelijck af-gebeeldt is

d. Het ſchijnt een vreemde ſaeck te weſen dat de Byen, (die ſo uyt-nemende vernuftich zijn ende van welckers wonderlicke wercken ende regeeringhe ſeer veel, maer echter noyt genoech na waerdigheydt ende waerheydt geſchreven is:) uyt ſulcken gheringhen ſtoffe ende onreyne vuyligheydt voortkomen. Het is nochtans ſeecker (ſeght Jonſtonus in ſijn natuyrelicke Hiſtorie *lib.* 1. *de inſectis*) dat uyt verrotte Stieren, Oſſen, Koeyen ende Kalvers de Byen geboren worden. Daer wort by-gevoegt dat de Koningen ende Hooft-officieren uyt de herſenen, maer de ghemeene byen uyt het vleeſch haren oirſpronck nemen. Inſgelijx mede uyt het merch van het rugge been: doch dat die uyt de herſenen komen de ſchoonſte, voorſichtichſte, ſterckſte ende grootſte bevonden worden.

Vande gewoonlicke voortelinge der Byen wort ſeer verſchillig gevoelt ende geſchreven; men ſiet niet dat tot dat werk de mannekens met de wijfkens t'ſamen komen. *Jonſtono teſte loco citato, apum coitus viſus eſt nunquam.* Sommige meenen dat de koningen alleene de mannekens zyn ende ſaedt geven tot de voorteelinghe,

is inde tweede af-beeldinge by de letteren A. B. C. waer van A. de maede, B. de veranderinge der ſelfde, ende C. de

linge, ende dat ſe daerom grooter zyn. Den geleerden Voſſius ſchrijft vande voort-ſettinghe der byen, uyt verhael der gene die met de byen om-gaen, aldus. Den Koningh der byen ſet ſyn ſaedt in yder huysken. Dat ſaedt heeft de gedaente van een wit blaesken, uyt welcke een wit wormken voort-compt het ſaedt van ſlaep-kruydt niet ongheliјck. Rontom dit blaesken wort vande gemeene byen uyt den daeuw gedaen een taeye witte vochtigheyd. So dat deſe witte vochtigheyt te verghelijcken is by het wit van een ey, maer het ſaedt des Koninx by het geele des eys. Na dat de gemelde blaeskens met deſe taeye vochtigheyt omcingelt zyn. ſo broeyen de broeyd-byen de ſelfde uyt. Daerna beginnen ſy allenxkens meer en meer te ſwellen, tot datter eyndelick ſulcke wormkens uyt-komen ghelijckmen uyt de vette kaeſen ſiet te voorſchijn komen. Ten laetſten worden daer uyt voortgebracht volmaeckte byen, het velleken open-ſplijtende, binnen den tijt van thien, twaelf of meer dagen, na dat het bequaem weder is. Siet *lib.* 4. *de idololatria cap.* 66. *pag.* 1531. om dat de byen geſamentlick als in een regeeringe leven, ſo hebbenſe in onſe duytſche tale daer van haer naem gekregen, om datſe *by een* leven. So dat byen, ſo veel is als *by-een.* Om te beter ervarentheydt te nemen van haer voorteelinge, regeringe ende wercken, ſo dunckt my, datmen daer toe behoorde te gebruycken byen-korven van glas of eenige doorluchtige ſtoffe gemaeckt.

de bye vertoont die daer uyt ghekomen is. Welcke in het eerste my scheen sonder vleugels te wesen, want in plaetse vande selve sach ick twee witte plecken van grootte ontrent gelijck een spelden-hooft, als in malkander geyouwen. Doch de bye begon dadelick die witte plaetsen met haer achterste pooten geduyrich uyt te strijcken, ende heeft de selve inden tijdt van ontrent twee uyren so net uyt-gepolystert, datse tot volkomene ende fatsoenelicke vleugelen geworden zijn.

Het voedtsel van dese bye is de soetigheydt diese haelt uyt de bloemen vanden *carduus sylvestris*, daerse dickmael op gevonden wort. Oock eten dese byen suycker, ende konnen daer mede eenen langhen tijdt in het

leven

III

A

B

leven gehouden worden. Sy en zijn niet ſeer hongerigh, ja konnen den tijdt van een-en-twintigh dagen ſonder eenigh voedtſel in het leven blijven: een teycken dat haere ingebooren warmpte ſeer wel gematight is teghen haere natuyrelicke vochtigheydt.

III. ONDERVINDINGE.

GElijck meeſt alle rupſen haeren oirſpronck nemen uyt eenigh ſaedt [e], ſo is oock deſe rupſe voortgekomen van een ſaedt dat aende bladeren

e. Sommige meenen dat alle dieren oock de *inſecta* ende de alder kleynſte uyt eenigh ſaedt geboren worden, ende niet uyt enckele verrottinge; ende dat de kleene ſaden allesints konnen verſtroeyt worden, of met de kruyden op-gegeten zynde, daer na inde dieren of na haer doot uyt de ſelfde, verſcheyden dierkens veroirſaeckt worden. Ja dat op dierghelijcke maniere de vorſchen ſomtijts konnen inde locht geboren zyn, ende met den regen neder-gevallen; door dien eenich van haer ſaed inde locht met de dampen op-

deren vanden popelier-boom gheset was, ende door de hitte der sonne uyt-ghebroeyt wiert. Dese Rupsen eten seer geern de bladeren vande popelier-boomen of oock willege boomen, welcke beyde bladeren malkanderen in krachten seer gelijck zijn.

Dese Rupsen worden van verden gesien, om haer schoon wit datse hebben, ende om datse haer inde hoogte op de boomen onthouden; om welcke

op-genomen was, ende door de warmpte des luchts tot vorschen geworden. Edoch daer zyn so veel dierkens die uyt lanck verstorven hout, uyt het midden der besloten vruchten, ende uyt alderley verrotte ende bedorven saecken voort-komen, als mede uyt enckele broedinge, daer maer eenichsints een bequame vochtigheyt ende gematighde warmte gevonden wort; dat het onmoghelick is in alderley oirspronck der dieren eenich eygen saedt aen te wijsen. Ghelijck in het vervolgh deser uyt-vindinghen noch verder blijcken sal. Want de warmte ofte natuyre en kan noyt ledich wesen, maer daer eenichsints maer bequaeme bereydinghe van stoffe kan vallen, daer uyt komt altoos yets levendichs voort, so dat den onderganck van het eene, den op-ganck wort van het ander.

ke reden ick haer tot onderſcheyt, de *Verde-ſienders* genaempt hebbe.

Ick hebbe deſe Rupſe van eten verſorght vanden 21 Mey tot den ſeſden Junii, ende als doen heeft hy ſich tot ruſte gaen leggen, om na ſijn veranderinge een vroeyelicker leven te verkrijgen. Ende ſy is inde veranderinge gebleven den tijdt van veerthien daegen, ende doen is daer uytgekomen eenen witten uyl. Gelijck inde derde af-beeldinghe te ſien is, waer van A. de rupſe, ende B. den uyl vertoont, die daer van voort-gekomen is. Na dat dit uylken met ſijn geſelſchap eenige dagen vroeylick geweeſt was, ſo heeft het ſijn ſaedt geſet. Korts daer aen is het manneken geſtorven, maer het wijfken bleef noch in het leven den tijdt van vier-en-twintich

da-

daghen,hoe wel ick niet en konde bedencken waer by dat het ſo langhe in het leven konde blijven, alſo het geen voedſel en gebruyckte.

IV. BEVINDINGE.

DEſen *f* Worm wort gevonden in de ſecreten, nemende ſijnen oirſpronck

f. De Wormen worden voort-gebracht by-na in alderley ſoorten van dingen, niet alleen door verrottinge maer oock in ſaken die tot verrottinge niet en komen: want (ſegt Jonſtonus)als de Meulenaers haer Molen-ſteenen ſcherpen, ſo vinden ſy dat daer wormen in geboren worden. Sommige Wormen dan komen uyt verſcheyden boomen, ghewaſſen, kruyden: andere uyt verſcheiden beeſten; andere worden inde menſchen geboren, of in haer leven, of na haer doot. Daer worden oock Wormen geboren in ſteen-achtige of ſchelp-achtige lange ronde buyskens hangende aende ſteen-klippen of oude ſchelpen. Sommige van deſe buyskens zijn recht, andere krom ende om-gedraeit. In deſe buyſen leven ende worden voort-gebracht wormen ontrent een vinger lanck. Van welcke breeder te ſien is by *Rondeletius*, *Jonſtonus*, *Aldrovandus* &c. In het jaer 1504 wierden in Italien menige Wormen van een onbekende gedaente inde locht geſien, welcke gelijck een dicke wolcke, het licht der Sonne verduiſterden. *Jonſt. lib. 3. de inſectis, cap. 2.*

AB
IV
E
V
F
VI

ſpronck uyt den dreck der menſchen, ende is ſeer traegh in het voort-kruypen: ſo datmen hem niet ſonder reden mach noemen den *vuylen leuyaerdt*. Hy leyde ſich tot veranderinghe den 28 September ende inde ſelfde blijven ligghen tot den 22 October, dat is vijf-en-twintig daegen. Ende doen is daer uyt voort-gekomen een kleyne vlieghe, gelijck inde vierde figuyre vertoont aende letteren A. B. kan geſien werden. Deſe vlieghen onthouden haer ontrent de plaetſen daerſe van daer ghekomen zijn, ende hebbe die met ſuycker niet konnen in het leven houden.

V. BEVINDINGE.

DEſe made of worm heeft haeren oirſpronck gehadt uyt een warme

me*g* vochtigheyt, waer door alle verrottinghen ende bedervinghen ontſtaen, ende om dat de natuyre of warmpte niet en kan ledich weſen, ſo wort uyt het verderf van het eene wat anders gheboren. Want den onderganck van het eene, is den op-ganck van het ander, ghelijck in veelderley gelegentheyt bevonden wort. Ende in het byſonder ſo is deſen worm geſprooten uyt bedorven drooghenviſch, welcke ick onder een glas bewaert hebbe. Ende ick hebbe bevonden dat op den 26 Mey deſen worm in een *h* ey verandert was, ende dat uit

g. Dat de vochtigheidt ende warmte t' ſamen wel ghematicht zijnde, alderbeſt bequaem zijn tot de voorteelinge, als mede tot het groeyen ende voortbringen der gewaſſen ende dieren, leert alleſints de dagelixe ervarentheidt.

h. Dat uit eyeren dieren komen is ghemeen; maer dat een dier in een ey verandert, ende dat daer uit weder een ander ſoorte van gedierte voort-komt, ſchijnt ſeer vrempt te weſen.

uyt dat ſelfde ey op den 21 Junii daer na, een groote ſoorte van een vliege gekomen is, als by letter E. mach geſien worden.

VI. BEVINDINGE.

HEt begin van deſen worm is uyt de verrottinge van een zuycker-wortel, ende heeft inde ſelfde wortel ſich tot veranderinge geſet op den 9 Auguſti, ende is daer uyt voor-ghekomen op den 25 vande ſelfde maent een lanck ſwart beeſtken, gelijck by letter F. afgebeelt ſtaet. Het achterſte lijf ſleept achter-aen, ende is traegh in het kruypen, gelijck oock te vooren den worm geweeſt was.

Als dit beeſtken eerſt uyt-komt, ſo is het van coleur bleeck-gheel, ende het lijf vooren wat root-achtigh: maer

daerna wort het hoogher gheel, ende naderhandt amber-achtigh, ende eyndelick ſchoon ſwart. Ick hebbe het by wat ſoetigheyt eenen langhen tijdt in het leven behouden.

VII. VERANDERINGE:

DEſe rupſe eet het loof van braemen ende willige-boomen, welck beyde tamelick verkoelende zijn, met een t'ſamen-treckende eyghenſchap. Ick hebbe hem wegh gheſet om tot ſijn veranderinghe te komen op den 13 Junii, ende ſy heeft haer ſelven gelijck als begraeven ende in een ruſtplaets begeven tot op den 14 Julii, ſo datſe in haer veranderinghe gheblevenis den tijdt van een-en-dertigh daegen. Ende doen is daer uyt voortgekomen eenen bruynen uyl, gelijck

by

VII

VIII

A

by de letter G. af-ghebeeldt is. Sijn coleur treckt na den gheelen, ende op jeder vleughel ſtaet een rondt pleckjen uyt den witten. Deſen uyl was na ſijnen aerdt ſeer ſterck, hoewel hy in den tijdt van twee dagen doodt was. Ick noemden hem den *voorſichtighen*, om dat hy in ſijn voort-kruypen ſeer ſeecker ginck.

VIII. BEVINDINGE.

DEſe bonte Rupſen onthouden ſich aende Duyn-kanten, nemen haer ſpijſe van verſcheyden kruyden, ende zijn aen geen eenderley voedtſel verbonden, maer weyden wijdt en breedt ontrent de Duynen. Ick en hadde deſe Rupſe naeuwelijx te huys gebracht, ende met haer coleuren afgheteyckent na het leven, of ſy ſtelde

haer ſelven tot veranderinge op den 12 Julii, in welcke ſy gebleven is tot den 5 September, dat is vijf ende vijftigh daegen lanck, ende doen is daer uyt voort-ghekomen deſen Uyl afgheteyckent aen de letter A. Deſe Rupſe ſcheen teer te zijn, 't welck ick oordeel veroirſaeckt te weſen, om dat hy wat te vroegh van ſijn ghewoonelick voedtſel ontrocken is geweeſt. Ick heb hem om onderſcheydt te maecken, den *Jager* ghenaempt.

IX. VERANDERINGE.

DEſe Rupſe en is de voor-gaende niet ſeer ongheliȷck in coleuren; doch deſe is gladt, maer de ander hayrachtigh; d'een klein, en d'ander groot. Deſe Rupſe gebruyckt tot haer onderhoudt de bladeren van Sint Jacobs

IX

A

cobs kruydt, 't welck ick hem gegeven hebbe den tijdt van acht dagen. Hy is in sijn volle kracht inde maent van Julius, want ontrent dien tijdt gaet hy sich tot veranderinge stellen, ende blijft als doodt begraeven ligghen aen een stroo-halm, op sodanige maniere als aen de letter A uytghedruckt is, in een stoffe welcke in het aensien de geelste zijde te boven gaet. Volghens mijn eyghen bevindinghe so heeft sich dese Rupse tot veranderinghe gheset op den 24 Julii, ende sy is in die veranderinghe blijven liggen tot op den achsten Mey des volghenden jaers, ende op dien tijdt is daer uyt-ghekomen een schoon Uyltjen, bontachtigh, te ghelijcke swart ende roodt: ende heeft sijn twee boven-staende koleuren by-na behou-

den, uytgeſondert dat het geel in root verandert is,

Dit Uyltjen heeft drie-en-twintig daegen ſonder eten geleeft, ende na dat het ſijn ſaedt geſtelt hadde is het geſtorven. Ick hebbe deſe Rupſe de *Zand-rups* ghenaempt, om dat hy ſijn verblijf-plaets altoos inde Duynen houdt, of dicht daer ontrent.

X. BEVINDINGE.

IN deſe Rupſe heb ick eenen byſonderen aerdt ende eyghenſchap gemerckt. Want daer de andere meeſt alle vochtigh zijn van gematigheydt, door dien ſy door ſappige bladeren gevoedt ende onderhouden werden, ende d'erhalven eten ende drincken te gelijcke; ende boven haer ghewoonelicke ſpijſe geen dranck van

noo-

X

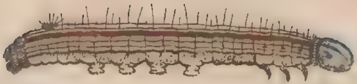

A

nooden hebben. Daer zijn in tegendeel dese Rupsen seer droogh van natuyren, ende zijn seer tot den dranck gheneghen: daer van ick vertrouwe dat de oirsaeck te vinden is in haer voedtsel, zijnde de Bladeren van willige Boomen, welcke van een drooge ende t'samen treckenden aerdt zijn.

Dese Rupsen nemen haeren oirspronck uyt eenen ring, die van kleine eyerkens dicht aen malkanderen liggende, gemaeckt is, ende rontom de dunne tacken der boomen gheset worden, ende so vast aende selfde kleven, datse met een mes daer van gesneden moeten werden. Sy konnen de koude selfs vande hardste Winters genoeghsaem uyt-staen, sonder eenighe schaede vande koude te lijden: Ende komen uyt haere eyerkens in

het voor-jaer, doch niet eer voor dat sy op de boomen aen welcke sy door de Sonne uyt-gebroeyt werden, haer natuyrelijck voedtsel vinden konnen: soo datmen de selfde niet ghewaer en wert, of daer is seeckerlick groente, by welke sy in het leven konnen behouden werden. Hoewel ick door eygen ervarentheydt gesien hebbe, dat dese Rupsen uyt haer eyerkens ghekomen zijnde, elf weecken-lanck in het leven ghebleven zijn, by occasie datse met eenighe tacken sonder op-set of voornemen, op mijn solder gebracht waeren.

Dit heeft my te meer op-geweckt om naeder acht te nemen op de veranderinghe ende wedervaeren dat ick van dese Rupsen mochte vernemen; ende daerom heb ick de selfde met voedsel onderhouden ende gequeeckt

XI

A

tot datſe haeren volkomen waſdom verkreghen hadden, tot dat een der ſelfde na datſe ſich geſuyvert hadde; tot veranderinge ghekomen is op den 2 Junii, ende is ſo blijven liggen tot den eerſten Julii, ende doen is daer een ſoodanigen uyltjen uyt-gekomen als by de letter A. te ſien is: doch daer was weynigh levens by, ende na dat het eenige eyerkens geleght hadde is het ghestorven, ende de eyeren verdrooghden, om datter gheen manneken by-geweeſt en was. Deſe Rupſe heb ick ghenaempt den *Nat-neus*, om dat hy ſo tot den dranck gheneghen was.

XI. ONDERVINDINGE.

HOewel daer weinig Rupſen zijn die de koolen beminnen, ſoo eten

nochtans dese seer geern de savoeyen ende blom-koolen, in welcke sy groote schade doen, de bladeren der selve tusschen de ribben op etende, maer de roode koolen en roeren sy niet aen. Syn meesten vyandt is den kouden reghen, door welcken hy geheel tot water verdwijnt, soo datter niets dan alleen het vel overigh en blijft.

Dese Rupsen hebben tweederley tijdt van veranderinghe; want als sy haer des Somers tot veranderinge setten, soo geschiet die in eenen korten tijdt, maer indien haer veranderinghe in het na-jaer begint, soo verblijven sy daer in den ganschen Winter over. Ick hebbe dese beyde veranderingen door eygen ervarentheydt bevonden. Want een van dese Rupsen heeft haer geset tot veranderinge, (welcke ick af-ghe-

af-ghebeeldt hebbe aen de letter A) op den eerſten Julius, ende op den twaelfden dagh vande ſelfde maendt is daer uyt voort-gekomen een witte Boter-kapelle, diemen in Hollandt *Wittiens* noemt. Doch een ander Rupſe van deſe ſelfde ſoorte, heeft haer tot veranderinghe begheven den 17 December, ende is daer in gebleven den gheheelen Winter door, tot den 15 Mey des volgenden jaers, ende doen quam insghelijx daer uyt voort een witte Boter-kapelle, de voorgaende in alles gelijck.

Doch hier ſtaet wel aen te mercken, dat ick om verder den aerdt deſer Rupſen uyt te vinden, in een ander jaer, op den 18 December een groote menighte van deſe Rupſen genomen hebbe, ende van ſpijſe verſorgt

ſorgt ſo langh alſe eten wilden. Doen heb ick bevonden ende gheſien dat de Rupſen die minſt met ſwart gheteyckent waeren, na datſe op-hielden van eten, vier dagen bleven ſtil liggen, ende als doen quamen door de huydt aen weder-zijden van yder Rupſe [i] veertich en oock 50 en 52 kleine Wormkens te voorſchijn: welcke ſo haeſt ſy uyt-gekomen waren. yder een geel zijden huysken ſponnen, beginnende van onder opwaerts, tot dat het boven haer hooft

toe-

i. Deſe Hiſtorie is ganſch vreempt, niet alleen ten aenſien vande wijſe op welcke deſe wormen voortkomen; maer inſonderheydt om dat een ende ſelfde rupſe op tweederley manieren voorteelt; namelick op deſe vreemde, ende dan op de gewoonelicke wijſe, door haer ſaedt. Ten anderen, om dat een ende ſelfde Rupſe tweederley voort-brenght, namelick ſomtijts een wittien, ende ſomtijts een vliege. 't Welck noch meer te verwonderen is, indien-men de derde wijſe van voorteelinge inde ſelfde rupſen aenmerckt, die hier noch by-gevoegt wert.

toe ginck. Als sy dit alle so gesponnen hadden tot haer selfs bewaeringe teghen de koude vande lucht, doen quam de Moeder-rups uyt welckers lijf sy voort-ghekomen waeren, ende die spon de selfde alle aen malkanderen vast (als met een bandt der liefde) op dat sy uyt haer veranderinghe komende, malkanderen souden vinden, ende saedt na-laten. Dit ghedaen zijnde, stelde sich de Moeder-Rupse daer by, ende leefde noch met alle die wonden, (uyt welcke de veer ich en meer, te voorghemelde Wormen uyt-ghekomen waeren,) ende sonder eten, vanden 14 September tot den 28 dito. Ende den 9 October zijn uyt de veertigh ghemelde en meer Wormkens, even soo veel *k* kleine vlieghen gekomen, die maer

k. Behalven dit, soo teelen de vlieghen voort door

ſes daeghen in het leven bleven.

Noch een ander Rupſe doch vande ſelfde ſoorte, na datſe ſich tot veranderen ghevoeght hadde, ende veerthien dagen daer in vertoeft, ſo quamen vooren uyt het hooft der veranderinge twee Wormen te voorſchijn. Ende deſe twee Wormen zijn in mijn

ſaedt ende vermenginge; waer uyt wormen, ende uyt de wormen vlieghen voort-komen. Voorts worden de vlieghen by *Mouffetus* ende andere in veelderley ſoorten verdeelt, ſo ten aenſien van haere grootte, coleuren, ende ghedaente; als mede ten aenſien van haeren oirſpronck, want ſy oock uyt verſcheyden dinghen door verrottinge geboren worden. Daerom wortter geoordeelt, dat alſer meer dan gewoonelick vliegen gevonden werden, de locht tot peſt genegen is, gemerckt ſy uyt een verrottinge voort komen.

De Vlieghen dienen tot ſpijſe niet alleen voor de Spinnekoppen, Swaluwen ende andere dieren; maer oock voor den *Chamæleon*, ghelijck *Mouffetus* ghetuyght gheſien te hebben. So dat ſonder waerheydt vele geſchreven hebben, dat dit dier by de locht alleen leeft. So yemandt begeerich is om te ſien een nette ende ſeer aerdighe beſchrijvinghe vanden aerdt ende uytnemende eyghenſchappen ende voordeelen der vliegen, die leſe *Lucianus in muſcæ encomio.*

l. De

mijn geſichte binnen den tijdt van ontrent een uyr ende een half verandert in twee Eyeren van coleur gloeyent-amberachtigh: ende inden tijdt van derthien daeghen quam uyt elck Ey een groot-achtighe Vlieghe voort. Over welcke vremde ende verſcheyden manieren van veranderingen, ende dat in een ende ſelfde ſoorte van Rupſe ick ſeer verwondert was, ſo dat mijn verſtandt als verſtelt ende ſtille ſtont. Ende dit is voor ſo veel ick tot noch van die ſoorte der Rupſen hebbe konnen met ervarentheydt uyt-vinden, want ick in allen deſen niets en ſchrijve, dan alleenelick het gheen ick in eyghen perſoon bevonden ende geſien hebbe.

XII. BEVINDINGE.

DIt is mede een byſondere ſlach van Rupien, want ick heb bevonden dat hy ſeer tot drincken ghenegen is, ende ſijn hooft in het water ſteeckende, heft ſich met het voorlijf om hoogh, het ſelfde dickmael hervattende, ende laet alſo het drincken neder-ſincken, even op ſodanighen wijſe als de Hoenderen doen. Deſe Rupſen en willen niets altoos eten dan alleen de groote ſoorte van gras, ja ſouden eer ſterven dan yets anders proeven.

Na dat deſe Rupſe haer ſelven hadde ghesuyvert, ſo heeft ſy haer tot veranderinghe gheſet op den 7 Junii, ende is daer in gebleven tot den derden Julii, dat zijn 27 daeghen, als doen

XII

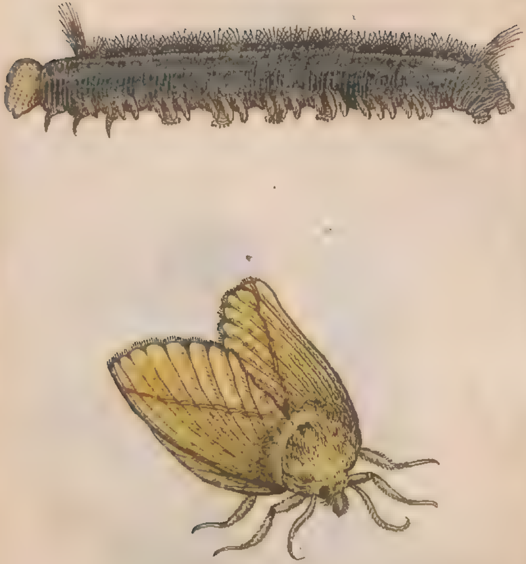

XIII

doen is daer uyt-gekomen een grooten Uyl gheelachtigh, hebbende een root ſtreepken op elcke Vleughel. Deſe Rupſe bevondt ick dat by dage ſeer ſlaperig ende loom was, houdende ſich geheel ſtil, ende hoewel men ſijn vlercken op licht, ſo treckt hy die weder ſtillekens in. Maer als ick met de kaers hem des nachts of inden avondt beſocht, ſo bevondt ick hem ſeer levendigh ende van een woelenden aerdt. Ick heb hem den *Dronckaerdt* ghenaempt om dat hy ſeer tot het drincken genegen was.

XIII. BEVINDINGE.

YDer Rupſe is (gelijck wy in onſe Voor-reden aen-ghemerckt hebben) van een byſonderen aerdt, ja (by gelijckeniſſe gheſproocken) van een

een eygene wijsheydt ende voorſichtigheydt. Want als deſe Rupſe voelt dat den tijdt des jaers beghint te veranderen, den Herſt naedert, ende de koude locht gewaer wort, ſo gaen ſy gheſamentlijck voor haer ſelven een ſchuyl-plaets verſorghen, ende haelen tot dien eynde op de Peerboomen of Doorn haghen eenighe bladeren te ſamen met haer ſpindſel, ende gebruycken daer toe meeſt de uytterſte toppen vande tacken, om dat het loof daer meeſt teer is ende bequaemſt om gheboghen te konnen worden, ende alſoo een woonplaets voor haer geſamentlick te maken. Sy maecken deſe woon-plaets ſeer behendich, want ſo langh het noch goedt weder is ſo laeten ſy een openinge om daer uyt en in te gaen, maer

maer als de koude haer begint te dringen, ſo maeckenſe die wooninge ſo dichte toe, datſe ſelfs door de alder-ſtrengſte vorſt niet en worden beſchadicht, ende door dienſe van buyten vet-achtich is, ſo en dringht daer gheen water in, maer vloeyter over heen: doch ſy lijden grooten aenſtoot vande Meeſen, die deſe Rupſen ſeer graeghelick op-ſoecken ende eten.

Deſe Rupſe hieldt op van eten den tweeden Junii, ende ſtelde ſich dan tot veranderinghe, ende doen is daer uyt-ghecomen den 30 dito een wit uyltjen, hebbende op een yder vleugel een root pleckgien. Ick noem deſe Rupſe den *Koeckoeck*, om dat ſy daer in den ſelfden gelijck zijn, datſe van ontrent half September tot het

begin van April in haere ſchuyl-plaetſen blijven, tot datſe de warmte der Sonne gewaer worden, ende beginnen dan weder te eten.

XIV. VERANDERINGE.

HOewel de Rupſen meeſt alle by de Bladeren leven, ende daerom niet geern vande ſelfde wijcken, maer altoos daer ontrent ſich onthouden; ſo en is nochtans dit in allen niet waerachtich. Want deſe Rupſen hebben haer verblijf inde Aerde, ende ſchuylen inde Aerde ſo langh het dag is, ende komen eerſt te voorſchijn met de duyſterniſſe, ende doen by nachte ſo veel proviſie van eten op, als voor den aen-ſtaenden dach ghenoegh is, ende zijn alſo eenichſints de Vledermuyſen ende Nacht-uylen ghelijck, ende

XIV

ende daerom heb ick hem den *Nacht-uyl* ghenaempt. Sy eten ſeer geern de jonghe ſcheutjens van verſcheyden kruyden als onder anderen van kruyſ-ken-kruydt ende van teſkenſ-kruydt, welcke kruyden beyde van verkoe-lenden aerdt zijn.

Deſe Rups ſtelde ſich tot verande-ringhe den 28 April ende is daer in ghebleven tot op den 9 Junii, ende doen quam daer uyt eenen donckeren Uyl, welcke ſich by daeghe niet en laet vinden, maer alleen als het duy-ſter is, ende onthouden haer inde ho-ven daer verſcheyden Kruyden ghe-plant werden, ende ontrent de bloe-men uyt welcke ſy haer voedtſel ha-len.

XV. BEVINDINGE.

ALs ick dese Rups eerst aensach, so dacht my dat hy eenichsints den aerdt ende eygenschap des Hipocrits vertoonde: want hoewel hy seer snel is in het loopen, so is hy nochtans dadelick ghereedt om so wel achterwaerdts als voorwaerdts te loopen, na dat het hem goet denckt. Haer spijse zijn de bladeren der Doornhagen, welcke sy so langhe eten alse die konnen vinden.

Als sy haer tot veranderinge gaen stellen, so voegen sy haer by malkanderen in eenen troep, ende yder heeft sijnen bysonderen draedt daer hy aen hanght, waerom de Land-lieden haer *Boeren-nestelingen* noemen.

Dese Rupse heeft haer tot veranderin-

XV

XVI

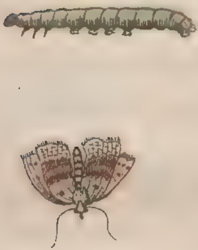

deringhe geſtelt den 5 Junii ende den 27 dito is daer af-gekomen een *l* motte, die haer langh ende geern ontrent de Dooren-hagen onthoudt, tot dat ſy haer ſaedt daer op-geſet heeft, ende dat ſaedt blijft daer tot het begin van den naeſten Somer, want ſy en komen niet te voorſchijn, voor dat haer ſpijſe voor haer gereedt is.

XVI. BEVINDINGE.

DEſe Rupſen eten de bladeren van Willighe Boomen ende onthou-

l. De Motten komen uyt wolle ende menigherley ſoorten van kleederen, ſo van vellen als van andere ſtoffe gemaeckt, ende verderven het gene daerſe van voort-komen, gebruyckende tot ſpijſe het ſelfde dat haer den oirſpronck gaf. Ick heb in mijn cantoor jegenwoordigh een kleet dat uyt de Straet Davids ghebracht is, ghemaeckt vande buycken van eenige voghelen, welckers pluymen met het vel af-ghenomen zijnde ende t'ſamen ghevoeght, de Inwoonderen al daer tot kleederen ghebruycken. Uyt dit kleedt ſien ick dat door de warmte een groote menigte van vlieghende Motten voort-ghekomen is die het ſelfde gansch verteeren ende tot ſtof verbrijſelen.

den haer inde ſcheuten ofte bladeren welcke ſy te ſamen woelen met haer ſpindſel, ende maecken alſo voor haer ſelven een Wooninghe, in welcke ſy haer voor de hitte vande Sonne beſchermen. Sy zijn ſeer ſnel in het kruypen, ende ſoo haeſt ſy yets onghemeens ghevoelen behalven den Windt of yets datſe ghewendt zijn, ſo laeten ſy haer ſelven dadelick met een draedt na beneden vallen, op datſe niet en mochten verſeert of beſchadicht werden. Ick noemden hem *Bedrieger*, want als ick een van deſe Rupſen meynde met de handt te vatten, ſo liet hy ſich haeſtelick vallen, ſo dat ick in mijn meeninghe bedrogen wiert. Hy heeft ſich tot Veranderinge geſet den 13 Junii ende den 21 dito is daer een Uyltgien uyt-gekomen dat ſeer vluchtigh was.

XVII

XVII. BEVINDINGE.

DEse Rupse heb ick om sijn bysondere ruygicheydt boven alle andere de *Ruygen Beyr* genaempt. Hy bemindt seer de Krop-salade ende de Scherley. So haest als hy eenich gewemel voelt, of datmen hem yewers mede maer sacht aenroert, so gelaet hy hem als of hy doodt waer, ende houdt sich gansch stil, behalven dat hy sich in een rolt als een ronden Bal, ende verheft sijn lanck hayr om hoogh, ghelijck een Eegel-vercken: maer alsmen hem wil by sijn hayr op-nemen, so laet hy dat dadelick los uyt-schieten. De Musschen ende andere vogelen en willen dese Rupsen niet eten, maer schijnen een schrick daer van te hebben; het kan wel zijn datse van

eenen fenynigen aerdt voor haer zijn, ende daer-en-boven ſo en is oock haer aenſien niet aengenaem.

Deſe Rupſe heeft ſich tot veranderinghe geſtelt den 30 Junii ende den 22 Julii is daer uyt voort-gekomen eenen grooten ſchoonen Uyl, welcke even als het Letter-houdt gepleckt was. Deſe Uyltgiens geven oock haer eyeren, maer door dien de jonghen daer uyt eerſt voort-komen ontrent de maendt October, ſo datſe gheen behoorelicke warmpte konnen krijgen, ſo kruypen ſy inde aerde ende in andere gaeten, ende onthouden haer aldaer den gheheelen Winter over, gelijck ick ſelfs bevonden hebbe.

XVIII. BEVINDINGE.

HEt voedtſel van deſe Rupſe zijn de bladeren vande violetten: ſy en

XVIII

XIX

en konnen de warmte vande Sonne niet wel verdraeghen, ende daerom onthouden ſy haer altijt ontrent de aerde, ende zijn moeyelick om te vinden door hare groenicheydt, welcke veroirſaeckt datmenſe niet licht vande groene kruyden en kan onderſcheyden. Sy zijn oock ſeer vreeſachtigh, want ſo haeſt ſy yets hooren, blijven van ſtonden aen ſeer ſtille liggen, ende dat voor eenen ruymen tijt, ſo dat het ſchijnt als of ſy doodt waeren: daer na beginnen ſy haer ſelven allenxkens ende ſeer ſachtkens te beweghen, ende als hy niets verder en verneempt ſo is hy ſnel genoegh om wech te kruypen.

Na dat ick deſe Rupſe 18 daegen geſpijſt hadde, ſoo heeft hy hem geſuyvert van alle ſijne onreynigheden

 die

die hy by hem hadde, ende heeft ſich daerna tot veranderinge gevoegt op den 4 September, ende is daer in gebleven tot op den negenden Mey des volgenden jaers, dat zijn acht volle Maenden ende daer over, ſonder datmen daer eenich leven in konde gewaer worden, ende na dien tijt quam daer uyt een gemeene Vliege, recht op haeren tijdt met de warmte der Sonne. Ick heb deſe Rupſe tot onderſcheydt den *Duycker* genaempt.

XIX. VERANDERINGE.

ICk hebbe deſe Rupſe met willigen Loof vijfthien daegen in het leven behouden. Als hy ophielde van eten ſo woelde hy ſeer eenen ganſchen dach lanck, (als of hy groote ſmerte hadde) maer doen ginck hy ſich ſtilleken

XX

A

lekens tot ſijn Veranderinge begeven ende is daer in gebleven vanden 17 Julii tot den 20 Auguſti, zijnde 35 daegen, ende doen is daer uyt voort-gekomen een geele Vliege een Bye gelijck.

XX. VERANDERINGE.

DE Doorn-haghen hebben verſcheyden ſoorten van Rupſen die haer het Loof af-eten, onder welcke oock deſe eene is, hoewel hy oock eet het Loof van Pruym-boomen ende Keerſe-boomen. Hy onthoudt ſich ſeer geern inde ſchaduwe van het Loof, want het ſchijnt dat hy de hitte der Sonne niet verdraegen en kan. Eer hy ſich tot Veranderinge ſtelde heeft hy tot driemalen ſijn Vel verandert, ende op yder reys als hy

hy ſijn Vel verandert heeft, ſo houdt hy ſich eenen ganſchen dach ſeer ſtille, tot dat het hooft wat ſtijver geworden is; want de Veranderinge van Vel veroirſaeckt een groote ſachtigheydt.

Hy ſtelde ſich tot Veranderinge op den 12 Junii ende op den 4 Julii is daer uyt-ghekomen een ſchoon wit Uyltjen, ick heb de Veranderinge hier mede af-geteyckent gelijck aen de letter A te ſien is, te meer, om dat ick hier wat aenmerckte dat ick aen geen andere gheſien en hebbe, want hoewel de opperſte ſchale ſwart was, ſoo ſtont nochtans daer boven als op-geſponnen ſchoone geele zijde, hoewel ick niet vatten en kan, hoe die daer boven op gebracht kan zijn. Ick noemden hem om ſijn ſnelle loop, den *Schoonen-looper*.

XXI. BE-

XXI

XXI. BEVINDINGE.

AList schoon dat de Netelen haer gheweyr hebben waer mede sy seer vinnich van haer steecken: nochtans en konnen sy dese Rupsen niet af-keeren; welcke niet en komen om te steecken maer om te byten: ende so lange als de Netelen in haer fleur zijn, soo en willense haer tot geen Veranderinge begeven. Dese Rupse stelde sich tot Veranderinge den 23 Junii, in welcke hy aengeroert zijnde veel levens betoonde door sijn beweginge. Den 9 Julii is daer uyt voortgekomen een schoon gekoleurde Kapelle, welcke lange in het leven kan blijven. Want dese Kapellen onthouden haer den geheelen winter door inde stallen der Beesten. Ick gaf hem

den

den naem van *Gulſigaert* om dat hy ſeer veel at, ja naeuwelijx en konde verſadicht werden.

XXII. BEVINDINGE.

HEt is een vermaeck om aen 'te ſien, hoe heerlick deſe Rupſe van koleuren is, ende vande Natuyre geteyckent is, waerom ick hem de *Mervelie* genaempt hebbe. Sijn ſpijſe is het loof van Keerſen, Amandel, Peeren ende Pruym-boomen. Ick en hebbe noyt het ſaedt van deſe Rupſen konnen vinden. Syn begin is gelijck een kleine ſwarte ſleck, ſlijmachtich, nat ende blinckende, ende wort ſoo allenxkens grooter tot dat hy voor de eerſte-mael ſijn Vel verandert, ende dan begintmen de koleuren te ſien, doch hy vervelt daernae noch eenige

reyſen

XXII

A

XXIII

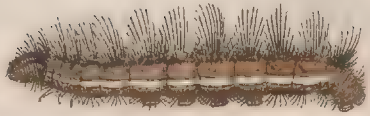

A

reyſen. Ick heb hem van koſt verſorgt 20 dagen, ende heeft ſich tot Veranderinge geſet op den 22 September, ende is daer uyt-gekomen op den 12 Julii van het volgende jaer deſen Uyl hier af-geteyckent by letter A. welcke maer twee daeghen in het leven bleef. So dat hy acht Maenden lanck geweeſt is ſonder datmen daer in eenich leven konde beſpeuren: Ende lach aldus in eenige t' ſamen-geſponnen bladeren verborgen.

XXIIII. BEVINDINGE.

HOe-wel-men ſegt dat den roock van gebrande wilden Wijngaert de Ratten ende Muyſen dooden kan, nochtans worden deſe Rupſen met dat Kruydt gevoedt. Doch men wort haer niet eer op dat Kruidt ghewaer dan

dan tegen dat daer Besyen aen komen, ende houden haer daer ontrent soo lange tot dat de Besien volkomen roodt zijn ende af-vallen, ende op dien tijdt verliest dat loof syn kracht, so dat het niet meer tot voedsel voor dese Rupsen verstrecken kan, d'erhalven beginnen sy haer in desen tijdt by gebreck van spijse, tot veranderinge te stellen. Die ick bewaerde, heeft haer geset op den 24 September, ende doordien het laet op het jaer was, soo dat den Uyl die daer uyt komen mochte, geen bloemen tot syn voedtsel soude konnen vinden hebben, soo is hy in syn Veranderinge blijven liggen tot op den 13 Junii des naest volgenden jaers, soo dat hy by-nae negen Maenden inde Veranderinge gelegen heeft, ende doen is daer uyt te voorschijn

XXIV

A

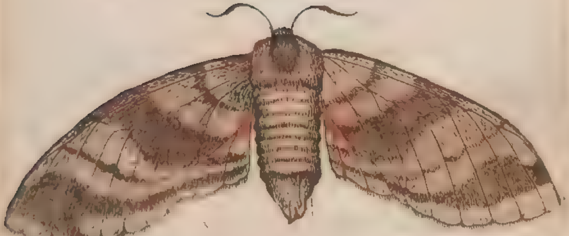

ſchijn gekomen deſen Uyl aengeteickent by letter A van koleur uyt den geelen, doch na dat ick hem hadde afgeteyckent ſo is hy my ontvlogen, ſo dat ick ſijn eynde niet en hebbe konnen ſien. Ick noemde deſe Rupſe *Loſpoot* om dat hy ſich ſeer licht van het Loof liet vallen als of hy geen pooten gehadt hadde.

XXIV. BEVINDINGE.

DEſe Rupſe is van vooren ende van achteren ghewapent: van voren tegen het hooft heeft hy ghelijck een hardt Schildt bynae een hert ghelijckende, aen welcken kop gheen oogen en konnen beſpeurt werden. Achter op het lijf heeft hy een ſtijve harde pinne uyt den blaeuwen groen welcke ick oordeele ſeer venijnich te

 weſen.

wesen. Alsmen het lichaem van dese Rups met een stroo of yets anders aenraeckt, so werpt hy het achter-lijf om, ende gebruyckt de gemelde Pinne tot syn wapen om sich te verweyren. Syn voedtsel is het loof van willige Bladeren of van wiedaeuw, welcke sy geern eten. Hy begon sich te suyveren endt tot veranderinghe te stellen op den 1 April, gelijck by de letter A vertoont wort, Dese vertooninge duyrde den tijdt van 55 dagen, in al desen tijdt vertoonende hy bescheydentlijck een mans aengesicht met baerdt en knevels, ende voorts de gedaente van een jongh kindt dat inde luyren opgewonden is, met een kap-doeck over het hooft. Na dat hy alsoo 55 daegen hadde ghelegen, so is op den 25 Mey daer uyt voortgeko-

XXV

gekomen een ſeer ſtercken Uyl. Ick noemde deſe Rupſe om ſyn fenijnigen ſteerts wille den *Pijlſteert*.

XXV. BEVINDINGE.

ICk hebbe by ervarentheydt in verſcheyden jaeren bevonden dat de Sonne-bloemen haer ſaedt laten vallen, dat op de Aerde de ganſche Winter door, (hoe ſtrengh het oock vrieſen mach) behouden wort, ende inde Lente uyt-ſchiet. Deſen Worm wacht na dit loof, ende onthoudt ſich inde Aerde; doch ick en hebbe deſe Rupſe of Worm hier nevens af-gebeeldt noyt konnen vinden of ſien eten inden dach, maer ick heb hem des nachts met de Kaerſe moeten ſoecken, want eer en komen ſy niet voor den dach om te eten. Na dat ick

hem gevangen hadde, heb ick hem onder een Glas geſtelt, ende geſien dat hy noyt als des Avondts en begon te eten. Nae dat hy ſich gheſuyvert hadde, ſo heeft hy hem tot veranderinge geſet op den 17 Auguſti, ende is ſoo inde veranderinge gebleven tot op den 9 Junii van het volgende jaer, ſo dat hy by na thien Maenden als doodt inde Veranderinghe ghelegen heeft, ende als doen is daer uyt voortgekomen dit Uyltjen 't welck op yder Vleugel de gedaente van een O heeft. Ick heb deſe Rupſe den *Slaepaert* ghenaempt, om dat hy den ganſchen dach in ſlaep legt.

XXVI. BEVINDINGE.

GElijck de Veranderinghen deſer Dierkens (van welcke wy hier ſchrij-

XXVI

A

ſchrijven) ſeer vreempt ende wonderlick zijn in haer ſelven, ſo heb ick daer-en-boven noch bevonden datſe dickmael gheheel buyten mijn verwachten uyt-gevallen zijn. Als by voorbeeldt in deſe Rupſe geteyckent A. te ſien is; ick en hadde gheen gedachten dat hier van yets ſchoons ſoude konnen voort-komen, nochtans heb ick hem met eenighe andere voor een tijdt-lanck den koſt verſorgt, om te ſien watter van geworden ſoude. Ick heb hem onderhouden met Olme-bladeren dieſe ſeer geern eten. Hy heeft een onfatſoenelicken Kop, rouw ende ganſch niet gepolyſtert of net, daer andere in tegendeel blincken als een Spiegel. Hy heeft ſich geſuyvert ende tot Veranderinge geſtelt op den 7 Junii, ende

 op

op den 20 dito is daer van voort-gekomen, een ſchoon, vier-gevleugelt Voghelken, 't welck den gheheelen Winter in het leven blijft, ten zy dat het of van andere Dieren verſlonden worde, of inde netten der Spinnekoppen verhangen. Ick heb deſe Rupſe om onderſcheydt te maecken de *Noort-Rupſe* genaempt.

XXVII. BEVINDINGE.

ALs de Savoeyen ende Blom-koolen beginnen te ſluyten ſo wortmen ontrent de ſelve dickmael verſcheyden Boter-kapellen ende Wittiens gewaer, welcke op de ſelfde haer ſaedt ſetten: ende als de heete Sonneſchijn daer op komt, ſo wort dat ſaedt opwaerts om hooge getrocken met de hoofdekens na boven, ende worden

XXVII

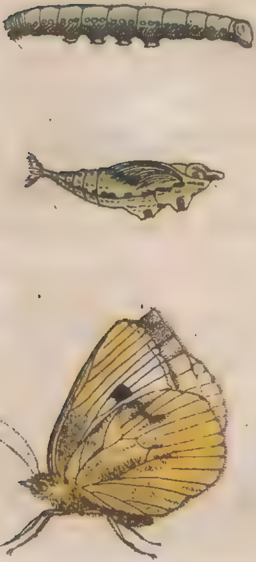

den ſo allenxkens volwaſſen Rupſen, die aen de koolen groote ſchade doen. Sy konnen de warme Sonne-ſchijn wel verdragen, maer den lanck-duyrigen regen geenſints, want dien regen doet haer geheelick verdwijnen ende ſmelten, ſo datter niet overich en blijft dan alleenelick het Vel.

Deſe Rupſe heeft haer geſuyvert ende tot veranderinge geſtelt op den 3 Auguſti, ende op den 17 dito is daer uyt voort-gekomen een tweede ſoorte van Wittiens of Boter-kapellen, welcke mede den ganſchen Winter ende ſomtijts langher in het leven blijven. Ick gaf deſe Rupſe den naem van *Droevaert* om dat hy ſeer duyſter van koleur is, ende om dat hy aengerocht zijnde ſich by na niet en beweegt, ende licht laet dooden; ſo dat

hy van een ſlaeuw-hertigen ende loomen aerdt is.

XXVIII. BEVINDINGE.

DEſe Rupſe bemindt de Rooſen ſeer, doch en was met enckelde Rooſen niet te vreden, maer ick moeſt hem dobbelde geven. Als ick eenen dach na liet hem eten te geven, ſo begon hy ſich dadelick tot veranderinge te voegen, doch door dat ſetten ſoude eenen onvolmaeckten Uyl gekomen hebben, ende daerom gaf ick hem eten ſo langh hy wilde. Want dit is in het gemeyn in alle Rupſen aen te mercken, dat ſo haeſt haer de ſpijſe ontbreeckt, ſo gaenſe haer tot veranderinge begeven: maer indienſe voor haeren natuyrelicken ende gewoonelicken tijdt haer voedtſel miſſen, ſo komen

XXVIII

XXIX.

komen ſy na haere veranderinge onvolkomentlick ende ſeer teer voort. Maer moeten om haeren vollen aerdt te hebben, ſo lange eten tot datſe van ſelfs ophouden ende ſich tot veranderinge ſtellen. Deſe Rupſe dan heeft haer ſelven geſuyvert van alle haere onreynigheden, ende daerna tot veranderinge begeven op den 14 Auguſti, ende daer is uyt-gekomen op den 17 Junii des volgenden jaers een geele Vliege, ſo dat hy over de thien Maenden in ſijn veranderinge als doot ende begraeven gelegen heeft ſonder eenich voedtſel of beweginge, want daer en was (in aldien tijdt) gheen leven aen te beſpeuren. De Vliege die hier van gekomen is, was ſeer traegh, ende loom van leven.

BE-

XXIX. BEVINDINGE.

ICk hebbe gemerckt dat dese Rupse groot vermaeck ende smaeck hadde in het eten van het loof der roode Jenevers ofte Aelbesyen, doch heeft sich seer haest tot veranderinghe gestelt na dat hy gesuyvert was, namelick op den 12 Julii, ende is inde veranderinge gebleven tot op den 15 Augusti, ende doen is daer uyt-gekomen een [m] Vlieghe die seer graeuw ende

m. Men leest 2 *Reg.* 1.2. dat inde stadt Ekron eenen Af-god geweest is, die genaempt was *Baal-zebub*, dat is, een Heer ofte Meester der Vliegen, om dat dien Af-godt geeert wiert; ten eynde hy haer te hulpe soude komen tegen de menichte der Vliegen, die in *Palestina* de menschen veel ongemack ende schade aenbrachten. Want dit gevoelen over de reden der ghemelde benaeminge, denckt ons veel waerschijnelicker, dan dat den Af-godt de gedaente van een Vliege soude gehadt hebben: gelijck eenige meenen. Ofte dat hy dus genaempt geweest soude zijn, om dat in sijnen Tempel altijdt vele Vliegen waren, sittende op de Offerhanden der Beesten, die hem ter eeren, in groote

ende ſnel in het vliegen was, doch en bleef maer 4 dagen in het leven. Ick noemde deſe Rupſe *Vroegh-op*, om dat hy gewoon was te eten ſmorghens ſeer

groote menichte geoffert wierden: daer in tegendeel de Joden ſeggen (hoewelſe miſſchien hier in, gelijck in menige andere dingen, weynigh geloofs verdienen) dat inden Tempel te Jeruſalem, noch ontrent de offerhanden die daer gheſlachtet wierden, noyt geen vlieghen en quamen. So dat den Afgod deſen naem als tot een ſchimp ſoude gekregen hebben, om dat hy de offerhanden die tot ſijner eere gedaen wierden, niet en konde vande Vlieghen verloſſen. Want hoe is het eenichſints waerſchijnelick te achten, dat Ahaſia zijnde ſwaerlick gequeſt, ende verſoeckende uyt den gemelden Afgodt te weten of hy van ſijn kranckheydt geneſen ſoude, dat hy op dien tijt dien Afgodt een naem tot ſijn ſchande ende beſpottinge ſoude gegeven hebben? doet tot beveſtinge van het eerſte gevoelen, dat oock *Plinius lib.* 10. *cap.* 28. gewach maeckt van Volckeren die den Afgodt *Myagron* aengeroepen hebben, als met de menichte der Vliegen de Peſt veroirſaeckt wiert; ende datſe alle ſtierven, ſo haeſt men dien Afgodt offerhande ghedaen hadde. Ende *Ælianus* verhaelt in ſijn elfde boeck vande dieren *cap.* 8. dat eertijts inden Tempel van *Apollo Actius* een Oſſe geſlacht wiert voor de Vliegen eer men het Feeſt hielt ter eeren van dien Afgodt, om datſe vertrecken ſouden, ende datſe met het bloedt des

ſeer vroegh, in het aenvangen des dageraedts.

XXX. VERANDERINGE.

VEle ende verſcheyden Rupſen beminnen de Violetten-bladeren, doch deſe is een lief-hebber vande dobbelde. Indien het gebeurt dat ſijn medt-geſel hem eer tot veranderinge ſtelt dan hy, ſoo [n] eet hy hem op, inſon-

des gedooden Oſſe verſadicht zijnde, alle wech gingen tegen dat het Feeſt aenginck. Doch inde ſelfde plaets ſchrijft hy van vromer Vliegen, die niet door loon als het ware uytgekocht, maer van ſelfs door eerbiedicheyt tot de Afgoden vertrocken, alſmen haere Feeſten houden moeſt. Deſen naem van *Baalzebub* hebben de Joden den Overſten der Duyvelen gegeven *Matth.* 12. 24. *Marc.* 3. 22. ſo uyt haet ende verfoeyinge des Afgodts, als tot verkleeninge ende verſmadinge vande macht des Duyvels. Siet *Seldenum de dis Syris lib.* 2. *cap.* 6.

n. Hoewel het ſeer gemeen is inde Natuyre, dat het eene dier een voetſel is voor het ander, nochtans is het wat ſeldſaems, dat van een ende ſelfde ſoorte, de dieren malkanderen verſlinden, 'twelck gemeenelick niet en geſchiet ten zy uyt noodt of eenich toeval, of immers in weynich ſoorten van dieren gheſpeurt wert.

XXX

A·B

XXXI

A·B

insonderheydt so hy eenich gebreck van spijse heeft; ende dat konnen sy seer licht doen, door dien de Rupsen in haer veranderinge zijnde, gelijck een kindt inde luyren gewonden, ja als een dooden in het graf liggen. Dese rupse heeft haer gesuyvert ende tot veranderinge geset op den 13 October, tot op den 6 Junii des volgenden jaers, ende doen is daer uyt-gekomen desen graeuwen Uyl, afgebeelt by de letteren A. B. dien ick den Brasiliaen genaempt hebbe.

XXXI. BEVINDINGE.

ONder alle Rupsen en weet ick gheen soorte die moeyelicker te verdrijven is dan dese: Want ick en hebbe niet konnen uyt-vinden, op wat maniere, of in wat plaetsen sy haer saedt

ſaedt ſtellen. Doch eyndelick heb ick na vlijtigh ende lanck-duyrigh onderſoeck gemerckt, datſe haer ſaedt brengen aen eenige bladeren, ende de ſelfde als dan met bruyn hayr bekleeden, (even als of het een beeſtken op ſijn ſelven waere.) Ende weten ſich alſo tegen de koude te bewaren. Als ick deſe bladeren open dede, ſo vont ick daer een ſaedt in dat uyt den groenen was. Deſe Rupſen eten geern de bladeren vande beyer-hagen ofte kruyſbeſyen, als mede van ael-beſyen, ſoo ſwarte als roode en witte. Sy zijn een kancker voor deſe beſyen, ende hoe neerſtelick datmen die op-vanght, ſoo heb ick bevonden datmen 's anderdaeghs al weder andere kleyne vindt. Oock heb ick bevonden dat de vogelen deſe Rupſen niet en begeeren. Sy

ſtellen

XXXII

.A·B.

ſtellen haer tot veranderinghe op den 22 Junii, welcke veranderinge ick om ſijn byſondere nettigheyt hier af-geteyckent hebbe by de letteren A. B. ſy bleef inde veranderinge tot den 13 Julii, ende doen is daer uyt-gekomen een klein bont Uyltjen, wit ende ſeer aerdigh met ſwart gepleckt. Alſmen hem inde handt heeft of laet vallen, ſoo houdt hy ſich of hy doot waer.

XXXII. BEVINDINGE.

DEn taback heeft veel lief-hebbers niet alleen onder de menſchen, maer oock deſe Rupſen afgeteyckent aen de letteren A. B. ſy en willen anders geen kruydt eten: oock en ſullen ſy de bladeren van dit kruydt niet geern eten, terwijle ſy noch nat zijn, maer wachten liever tot datſe droogh zijn.

zijn. Voorts heb ick gemerckt, datſe veel liever de groote ende volwasſchen bladeren eten dan de onderſte, want die en zijn ſoo voedtſaem noch ſoo rijp niet.

Deſe Rupſe heeft haer gheſuyvert ende tot veranderinge geſet op den 3 Auguſti, ende op den 17 dito is daer uyt gekomen een aerdigh Uyltjen dat ſich vinden laet inde hoven ontrent de bloemen, ende heeft een langhe ſtrael, waer mede het den honig weet uyt de bloemen te ſuygen, ende is ſnel in het vliegen. Ick heb hem den naem gegeven van *Taback-eter*.

XXXIII. BEVINDINGE.

DEſe ſoorte van Rupſen is ſeltſaem ende weynigh te vinden, ſoo dat ick deſe alleen maer gevonden hebbe; dede

XXXIII

·A·A·

dede hem in een gelas ende gaf hem eten, doch bevondt hem vijs ende lecker te wesen, soo dat hy alle dage versche spijse begeerde. Na dat ick hem een maendt lanck ghespijst hadde, soo spon hy eenige bladeren te samen, onder welcke hy sich selven als in een graf verberght heeft. Daer na sach ick dat dese veranderinge haer vertoonde als een bruyn ey ghelijck by de letteren A.A. te sien is. Hy stelde sich tot veranderinge, na dat hy genoegh van de willege-bladeren geëten hadde, op den 19 Julii, ende bleef daer in tot op den 3 Augusti, ende doen is daer uyt voort-gekomen een een-voudig Uyltjen, dat nochtans mede sijne nettigheydt heeft. Dit leefde sonder eten noch ses dagen.

XXXIV. BEVINDINGE.

DEse ſoorten van Rupſen onthouden haer in groote menichte by malkanderen op eenige willege-boomen, ſoo dat deſe boomen van veelderley ſoorten van Rupſen gheſocht worden. Deſe Rupſen ſijn ſchoon van koleur, geel ende met ſwart geteyckent, dat ſeer wel af-ſteeckt. Voor aen den kop hebben ſy de ghedaente van een wapen daer een keeper in ſtaet, den grondt is ſwart ende den keeper geel, gelijck inde af-beeldinghe A. te ſien is. Sy heeft haer geſuyvert ende tot veranderinge geſet op den 8 Auguſti, ende is in ſijne veranderinge gebleven tot op den 30 Mey des volgenden jaers, dat is den tijdt van ontrent thien maenden: ende doen is

daer

XXXIV

A.

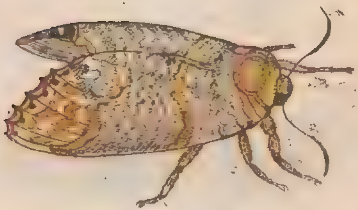

XXXV

daer desen Uyl uyt-gekomen, welcke seer sterck was, hoe-wel hy maer twee daghen in het leven bleef. Om sijn gedaentes wille, gaf ick hem den naem vanden *geelen-wapen-drager*.

XXXV. BEVINDINGE.

DEse Rupsen onderhouden haer selven op de roode Ael-besyen, welckers bladeren sy seer geern eten. Het is een ongemeene slach van Rupsen: want daer de andere Rupsen haer pooten in het midden hebben, daer heeft dese haer pooten aen het achterlijf, ende doet daer mede groot ghewelt. Als hy van d'een plaets tot een ander, of vanden eenen tack tot den anderen gaet, soo vat hy den tack tusschen sijn achterste pooten wel vast, ende recht hem op inde hooghte ghe-

lijck een ſlange,ende voelt op die wijſe allesints, of hy voorder, of op een bequamer plaetſe komen kan of niet. Hy houdt ſich ſo vaſt met die achterſte pooten, datmen ſeer beſwaerelick hem yewers af kan krijgen. Deſe Rupſe heeft haer gheſuyvert ende tot veranderinge geſet op den eerſten April, ende op den 24 Junii, is daer uyt-gekomen een Uyltjen, dat mede niet vreemt en is van teyckeninge, doch het was teer ende leefde weynigh tijdts.

XXXVI. BEVINDINGE.

DEſe Rupſe af-gheteyckent by de letteren A.A. is een wonderlick ſchepſel, ende van een vreemde geſtalte: hy heeft boven op ſijn lijf vijf boſſen van hayr, ende voren aen den kop

twee

XXXVI

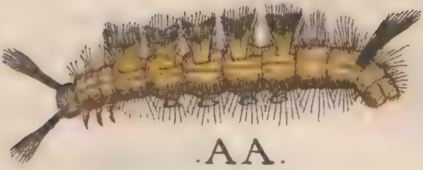

.A A.

twee hoornen van hayr, gelijck een ſleck, (ende daerom noem ick hem de *ſleck-rupſe*) ende achter op het lijf de gedaente van een ſteert, inſgelijx van hayr; ende uyt het midden vande hayr-boſſen rijſen noch eenige kleine hayrkens, die haer wat hooger verheffen, ende tot cieraet verſtrecken. Hy heeft ſijn vermaeck ontrent den duyn-kant, ende vindt daer verſcheyden kruyden tot ſijn voedtſel. Ick en konde echter niets vinden dat hy eten wilde, ende daerom heb ick hem met der haeſt af-gheteyckent, want hy begon ſich dadelick tot veranderinge te ſtellen, makende ſijn graf ofte ſchuyl-plaets van ſijn eygen hayr dat hy op het lijf hadde, met ſijn quijlſel vermenght. Hy begaf ſich tot veranderinge op den 10 Julii, ende is daer in ge-

bleven tot op den 8 Augusti, ende doen quam daer uyt eenen graeuwen uyl, na den blaeuwen treckende. Als desen uyl eerst uyt-ghekomen was, so bedeckte hy een langhen tijdt sijn oogen met sijn voorste pooten, als of hy de locht niet en konde verdragen.

XXXVII. BEVINDINGE.

NIet tegen-staende dat de bloemen seer weynigh vande Rupsen besocht worden, so en sijnse echter, daer niet geheel vry van. Want dese Rupse af-gheteyckent aen A. doet aen de bloemen groote schade. Sy eten seer geern het beste uyt de jenoffelen, ofte roode angers ende test-bloemen. Ick hebbe bevonden datse den ganschen dagh haer inde aerde onthouden, ende niet dan des nachts aen de bloemen

komen;

XXXVII

A.

XXXVIII

komen, ſo dat ick die niet dan by de kaerſſe en hebbe konnen achter-haelen. Ick heb hem geſpijſt met de voorgenoemde bloemen (want hy eer ſoude geſtorven hebben, dan yets anders geeten) tot den 30 Julii, doen begaf hy ſich tot veranderinge, en is daer in ghebleven tot op den 23 September, ende doen is daer deſen rooden uyl uyt-gekomen, die weynigh tijdt leefde. Om de groote ſchade die hy doet inde bloemen, heb ick hem den *verſlinder* genaempt.

XXXVIII. BEVINDINGE.

ICk bevinde dat deſe rupſe ende vele andere het willegen loof beminnen. Waer van de reden my dunckt te zijn, dat dit loof van eenen drooghen aerdt is, waer door de over groote vochtigheydt

heydt deser wormen gematight wort. Dese rups is seer vreesachtigh, ende daerom oock geveynst van aert. Want alsmen hem eens aenraeckt, so rolt hy in malkanderen, ende blijft een tijdt langh gansch stil liggen, als of hy doot waer, ja laet hem om en weder rollen, ende tuymelen sonder sich te roeren, ende dicht gesloten blijvende. Maer indien men hem wat te hart druckt, so en kan hy dat niet verdragen ende moet sijn gheveynstheydt staecken: waer uyt een voor-beeldt van veel huychelaers ende gheveynsde menschen by ghelijckenisse kan genomen worden, ende heb hem den *Hypocrijt* genaempt.

Na dat ick dese Rups soo langhe ghevoedt hebbe als hy eten wilde, soo heeft hy hem selven ghesuyvert

ende

.XXXIX.

A

.XL.

.A.

.B.

ende tot veranderinghe begeven op den 10 September, ende op den 10 Junii des volgenden jaers is daer uytgekomen eenen witten Uyl met ſwarte ſtippelkens op de vleugels. Den ganſchen eerſten dach na ſijn voortkomſte hielt hy hem ſeer ſtille, maer daerna begon hy te woelen ende vluchtich te werden.

XXXIX. BEVINDINGE.

DEſe kleine Rupſe heeft haer vermaeck inde hoogte ende laet ſich vinden op de olme-boomen, welckers loof hy tot ſijn voedtſel ghebruyckt. Hy en kan de koude niet verdragen, maer wort lichtelijck door de ſelfde gedoodt. Hy heeft hem geſuyvert ende tot veranderinge geſet op den 28 Auguſti onder een vlies

 dat

dat hy gesponnen hadde, 't welck so blanck ende so net was, als of het gepolystert silver geweest hadde. Hy is gebleven inde veranderinghe tot den 1 Junii des volgenden jaers, so dat hy over de neghen maenden inde veranderinge geweest is, ende doen is daer uyt-gekomen een ° vliege af-geteyckent aen A. ick heb dese rupse den *sprinck-haen* genaempt, om dat hy met een slag seer haestelick sich van d'een

plaets

o. Uyt dese ende alle de voorgaende ende volgende historien blijckt, dat de natuyre somtijts uyt haer eigen selven een veranderinghe maeckt, vande eene soorte in een ander, hoewel sulx de oude vreemt geacht hebben. Want een Rupse of worm is een ander soorte van gedierte als een bye, witjen, motte, of vliege, in welcke sy verandert werden. Diergelijck gheschiet oock inde ghewassen, want ghelijck Dodonæus verhaelt, het gebeurt seer dickmaels, dat sommighe ghewassen, ofte door het neerstigh mesten en bouwen, oft oock door onachtsaemheydt vande gene die het landt gade slaen, ofte oock door eenigen eyghen aerdt, van haer gedaente verscheyden worden, ende by na in een ander gheslachte schijnen te wijken treden. Siet *lib*, 1. *cap*, 1.

XLI.

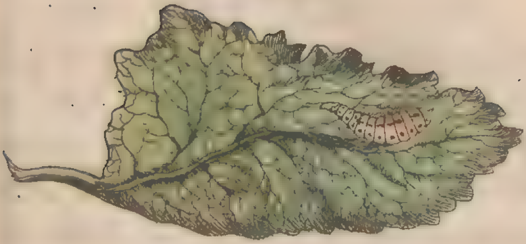

plaets op d'ander werpt, gelijck een ſprinck-haen.

XL. BEVINDINGE.

DE eſſchen-boomen en zijn mede niet vry vande Rupſen, want daer ſijnder verſcheydene die ſijn loof op-eten. Deſe Rupſe af-gheteyckent aen de letter A. weet ſeer aerdigh het eſſchen bladt toe te rollen, om ſich daer mede teghen de heete ſonne-ſchijn te beſchermen. Hy verandert verſcheyden reyſen ſijn wooninge, gelijck de boeren in Noor-wegen doen, alſſe met haer vee een plaetſe kael op-geeten hebben, ſo verhuyſen ſy na een ander landt-ſtreeck. Deſe rupſe heeft haer geſuyvert ende tot veranderinge geſet op den 24 Junii, ende op den 26 September is daer uyt-ghekomen een motte, als te ſien is by de letter B.

VER-

XLI. VERANDERINGE.

DEse dierkens af-geteyckent aen A. vindtmen ghemeenelick op de jenyver of aelbesye-hagen, daer eenigh vyer op gevallen is. Onder aen de hagen sietmen menige kleine dierkens als luyskens, welcke dese wormen tot spijse gebruycken: ende vangen de selve met stil te liggen, want dan komen dese luyskens en loopen rontom haer henen, ende op het lijf, welcke sy dan met het spits van haere becken weten te vatten, ende uyt te suygen. Dit dier heeft sich tot veranderinge geset op den 19 Junii, ende op den 30 vande selfde maent is daer een vliege van voort-gekomen, so dat inden tijt van elf dagen van een worm een vliege geworden is. Ick heb hem den

XLII

den *bedriegher* genaempt, om dat hy ſeer liſtelick de dierkens die hy tot ſpijſe gebruyckt, weet te vangen, ſich ſo ſtil houdende, als of hy doodt waer.

XLII. BEVINDINGE.

TEgen dat de moerbeſye-boomen haer loof uyt-werpen, ſo komen de zijde-wormen te voorſchijn, vindende de bladeren der moerbeſye-boomen tot haer voedtſel bequaem; hoe-wel ſy jonck zijnde, oock wilde ſichorey ende latoe eten, door-dien de moerbeſye-boomen, ſeer laete, ja alderlaeſt onder de boomen haer bladeren krijgen. Eer deſe wormen gaen ſpinnen, ſo ſuyveren ſy haer ſelven van alle onreynigheydt dieſe by haer hebben. 160 zijde-wormen, geven gemeenelick aen zijde een once ende

80 grach. Desen worm heeft hem tot veranderinge gestelt den 14 September, ende daer is den 24 dito een wit uyltjen af-gekomen. Eer dat dese uyltjens paeren, so reynigen sy haer selven van alle vuyligheydt, so wel het manneken als het wijfken, ende na dat sy (met de achterste deelen) aen malkanderen geweest zijn, so leght het wijfken 166 eyerkens. Indiense niet en paeren so leggense wel eyeren, maer sy zijn alle onvruchtbaer, ende verdroogen. Somtijts raecken dese uyltjens wel voor de tweede-mael aen malkanderen, doch daer en komt niets van. Sy sterven gemeenelick voor den tijdt van 14 dagen.

XLIII. BEVINDINGE.

Hoe-wel dit een klein dier is, so gebruyckt het nochtans desen distel

XLIII

XLIV

ſtel af-gheteyckent aen A. tot ſijn voedtſel, daer de groote beeſten die niet en begeeren. Het heeft ſich tot veranderinge gheſtelt op den 9 Julii, welcke veranderinghe ick om haere aerdigheydts wille hebbe af-gheteyckent by de letter B. in het midden. Het opperſte heeft de ghedaente van een keyſers kroone, ende daer onder een dootſ-hooft: van onderen heeft het de ghelijckeniſſe van een wapen, dat met goudt of ſilver in-geleght is, even als het wapen van een bode. Deſe vertooninge duyrde twaelf dagen, ende doen is daer een groen beeſtken van voort-gekomen, met ſes pooten, 't welck ick hier af-geſchildert hebbe, ende de groene ſchildt-padde ghenaempt.

XLIV. VERANDERINGE.

DIt volghende dierken en is het voor-gaende niet ſeer ongelijck, het gebruyckt voor ſijn voedtſel de meliſſe ofte confelie de greyn, welckers ſap in een roomer met wijn, ghedruckt zijnde de pijne van het graveel ſeer verſacht. Als dit dier voortkruypt ſo heeft het achter op ſijn lijf de ghedaente van een ſwarte waeyer, (na welcke ick het oock den naem gegeven hebbe) welcke als het voortkruypt, geduyrighlick beweegt, ende achter op ſijn rugge werpt, gelijck of het tot verkoelinge diende. Dit dier ſtelde ſich tot veranderinge den 7 Junii, ende na thien daeghen is daer dit beeſtken af-gekomen, af-geteyckent by B.

BE-

.XLV.

.A.

XLVI

B

XLV. BEVINDINGE.

DEſe Rupſen hebben een wonderlicken oirſpronck; want ick hebbe bevonden op het willegen-bladt eenige kleine rupſen, in order ſtaende, op de wijſe van een kegel-ſpel, ende als ſy haeren vollen waſchdom verkregen hadden, ſo begonde ſy haer te buygen ende tot eten te begeven, ende aten al het opperſte ende fijnſte van het loof af, ſo datter niet overigh en bleef, als een dun vlieſken.

Deſe Rupſe is eerſt uyt den geelen, ende daer na wortſe ſwart. Sy ſtelde haer tot veranderinge den 7 Junii, ende den 18 dito quam daer van dit beeſtken, af-gheteyckent by A. ende is ſchoon blinckend groen. Hoe datmen deſe dierkens ſchut, ſo en vallen ſy

echter nietaf, want aen haer achterlijf hebbense wat lijm, waer mede sy so vast over al aen-kleven, datse niet en konnen vallen; ende daerom heb ick hem den *lijmaert* genaempt.

XLVI. VERANDERINGE.

DEse maden-worm heeft haeren oirspronck uyt het binnenste vande suycker-peeren, alwaer hy sijn wooninge heeft, ende alle sijn noodtsakelick voedtsel vindt. Heeft sich tot veranderinge gestelt den 3 Augusti, ende den 2 Julii van het volghende jaer is daer dese motte van voort-gekomen, gheteyckent by B. soo dat hy elf maenden lanck in sijn veranderinge als doodt geleghen heeft. Ick noemde hem van sijn spijse den *Peer-eter*.

XLVII

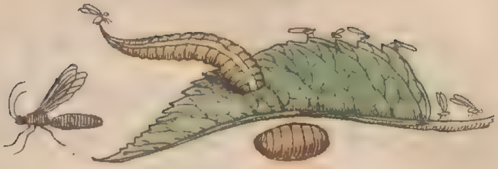

XLVIII

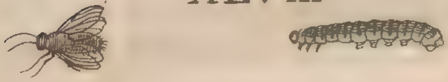

XLIX

A

XLVII. BEVINDINGE.

DEſen worm ghebruyckt tot ſijn voedtſel eenige kleine dierkens diemen groene luyſkens noempt, welcke de vettigheydt vande rooſebladeren eten. Soo dat het alleſints blijckt, datter niets ſoo klein of ſoo groot is, of het heeft ſijn vyandt. Met het dickſte eynde van ſijn lijf houdt ſich deſen worm vaſt, ende met het dunſte eynde 't welck ſijn ſnuyt is, daer taſt ende ſlingert hy mede aen allen zijden, om te voelen of hy eenige vande gemelde dierkens gewaer kan worden. Ende als hy wat kan krijgen, ſoo heft hy ſijn ſnuyt om hooge, op dat de dierkens haer nergens aen ſouden vaſt houden, ende dan ſuygt hyſe droogh uyt, tot datter niets over

en blijft dan de vleugels, pooten ende het vel. De mieren houden oock veel van dese groene luyskens, ende zijn daer altoos seer besich by, doch en beschadighen haer niet, ende ick en kan niet bemercken wat sy daer ontrent doen. Desen worm heeft hem tot veranderinge geset op den 4 Julii inde gedaente van een ey, ende den 21 dito is daer een lange vlieghe uytgekomen. Ick gaf hem den naem van olyphants-snuyt, van weghen sijn snuytte, die hy om hooge steeckt.

XLVIII. BEVINDINGE.

DEse kleine Rupsen onthouden haer op het loof vande Keersseboomen, 't welck sy tot voedtsel gebruycken. Men vintse gemeenelick aen de onderste zijde vande bladeren,

op

op datſe vanden heeten ſonne-ſchijn ſouden bevrijdt weſen. Sy heeft haer geſuyvert ende tot veranderinge geſet op den 22 Julii ende den 4 Augusti is daer een vliege van gekomen, gelijck te ſien is by de letter A.

XLIX. VERANDERINGE.

DEn oirſpronck van deſen worm is op het eſſchen-bladt, in de ghedaente van een ſwart ſleckje, blinckende als pick. Op dit eſſchen-loof wordenſe in groote menichte gevonden; eten het teerſte groen boven af, ende laeten niet overich dan het vlies daer het bladt door ghevoedt wort. Dit dier wort niet grooter dan de figuyre by A. vertoont. Het heeft ſich tot veranderinghe gheſet den 28 Julii, ende daer is een graeuwe vliege

van voort-gekomen. Desen worm is genaempt den *swarten kreeft*, want sijn achter-lijf is den kreeft seer gelijck.

L. BEVINDINGE.

DIt ghewas af-gebeeldt by de letter B. wort een speen-appel ghenaempt, om dat de ghene die met de spenen gequollen zijn, ende twee of drye van dese appelkens in haere sacken dragen, daer by verlichtinghe krijgen. Somtijts nemen oock dese appelen wel eenighe koorssen vande kinderen wech, die uyt al te grooten hitte ontstaen, alsmen eenighe van dese appelkens in hare onderste kleerkens naeyt. Dat dese appelen sulcken verkoelende kracht hebben ende veel brandt uyt het lichaem wech nemen, dat komt van eenighe witte wormkens

.L.

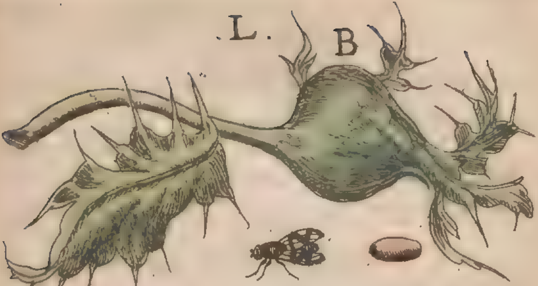

C

.LI.

.LII.

A

kens, welcke haer in dese appelen onthouden. Sy worden bequamelick getrocken den 16 October, want dan vintmen dese wormen daer in; ende blijven daer in tot het naest-volgende jaer, tot den 13, 14, of 15 Junii, ende dan komt uyt den appel een aerdich vlieghjen te voorschijn, 't welck op elcke vleughel een letter heeft, als of die met een pen ghеschreven waer. Men kan niet bemercken waer uyt desen worm ghesproten is; ende als de vlieghe die daer uyt voort komt, wech vlieght, of uyt den appel is, dan en heeft den appel geen kracht altoos meer; daerom heb ick (van weghen haere werckinghe) desen worm ghenaempt den *brandt-suyger*? dese ghemelde veranderinge gheschiet binnen in den appel, so dat ick niets seeckers daer van schrijven kan.

BE-

LI. BEVINDINGE.

ALſo ick begeerich was om te vernemen watter uit de piſſe der menſchen mochte te voorſchijn komen, ſo heb ick een trachter van pampier gemaeckt, welcke ick ſoo wiſte te vouwen, dat inde vouwen geen vliegen noch yets anders komen en konde: eyndelick heb ick geſien dat uyt het aenhanghſel vande piſſe, binnen deſe vouwen eenighe wormen waren gegroeyt. Een van deſe wormen nam ick om te ſien watter van ghewörden ſoude, ende heeft haer tot veranderinge geſet den 1 Maerte; ende daer is uyt voort-ghekomen den 14 dito een vliege af-gheteyckent by de letter C. Den kop is roodt, het lijf is ſwart, ende het achter-lijf geel. Ick gaf

gaf hem (ten aensien van sijnen oirspronck) den naem van *pis-worm.*

LII. BEVINDINGE.

DEsen worm heeft haeren oirspronck uyt ghemaelen gort, 't welck hy noch kleynder maelt. By dese gort was eenighe vochtigheydt gekomen, waer door een bederf ontstont met hitte vermengt, ende uyt die bedervinghe is desen worm ghesprooten, want het bederf van het eene is inde natuyre (die noyt ledich kan wesen) den opganck van wat anders. Ick en hebbe aen desen worm gheen leven bespeurt, ende nochtans heeft hy sich tot veranderinge gestelt op den 8 Augusti, ende op den 23 dito is daer uyt voort-ghekomen een langhe smalle vlieghe, als te sien is

by A. Desen worm heb ick (ten aensien sijnen oirspronck) genaempt den *gort-worm.*

LIII. VERANDERINGE.

DEse made-worm is gesproten uyt een doodt ende bedorven kemphaen , ende heb hem onder een glas bewaert , ende heeft sich tot veranderinge geset den 30 Mey , ende op den 14 Junii is daer uyt voort-ghekomen een groote vliege. Als dese vlieghe eerst uyt haer ey quam , soo en sachmen daer gheen vleughelen aen, ende inden tijdt van een half uyr was hy noch eens soo groot als te vooren, ende de vleugelen uyt-gespannen. Ick noemde hem (om sijnen oirspronck wille) *kemps-haens made.*

LIII

LIV

A

LV

AAA

LIV. VERANDERINGE.

DEſe made af-gheteyckent by A is geſproten uyt een doode ende bedorven Vlaemſe gaey met ſchoon blaeuw op de vleughels. Het ſtaet aen te mercken, dat alle maden eerſe tot veranderinge komen, haer plaetſe ſoecken te veranderen, ende haer ſelven in eenige heymelicke hoecken te verberghen. Soo heeft inſghelijx deſe ghedaen, ende heeft haer tot veranderinge begeven op den 12 Junii, ende op den 27 dito is daer een goude vliege uyt-gekomen. Dit is dan de *exters-made.*

LV. BEVINDINGE.

DEſe made by A.A.A. af-geteyckent heeft haren oirſpronck uyt de

de verrotte herſens van een doode water-ſnep. Als hy hem wil tot veranderinge begeven, ſoo *p* boort hy door eenich houdt dat hy vinden kan, even of het met een ſpijcker-boor geboort waer, (ende daerom heb ick hem den *door-boorder* genaempt) ende gaet dan in die holligheydt hem verberghen, hy boorde door alle de dooſen daer ick hem in ſtelde, tot dat ick hem in een glaſe fleſſche dede. Hy ſtelde ſich tot veranderinge op den 12 Auguſti ende

p. De Specht wort in het Latijn ghenaempt *Picus Martius* in opſicht van ſijn ſterckte, om dat hy de eycken-boomen ende andere boomen door-pickt of uyt-holt. Doch dit en ſchint my ſoo wonderlick niet, als het gene hier van deſe made verhaelt wert: want de Specht heeft een harden beck, maer dit en is maer een kleine ende ſachte made. Ten anderen, de Specht beproeft eerſt door het kloppen van ſijnen beck of de boomen hol zijn, ende d'erhalven bequaemelick konnen door-boort worden of niet. Want ſijn ooghmerck is wormen ende andere cleine dierkens te ſoecken tot ſpijſe, welcke hy weet, dat in de holle boomen haer onthouden.

.LVI.

A

ende op den 26 vande ſelfde maendt is daer een vliege van gekomen. Ick hebbe by ervarentheydt bevonden, dat uyt de doode menſchen, inde graeven menichte maden komen, ende datſe alle in vlieghen veranderen; ſo dat de muyren der graeven ſomtijts krielen ende ſwart zijn van vliegen, maer ſo haeſt de ſercken op-ghelicht worden, ende datſe de lucht gewaer werden, ſoo vallenſe dadelick alle te gelijcke doodt ter neder.

LVI. BEVINDINGE.

HEt voedtſel van deſe rupſe is het kruydt datmen *mercuriael* noempt. Als hy yets vrempts of onghewoons voelt, ſoo laet hy ſich met der haeſt ter aerden vallen als of hy doodt ware, ende in malkanderen gerolt. Hy heeft

heeft ſich tot veranderinge geſtelt op den 30 Julii, ende op den 26 Auguſti is daer een vremde ſlach van een Uyl uyt voort-ghekomen, ghelijck by de letter A. te ſien is, onghemeyn van koleur ende teyckeninghe. Over ſyn voor-lijf heeft hy de ghedaente van een los manteltjen dat over ſyn leden van ſyn vleugels neder hangt, ſtreckende tot bewaeringe ende cieraedt. Hy heeft langen tijdt geleeft ſonder eten. Om ſyn vreeſachticheydt heb ick hem den *ſchrickachtigen* ghenaempt.

LVII. BEVINDINGE.

HEt voedtſel van deſe rupſe is het kruydt datmen lavas noemt: doch hy en wil noyt inden dach eten, maer alleen des nachts. Ick vondt hem verborgen inde groeve van een keerſſeboom.

LVII

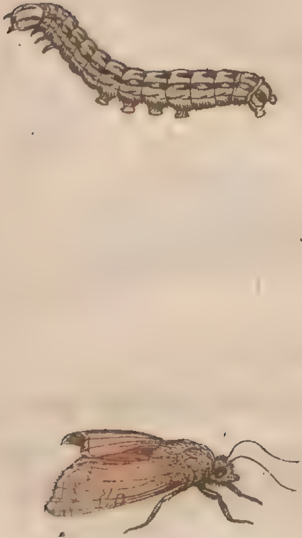

boom. Inden dach ſach ick dat hy hem ſelven verſcheyden maelen omkeerde, leggende het voor-lijf daer het achter-lijf geweeſt was, ende weder het achterſte daer het voorſte geleghen hadde, ende ſoo voorts. Eer hy tot veranderinghe quam, hadde hy veel moeyte eer hy ſyn huydt af kreegh, ſoo datter ghelijck fijne droppelen waeters op ſyn lijf laeghen. Na dat den huydt af was, ginck hy een tijdt lanck ruſten, ende daerna ſtelde hy hem tot veranderinge op den 1 Junii, ende den eerſten Julii is daer van voort-gekomen een graeuwen donckeren Uyl. Ick heb hem den *wacht-houder* genaempt, om dat hy veel tijdts met den kop inde hooghte verheven legt, als of hy allesints rontom ſaege.

LVIII. BEVINDINGE.

DEse Rups heb ick een tijdt lanck onderhouden met olmen-loof. Als hy voort-kruypt is hy noch eens soo langh als dese figuyre by A. afgheteyckent. Sy stelde haer tot veranderinghe op den 9 September, ende is inde selfde ghebleven tot op den 24 Mey des volgenden jaers, ende doen is dese vliege daer van voort-ghekomen. Dese vliege heeft een wonderlick vermaeck in het dooden vande Spinne-koppen, daer andere vliegen vande spinne-koppen listelick in haer netten gevangen ende vernielt worden. Ick heb daer van gesien, dat terwijl de spinnekop in het midden van haer net sit ende vlieghen verwacht, soo komt dese vlieghe ende valt haer

te

LVIII

A

LIX.

te midden op het lijf, ende weet haer dadelick te verlammen ende als een doodt-wonde te geven. De ſpinne-kop dit voelende liet haer daedelick met een draedt neder vallen, doch de vlieghe en liet niet los, maer ſleepten de ſpinne-kop langhs de aerde, ende verbrack alle de pooten, gaende met ordre van de een tot de ander; daer na liepſe rondtom de ſpinne-kop al ſpelende uyt blijdtſchap met haere vleugels. Ende dit dede ſy alles tot drye verſcheyden reyſen toe, ende enydelick vlooch ſy met de ſpinne-kop wech. Daerom heb hem den *verſlinder* genaempt.

LIX. BEVINDINGE.

DEſe rupſe is aenmerckens waerdich om ſijne wonderlicke ghe-

ſtalte. Hy heeft op het lijf de gedaente van vier gheele kleer beeſems; ende van vooren uyt het hooft twee hoornen gelijck een ſlecke; aen weder zijden de ghelijckeniſſe van twee vlot-riemkens, een gheele ende een ſwart; ende achter op het lijf een pluyme, alles van hayr. Deſe rupſe eet de bladeren van pruym-boomen; heeft veel moeyte met het vel uyt te ſchieten, ende yder reys als hy vervelt, ſo is het lijf nat, 't welck hy dan met de pluyme die op ſijn achter-lijf ſtaet, weet te droogen. Dit ghedaen zijnde leght eenen ganſchen dagh ſtil om te ruſten, ende konnen op dien dach niet eten, om dat het hooft noch te ſacht is. Na dat hy hem gheſuyvert hadde, ſoo is hy tot veranderinghe ghekomen op den 20 Junii, ende is daer

.LX.

daer in ghebleven tot den 30 dito, ende doen is daer uyt-ghekomen een elendigh dier, dat noch rupſe is noch uyl. De oirſake is, om dat hy ſich al te vroegh tot veranderinge gheſet heeft, eer hy genoegh geeten hadde. Ick hebbe hem om ſijn byſondere gedaente, den vreemden *antijck* genaempt.

LX. BEVINDINGE.

DEſe Rupſe heb ick wel twee maenden lanck met onder-haven onderhouden moeten eer ſy ſich tot vranderinge wilde ſtellen. Dit kruyt wort ſeer gepreſen in 't gebruyck tegen het graveel, als mede tegen hooft-pijne, inde oore geſteecken zijnde.

Hy heeft hem gheſuyvert ende tot veranderen begeven op den 28 April, ende den 26 Mey is daer een ſchoon

uyltjen van voort-gekomen, 't welck eenen byſonderen glans hadde, diemen ſonder vergulden niet en kan afteyckenen, op ſyn kop heeft het twee boſſchen van pluymen, die recht op ſtaen, ende welcke van boven gelijck met een ſcheere effen afgeſneden zijn. Rontom de oogen is het wonderlick gewapent ende vande Natuyr toegemaeckt. Voor uyt heeft het twee tanden beneden de oogen. Dit dier hadde een ſterck leven na dat het klein was; het leefde noch drye dagen ſonder eenich voedtſel. Is ghenaempt de *ſteenrups.*

LXI. VERANDERINGE.

DEſe rupſe bevondt ick ſeer vies ende lecker te zijn, in het verkieſen der keerſe-bladeren, welcke hem tot

.LXI.

A

.LXII.

tot voedſel verſtrecken. Heeft hem tot veranderinghe gheſtelt op den 6 Junii, ende op den 14 dito is daer uyt ghekomen dit wonderlick uyltjen, afgeteyckent by letter A. is vyes van koleur, hy ſchijnt een gelapten rock te hebben, ende de gedaente van een bonten lap om ſijn hals, welck hem achter op het lijf light. Hielt ſich ſeer ſtil, ende leefde eenen korten tijdt. Deſe rupſe is genampt den *blaeuw-kop*.

LXII. BEVINDINGE.

ICk en heb gheen voedtſel konnen uyt-vinden dat deſe rupſe eten wilde. Doch het kan weſen dat ick hem op den tijdt van ſijne veranderinghe heb aen-getroffen. Hy begon ſeer te woelen ende na langh woelen, zijnder van tuſſchen ſijne leden eenighe

 drup-

druppelkens water gekomen, gelijck of het uyt-gedreven ſweet was: ende inden tijdt van twaelf uyren, ſoo was yder droppelken ſweedt een kleine rupſe geworden, die ick ſach leven, maer alſo ick niet en wiſte waer mede dat ickſe moeſt onderhouden, ſo zijnſe alle met de moeder in eenen dagh tijdts geſtorven. Ick heb hem den *pellikaen-rupſe* genaempt.

LXIII. VERANDERINGE.

HEt voedtſel van deſe rupſe zijn rooſ-bladeren ofte ſcharley. Heeft hem tot veranderinge geſtelt op den 20 Julii, welcke veranderinge hier in het midden by de letter A. af-gheteyckent ſtaet. Hy bleef inde veranderinge tot op den 2 Auguſti, ende doen quam daer uyt een geelachtigen wit

LXIII

A

LXIV

wit gevlamden uyl, welcken ick een tijdt lanck met honingh onderhouden hebbe, Is genaempt den *geel-kop*.

LXIV. BEVINDINGE.

ICk achte dat dit wel een vande alderwonderlijckste rupſen is diemen vinden kan. Hy en at maer eens daegs, ende dat een weynigh van willeghen loof, ende leyde hem dan weder in malkanderen als een haſe-wint-hont, tot 's anderdaeghs dat hy ontrent den middagh begon te eten. Dit duyrde tot den laetſten September 1653. ende bleef ſtil in eenderley geſtalte liggen ſonder ſich te verleggen tot den 24 October des jaers 1655. ende ſtreeck alle daegh over ſijn lijf om te ſien of hy ſich bewegen ſoude, ende

ick heb hem ſien leven *q* twee volle jaren ende 24 daghen ſonder eenighe ſpijſe te nutten, of ſonder ſich eenigſints te verleggen of van plaets te veranderen. Ick en hebbe in aldien tijdt geen veranderinge aen hem geſpeurt,

dan

q. Uyt de voorgaende bevindingen blijckt, dat ſommighe dierkens acht, ſommighe neghen, ja andere over de thien of elf maenden inden winter ſonder eenig eten leven. Maer dit verhael gaet het alles verre te boven, en mach met reden voor een wonder inde natuyr gherekent werden, dat ſo een klein ende ſwack dier, by de 25 maenden ſonder voedtſel leven kan. Tot ſoodanigh lanck vaſten doet veel de gheduyrige ruſte, waer door weynig verteert wort. Item, ſchijnt daer toe noodigh te weſen, een vochtigheyt die taey ende olyachtich is, ende een natuerelicke warmte die klein is, ſo datſe lange kan ſpelen op die vochtigheit, ende nochtans weynigh verteeren. Hier by mogen de wonderlicke lampen vergheleken werden, die de Romeynen plegen te ſtellen inde graven der dooden, welcke lampen menige eeuwen konden branden ſonder eenige ververſchinghe van olye te krijgen. Den geleerden M. Z. *Boxthornius in quæſtionibus Romanis* maeckt gewach van een lampe, die ontrent vijfthien hondert jaeren gebrandt hadde, ende noch bequaem was om menige eeuwen te branden. Siet *quæſt. Rom.* 11, *pag.* 49.

LXV

dan alleen dat hy ontrent de helft kleynder geworden was. Desen worm is den *lint-worm* genaempt.

LXV. BEVINDINGE.

DEse rupse eet het loof van willige-boomen, doch is seer traegh in het kruypen ende eten Hy hielt op van eten den 24 Augusti, en begon wat te spinnen, doch het werck en wiert niet volmaeckt : ende ick merckte wel dat myn huys-vestinge hem niet aen en stont, dan lach hy hier ende dan daer, tot op den 14 October ende begon doen syn groen koleur te verlaten, ende wiert roodt, ende stierf doen na twee daeghen sonder te veranderen. Ick oordeel dat het een rupse is die den heelen winter door inde holle willighe-boomen verblijft ontrent

trent ſijn voedtſel, ende teghen het voor-jaer ſijn uyl geeft, doch ick en hebbe daer van gheen ervarentheydt, ten zy dat ick hem andermael ter preuve kan ſtellen.

LXVI. BEVINDINGE.

DEſe twee wormen af-geteyckent by A. zijn de vyanden ende overwinners van alle rupſen. Sy hebben yder voor aen de gedaente van twee nijpers, welcke als zy toegheſloten worden eenen ringh vertoonen. Met deſe nijpers weten ſy de rupſen onder in den buyck te ſlaen, ende blijven daer zoo aen hangen. De rups de pijne gevoelende werpt haer ſelven om en weder, maer den worm hout ſich recht uytgheſtreckt als of ſy doodt was, ſonder ſich te bewegen. Ende hoe

LXVI

hoe de rupſe meer woelt, hoe ſy te meer op-geſcheurt wordt, ende als den worm hem los laet, ſoo ſwelt de plaets op daer hy genepen geweeſt is, 't welck een teycken ſchijnt te weſen van fenijn. Deſe worm is wel ghewapent, gheel ende blinckende van koleur, ende kan niet licht vande rupſen beſchadicht worden. Sy en konnen buyten de aerde niet boven twee daeghen leven. Als een van deſe wormen by na doodt was, ſoo leyde ick hem op de aerde, daer hy dadelick verquickte, ende drongh met der haeſt inde aerde. Sy konnen ſeer wel de koude verdraegen. Ick heb inden winter als de aerde boven wat ontlaten was, ende onder noch wel twee voeten bevroſen, met een ſpaede inde aerde gegraven, ende vont een

van

van deſe wormen met een bye, ende leyde deſe bye by den worm, om te ſien watter van geworden ſoude. Den worm vattede dadelick den kop vande bye tuſſchen ſijne twee nijpers, ende woelde ſoo een tijt-lanck ſamen als in eenen hevigen ſtrijdt, tot dat de bye ſeer vermoeydt was, ende ghelijck een over-loopen paert na den aeſſem joeg. Ende ſocht alleſints te vluchten, doch konde niet doordienſe beyde in een backjen beſloten waeren, oock en konde de bye niet vlieghen door de koude. Dierghelijcken ſtrijdt ſach ick oock daernae tuſſchen die bye ende een rupſe die ick op dien ſelfden tijdt uyt de aerde gehaelt hadde. Deſe onder-ſtaende worm is vande ſelfde natuyr als de bovenſte, ende alſmen die in het vyer werpt, ſo brandenſe ghe-

LXVII

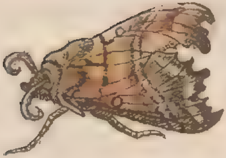

ghelijck ſuyveren olye. Ick heb hem om reden te vooren ghemelt, den *ver-ſlinder* der rupſen genaempt.

LXVII. BEVINDINGE.

DEſe rupſe eet verſcheyden kruyden, onder andere bemint hy den Aerd-veyl, doch is ſeer traegh ende vies in het eten, wil aen gheen kruyden komen ten zy dat zy vers gepluckt zijn. Hy heeft verſcheyden reyſen ſyn huydt uytgeſchoten, want het ſchijnt dat in het groeyen den ouden huydt niet en kan genoechſaem recken ofte uyt-ſetten, ende datſe daerom af-ſchiet. Na dat den huydt afghelegt is, legt hy eenen ganſchen dach ſtil, ende kan niet eten door de teerheyt van ſyn gebit, tot dat het allenxkens door de locht verhart wort.

Hy ſtelde ſich tot veranderinghe op den 5 Auguſti, (welcke veranderinge hier in het midden afgebeelt is) ende op den 26 dito is daer een uyl uyt-gekomen, als inde af-beeldinge onder aen te ſien is. Deſen uyl vliegt geern by nacht ende in het licht vande kaers, doch weet ſich ſeer voorſichtelick voor de vlam te wachten. Hy leefde ſonder eenige ſpijs ſes daegen. Ick heb hem om ſijn vieſicheyt in het eten *lecker-beetjen* genaempt.

LXVIII. BEVINDINGE.

DEſe kleine rupſe bemindt de bladeren vande vliender-boomen voor ſijn ſpijs. Inde ſelfde bladeren maeckt hy oock ſijn woon-plaets, ende weet die tot dien eynde ſeer aerdigh toe te rollen, om ſich inde ſelfde tegen

LXVIII

LXIX

tegen de hitte der ſonne ende den regen (die hy niet verdraghen kan) te verberghen. Hy eet by nacht, maer op den dach light hy ſtil uyt vrees vande vogelen, die hem tot haer aes ſoecken te gebruycken. Hy heeft ſich tot veranderinge geſtelt den 22 November 1657, gelijck hier afgebeelt ſtaet, ende op den 21 Julii 1658 is daer uyt gekomen een ſeer net ende wel-gheteyckent uyltjen als inde af-beeldinge te ſien is.

LXIX. BEVINDINGE.

DEſe made is voort-gekomen uyt de verrottinghe van tarwe-ſemelen, in welcke ick water dede ende op een bequame plaets ſtelde tot dat het fuyr wiert ende tot verrottinghe ghebracht wiert; doen quamen daer me-

menighe maden uyt, welcke haer tot veranderinge ſtelden op den 22 Junii, ende op den 2 Julii quaemen daer vlieghen uyt, welcke ſonder eten leefden tot den ſeſthienden der ſelfde maendt.

LXX. BEVINDINGE.

DIt is een wonderlicken worm, welken ick gevangen heb op den 3 April 1658. Deſen worm en heb ick noyt konnen ſien eten of drincken. Oock en heb ick aen deſen worm geen oogen noch eenige openinge konnen beſpeuren, waer door hy voedtſel ſouden konnen innemen of eenigh af-werpſel konnen quit werden. Oock en heeft deſen worm geen pooten, light altoos ſtil, ende bemindt meer de koude dan de warmte: als ick

LXX

ick hem inde ſonne leyde, kroop hy dadelick na de ſchaduwe, ende roerde ſich dan niet meer.

Ick heb hem ſomtijts op ſijn rugge geleyt, ende dan wiſt hy ſich dadelick in een ronde in te trecken ende weder op den buyck te vallen, gelijck de onderſte figuyre aenwijſt. Deſen worm hebbe ick by my gehouden tot den 27 Maert 1659. ſonder eenich eten. En leyde hem doen op ſyn rugge, en hadde doen ſulcken kracht noch, dat hy hem op ſyn buyck leyde en is geſtorven op den 28 Auguſtus, ick noemde hem den *kamelio*. Ende ſtaet wel aen te mercken, dat by deſen worm gheduyriglick geleeft hebben drye witte beeſtkens kleynder dan een ghemeen ſandeken, die altoos boven of onder zijn lijf liepen, ende leefden alſo over

de negen maenden, ſonder datmen eenichſints bemercken konde datſe eenich voedſel gehadt hebben; ende eyndelick zijn twee van deſe beeſkens op het hooft des ghemelden worms, ende een op den rugghe geſtorven.

LXXI. BEVINDINGE.

DEſe rupſe ghebruyckt tot haer voedſel den hyſſop, ende men vint die meeſt daer ontrent als den hyſſop bloeydt; doch ſoo haeſt alſmen het loof aenraeckt ſoo laet deſe rupſe haer ſelven neder vallen, ende begeeft ſich inde aerde. Na dat ick hem eenen langen tijd hadde onderhouden, ſoo ſtelde hy ſich tot veranderinghe op den ſevenden Auguſti, ende nae dat hy eenige daeghen inde veranderinge gele-

LXXI

LXXII

A.

A2.

LXXIII

A.

B.

C.

gelegen hadde, ſoo quaemen uyt ſijn huyd drye maden door-booren, ende in korten tijt veranderden yder made in een ey, ende uyt elck ey quam op den 8 September een vliege te voorſchijn, (gelijck aen de af-beeldinge te ſien is) welcke niet langer dan drye dagen in het leven bleven. De rups is genaempt den *duyckelaer*.

LXXII. BEVINDINGE.

DEſe rups heeft haren oorſpronck ghenomen uyt een verrottinghe ontſtaen inde teſticul ofte kloodt van een berg-ent. Hy leeft inde gemelde teſticul ſo langh als hy daer in eenigh voedtſel vindt, [r] tot dat alles verteert

 is;

[r] Hier uyt ſoudemen eenichſints mogen in bedencken nemen, of die dieren oock tot haeren volkomen aerdt ende geboorte gekomen zijn, eer dat de volgende veranderinge geſchiet is. Want het is inde natuyr gewoonelick, dat ſo langh de dieren noch zijn

is; ende daer na heeft hy ſich tot veranderinge geſet op den 29 Mey 1659. welcke veranderinge hier af-gebeeldt ſtaet, op de figuyre by letter A. Sy voeghen haer tot veranderinghe inde pluymen vanden ent-vogel, doch alſo, dat het hooft een weynigh uytſteeckt; op dat de motte die door de veranderinge veroirſaeckt wort, geen belet en vinde om uyt te komen.

Op den ſevenden Junii 1659 quam uyt de ghemelde veranderinghe een motte te voorſchijn aende letter A. af-gheteeckent, welcke motte haere nettigheydt heeft, ende in het vliegen [illegible] ſeer

[illegible]
inde plaets daerſe haere gedaente krijgen, haer voedſel vinden inde plaetſe van haere voort-komſte. So leert (by exempel) de ervarentheydt, dat de kieckens haeren oirſpronck nemen inde eyeren uyt het witte, maer door den doyer gevoedt werden. Ende tegen den tijdt dat het voedtſel begint te ontbreken, ſo brekenſe uyt de ſchaelen.

ſeer aerdigh draeght ende vreemde omkeeringen gebruyckt. Deſe motten konnen langhe leven, alſe inde netten der ſpinne-koppen niet verſtickt en worden. Sy beminnen de duyſterniſſe, ende worden meeſt gevonden aende balcken inde huyſen of in duyſtere hoecken; of oock wel inde hoven onder de bladeren: want ſy beminnen den daeuw, ende leven by de vochtigheydt die als een ſweet van ſommige bladeren uytgaet, waer by oock niet weynigh andere vliegen ghevoedt werden. Maer des winters verberghen ſy haer inde huyſen ende vervallen plaetſen.

LXXIII. BEVINDINGE.

DEſen kleynen worm heeft haren oirſpronck ghehadt uyt de ver-

rottinghe van komijne-kaes, waer mede hy oock ghevoedt ende in het leven behouden wert. Dese wormen behelpen haer meer met sich in een te trecken, ende haestelijck (als een sprinck-haen) wech te werpen, dan met kruypen. Eer sy haer selven tot veranderinge stellen, so liggen sy dry gansche daegen gheheel stille, sonder roeren. Desen worm heeft haer tot veranderinge gevoegt op den 28 November 1658, welcke veranderinghe af-gebeeldt is inde nevens-gaende figuyre, aende letter B, maer A vertoont den worm selve, ende C. een kleyne vliege die uyt de gemelde veranderinge te voorschijn ghekomen is op den 10 Mey 1659. welcke vliege acht dagen leefde sonder eenich voedtsel.

BE-

LXXIV

A

B

LXXIV. BEVINDINGE.

DEſen worm af-gheteyckent inde volghende af-beeldinghe aen de letter A. heb ick gevonden onder eenen yſeren ſmelt-kroes. Hy is ſeer ſtrijdt-baer, ende verſlint de wormen die ghewoon zijn alderley rupſen te verſlinden, waerom ick hem den *onvertſaeghden* genaempt hebbe. Ick ſtelde hem in een porceleyne komme, ende voegde daer by vier gheele wormen welcke alle andere rupſen verſlinden, gelijck te ſien is inde volgende af-beeldinge. Hy vattede dadelick deſe geele wormen met ſijn ſcheere inden hals, ende neepſe vaſt toe, ende ſooch [s] alſoo de ſelve wormen uyt:

 ende

s. De onderlinghe vyandtſchappen die tuſſchen de dieren, ſo inde zee, als op de aerde ende inde lucht

I 4

ende hoe sich de wormen wronghen en draeyden, soo hielt hy sich gansch stil sonder eenige beweginge, tot dat [illegible] hyse

lucht ghevonden worden, ontstaen gemeenelick uyt gebreck van voedsel, ende daerom wordense meest ghespeurt tusschen de dieren die ontrent de selfde plaetsen verkeeren, en eenderley voetsel gebruycken of de geen die d'een d'ander tot spijse dienen. Ja door ghebreck van voedsel, sullen dickmael de dieren van een soorte tegen malkanderen vechten, ghelijck inde zee-kalveren te sien is; ja somtijts d'een d'andet verslinden. Maer als de dieren overvloedt van voedtsel hebben, so vechten sy so veel niet tegen malkanderen, maer leven dickmael seer vreedsamentlick, gelijck breeder by *Aristoteles* te lesen is in sijn negende boeck vande historie der dieren *cap.* 1. d'erhalven achten wy het voor een fabel, dat tusschen de wolven en schaepen (gelijck eenige meenen) een verborgen *antipathie* ofte tegenheyt ende haet of af-keericheyt zy; dan alleenelick dat de wolven de schapen beminnen om te eten, ende tot dien eynde vervolgen, niet uyt haet tegen de schaepen, maer liefde tot haer selven. Uyt dese fabel schijnt oock een ander versonnen te zyn, namelick, dat alsmen op twee trommelen slaet, daer van de eene met een schaeps vel, ende de ander met een wolfs-vel over-trocken is, dat dan de trommel met het schaeps-vel over-trocken, geen gheluyt en geeft.

Maer dit wort echter van velen voor waerachtigh gehouden, ende (somen segt) door de ervarentheydt bevestight; dat de honden die menschen vervolghen

LXXV

hyſe alſo gedoodt ende vernielt hadde. Op de volghende figuyre kont ghy ſien het wijfken van deſen worm, welcke ick by malkanderen gheyonden heb, ende zijn beyde van gelijcken aerdt.

LXXV. BEVINDINGE.

HIer volght de mede-ſoorte ofte wijfken vande voorghemelden worm. Kruypt traegh voort, ende met horten, ſomtijts een weynich tijts

die ghewoon zijn daghelijcx veel honden doodt te ſlaen, hoewel ſe die lieden noyt te vooren geſien hebben. Item, dat de paerden als ſy gaen voor-by eenige plaetſen daer doode paerden liggen verbaeſt worden, ende niet wel en konnen beſtiert werden: dat oock insgelijx de oſſen ongeern gaen door plaetſen daer oſſen gheſlacht zijn; ja oock ſomtijts vlieden vande gene die gewent zijn oſſen te ſlachten, hoewelſe die anderſints noyt geſien en hebben. Welcke dinghen alle ſonder twijffel ontſtaen door dien eenigen reuck ende geur vande kleederen der oſſen-ſlagers, of van de gemelde plaetſen af-vloeyen, door welcke deſe beeſten ontſtelt ende beroert werden.

ſtil blijvende. Deſen worm onthout ſich inde duyſterniſſe, ſomtijts inde aerde, maer meeſt op de aerde. Deſe ende de voorgemelde wormen, worden alleenelick gevoedt door andere wormen dieſe dooden en opeten. Als deſen worm een vande gemelde geele wormen krijghen kan, ſo grijpt hyſe onder aen het achterſte van het lijf, met ſijn ſcheere, ende doet die haeſtelick open en toe, tot dat hy openinge maeckt, ende ſet een van ſijn voorſte pooten op het lijf, ende haelt het inghewant daer uyt ende eet het op, ſijnen kop op-heffende. Ick ſach dat de darmkens die hy uyt de gheele wormen haelde, van dickte waeren gelijck een gemeyn menſchen-haeyr. Na dat hy verſadicht was, ſtelde hy ſich tot ſlaepen ontrent vijf uyren lanck,

lanck, ſonder ſich te bewegen, haelde ſijn kop by na onder ſijn lijf, ende lach op een zijde, als of hy dronckigh hadde geweeſt.

Alſo deſen worm in het kruypen ſeer traegh is, ſo heeft de Natuyr hem vleugelen gegeven, die hy niet en gebruyckt dan in tijt van *t* noodt. Deſe vleughelen zijn ſo groot als ſijn lijf, ende nochtans en kanmen die niet ſien noch gewaer worden, dan als hy die te voorſchijn brenght, ſoo heymelijck

t. De vlercken dienen niet alleen op dat de dieren te beter haer voedſel ſouden konnen ſoecken, maer ook om hare vyanden te ontvlieden; gelijck ick ſelfs in mijn reys na de Weſt-Indien meermael geſien hebbe inde vliegende-viſſchen, welcke gemeenelijck boven de zee vlieghen alſe van andere viſſchen vervolght werden, die de ſelve tot ſpijſe ghebruycken. Edoch deſe viſſchen en konnen niet lange achter een vliegen, maer ſo haeſt de vlercken of liever vinnen met welcke ſy vliegen droogh ende ſtijf worden, ſoo en konnenſe niet meer vliegen, ten zy datſe haer ſelven eerſt in zee laten vallen, om hare vinnen weder nat ende dwee te maecken.

lijck weet hy die met het achter-lijf in een te vouwen, ende onder het voor-lijf in te trecken, soo datse niet vuyl en worden, hoewel hy onder de aerde kruypt.

LXXVI. BEVINDINGE.

WAt de vee-mollen aen-gaet, ick heb door verscheyden ervarentheden bevonden datse seer sterck ende hart van leven zijn. Want ick heb een der selve vee-mollen den kop afgesneden, welcken kop twee daghen daer na van een ander vee-mol schoon uyt geeten wiert, soo datter niets in overich bleef dan twee kleine zenuwkens, ende leefde echter dien kop noch twaelf uyren daer na.

Oock heb ick een vee-mol ses daghen ende ses nachten laten hanghen

LXXVI

in een ſtrop, inde heete ſonne-ſchijn, ſo dat hy ſwart was, doch bleef noch in het leven, tot dat hy den ſevenden dach ſtierf.

Deſe vee-mollen zijn ſeer behendich in het maecken van hare neſten. Want ſy verkieſen daer toe een vaſten klomp aerde, in welcke ſy ſeer ærdelijck een gat maecken, door welck ſy effen uyt en in komen konnen, maer van binnen is een holligheydt daer wel twee gemeyne ocker-noten konnen in legghen: in deſe holle plaets verberghen ſy over de hondert, ja ſomtijts meer dan hondert en vijftich eyeren. Alſe alle hare eyeren ghelegt hebben, ſo maecken ſy de gemelden aerden-klomp ſeer vaſt toe, want indien die breeckt ſo vergaen alle de eyeren, ende worden van ſeeckere

ſwarte

ſwarte vlieghen die haer inde aerde onthouden, op-geeten. Ende daerom zijnſe over de vaſtigheydt ende bewaringe deſes aerden-klomps ſeer ſorghvuldich. So datſe rontom de ſelfde een loop-gracht maecken, ende ſomtijts daer rondtom gaen, om op alles acht te nemen. Oock maecken ſy onder deſen aerden-klomp verſcheyden andere holen, om in tijt van noodt te vluchten.

Voorts weten deſe vee-mollen hare neſten te doen rijſen tot boven de aerde toe, op de breedte van twee vingheren nae, alſe bemercken dat het warm ende droogh weder is, ten eynde dat door de hitte der ſon, haer eyeren mochten uyt-gebroeydt werden: maer als het kout ende vochtigh weder is, ſo doen ſy hare neſten dieper

per inde aerde ſincken. Eyndelick heb ick mede gemerckt, dat de vee-mollen oock vleugelen hebben, maer niet om te vliegen, maer ſtrecken haer alleenelick tot cieraedt ende tot een deckſel van haer achter-lijf dat ſeer teer is.

In het Eylandt van Walcheren worden veel vee-mollen gevonden, ende doen ontrent verſcheyden aerdvruchten groote ſchade; want ſy hebben van vooren de gedaente van twee ſchaeren of ſagen, waer mede ſy de wortelen der kruyden af-ſagen. Hier tegen worden van ſommighe kleyne potten inde aerde, met de boorden ghelijcks den grondt geſet, in welcke de vee-mollen zijnde, niet en konnen uyt-komen. Ofte men moet hare neſten op-breken, ſo en worden uyt de eyeren geen vee-mollen ghebroeydt.

LXXVII. BEVINDINGE.

DE ſpijs deſer rupſen zijn de bladeren van olme-boomen. Alſe haer zetten willen tot veranderinghe ſo begeven ſy haer ſelven nae de ſchutſels ende huyſen, ende maecken aende ſelfde haer achter-lijf wel vaſt, hangende met het hooft nederwaerts, om te gemackelicker daer uyt te ſacken.

Eer deſe rupſen inde veranderinge haren ouden huydt konnen afleggen, doenſe ſeer groot geweldt, ja ſchudden, wringen ſich ende beven gelijck yemant die een ſwaere koorſſe aenkompt; haelen dickmael haer lijf op en neer, ende eyndelijck trecken ſy het lichaem gheheel in malkanderen, waer door het ſo dick wert, dat den huydt

LXXVII

huydt van het een eynde tot het ander ſplijt, ende afvalt: ende daerna houden ſy haer voor eenen tijt ganſch ſtil.

Inſonderheyt is dit in deſe dierkens aenmerckens waerdich, dat daer de pooten gheſtaen hebben van de rupſe, dat wort den rugge van het dier dat daer uyt (door de veranderinghe) voort kompt: ende dat den rugghe geweeſt is van de rupſe, daer ſtaen de pooten van het dier dat daer van voort-kompt. Deſe veranderinge gheſchiet in eenen korten tijdt datmen het beſcheydentlick ſien kan: want ſoo haeſt den ouden huydt afgeleght is, ſo kanmen deſe veranderinghe ſien.

Deſe rupſe heeft haer tot veranderinge geſet den 12 Junii, ende op den

dertichſten dito is daer van voort-gekomen een ſchoone boterkapelle met vier vleugelen; deſe waren in het eerſte gelijck nat papier, maer inden tijdt van een half vierendeel uyrs, waeren die volkomentlijck droogh ende uytgeſpannen. Daer na liet deſe boterkapelle vier droppelen bloedts vallen uyt haer achter lijf, ende een half uyr daer nae een droppel klaer water: ende leefde nae haer veranderinghe noch negenthien dagen ſonder eenig voedſel.

Edoch een andere rupſe van deſe ſelfde ſoorte, heeft haer tot veranderinghe begeven op den derthienden Julii, ende na de veranderinge, zijn boven uyt het lijf komen uyt-bijten twee ende tachentich kleine vliegen, ghelijck den eerw. leſer inde mede-

gaende

LXXVIII

gaende af-beeldinge ſien kan. So dat uyt de een rupſe een boter kapelle, ende uyt de andere 82 vlieghen te voorſchijn gekomen zijn.

LXXVIII. VERANDERINGE.

DEſen worm heb ick gevangen op den twee-en-twintiehſten Auguſti 1659 en wort van velen ghenaempt den *Rob-worm*, doch ſo my dunckt ten onrechten, want de robwormen zijn graeuw ende ſonder pooten, maer deſe is meeſt wit, ende met pooten. Daerom wort hy met meerder reden vande Land-luyden genaempt den *Kooren-worm*, om dat hy inde kooren-landen groote ſchaede doet, door dien hy de wortelkens vande terwe af-eet; hoewel hy oock daer-en-boven inde hoven ende boom-gaerden dickmael ghevonden wert,

Ick

Ick heb desen worm een gansch jaer in een glasen flesse met aerde bewaert, werpende daer in eenig saedt,'twelck op-ghecomen zijnde, bevondt t' savonds by de kaers, dat als doen den gemelden worm boven quam, ende het loof op-at vande *morsus gallinæ* dat witte bloemkens draeght,(want daer is een ander slach, dat roode bloemkens geeft,) welckers saedt iek in het gemelde glas geworpen hadde.

Na dat desen worm wel gegeten hadde kroop hy weder inde aerde, wort inden dagh selden of noyt boven de aerde bespeurt, ende eet niet alleen het loof maer de wortelkens der kruyden. Na dat dese wormen genoech geëten hebben, ende tot haren volkomen wasdom gecomen zijn, so begeven sy sich na een hooghe en droo-

drooghe plaets, die niet veel geroert en wort, het zy inde boomgaerden, aende kanten der zaey-landen of elders, om haer tot ruste ende veranderinge te schicken.

Desen worm heeft haren oirspronck uyt het saedt vande dieren die wy hier molenaers noemen, om datse de toppen vande jonge scheuten ende uytterste bladeren der perse-boomen, abrykosen, keersen, willige-boomen, pruymen, popelieren ende haeselaer geern eten, ende die weten te vermalen ende te verbrijselen. Inde heylige Schrift wordense kevers ghenaempt, ende by de Fransen *hanatons*.

Dese molenaers worden wy op de boomen ghemeenelick ghewaer inde Mey maent, alser voor haer bequaem loof ende spijse gevonden wort. Blij-

ven boven de aerde ontrent den tijdt van twee maenden of wat meer, van Mey tot Julius, ende blijven voorts onder de aerde verborghen neghen maenden ſonder eenige ſpijſe te nutten; ende liggen ſo ſtil als of ſy doot waré, maer met een warme handt aengeroert zijnde beginnen haer dadelick te roeren, gelijck ick dickmael by eyghen ervarentheydt bevonden hebbe; als mede, datmen die onder de aerde niet en vint twee by malkanderen, maer elck alleen.

Eer deſe wormen inde ghemelde molenaers veranderen ſo zijnſe over de vier jaeren oudt. Den worm hier inde nevenſ-gaende plaete afgebeeldt heeſt haer tot veranderinge gheſet op den derden September 1658 welcke veranderinge in het midden der plaet-

LXXIX

te vertoont wort; ende in Mey 1659 is den molenaer daer uyt ghekomen, die onder aen inde plaete af gebeelt ſtaet. Deſe molenaers blijven langen tijt leven alſe maer des Somers in haren tijt eten konnen krijghen, ende des Winters vande koude mogen bevrijdt weſen. Uyt inſicht van ſijnen oirſponck machmen deſen worm den *molenaers-worm* noemen.

LXXIX. BEVINDINGE.

DEn worm boven inde medegaende plaete afgebeeldt is ghekomen van *Yſiekeep* aende wilde-kuſt van America, daer jeghen woordich een colonie gheſticht wert voor de Kamer van Zeelandt. Ick vondt hem in ofte tuſſchen de baſten van ſuycker-kiſten houdt, dat wel een ganſch jaer in het ſchip geweeſt was. In dit

houdt

houdt of desselfs bast neempt hy sijnen oirspronck, ende wort oock daer by gevoet.

Desen worm heeft sich tot veranderinge gheset op den 17 September tot den 19 October. Doen schoot hy sijn vel uyt, ende sach hem in sijn veranderinge liggen even so ghelijck in het midden der plaete na het leven afgebeelt is, ende blijven voorts so liggen tot datse allenxkens haer koleuren verkrijgen, beginnende vande oogen, daer na aende hoorens; ende door het groeyen der vleugels so ontsluyten de seer langhe hoorens van haere vlechtinghe om de pooten: tot dat eyndelick dat wonderlicke dier daer uyt komt, dat inde bystaende plaete vertoont wert. 't Welck ick den molenaer van Ysiekeep genaempt hebbe.

EYNDE.

BY-VOEGHSEL

des Geleerden

D. JOANNIS de MEY,

Omhelſende de wonderlicke Hiſtorie der haft ende een dag-levende dierkens, by den Griecken daerom *Hemerobia* ende *Ephemera* ghenaempt.

EErwaerde Leſer, aenmerckende de gelijckheydt deſer Hiſtorie met de ſtoffe welcke in dit boecxken verhandelt wort; heb ick niet ondienſtig geacht te verhaelen wat ick ſelfs in perſoon onder-vonden hebbe aengaende den Haft, ofte ſeeckere vlieghende beeſtkens, welcke vande Griecken genaemt zijn *Ephemera*, om datſe maer eenen dach en leven; op een ende ſelfden dach te voorſchijn komen in-

den morghen-tijdt, des middachs op haer kracht zijn, ende met den onderganck der ſonne ſterven. Doch aengeſien mijn bevindinghe niet volkomen en is, ſo ſal ick eerſt aenwijſen wat andere ſchrijvers daer van melden, ende in 't byſonder den gheleerden D. Augerius Clutius in ſijn boecxken *de Hemerobio ſive inſecto Ephemero*.

Ariſtoteles heeft in twee plaetſen gewach gemaeckt van deſe een-dach-levende dierkens, 't welck oock Ulyſſes Aldrovandus aenwijſt in ſijn derde boeck *de inſectis*, *cap.* 3. Volgens Ariſtotelis beſchrijvinge, ſo heeft dit dierken vier pooten, ende vier vlercken: ontrent den tijdt dat de ſon op het hooghſte kompt des ſomers, ſo worden inde reviere Hypanis, eenighe kleine blaeskens of vlieskens beſpeurt, uyt welcke vier-voetige dier-

kens

kens te voorſchijn komen, welcke tot na den middach vliegen, maer als de ſon begint leegh te daelen, ſo worſe onſterck ende ſlap, ende ſterven met des ſelfs onder-ganck, niet langer dan eenen dach levende; om welcke reden ſy *Hemerobia*, *Ephemera*, dat is *diaria* ghenaempt worden, dus verre Ariſtoteles. Aldrovandus melt oock inde voorverhaelde plaets van een viſch *Ephemerus* genaempt; welcke ſonder voorteelinghe uyt andere gheboren wort, ende naeuwelijx dry uyren in het leven blijft. Item uyt Dioſcorides, van twee kruyden die de ſelfde naeme dragen; het een kruydt, om dat het maer eenen dach leeft; het ander om dat het met den eerſten dach bloemen draeght.

Hieronimus Cardanus in ſijn negende boeck, handelende vande dier-

 kens

kens die uyt verrottinghe voort ko-
men, schrijft aldus. De historie van het *Ephemerum* ofte een dagh-levende dierken, is oock Cicero seer wel bekent gheweest, welck dier gheboren wert aen de reviere Hippanis, hebbende vier pooten, ende vier vlercken, niet langher levende dan van smorghens tot den avondt, daer het sijn naem van gekregen heeft. Smorghens ist een kindt, 's middachs een jonghman, ende des avonds een oudtman ghelijck, ende sterft met den ondergance der sonne. So dat de Natuyr meer moeyte ende tijdt ghebruyckt heeft tot de her-voorkomste van dit dier, dan tot ghebruyck van sijn leven. Waer in de groote sorgvuldicheyt der voor-bringhende Natuyr te verwonderen staet, welcke aen een dierken van so korten leven, so veel
leden

leden ende bequaemheden gegeven heeft. Want het ſiet, hoort, wandelt, ende vliegt &c.

Augerius Clutius in ſijn voorghemeldt boecxken, verhaelt deſe navolghende beſchrijvinghe van Joannes Dortmannus. Ariſtoteles maeckt ghewach van een dierken dat by de reviere Hippanis te voorſchijn kompt, 't welck maer eenen dach en leeft, welck natuyrelick wonder oock ons Nederlandt heeft ende vertoont aende uyt-gangen des Rhijns, in welcke een wonderlicke menichte van deſe een-dagh-levende dierkens ghevonden wort; 'twelck ick ſelfs in perſoon hebbe waer genomen, in een armken des Rhijns de *Vaert* genaempt. Ende wederom in het jaer 1619 aen den kant van den Yſſel ontrent Zutphen. Ick vertoon u hier dry ghedaenten

vande ſelfde dierkens, de eerſte is van een manneken; welcke een gehoornt hooft heeft. De tweede van een wijfken, dat geen hoorens heeft, maer de voorſte pooten, zyn in een hoornachtige gheſtalte verandert, daerom heb ick het voorwaerts afghebeeldt. De derde gedaente vertoont dit dierken, ghelijck het ſpeelt op het water, in ſulcker voeghen ende fatſoen als het hier af-ghebeeldt ſtaet. Het heeft de ſelfde grootte met welcke het hier vertoont wort, van koleur ghelijck boſch-boom-houdt, met een langen dryvoudigen ſteert. Somtijts vlieght het met het hooft na beneden, ſomtijts met het hooft verheven, ghelijck de ander dieren diemen *inſecta* noemt. Al vliegende vermenghen ſy ſich met malkanderen, ſpelende met haer bevende vlercxkens. Sy weten haer dryvou-

voudighen ſteert ſo uyt te breyden op het water, dat de reſte van haer lichaem bequamelick daer op verheven ſtaende kan ſteunen.

Deſe dierkens hebben haeren oirſpronck uyt een aerd-worm, die pooten heeft, welcken worm daer na verandert wert in een beeſtken dat geen pootjens heeft als het uyt de aerde te voorſchijn kompt. Het is omvangen met een ſeer wit vliesken, ende als dat vliesken opghebroocken is, dan begint het te vliegen; 'twelck ghemeenelick gheſchiet ontrent het feeſt van den H. Oduphus. Dit vliegen deſer dierkens duyrt dry daghen lanck, ſo nochtans, dat alle de ghene die des ſmorghens te voorſchijn komen, des avonds ſterven. Terwijl deſe dierkens met haere ſteerten op het water ſteunen ende ſpelen, ſo wordenſe lichte-

lick vande visschen ghevanghen ende op-geëten, ende daerom wordense vande visschers *aes* ghenaempt, om datse de visschen tot voedsel verstrecken.

Uyt het voor-verhaelde ende uyt het gene Augerius Clutius beschrijft uyt de antwoorden Petri Crachtii, op eenighe vraghen raeckende dese dierkens blijckt; dat dese vlieghende dierkens haeren oirspronck hebben uyt seeckere wormen, diemen seght dat lange te voor sich inde aerde onthouden hebben, ende daerna tot veranderinge komen, even op so een wijse als vande rupsen is getoont; uyt welcke veranderinghe dese vier-voetige dieren voort-komen. Dese wormen worden vande visschers ghebruyckt tot aes om visch mede te vangen, ende om datse teer ende sacht zijn, so steec-

kense

kenſe den angel door het hooft'twelck hardtachtigh is, om te beter vaſt te blijven. Deſe wormen zijn ſnel in haer beweginghe, peerſch van koleur, maer worden allenxkens gheelachtigh. Het gemeen gevoelen is, datſe ſaedt werpen eerſe beginnen te vliegen, ende dat daer uyt weder andere wormen voort-komen, hoewel andere dencken datſe uyt de kley haren oirſpronck nemen. De Viſſchers ſeggen dat als het water leegh vloeyt, datſe dan haer dieper inde aerde verſteecken; maer hoe hooger het vloeyt, hoe datſe hoogher ſich na het oppervlack der grondt begeven. Item hoe kleynder datſe zijn, hoeſe ondieper inde aerde bevonden worden; ende hoe grooter, hoe dieper.

Terwijlen (ſeght den ghemelden Petrue Crachtius) dat deſe dierkens vlie-

vlieghen, ſo en ghebruyckenſe geen ſpijſe, ſy vliegen gheduyrichlick ontrent het opper-vlack des waters ende den oever, ſomtijts vliegenſe oock over het landt, maer keeren al weder tot de revier, in welcke ſy eyndelick in een ontelbaere menighte verſmooren, ende vande viſſchen ende voghelen geeten worden.

Deſe dierkens ſegt (Aug. Clutius) na datſe de ghedaente van een worm af-geleght hebben, houden haer ſtil ſonder beweghen, ende worden met een dun vliesken als een ſchel of ſchorsken over-trocken, welcke ghebroocken zijnde, ſo kompt daer uyt, als uyt een ey, een dier dat vier vleugels ende ſes pooten heeft; ende wort dan eerſt volmaeckt, na dat het ſijn derde geſtalte heeft aengedaen; doch middeler-tijdt alſe in hare verande-

ringe

ringhe zijn, en ghebruyckenſe gheen ſpijſe, maer wel ſo lange ſy onder de ghedaente van een worm leven: in welcken tijdt, ſy met haer hooft dat niet alleen hardt is, maer oock met hoornkens voorſien, de aerde ſeer bequamelick weten te door-booren. Oock hebbenſe een ſteert, die haer als een roer dient, met welcke ſy haer ſelven in het ſwemmen weten te behelpen, ende haren koers te beſtieren.

Dus ver hebben wy kortelick uyt verſcheyden Schrijvers by een ghebracht 't gene aenmerckens waerdigh is aen-gaende deſe eenen-dag-levende dierkens, waer by nu met een woordt, tot een beſluydt mach ghevoeght werden 't geen ick ſelfs daer van hebbe bevonden, ende ſeer wel met de voor-gaende beſchrijvinghe over-

over een kompt. Want in het jaer 1652 den 23 Julii ben ick van Middelburgh ghevaeren nae Rotterdam, ende komende ontrent den avondt op de Maes ontrent Dordrecht, ſagen wy dat alleſints rontom ons vloogh een ontelbare menichte van dierkens, ontrent een vinger lanck, gheheel wit, met dobbele ſteerten, ende yeder hadde vier vlercken ende ſes pooten, ende vervellen even gelijck de Zijde-wormen. De Hollanders noemen deſe dierkens *Haft*, ende om datſe ſo dicht ende in ſulcken groote menichte vliegen, ſo is daer van een ſpreeck-woordt gekomen, waer door, alſmen wil uyt-drucken een groote menichte van menſchen; die by een loopen, datmen ſegt, het waſſer ſo dicht, of daer waſſer ſo veel als Haft; want als my deſe dierkens ontmoeteden

den , ſo vlogenſe in ſulcken overvloet allesints rontom ons ſchip ende lichaemen , als de ſneeuw-vlocken inden winter, als het dichte ſneeuwt, ende met den ſonnen onder-ganck vielenſe alle in het water tot een aes der viſſchen. Doch uyt vergelijckinghe van mijn ervarentheydt ende der andere, die ick uyt verſcheyden Schrijvers by-gebracht hebbe, is ligt af te nemen, dat na de verſcheydentheydt der plaetſen, deſe dierkens, in ghedaente, vlercken ende ſo voorts verſcheyden zijn; hoewelſe in 't gemeen ten aenſien van haren oirſpronck, aerdt ende onderganck, groote ghemeenſchap hebben.

Vaert wel.

METAMORPHOSEOS NATURALIS ENCOMION:

Ofte

LAUWER-LOF,

Uytgeschalmt op de wel doorzochte NATUIR-VERANDERINGEN vanden onvermoeyden, yverigen en zeer vlijtigen Natuyr-gronder

JOHANNES GOEDAERT,

Aenden Naeuw-keurigen Lezer en Lief-hebber dezes BOECKS.

Lief-hebbers die Natuur bemint,
Zie hier wat *Goedaert* ondervint,
Dat nimmer was te voor bevonden,
Dat groote Helden noyt verstonden.
Het wonder-werck van God de Heer,
Die in dit werck heeft d'hoogste eer.
Dewijl al dees veranderingen
Alleen zijn roem en eere zingen.
Het kleenste schepsel geeft bewijs
Hoe groot, hoe heerlijck, en hoe wijs
De Heere is: die oock dit wonder
Door *Goedaert* (recht Natuur Door-gronder)
Zijn vollek schenkt, op dat dit werck
Oock zy tot voordeel van zijn Kerck.
Wanneer wy 't geen eerst lagh in 't doncker
Zien blijncken met een groote floncker,

Wanneer

Wanneer wy 't alderlightſt gediert,
Dat tuſſchen aard en Hemel ſwiert,
Zien kruypen uyt de ſware wormen
Die op den buyck de aard beſtormen.
Wanneer men oock de worm beſiet,
Die wezen uyt ons mis geniet.
Wanneer wy d'alder-ſchoonſt koleuren
(Of immers die wy daar voor keuren)
Zien komen uyt de vuylſte pier,
Of uyt de ſwartſte mad' of mier.
Wanneer wy, hoe dit kan geſchieden
Van *Goed-aard* duydigh zien bedieden.
'k Segh meer: als hy dit werck begroot,
En toont hoe 't leven uyt de doot
Te voorſchijn kompt: hoe wormen ſterven,
En 't nieuwe-leven weer verwerven.
O wonder-werck! een werck gewis
Welck voorbeeld van d'opſtandingh is.
Want 't oude lichaam van die maden
Dat ſich eerſt moſt met ſpijs verſaden,
Gebruyckt dan ganſch geen ſpijſe meer
Maar is als doot, en wort dan weer
Geen mad' of worm, gelijck te voren,
Maar als verheerlijckt, en herboren
Herleeft, en ſteygert met de vlught
Gelijck een vogel na de lught.
En dit's O God! om ons te leeren
Hoe dat wy weder tot u keeren,
Na dat de luyſter en de lof
Der menſchen is vergaen in ſtof.

Want

Want dat zal 't lighaam dat moet incken
In ſwarte aard, in d' Hemel blijncken,
Als eerſt die zuyv'ringh is geſchiet
Die ons weer eer voor oneer biedt!
Juygh O myn Ziel! gy ſult dan mayen
't Geen gy in pijn en ſmert moſt zayen,
Een lighaam vol van heerlicheyt
In ſtanck en on-eer neer-geleyt.
Doch niet te ver, zijt gy genegen
Te weten hoe dit wert verkregen,
O Lezer! lees en onderzouk
De zoetheyt van dit nutte bouk,
Zoo zal het *Goedaard* niet berouwen
U dit noch verder te ontfouwen.

Bern. *Omnium aninantium etiam reptilium, & volatilium creatio & ſuſtentatio à Deo eſt.*

JOH. JONES.

bibliotheek

7 7496 00056766 7

naturalis
nationaal natuurhistorisch
museum
postbus 9517
2300 RA leiden
nederland

De ... Professor ...

[illegible] ... [illegible]

heeft mij dit boek ge-

[illegible] den 2 april 17..

... [illegible]

[illegible]

1916.

METAMORPHOSIS
NATURALIS
Pars Secunda,
AVTORE
Joanne Goedartio.
Medioburgi
Apud Jacobum Fierens
Bibliopolam.

METAMORPHOSIS NATURALIS, OFTE HISTORISCHE BESCHRYVINGE

VAN DEN

Oirſpronk, aerd, eygenſchappen ende vreemde veranderingen der wormen, rupſen, maeden, vliegen, ſprinck-hanen, witjens, byen, motten ende diergelijcke dierkens meer; niet uyt eenige Boecken, maer door eigen ervarentheyt uytgevonden, beſchreven, en na de konſt afgeteikent.

HET TWEEDE DEEL

DOOR

JOHANNEM GOEDAERT.

TOT MIDDELBURGH,

By JAQUES FIERENS, Boeck-verkooper, in de Globe.

RIJKSMUSEUM VAN

AEN DE

Edele Mogende

HEEREN myn HEEREN

De Gecommitteerde

RAEDEN

's Lands ende Graeflijkheyds van ZEELANDT.

DE wijſheyt en kenniſſe oock der natuyrelike dingen ende wercken Godts, is een ganſch goddelike ende voordeſtighe ſaek: om te weten (*Sap.* 7.17.& *ſeq.*) de gheſtalteniſſe der wereldt, ende de werckingen der Elementen. Het beginſel, ende

 het

het eynde, ende het midden der tijden: de verwisselingen vande omkeeringen der Zonne, ende de veranderinge der tijden. Den ommeloop des jaers, ende de stellinghe der Sterren. De natuyre der Dieren, ende de grimmigheydt der wilde dieren, het geweldt der Winden, ende overlegginghen der Menschen, het menigerley onderscheydt der Planten, ende de kragten der Wortelen.

De wijsheydt vermach alles, siet op alles, ende gaet

door alle verſtandige, reyne, ſubtyle Geeſten. Want de wijſheydt is bewegeliker dan alle beweginghe: ende vaert door, ende gaet door alle dingen van weghen haere reynigheydt. Want zy is een damp der kragt Godts, ende een ſuyvere uyt-vloeyinghe der heerlijkheydt des Almachtigen: Daerom en valt in haer niets dat beſmet is. Want ſy is een af-ſchijnſel des Eeuwigen Lichts, ende een onbevleckte Spiegel van Godts werckende kracht, ende een

beeldt ſyner goedigheydt. Sy is ſchoonder dan de Sonne, ende boven alle ſtellinge der ſtellen, by het licht vergeleken zijnde, wort ſy treffeliker bevonden. Want na dat licht komt de nacht, maer de booſheydt en ſal de wijſheydt niet overweldigen.

Deſe wijſheydt dan ſiet op alles, ende gaet door alle dingen; ende derhalven hout ſich niet te vreden (gelijk vele onder den naem van Liefhebbers der wijſheydt gedaen hebben) met in 't gemeen vanden oirſpronck,

ſpronck, aerdt, eygenſchappen, oirſaeken, verſchillen, ende werckingen der natuirelijcke dingen te onderſoecken ende te handelen; maer gaet verder, ende raeckt alles in 't byſonder aen, yder ſaeck in ſijn eygen ſoorte beproevende ende neerſtelijck door ervaerentheyt na-ſpeurende. Tot dien eynde heeft Godt den menſch gegeven een lichaem dat alles dat op aerde, in de wateren ende onder-aerdighe plaetſen is door-gronden kan; ende ſulcken geſwinden, on-

bepaelden, veerdighen verſtant; dat ſich in een oogenblick, van de aerde tot de hoochſte Hemelen; van de uytterſte palen des Zuyden, tot het Noorden; van het Ooſten tot het Weſten, bewegen ende alles door-vliegen kan. Daerom heeft *Salomon* door ſijne onghemeene wijſheyt vermaert, niet alleen in 't gemeen van de ſaecken des weereldts ghehandelt, maer oock in 't byſonder. 1 Reg. 4. verſ. 33. *Hy ſprack oock van de Boomen; van den Ceder-boom*

aen,

aen, die op den Libanon is, tot op den Ysop die aen den wandt uytwast: hy sprack oock van het Vee, ende van het Gevogelte, ende van de kruypende Dieren, ende van de Visschen.

Dit heeft my Ed. Mog. Heeren gaende ghemaeckt, om het eerste Deel deses wercks, over eenige jaren in 't licht gegeven, ende U. Ed. Mogentheden ootmoedelijck op-gedragen; met dit tweede Deel te vervolghen om noch naerder, wijdtloopiger ende volkomender kennisse te be-

reyc-

reycken, van de wonderlijcke veranderinghen, oirſprongen ende eygenſchappen der byſondere dierkens, van welcke hier gehandelt wort. In welkers naeuw-keurich onderſoeck, het my niet verdroten heeft, een ſeer groot deel van mijn leven, ja nu ontrent de dertich jaren, beſich te weſen: de gemelde dieren in alderley plaetſen na te ſpeuren, te onder-houden, Winter ende Somer te beſorgen, ende dagelijcks op alle voor-vallende veranderinghen ende toe-vallen acht te nemen.

Ja in allen desen hebbe ick waerachtich bevonden dat het ondersoeck der natuyrelijcke dingen niet alleen is een seer eerlijcke ende nutte saeck, maer insonderheydt seer vermaeckelijck, ende welcke een groot vernoegen het ghemoedt der menschen toebrenght. Want sy is (seght *Cicero* 2. *Quæst. Academ.*) Gelijck als een natuyrelijk voedsel der gemoederen ende verstanden. *Erigimur, elatiores fieri videmur, humana despicimus, cogitantes supera atque cœlestia:*

lèstia: hæc nostra ut exigua & minima contemnimus. Indagatio ipsa rerum tum maximarum, tum etiam occultissimarum habet oblectationem. Si vero aliquid occurrat, quod versimile videatur, humanissima campletur animus voluptate. Dat is, wy worden verheven, ende schijnen boven ons selven verde verhoogt te worden, soo dat wy de menschelijcke dingen beginnen te verachten, de wijle wy bedencken de Hemelsche dingen en de welcke boven zijn; ja daer door veragten wy onse

ſaken als ſeer kleyn ende ghe-ringh. Het onder-ſoeck ſelfs van die groote ende verborgen dingen geeft een wonderlijck vermaeck. Indien daer yets voor-komt, dat waerſchijne-lijck ons dunckt, daedelijck wort het gemoet met een tref-felijcke wellust vervult. Want (ſeght hy wederom 2. *Tuſcul. Quæſt.*) Wat iſſer ſoeter ende aengenamer dan die neerſtig-heyt, door welcke wy de on-eyndicheyt der ſaecken ende der Natuyre onder-ſoecken, ende in deſe Weereldt, den

He-

Hemel, Landen, Zeen, &c. bekennen?

Dit heeft veele onder de Oude bewogen, alles by na te verlaten, ende ſich met groote perijckelen, koſten ende ongemacken, tot verde afgeleghene Landen, ende na de Egyptenaeren, Chaldeen, Indiſche Brachmannen ende andere te begeven; om aldaer ende allesins vermeerderinge van wijſheydt ende wetenſchappen te bekomen. *Anaxagoras* lange om deſe oirſaeck ghereyſt hebbende, ende

t' huys

t'huys gekomen zijnde, ſach vele van ſijne landen ende beſittingen bedorven ende verlaten: waer op hy ſyne vrienden te gemoet voerde, dat hy niet en ſoude behouden gheweeſt zijn, indien hy de ſelfde hadde moeten waer-nemen. Onder deſe is mede *Democritus* geweeſt, de welke als ſyn Vader *Damaſippus* overleden was, (welcke ſoo rijck was, dat hy op ſijn eyghen koſten, het onvergelijckelick groot Leger van *Xerxes* met een treffelijcke maeltijt kon-

de vereeren:) alle ſyns Vaders Rijckdommen ſyn Broeder over-gaf, alleenelijck voor ſich nemende 't gene tot ſyne Reyſen noodich was, waer mede hy om wijſheyt te leeren nae de Indiſche, Chaldeeſche ende andere vermaerde wijſe vertrocken is. Ende het en moet niemandt vremt dencken, dat de menſchen ſulken behaegen ſcheppen in het aenmercken ende onder ſoecken der wercken Godts; want de ſelfde zijn ſoo voordeftelijck te ſaemen gheſtelt, dat Godt

Godt ſelfs ſich gheſeght wort te verheugen in ſyne wercken. Pſal. 104. 13. *de Heere verblijde ſich in ſyne wercken.* En *Moſes* verhaelt ons, dat Godt alles voortgebragt ende in ſyn ordre gheſtelt hebbende, alles overſagh wat hy ghemaeckt hadde, ende het ſelfde ſeer goedt bevondt, zulx dat hy daer een welgevallen in nam. *Geneſ.* 1. 31. Waer op oock *Salomon* ſiet, als hy ſegt, dat de wijſheydt (welcke ſich inde weereldt alleſints vertoont) by Godt als een voeſterlinck

was, ja dagelijks ſyne vermakingen; t'aller tijdt voor ſyne aengeſicht ſpelende. Spelende inde weereldt ſynes Aerdtrijx, &c. *Prov.* 8. v. 30. 31.

Selfs die *Philoſophie* (ſegt een onder de Oude) welcke over onſe doodt ende ondergank gaet, ende de wetenſchap der ſaaken welke ende hoedanich die zijn, is een Beeldt Godts, waer door de menſchen (ſoo verde mogelik is) Godt gelijk worden; 't is een vriendſchap der Godelike wijſheydt, een Konſt der

der Konſten, een kennis der kenniſſen, de hooghſte aengenaemheydt ende Medicine der Zielen. Indien gy (ſchrijft *Plutarchus*) uw devoir tot de *Philoſophie* aenwendt, ſoo zult ghy noit ongenuchlijk leven, maer leeren in alderley ſtaet ende voorvallen des levens verblijt te weſen. Ende dit is een teycken dat ghy inde *Philoſophie* ende wijſheydt begint toe te nemen, indien het u een moeyelikheydt geeft als ghy door eenige andere tuſſchen-vallende ſaeken, vande

ſelfde eenichſints wort afgetrocken : want ghy alreede meerder inde ſelſde gevordert hebt, hoe het u verdrietiger valt de ſelfde te verlaeten. Het menſchelik leven vande *Philoſophie* te ontblooten, is al ofmen het lichaem vande Ziel, ende den dagh vande Zonne beroofde. Hier uyt willen wy verthoonen, dat U. Ed. Mog. niet en zal miſhaegen den opdraght onſes wercks, gemerckt het onderſoeken der Natuyrlike ſaaken in ſich ſelven ſo eerliken, nutten

ten en vermakelik werk is; ſulx daer in de treffelixſte Regenten en vermaerſte Mannen des weerelts, ten allen tijden een byſonder wel-behagen in genomen hebben. Te meer, alſo de dingen welke wy in dit boek ſchrijven niet en zijn van outs bekent, ofte uit eenige andere boeken genomen en te ſamen geſtelt; maer nieuwe en voor deſen niet bekende ſaaken, van my in eigen perſoon bedagt, uytgevonden en door ervarentheydt nageſpeurt. Ten anderen, wy en beſchrijven

hier geen onſekere vertellingen, of twijfelachtige bedenckingen, welke wederzijds, met ſchijn van reden konnen wederlegt ofte beveſtigt worden; maer geen andere ſaeken dan welke ontwijfelijk waer zijn, en wy door eigen bevindinge, getaſt en geſien hebben, gelijk wy ook noch dagelijx daer in beſich zijn. Voorts Godt Almachtigh biddende, dat hy U. Ed. Mog. Perſoonen ende Regeringhe lange ende overvloedelijk gelieve te zegenen.

U. Ed. Mog. ootmoedigen en
goetwilligen Dienaer

JOHANNES GOEDAERT.

1

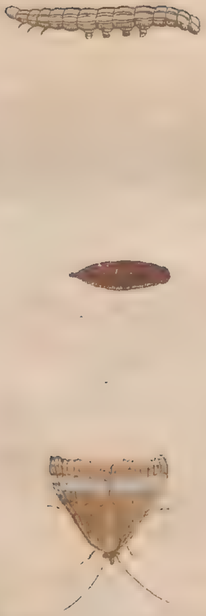

2

METAMORPHOSIS NATURALIS.

Het Tweede Deel.

1. ONDER-VINDING.

DEse Rups, die de eerſte tafel en figuur u vertoont, is zeer gauw, en ſcherpſinnig der by: zy heeft ook een ſcherp gevoelen: want zy weet onderſcheid te maken, tuſſchen 't geway vande wind, en de beweginge van de hand; Dit hebbe ik onder-vonden, gelijk ik al, wat ik ſchrijve, op ondervindinghe ſchrijve, als de wind, het blad, daer zy op zat, ver-waeyde, dat zy 't haar niet aan en trok, maar onbeweegt bleef zitten; doch als ik wind met de hand maakte, liet zy haar terſtond van bo-

 ven,

ven, na beneden, en tot op de aerde vallen, langs een draat van haar eigen ſpinzel; buiten twijffel, uit voor-zigtigheid, om haar niet te bezeeren.

Haar ſpijze is het loof van Winter-Roozen; dat eet zy met een zonderlinge graagheid; maar andere kruiden, of bladeren en wiltze niet prouven, nog aan-raken. Op dit loof weet zy een aerdig huisjen te maken, dat zy van haar webben ſpint, waar in zy haar op haren tijd, ter veranderinge, neder-legt.

Dat dede zy den 22 van Bloeimaand, in gedaante, daar in gy haar ziet in 't midden van de plaat, zoodanig blijvende tot den 14 van Braakmaand des ſelven Jaars; als wanneer zy een uiltjen, of witjen te voor-ſchijn bragt, dat tot den 1 van Hooi-maand

zonder

zonder eten leefde. Om onderſcheid te maken; geve ik deze Rups den naam van *Onder-ſcheider.*

2. ONDERVINDINGE.

DEze kleine Rups komt uit zekere vogtigheid voort, die zekere vliege, daar uit zy haren oorſpronk heeft, gewoon is te zetten op het loof van den groenen Alſzem. De hitte van de Zonne broed haar uit. Eerſt is zy maar een klein wit wormtje; 't welk als 't begint te kruipen, ſpant het een wooningjen tegen de Zonne; om zig, alzoo 't zeer teer is, te bevrijden van alle on-gemak. Als 't zijn vol-komen waſdom nu heeft, is 't rad, en geſwind zonder weer-ga; ook niet ligt om vangen; op 't gehoor van 't minſte ge-wemel, verlaat het terſtond zijn woo-

 ninge;

ninge; ende dat, ongetwijffelt uit vreeze van de dood, die de Vogelen zijns gelijke aan-doen, verkiezende liever zijn woninge, als zijn leven te verlaten. Op de aarde gevallen zijnde, vertoont het zig met een aardagtig kleur, of dat met de aarde geen kleine gemeinschap heeft.

Hare Spyse is groenen Alszem, daar zy op uit-gekipt is. Als zy haar nu tot veranderinge gaat begeven; zoo bijt zy de steel van 't groen Alszem loof half door, op dat het van zelfs zouwde toe-vouwwen, ende zy des te bequamer, met haar spinzel haar wooninge daar in maken zouwde. Zy zetted' haar tot veranderinge op den 4 van Braak-maand, in zoo een gestalte; als gy in 't midden van de plate haar ziet. Op den 10 der zelver

3

4

quam zy weer te voor-ſchijn, verandert in een worm, de welke den 14 daar-aan-volgende in een ey verandert was, Umber-verwig, ofte bruin van koleur: waaruit den 27 der zelver maand een Vliege, t'eenemaal in gedaante gelijk de eerſte Vliege, voort quam; die ſchiclijk in den tijd van een vieren-deel uurs, eens zoo groot wierd, als ſy was, doen zy eerſt uitquam. Deſe Vlieg onder-hield ik lange, met water en zuiker. Als zy vloog, maakte zy een groot en ongemeen gedruiſch, hoewel zy klein was; tot verwondering. Ten laatſten, gaf ik hem de ruime logt, en den naem van *Kleinen Schuiler*.

3. ONDER-VINDING.

DE Rupz', die je hier ziet, onthouwt haar gemeenlijk op Roo-

ze-bladeren, en daar wort zy ook veel-tijts op zittende bevonden. De Rooze-bladeren zijn ook haar voedzel.

Zy is loom, en traag in't kruipen. Als j'haar aan-raakt, en weet zy haar gantſch niet te verdedigen gelijk vele andere Rupzen; maar zy rolt haar in een, en traaglijk. Dan veinſt zy haar dood te zijn, veel-ligt, uit vreeze van gedood te worden. Als zy haar bekomſte nu gegeten heeft, legt zy haar neer, of zy ſliep, doch eet gemeenlijk 's nagts, veel-ligt, om van de Vogelen die by dage vliegen, etende niet opgevat, nog gegeten te worden.

Zy weet een aardige wooninge te ſpinnen, om daar in haar veranderinge te ondergaan die een net gelijk is, en blijnkt. Den 18 van Herfts-maand begaf zy haar tot veranderinge, in die ge-

geſtalte, daar in gy haar in 't midden van de plate ziet. Den 14 van Meymaand van het volgende Jaar is'er een ſwarte Vliege uit voort-gekomen, die niet langer, dan 7 dagen en nagten leefde: want ik en wiſte haar niet voor te zetten, daar zy ſmaak in vond, of van eten wilde. Onder-en-tuſſchen zogt zy geduurig openinge; om in de ruime lugt te komen: maar haar oog-merk niet konnende bereiken is geſtorven, en van den honger, die een ſcherp ſweert voor menſchen, ende beeſten is, gedood. Deze noem 'ik den *Luyaard*.

4. ONDER-VINDINGE.

DEze Rupz' gebruikt Olme-bladeren tot haer voedzel; en daar op weet zy haar wooninge zeer geſwind,

ſwind, en net te ſpannen; en met zulken ſterken draat vaſt te maken, dat, wanneer zy dien aan d'eene blads-zijde heeft vaſt gehegt, zy dan beide zijden t'zamen trekt, en dan toe ſpint, latende agter en voren, een openinge. Als j'haar ergens mede aan-roert, laat zy haar terſtont en ſnellijk neer vallen, met een ſterken draad, en ſpartelt met haar gantſch lijf veel ſnelder als een aal; veel-ligt, om hare vervolgers vervaart te maken. Zy kruipt ook zoo wel agter-waarts als voor-waarts.

Ik hadd'er twee van deze zoorte. De eene zetted' haar tot veranderinge den 2 van Braak-mand, in zoodanigen gedaente, als de middel-plaatze vande plaat haar vertoont. Den 20 der zelver quam'er een Uiltien uit; dat de plaat u aan-wijſt. Zy leefde

zonder

zonder eten of drinken 10 dagen ende nagten. Deze agted' ik het Manneken geweeſt te zijn. d'Andere, maar grooter van lijf, leefde tot den 3 van Braak-maand, doch zy was vol jonge maden; die haar onghetwijffelt de dood hebben veroorzaakt; gelijk de Buik-wormen de Kinderen, na 't gevoelen van d'ouwde en heden-daagſche Artzen, de dood aan doen. Want den 6 der zelver maand quamender 32 jonge maden uit haar lijf kruipen. Deze oordeeld' ik 't wijfjen geweeſt te zijn. Alle deze maden nu uit-gekomen zijnde, tijden gezamentlijk aan't werk, en ſpanden gelijkelijk een net: waar onder een yder voor zig zelven een ey van zijn eigen quijlzel ſpon.

Den 20 der zelver quamender 32 kleine vliegjens uit, die ik een gerui-

men

men tijt met een zuiker-geregtjen onderhield. Dog alzoo ik haare dood voor zag, door dien zy geen lugt en hadden, die ruim genoeg voor haar was, ſchonck ik haar alle het leven.

De Vliechjes zouwd' ik u, indien zy wat grooter geweeſt waren, hebben af-gebeelt. Deze noem ik *Maad-vlieg-teelders.*

5. ONDER-VINDINGE.

DE ſpijs, die deſe Rupz' nut, is ſeker bieſagtig, en donker koleurich gras, dat weelig aen vochtighe plaetſen, of aende kanten van ſlooten waſt. Zy en wilde niet anders prouven; en ſouwd' ook by gebrek van ſyn ghewoonlijk voedſel gheſtorven hebben. Zy was traag in 't eten, ende kruypen. Als zy haar bekomſt gegeten

5

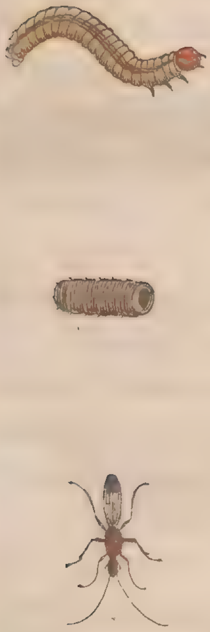

6

ten hadd', en op hield, wierd zy wel een derde-deel kleinder, als zy te voren was. Op den 2 van Braak-maend kroop'er een made uit haar achter-lijf; waer uit den 12 der selver maand eene kleine vliege te voor-schijn quam, die ik wegens hare kleinheid, niet afgebeelt en hebbe.

Dese, haer hebbende nu op den 5 der genoemde maend ter veranderinge gevoegt, in gestalte, als het midden der plate u vertoont, geleek niet qualijk een *Tabaks-rolletje*; Hier uit quam op den 1 van Hooi-maend een Vliege te voor-schijn; welke de vleugels zoo dicht op het lijf gesloten lagen, en zoo door-schijnende, als of zy geen vleugels en hadde. Dese Vliege was, in gedaente, een groote Miere gelijk. Was ook zeer veerdig in't loopen,

pen, doch de vleugels altijt dicht op 't lijf gesloten houwdende.

Dese 14 dagen, en nachten hebbende geleeft zonder voetsel te willen nemen; is van honger gestorven, alzoo ik haer niet en wist te geven, dat sy prouven wilde Deze Rupse geve ik, tot onderscheidinge van andere den naem van *Traag-aard*, alzoo zy traeg in't eten, en 't loopen is.

6. ONDER-VINDINGE.

DEse slag van kleine Rupsen onder-houden haer met het loof van Akoleyen, als zy noch jonk, en teeder zijn. Zy hechten haer soo vast aen de kanten van de bladeren, dat zy haer liever in stukken van malkanderen laten trekken, dan het blad te verlaten. Dit hebbe ik menich-mael ondervonden,

vonden, en daerom haer den naem van *Vaſt-houwders* gegeven.

Zy zijn als een etende kanker, daer ſy in komen, 't ſy inde Rooſe-bladeren, 't ſy in Jenijver of Aal-bezy-bladeren, 't ſy in Beyers of Kruis-bezy-bladeren. Daer ſy haer ſetten, zijn ſy niet wel uit-te-roeyen, dan met groote neerſtigheid. Men vindſe altijd klein en groot, onder een gemengt, gelijk het volk te kerk gaet. Zy zijn in koleur 't Akoley-loof zoo gelijk, dat-men tuſſchen haer en 't geſeide loof nauwlijks onder-ſcheid beſpeuren kan. Van regen, wind, en kouwd weder, die veel andere Rupſen niet verdragen konnen, ſijn ſy niet vervaert. En als ſy jets voelen, daer ſy mede worden aen-geraekt, ſlaen, en ſlingeren ſy gints, en weer het achterlijf wonderlijk.

Dese Rupse settede haer op den 9 van Braak-maend ter veranderinge, in soodanige gedaente, als sy op het midden van de plate staet af-gemaalt. En op den 23 der selve maend, is'er soodanigen Vliege, swart van koleur uit te voor-schijn gekomen, als gy op 't midden vande plate ins-gelijks ziet.

Zulken slach van Vliegen zijn veeltijts 's morgens vroug voor der Zonnen op-gank, op het loof van de Jenijvers of Aal-bezien, waer sy den dauw van lekken, en by leven. Doch zonder voedsel en leven zy niet langer dan 2 dagen.

7. ONDER-VINDINGE.

DIt Geslagte van Wormen, waer van u een is afgebeeld op de plate onder 't getal VII. is seer schadelijk,

7

8

lijk; want ſy verſlinden de Rooſe-knoppen, en byſonderlijk, als zy nog jonk, en teer ſijn. Zy weten die ſeer behendiglijk tegen malkanderen aen te ſpinnen, of ſy ſpinnen ook somtijts wel een blad tegen den Rooſe-knoop aen, om door dit middel van de hitte der Zonne bevrijt te zijn; en eten het herte, of het pit van de Rooſe-knoppen uit, dat'er niet in overblijft. Zoo datt'er geen of weinig hope van Rooſen is, daer deſe komen. Wes-halven ik deſe de *On-barmhertige* of de *Rooze-knop-eters* noeme.

Deſe Worm heeft ſijnen oorſpronk uit een over-vloedige vettigheid, de welke door den Dauw, ende de hitte der Zonne aengeſet, ende gelijk als uit-gebroet word.

Na lang onderſouk, en op-mer-kinge,

kinge, alſoo deſe ſlag van Wormen beſwaerlijk hier-toe te brengen zijn, dat zy haar ter veranderinge zetten; en vele van my gequeekt, ſtierven eer zy wilden veranderen; hebbe ik dit onder-vonden, dat den dezen Worm op den 1 van Braak-maand hem hebbende gezet tot veranderinge, gelijk gy hem op 't midden vande plate ziet, zoo bewaert zijnde, als of hy met een wit lijm-water was bedekt geweeſt; op den 23 der ſelve maand, een uiltjen heeft voort-ghebragt, 't welke zoo haaſt het gekipt was, zijn vleugelen tegen malkanderen om hooghe uit-ſtrekte, en bleef zoo een wijle tijts zitten, en begaf zig te loopen, met een zonderlinghe ſnelligheid; doch het hield haeſt op; en telkens als het liep, zetted' het zijne vleugelen om hooge tegen

tegen een; en dat tot dry reizen; ende als 't zijnen loop geeindigt hadde, ſprang het als een ſprink-haan, en bleef dan ſtille zitten.

Dit gevleugelte hebbe ik zonder voedzel, niet wetende, wat ik 't geven zouwde, en niet daar het ſmaak in hadde, konnende voor-zetten, 5 dagen en nagten onder-houwden, als de drooge minnen, de zieke kinderen, die niet eten willen.

8. ONDER-VINDINGE.

DEze Rupzen zijn op de Olme-boomen te vinden, by welkers loof zy leven. En gegeten hebbende, leggen zy haer ſtillekens neêr; gelijk als of zy ſliepen; en blijven zoo 8 of 10 uren agter een liggen: eer zy weder aan 't eten gaan, zuiveren zy haar van hare vuiligheid.

Als nu den tijd harer veranderinge gekomen is, laten zy haar met eenen draad, van haar gesponnen, van den boom ter aarden neêr; waarschijnelijk, om dat het om hooge op den boom te zeer waait, en op dat zy in hare veranderinge liggende geen schade, of ongemak en zouwden lijden; of om dat zy in den boom geen bequaamheid en hebben, om haar te konnen zetten, of gerust in de Kraam te liggen. Dan zoukken zy een verdroogd Olmen-blad; en dat op d'aarde gevonden hebbende, zoo kruipen zy daar op, en spinnen dat aardig aan alle zijden toe; en over haer lijf spinnen zy een kleed ofte dekzel,het welke gelijk zilver blinkt; zoo dat het blad hare kiste, en het zilver gelijk haar kleed is.

Op

9

10

Op deze maniere leide hem dezen Worm tot veranderinge op den 26 van Bloei-maand, gelijk men hem op 't midden van de plate ziet: en op den 30 van Braak-maand bragte zy een Vliege voort, op 't onderste van de plate aangewezen; de welke ik hebbende uit-geschildert, tot den 6 van Hooi-maand zonder eten, of drinken, in het leven behouwden hebbe.

9. ONDER-VINDING.

DIt Geslagte van Rupzen komt in 't begin van den Mei-maand, te voorschijn, uit Zaad, van haar moeder, een uiltje of witje zijnde, gezet op 't loof van drooge Braam-bladeren: 't welk ook daar op den gantschen Winter over-blijft, ende in de

Lente door de hitte van de Zonne gebroet, en gekoestert zijnde, zulken slag van Rupzen uit-geeft, als deze is, die wy op het 9 plaat-blad na 't leven hebben uit-geschildert.

Na dat ik onder-vonden hadde, dat deze Rupze tot harer onder-houwdinge Braam-loof at, van den aan-beginne, dat zy uit-quam, hebbe ik haar van haar gewoonlijk voedzel verzorgt, van den 6 van Mey-maand tot den 2 van den volghenden Braakmaand: Doe begon zy haar ter veranderinge te zetten: ende de zijde van het blad in 't midden door-gebeten hebbende, zoo dat het van zelfs toe-vouwde, spon zy 't vast toe, tot hare wooninge ende rust-plaatze, om daar in hare veranderinge te ondergaan; vougende der nog eenige bladeren

deren by, tot harer meerder verzekeringe, om van de Vogelen wel bewaart te zijn, die haars gelijke tot haar aas gewoon zijn te gebruiken, daar by zy ten deele leven. Deze Rupze dan, hare veranderinghe op den 3 van Braak-maand aan-gevangen hebbende, in gestalte, die u het midden van de plaate vertoont, bragt op den 21 der zelfde maand een witjen of een uiltjen voort: Dit was grauw van koleur; end' als het nu eerst gekipt was, hield'et zig zeer stil, niet anders dan of het dood was: maar daar na vloog het geswind, als een pijl uit een boog.

Als deze uiltjes in het wilde vliegen, zijn zy wegens hare gauwigheid niet wel te vangen: maar vande vlugt vermoeit zijnde, gaan zy gemeenlijk onder tegen 't loof aan zitten; waar

uit het ſchijnt, dat zy de hitte van dē Zonne niet wel verdragen konnen: maar zy zijn hard tegen de kouwde; want ik hebze in't hertje van de Winter op hare zit-plaatze menig-maal betrapt. Wes-halven ik haar de naam van *Harde-pelzen* gaf. Zy konnen ook vry wat lange vaſten: want dit uiltje leefde zonder eten, van den 12 der maand, tot den 30 dag, 18 dagen en nagten: en doen ſcheide'et der uit, by ontſtenteniſſe dat het niet te eten en hadde, ende ik niet en wiſt, waar mede ik't in leven behouwden konde.

10. ONDER-VINDING.

NA nauw-keurig onder-zouk, wat dat uit de vettigheid van het *Wolle-kruid* (*Verbaſcum* ende *tapſus* of *thlapſus barbatus* by de Latinen genoemd, en

en *Phlomos*, of *Phlomon* by de Gricken) groeide; hebb' ik door ervarentheid bevonden, dat onder, en boven uit het blad zekere vette vogtigheid uitvloeit; in 't midden van den Braakmaand (ook wel voor en na, doch op den 15 der zelve maand, ben ik dit gewaar geworden) waer uit een levendig diertje werd; dat op den 20 der zelfde maand een zeer klein wormtje was; in't midden hebbende een schoon helder water, uit den groenen, den Zapphyr gelijk, het welke door de wermte van de Zonne zagtelijk beweegt werd: den 24 der zelfde maand was 't geelagtig; ende den 27 was het schoon Oranje-koleurig, en hadde nu zes pootjes bekomen: op den 29 der zelfde maand kond' ik op 't agter-lijf, dat geel was

32, en op het voor-lijf 8 ſwarte plekjes beſcheidentlijk tellen.

Deze diertjes eten niet anders, dan de wolle, die op het blad van dit Kruid groeit. Deze wolle met Veneetſchen Therebinthijn tot Pillen gemaakt, en als een rookinge van onder gebruikt, geneeſt zekerlik de ſpenen of ambeyen. Dit is ook van my onder-vonden.

Dit diertjen ſtelde zig om verandert te worden op den 30 der genoemde maand; dog, alzoo 't geen byzondere veranderinge en maakte, hebb' ik 't niet uit-gebeeld: want het groeide maar in de rondte uit, na dat het zig vaſt gezet hadde, en kroop uit zijn huidje op den 8 van Oogſtmaand. Het was doe geel van koleur, met ſwarte plekjes onderſcheiden, en rondagtig van geſtalte.

Dit's

Dit's aan-merkkens-weerdig, datmen deze diertjes, als zy eerſt beginnen geel te worden, ende nog geen pootjes hebben, van hare Vyanden vergeſelſchapt, of bezet, of omçingelt ziet. Deze zijn kleine Spinne-koppen, van gelijke groote, en koleur, met haar, waar door zy haar bedriegen, buiten alle twijffel.

Deze Spinne-koppen komen uit het zelve blad voort, en verſlinden deze diertjes in hare teedere jonkheid; Men zouwde zeggen dat zy Vrienden van deze beeſtjes waren, of altijd behoorden te wezen; alzoo zy van eenderley afkomſte, kleedinge, en koleur met haar zijn; maar efter zijn zy haar geſlagene Vyanden; Want zy eten ze op, en verteeren ze; gelijk de geveinſde Vrienden onder

de

de menschen, haren naasten, haren Broeder, die uit eenen bloede, en van eenen oorspronk met haar is, vyandig zijn, onder schijn, ende den dekmantel van vriendschap, hen wreedelijk beleedigende.

Deze beestjens hebben daar-enboven nog een anderen Vyand, die heel swart is, met een swarte scheere aan zijn voor-hoofd, die hy open, en toe kan sluiten, als hy wilt, en daar mede hy haar, en hare Vyanden, de Spinne-koppen, gelijk met eene sneé door-snijt, en het leven beneemt. Deze agte ik mede, gelijk deze beestjes, en de Spinne-koppen, uit het voor-genoemde blad haren oorspronk te hebben; want ik hebbe ze alle dry, nog zeer klein, en teeder zijnde op het blad gevonden; zoo dat ik niet anders

ders van hare af-komſt en kan oordeelen, dan dat zy uit het blad groeyen.

Zy leven ook alle by de gezeide wolle, op dit blad groeyende. Gelijk de Natuur-kundige van de menſchen zeggen, dat zy daar uit beſtaan, daar uit zy gevoed worden; zoo mein ik ook, dat deze diertjes, deze Spinnekoppen, en dit ſwart dier uit dit blad, of de wolle die der op groeit, of uit beide te gelijk ontſtaan, en beſtaan, alzoo zy'er van gevoed worden.

Deze wolle is door-lugtig als Kryſtal, en vertoont haar aan het oog; als iet, het welke met een voedzame kragt ſchijnt begaeft te zijn. 't Kruid zelf, zoo 't ſtaat en groeit, ſchijnt altijd een tegen-gift te zijn tegen 't vergift, van de Slangen, ende wonden van haar gegeven: zoo 't waar is, dat *M. del Obel*

Adverſ.

Adverſ. Nov. Edit. Lond. 1605. *pag.* 242. ons verhaalt uit andere Artzen, dat zy onder-vonden hebben, dat de Wezeltjes tegen de Slange gevogten hebbende, en by na over-wonnen, en van haar gedood zijnde, haar met dit Kruid gevoet, ende daar door weder friſch geworden zijnde, den tweeſtrijd hervat hebben. Deze beeſtjes zouwde men, tot onder-ſcheid *Noit zonder vyand*, of *Wolle-kruids-etertjes*, mijns oordeels, mogen noemen.

11. ONDER-VINDINGE.

VEel van deze ſlag van Rupzen ofte Wormen vind-men op het loof van de Vliender-boomen: ten is ook geen wonder; want zy wordender op geteelt, uit zeeker zaad, dat haar moeder, een Vliege, in den Braak-maand

daar

11

12

daar gewoon is op te zetten; uit welke zy, na dat het door de hitte van de Zonne genougzaam gebroet is, oorspronkelijk voort-komen. Gelijk elk Vogeltjen geern is daar 't ghekipt is; zoo is ook deze Worm veel-tijts op haar geboorte plaats; zy en vind het ook nergens beter, nog voor haar, nog voor hare kinderen; ja zy weet ook (dat verwonderinge weerdig is) dat het daar best voor haar is; en dat daar voor hare jongen, tegen dat sy sullen uit-komen, de kost al bereid wesen sal. Gelijk den *Oyvaar aan den Hemel zijne gezette tijden weet, en de Tortel-duive, ende Kraan, ende Swaluwe, den tijd harer aan-komste waar-neemt*, Jerem. VIII. 7. en gelijk *de kleinste der aarde wijs, en met wijsheid wel verzien zijn, als de Mieren, die een on-sterk volk zijnde, efter hare*

spijze

ſpijze in den Zomer bereiden: de Konijnen, die een magteloos volk, nogtans haar huis in de rot-ſteen ſtellen: de Sprink-hanen die geen Koning en hebben, en efter alle uit-gaan, en haar in hoopen verdeelen: De Spinne-koppe, die met d' handen grijpt, en nogtans in de Palleizen der Koningen is; na 't getuigeniſſe van den wijſen *Agur*, Spr. xxx. verſ. 24. — 29. en *Gelijk een Os zynen bezitter kent, en een Ezel de kribbe zyns Heeren*, Jez. 1. 3: Zoo weet ook deze ſlag van Rupzen, door een natuurlijk ingeven, haar vande al-om-tegen-woordige, en al-werkkende Voor-zienigheid Gods in-gegeven, en, indien niet met reden, ten minſten met een gedaante, en voet-ſtap, van reden, of met jet, dat een gantſch zeer groote gemeinſchap met de Reden heeft, en de Reden alder-naaſt komt, vergezelſchapt,

ſchapt, haren gezetten tijd, en die wijſlijk waar te nemen, om haar zaad daar te zetten, daar zy weet, dat haar nieuw-geboorne kinderen, de ſpijze hares beſcheidenen deels, tot harer onder-houwdinge, vinden zullen.

De Gods-geleerde merkken over het Werk der Scheppinge, Gods zonderlinge goedheid hier in aan, dat hy Voeder voor de beeſten geſchapen heeft, eer hy haar ſchiep. Dat is ook in't beleid van Gods Voor-zienigheid, die niet anders is, dan een vervolgde Scheppinge, tot des Heeren lof, aan te merken, dat hy eerſt ſpyze voor de Dieren beſchikt op der aarden, eer hy haar op de aarde brengt; op dat zy van honger niet en zouwden vergaan. Hier van hebben wy (om duiſend Voor-beelden voor by te gaan) een gantſch-

gantſch-merkelijk Voor-beeld, het welk alleen ons in de plaatze van alle is, in de Jongen van deze Rupze: want zoo haaſt zy zijn uit-gebroet, en te voor-ſchijn gebragt, zoo vinden zy haar voedzel, daar zy by leven. *Die de Vee zyn voeder geeft; en de Jonge Raven, als zy roupen.* Pſ. CXLVII. 9. die verſorgt ook deſe jonge Rupsjes, van 't gene haar noodig is: want de Mieren ſetten op de tippen van de jonge ſcheuten van den Vliender-boom, mids-gaders op Pruim-ſcheuten, Appel-Peer- en Keerſe-takken, en op de Aal-bezijhagen, zekere vette, ende vrugtbare vogtigheid, waar uit groene, en ook wel ſwarte beeſtjes groeyen; uit welkers agter-lijf eenige vogtigheid uit-ſpeuit, daar deze Vliegen na ſnakken, als een Viſch na 't water, ja razende

zende dol na schijnen te worden; zoo dat zy deze vogtigheid gewaar geworden zijnde, die gragelijk, en gieriglijk op-slurpen; en wetende nu, dat'er deze beestjes zijn, die hare jongen tot voedzel strekken zullen, zoo schieten zy haar zaad op dit loof uit, en hier uit komen levendige diertjes, verzien met 6. pootjes, daar na krijgen zy lange vleugeltjes; doch ik en hebbe noit onder-vonden, dat zy vliegen; maar alleen, dat zy deze Rupszen ofte Wormen tot haar spijze zijn.

Deze Wormen weten haar ontrent deze diertjes met list te vougen, en gaan der stil rond-om liggen, haar veinzende te slapen, ofte dood te zijn; zoo dat deze diertjes onnoozel, ende zonder agter-denkken, haar over 't lijf kruipen; 't welk als zy doen, zoo grijpen

pen haar deze Rupſzen met haren ſcherpen bek, en zy zuigen ze uit, ſtekende hare ſnuite om hooge, gelijk de Hoenders haren bek in den wind, als zy drinkken; en by deze beeſtjes leven zy: by de Vliegen, die van haar komen, leven de Vogelen ten deele, gelijk de Menſchen van de Vogelen, die zy vangen, of ſchieten.

Deze beeſtjes zijn ook niet weinig voor de dood ver-veert, gelijk meeſt alle andere dieren; want zoo haaſt zy deze Wormen gewaar worden, kiezen zy 't Haze-pat, en ſtellen 't op het loopen, zoo raſch als zy konnen, gelijk de vreezagtige in den Oorloge, die liever bloo Jan, als doo man zijn; want die 't ont-loopt is vry.

Dezen Worm nu zijn bekomſte gegeten hebbende, zet hem ſtil, wel

25. uren lank, van 's morgens ten 8. uren, tot 's anderen daags ten 9. uren; en voelende deze beestjes wederom over zijn lighaam kruipen, zet hy hem weer aan den disch; en verzadigt zijnde, tot ruste, niet anders dan of hy dood was.

Hy steld' hem ter veranderinge, op den 12. van Braak-maand, aan een kleen bladjen, gelijk gy hem op 't midden van de plaat ziet af-gebeeld: en op den 15. der volgende maand, bragt hy een Vliege te voorschijn, de welke, na dat zy gekipt was, in het agtste deel van een uur, eens zoo groot wierd, als zy te voren was, en naderhand vier dagen ende nagten nugter leefde. Deze Worm noemd' ik weegens zijnen aard den *Luimaard*.

12. ONDERVINDINGE.

DEze zoorte van kleine Rupſzen vind men gemeenlijk in de Appel,-Peer-en-Keerſze-bloeizels, en doen daar veel-tijts groote ſchade in: zy en zijn ook niet ligtelijk daar uit te drijven, dan door grooten regen: kouwd' en hitte konnen zy wel verdragen, en weten haar daar wonderlijk wel van te bewaren, dat zy haar niet en beſchadigen: op dat hare ſpijze niet en zouwde op-droogen door de hitte van de Zonne, maar vogtig blijven, ſpinnen zy daar bladeren voor: zy eten gemeenlijk 's morgens en 's avonds, in de koelte: en dat eten duurt ontrent 14. dagen.

Met vogtigen miſt en wind nemen zy haar begin, en beſchadigen de gezeide

zeide bloeizels grootelijks; ja zy zijn der, als een etende kanker, in. De Stoffe, waar uit zy voort-komen, en beſtaan, is een vogtige miſt, dewelke door de hitte vande Zonne, en wermte, die in de boomen is, gekoeſtert zijnde, haar tot levendige Wormen maakt, die de Land-lieden den *Wolf* noemen. Gelijk men ziet, dat den Honig-dauw aan de Terwe groote ſchade doet, en dat zy haar in het ſtroo in-dringt, de uiterſte baſten op-eet, en van binnen alles ſwart maakt; zoo ſchadelik is ook deze miſt, daar deze Wolf uit komt; want zy eet het herte van het bloeizel uit.

Op den 20. van Bloei-maand zetted' haar deze Rupze, om van gedaante verandert te worden; en daar quam den 18. van den volgenden Braak-

 maand

maand een bruin Uiltjen uit, het welk, geduirende ontrent den tijd van 2. uren, zeer ſtil zat, en als nu zijn vleugels ſtijf, en droog geworden waren, liet het een druppeltjen klaar water uit zijn agter-lijf vallen (gelijk de Muggen ook doen) en doen begon't te vliegen.

Deze Uiltjes vind men 's morgens vroug op den Appel-bloiezel, den dauw en vogtigheid daar van zuigende, en 'swinters in de ſtallen, ende ſchuuren, alwaar zy haar voor de kouwde verbergen. Zy zijn ook zeer vreezagtig; als men haar aan-raakt, zoo verplaatzen zy haar wel, maar zy en vliegen niet weg, ten zy dat men haar te veel quelt. Dezen Worm draagt van ouwds her den Naam van den *Wolf*.

Deze

13

14

13. ONDER-VINDINGE.

DEze Rupze houwt haar gemeenlijk by de *Kalamenthe*, alzoo zy geen ander kruid, als dit, en eet. Zy is altijd nat of vogtig, en geeft ook altijd een ſlijm van haar, gelijk de Slekke, zoo dat'er over al, waar zy over kruipt, gelijk een ſpinzel aan d'aarde blijft hangen. Zy is ook zeer vreezagtig, en verbergt haar gemeenlik onder 't loof van't genoemde Kruid, en verandert veel-tijds van wooninge: zy bemint de duiſterniſze boven het ligt, gelijk de Vogeltjes, die by nagte vliegen, en eet op den dag noit, maar 's nagts alleen. Daar-en-boven als zy eet, zet zy haar regt over einde, als gereed zijnde haar, tegen alle leed, te verdedigen: Als zy loopt, looptze zeer

ſnel: En dit alles waarſchynelijk uit groote vreeze van hare vyanden.

Het gaat met de Rupzen, gelijk met de menſchen, ten op-zigte van dat zy noit van vyanden vry zijn; en byzonderlik met deze, de welke veel vyanden ſchijnen te hebben; maar inzonderheid de Meezen, die zo haaſt zy haar zien, haar op vatten en in-ſlikken. Dit weten zy ook wel, daarom en komen zy noit, of zelden voor den dag: zy en zijn ook niet zeer ligtelik uit haar wooninge te drijven, dan met geweld.

Deze Rupze, die ik op de 13. plaat hebbe uit gebeeld, hield op den 15. van Wijn-maand van eeten op, maakte haar van ſlijm en zand een wooninge, wierd van koleur verandert, en ſtelde haar tot veranderinge

op

op den 28. van Lente-maand, gelijk gy haar in 't midden van de plaat ziet, en op den 14. van Braak-maand, quam'er een Uiltjen uit, dat aardig geteekent was, en 8. dagen en nagten ſonder eten geleeft hebbende, hem op zijnen rugge werpende, ſtierf. Deze Rupze noemde ik de *Kuiſche*, overmids zy haar geſtadig kuiſch en rein houwt, of anders, alzoo de Meezen haar graag en geern eten, op haar loeren, en haar ver-volgen, moogt gy haar *Van-de-Mees-Vervolgde*, ofte *Meezen-aas* noemen.

14. ONDER-VINDINGE.

DIt vreemd diertje is zeer traag in't voort-kruipen, getergt zijnde, zeer quaad, ende boos, daar beneffens ook ſtouwt, ende on-vertzaagt

(wes-

(wes-halven ik 't den naam van *Onvertzaagde* gaf) aan-gezien 't niet ligt weg en loopt: op zijn agter-lijf voert het een pinne, die lijmagtig is; daar mede verweert het hem, en daar 't die neêr-ſtelt, plakt het hem daar mede vaſt, dat het niet agter uit kan wijkken; dan trekt het hem in malkanderen, en weerd hem, als een man, met zijn voor-lijf, ende nijpers, die gelijk hoorntjes ofte tanden zijn. Om te weten, by wat voedzel dit diertje leefde, hebb' ik groote neerſtigheid aangewent, en op dat ik het in 't leven behouwden zouwde, brood, meel, zuikker, verſcheide groene kruiden, en water, om te drinken, voor-gezet; maar ten wilde nergens van prouven. Daar na bedenkkende, dat veel bloedelooze beeſtjes by Mieren, Schaljebyters,

bijters, en andere doode dieren leven, ſteld' ik het die voor, en onder andere eenen jongen ſchalje-bijter, in een yvoore doosje (alzoo ik wiſt, en onder-vonden hadde, dat veel diertjes van deze ſlag door 't houwt henen booren.)

Hier in hadde dit diertje zijn vermaak ende luſt, het at den Schaliebijter van binnen uit, het kroop'er in, en 't ſpan aan zijn agter-lijf een wooninge, als een kamertjen, aan de zijden zoo ruim, dat het hem daar in bequamentlik wenden ende drayen konde: en bleef in dit kamertje van den 21. van Oogſt-maand tot den 9. van Braak-maand van het volgende Jaar: als wanneer der uit gekomen is, een gevleugeld diertjen, dat zeer ſchoon, en aan-genaam om zien was: de

de vleugeltjes waren aardig, maar zoo teer, dat zy met geen pençeel en waren uit te ſchilderen: 't hadde twee gouwde oogjes in 't hoofd: de vleugeltjes blonkken als peerlen-moer; het lijf was bleek-groen uit den blauwen: als het vloog ſtak het zyn hoofd om hooge, liet het lijf neer-waards hangen, en 't vloog met, en voor de wind weg, de vleugeltjes haar te groot en in de weg zijnde, zoo dat het die niet gebruikken konde; en 't leefde niet langer, als twee dagen, zonder eten, alzoo ik niet en wiſt, waar med' ik 't voeden zouwde.

15. ONDER-VINDINGE.

DEze kleine diertjes zijn zelfs de kinderen bekent, die noemende in *Holland*, en *Zeeland*, en elders *onze-*

Lieven-

15
16
A
b
c
d

Lieven-Heerens-beestjes, en in *Vlaanderen*, en *Braband*, *onze-Lieve-Vrouwens-beestjes*, on-getwijffelt, om hare frayheid, ende nettigheid.

Zy hebben haren oorſpronk, uit het zaad, dat haars gelijke, ofte medezoorte op het loof van Aal-beſzen zetten, en dat de hitte vande Zonne daar op uit-broed. Dit zaad, zijnde ſwart van koleur, en op den 20. van Bloei-maand tegen malkanderen aangezet, gelijk het brood in den Bakkers Oven, wierd op den 29. der zelfde maand van onder ligt-groen-koleurig; en op den 2. van Braak-maand kreegen deze eyertjes, in't midden een ſwart ſtipje: op den 5. der zelfde maand quamen der uit deze eytjes diertjes uit, ten deele geel, en ten deele ſwart van koleur. In deze en kon

kon men doen ter tijd geen leven be-ſpeuren, ten zy dat men der ſyn azem liet over-gaan : als dan begonden zy haar over, en weer over, te bewegen, en te waggelen, gelijk de Schip-timmer-luy een Schip doen waggelen, als 't af-loopen zal, maar zy en weken van hare plaatze niet. Doch op den 6. der zelfde maand begonden zy wat voort te kruipen, alzoo hare pootjes vande logt nu wat ſtijver, en drooger geworden waren. Daar na liepen zy wijd en breed van malkanderen; dog tegen avond, als 't koel begon te worden, zoo vergaderden zy wederom by een, zetteden haar digt tegen den anderen aan, of gezelſchaps-halven, of om malkanderen te verwermen; blijvende zoo zitten tot 's morgens ten 6. uren. Doen ging een yder weer zij-

nen

nen weg, en zijn voedzel zoukken; welk is den dauw, die uit den Hemel gevallen is op de Jenivers-of-Aal-bezy-bladeren; daar een zonderlinge voedzame kragt voor haar in is; by deze niet alleen, maar ook by vele andere, door een natuurlik in-geven, zeer wel bekent; alzoo zy daar by leven. Dit is wonderlik, en vermaaklik om aan-zien, en ook leerzaam voor de leuye menſchen; hoe neerſtig en bezig deze, en veelderley andere diertjens zijn, 's morgens vroug voor der Zonnen op-gank, om hare ſpyze te zouken, daar zy tè vinden is, den dauw namentlijk, en dien gevonden hebbende op te lekken; zoo dat, gelijk den Alder-wijſten van de menſchen kinderen de luye menſchen tot de Mieren zend, ende haar met haar voor-

voor-beeld beſchaamt maakt, *Spr.* VI. verſ. 6. *Gaat tot de Miere, gy luyaard; ziet hare wegen, en word wijs.* v. 7. *Dewelke geen Overſten, Ampt-man-of Heerſcher hebbende.* v. 8. *Haar brood bereid in den zomer, hare ſpyſe vergadert in den Oogſt.* v. 9. *Hoe lange zult gy luyaard, neder-liggen? wanneer zult gy van uwen ſlaap opſtaan? een weinig ſlapens, een weinig ſluimerens, een weinig hand-vouwwens al neder-liggende;* wy ook inſgelijks de trage, en on-agtzame menſchen, die haar en haar huis-gezin na-laten te verzorgen, ſlapende, en den Leuy-rik ſpeelende, daar zy moeſten arbeiden en neerſtig zijn, tot deze diertjes wijzen mogen, om hare bezigheid aan te merken, en uit het voor-beeld harer neerſtigheid wijſheid te gaan leeren; om met verzuim van haar beroup, geen gat meer

in

in den dag te ſlapen; maar in 't tegendeel, met den wijs-gerigen *Kleanthes*, 's morgens den dauw van het gras af te treden, gaande na haar werk gelijk hy dede; als hy gink water putten in de Hoven, om de Kruiden te bevogtigen, en door dit middel zijn koſt te winnen, en op den dag zijn leer-ouffeningen, zonder eenen hongerigen buik, waar te nemen. Maar hoe dik zijn zy nu gezaid, de welke daaglijks van deze beeſtjes beſchaamt gemaakt werden (zoo der immers ſchaamte in haar is; gelijck den Jongen, die zijn Baas dreigde beſchaamt te zullen maken, hem and-woorde, gy zult my niet beſchaamt maken; want daar en is geen ſchaamte in my) die in plaatze van haar vroug op te maken, en in de weer te zijn, en te werkken,

tot den klaren dag blijven ronkken, dry uren na den vijven, of 't dag is of geen? Hoe veel vind m'er ook, die deze diertjes haar gelijk, en efter te gelijk gantſch ongelijk maken? Wie zijn't dog? die 's morgens vroug lekken: wat? den Dauw van de Kruiden? niet minder: maar *Ros Solis*, den dauw van de Zonne, zoo zy die noemen, een rood ſterk watertje, of jet diergelijks, dat *Aqua vitæ*, *'t water des levens*, of *Anys-water* by haar heet, en dat zy haar in-beelden, dat haar *gezondheid is*: maar zy dwalen. Want, gelijk den Griekſchen Lier-zanger *Pindarus*, in't eerſte vers, van zijn eerſte Lier-digt zingt *het water is het beſte*. Het zouwde haar altijd beter zijn; zy zouwdender zoo weinig dronken van worden; als deze beeſtjens van den dauw.

Doch

Doch wy komen van den om-weg op den weg. Op den 12. der genoemde maand, of daar ontrent, gaan deze diertjes, d'eene voor, d'andere na haar vel of huidjen uit-ſchieten, gelijk de Slangen, op haren tijd, of de menſchen haare kleederen als zy te bedde gaan; en dan zijn zy geel en ſwart van koleur, gelijk j' haar by de letter A. kond zien uit-geſchildert. Daags daar aan, op den 13. der zelver maand of daar ontrent, worden zy wederom van gedaante ende koleur verandert, voor de tweede maal, geel en rood, gelijk by de letter B. te zien is. De derde veranderinge ondergaan zy op den 14. dag, of 's daags na de tweede veranderinge, in zulken geſtalte, als de letter C. u haar af-beeld; en worden ſwart en rood van koleur; en die

vierde veranderinge komt over haar op den 17. der zelve maand, dry dagen na de derde veranderinge. Dit is de laatſte her-vorminge die over haar komt, en met deze bekomen zy ook hare laatſte huid, die zy blijyen houwden, die uit 't ſwart, en rood koleur gemengt, en met ſwarte ſtipjes op het rood geſprenkeld is, gelijk zy by de letter D. zijn af-gemaalt.

Dit is in deze diertjes aenmerkelijk, dat zy telkens, als zy haar vel uitſchieten, haar pootjes vaſt zetten, en die gegrondveſt hebbende, zoo uit haar huidje kruipen, latende dat ſtaan, zoo dat gy, dat ziende, zeggen zouwd, dat'er nog een beeſtjen zat. Gelijk een uit-geblazen of uit-gezopen ey, een vol ey van verre gelijkt; of een leerze, van het been af-getrokken,

ken, een natuirlik been gelijk is; zoo vertoont ook het uit-gefchoten huidje een natuurlik beeftje van deze flag. Doch het huidjen is gelijk het momaanzigt, dat de Vos, in de Fabel van Æfopus, in de Winkel van den momaanzigt maker zag, en handelde, van welk' zy zeide, *Wat een hoofd is dit, ten heeft geen herfzenen?* Alzoo en heeft ook dit huidjen geen lijf, nog ingewand.

Deze diertjes voedd' ik een wijle tijts met den dauw, die ik voor den Zonnen-op-gank vande gezeide bladeren haalde,tot dat ik zag dat zy hare volkomentheid nu bekomen hadden, en geen ander her-vorminge zouwden ondergaan: en doe liet ik haar haren koft zelfs zoukken; gelijk een Vader zyn zoon zyn zelfs maakt, en uit zyn huis in vreemde Landen zend,

om hem zelfs op zyn Ambacht te bedroopen, en te geneeren.

16. ONDER-VINDINGE.

DE Rupzen, daar van wy der een op de 16. plaat, na't leven af-geteekent, geplaatst hebben, zijn groen van gedaante, gelijk haar voedzel, 't welk niet anders en is, na dat ik hebbe konnen bespeuren, dan de Jeniver of Aal-bezy-bladeren, die jong, en zaghst zijn: deze ont-ginnen zy in't midden, als de Land-luy de Hammen: het schijnt, dat de kanten dezer bladeren haar te hard zijn; maar het middelste eten zy met een zonderlinge smaak; dog aan de kanten en komen zy niet. Als zy nu tot versadinge gegeten hebben, regten zy haar eerst regt over einde, en leggen haar

haar dan neer, regt uit-geſtrekt ter ruſte, en blijven zoo, ontrent dry uren lank, liggen, zoo lange, tot dat hare ſpijze verteert is: want dan gaan zy haar zuiveren, en ont-laſten; dan tyjen zy weer aan 't eten; maar zy en drinken noit, na dat ik hebbe konnen onder-vinden, gelijk verſcheidene andere Rupzen: daarom dienen deze Rupzen, als gy haar onderhouwt, of waar-neemt om t'ondervinden, wat van, en uit haar word, dikwils van verſch loof verzorgt.

Gelijk het de gewoonte van meeſt alle Rupzen is, haar van alle vuiligheid, die zy by haar hebben, te zuiveren, eer zy haar ter veranderinge gaan zetten; zoo zuiverde deze haar ook, eer zy gereedſchap maakte, en vergaderde eenige blaadjes, daar

ik haar van voorzien hadde: die ſpon zy aan malkanderen, en om haar lijf eenige ſlijmagtige vogtigheid, op dat zy myns oordeels, des te vaſter liggen, en uit de haag' die door regen, en van de wind zeer beweegt, en geſchud word, niet uit-geſlingert worden zouwde: 't welk wederom tot een on-weder-ſpreeklijk-bewijs ſtrekt, dat de Goddelike Voor-zienigheid in deze diertjes een natuurlijke drift, en genegentheid heeft in-geſchapen, met iet, dat groote gemeinſchap met de Reden heeft vergezelſchapt, waar door zy worden aan-gezet, om dat te verkiezen, dat haar voorderlik is, en tot harer behouwdeniſſe dient, en om haar te wagten, van 't gene haar ſchadelik is.

Deze Rupze nu ſtelde haar ter her-

vorminge

vorminge op den 4. van Braak-maand, in zoodanigen geſtalte, als gy haar op't midden van de plaat, ziet, en bleef zoo liggen, als leven-loos, zonder eenig voedzel te nemen, of haar te bewegen, elf maanden lank, en eenen dag, tot op den 5 van Bloei-maand van het volgende jaar: als wanneer zy eene vliege te voorſchijn bragt, dewelke aan haar voor-lijf ſwart, daar na geel, ende weder ſwart was: doen zy eerſt uit-gekomen was, hield zy haar ſtille, tot dat zy wat meer ſtijfte en ſterkte door de lugt bekomen hadde, ende op-gedroogt was, gelijk alle Kruiden door de opene lugt op-gedroogt, ende ſtijf worden, daar zy ſlap zijn: Daar na maakte haar deze vliege veerdig tot de vlugt, ſtrijkende hare agterſte-pooten over hare vleugelen,

gelen, en de voorste over 't hoofd, en voorts alle deelen van haar lijf met hare pootjes effen uit-strijkende, gelijk de Stijfsters het gewasschen, en gestijft lijn-waat met het strijk-yzer doen.

Deze vlieges voedzel is niet anders dan den dauw, en die nut zy voor den Zonnen-op-gank. Zy kan ook tamelijk wel tegen den dorst uit-houwwen; want zy leefde den tijd van 10. dagen en nagten, van haar voedzel, den dauw, berooft, en doe gaf zy't op. Deze Rupze-worm noemd'ik met de Land-luiden, den *Groenen Meeter*, om dat hy kruipende, hem telkens opregt, en wêêr nêêr valt; gelijk een Land-meter, die Land met de roede meet; en om dat hy groen van koleur is.

17

18

17. ONDER-VINDINGE.

DE Spyze die deze Rupze eet is't loof van Akoleyen, en ook wel groene Rooze-bladeren: Als zy verzadigt is, roltzy haar in malkanderen, gelijk een Egel, in zoodanigen geſtalte, als gy haar op het opperſte van de plaat', hebt uitgebeeld.

Deze Rupz' heb ik verſcheidene jaren onder-houwden, en van koſt, en huis-veſtinge verzorgt, doch is telkens, onverandert eindeling geſtorven, buiten alle twijfel, om dat haar jets ont-brak, dat haar tot hare hervorminge van nooden was. Dit bedenkende, dede ik deze Rupze in een glas met aarde, en verzorgde haar van hare gewoonlike noodruft: Na dat ik deze een tijd lank de koſt gegeven hadde,

hadde, onder-vond ik, dat mijnen koſt-ganger in de aarde begon te kruipen, en onder in 't glas ruimte te maken, ook tegen 't glas aan met haren ſlymigen mond en huid, gelijk als een verwelfzel ofte voute te ſteken, op dat de aarde niet en zouwde in-vallen. Dit gedaan hebbende, ſpon zy een deel aarde om haar lijf, zoo dat gy niet anders en zouwd gezegt hebben, dan dat zy een kluidjen aarde was; zoo haddeze de aarde, en haar in de aard' t'zamen gedrongen: Hier uit beſloot ik, dat deze Rupze ook haren vyand of vyanden heeft, en dat haar dit niet on-bekend was, om dat zy haar zoo met aarde bekleede, en haar in haar kleed verborg; zulks dat zy on-zightbaar, en on-kenlijk was, voor hare vyanden. Dit dede zy, myns oor-

oordeels, door een natuurlik in-geven, van God, *die de menſchen niet alleen, maar ook het vee, ende beeſten behouwd*, en in het leven bewaart, haar in-geſchapen; op dat hare vyanden haar niet vinden nogte dooden zouwden: want ten was haar niet genoug, tot harer bewaringe, dat zy haar een verwelfzel hadde gemaakt, om daer in te ruſten, geduurende den tijd harer veranderinge, maar zy wandt haar daaren-boven nog in een Kluidjen aarde; op dat zy van haren vyand, nog gezien, nog op-gevat worden, haar in 't leven bewaren, en haar geſlagte door haar voort-teelen, en beſtendig maken zouwde. Zo doen ook buiten twijffel haar mede-zoorten, als zy in 't wilde zijn, uit vreeze des doods, voor haar, en hare nakomelingen.

Op

Op den 29. van Hooi-maand leidde haar deze Rupze nêêr tot ruſte, en om hervormt te werden in die gedaante, in welk de middel-plaats van de plaat u haar uit-gedrukt vertoont, en bleef daar 7. dagen in, beweegloos, en als leven-loos; maar op den 5. van den volgenden Oogſt-maand bragt zy een vlieg te voor-ſchijn, en op den 6. der zelfde maand nog een tweede vlieg; welke beide een tijd lank ſtil gelegen hebbende, malkanderen wiſten te vinden, t'om-helzen, en met den anderen te vereenigen, trekke-bekkende, als den Doffer met de Duif, als zy paren, uit een drift en genegentheid, om haar geſlagte voort te zetten. Van deze heeft myns oogs getuigeniſze my geleert, dat zy haar zaad op't Akoley-loof zetten, zekere

vette

vette vogtigheid, groen van koleur, maar zoodanig, dat zy nauwlijks zigtbaar, en vindelik is, dan voor een nauw-en ſcherp-ziende gezigt. Na dat ik beide deze vliegen een tijd lank met Honig water onder-houwden hadd', en haaren luſt met malkanderen hadde laten boeten, hebb' ik haar van den drank, haar voedzel, geſpeent, gelijk een Moeder of een Minne de kinderen van de mamme; maar ik en gaf haar niet meer te drinkken, alleenlik, om te onder-vinden, hoe lange tijds zy, zonder eenig voedzel, of vogt te nutten, het harden zouwde: dog zy en waren niet zeer hard-vogtig; want van haren gewoonlik drank berooft zijnde, hielden zy't maar 3. dagen en nagten uit. Deze Rupzen, de moeder van deze twee Vliegen, hebb' ik

ik den Naam van *t' Zamen-rolſters*, toe-geeigent, om haar van andere t'onder-ſcheiden.

18. ONDERVINDINGE.

DEze Rupzen hebb' ik op de groe-ne Terwe, op het veld ſtaande, en elders die gezogt hebbende te ver-geefs, daar alleenlik gevonden: zy zijn ſchadelijke diertjes; want zy eten de groene peulen, daar de Terwe in beſloten legt: zy zijn zeer gauw, en veerdig in 't op-en-af-loopen. Zoo haaſt, als zy gewaar worden, dat'er tegen 't Terw-ſtroo geſtooten word, met de hand, of een ſtockjen, (hier in gelijck zijnde die Rupzen, die ik inde eerſte Onder-vindinge op de eerſte blad-zijde beſchreven en op de eerſte plaat' uit-gebeelt hebbe, welke onder-

onder-ſcheid weten te maken tuſ-ſchen de beweginge, die d' hand, of iet anders, of de wind maakt) zoo laten z' haar, van de kleinſte tot de grootſte toe, op der aarden neder vallen; maar de jonge eerder en lichtelijker, dan de ouwde, alzoo gene haar zoo vaſt niet en konnen houwden, als deze, die eenen nijper hebben aan haar achter-lijf, daar mede zy haar vaſter, als de kleine, konnen houwden. Nêêr-gevallen zijnde, kruipen zy in d'aarde, en ſpelen daar ſchuil-winkel.

Een van deze ſlagh van wormen ſtelde haar vaſt aan een terw-ſtroo, om her-vormt te worden, op den 22. van Hooi-maand, gelijk gy hem in 't midden van de plaat voor u oogen ziet; en op den 8. van de volgende maand, quam uit hem een diertje voort (dat

een van die beeſtjes, die ik in de 15. Onder-vindinge beſchreven hebbe, gantſch ſeer in gedaante geleek, maar vry wat grooter was, dan die beeſtjes gemeenlijk zijn) voorzien met groote vleugels, eens zoo lang, als haar achter-lijf. Dit diertjen is zeer dorſtig; want zoo haeſt het uit zijn her-vorminge te voor-ſchijn komt, zoo drinkt het een lange teuge; ende dat dikwils; waar uit ik beſluite, dat het heet van nature is, als de menſchen, die een heete lever hebben, gelijk de hedendaagſche Artzen ſpreken, die zy dagelijks met groote teugen, ende dikwils, verkoelen. Dit diertjen kan men lange (mijn Onder-vindinge is mijn getuyge hier van, gelijk van al, dat ik ſchrijve) met water, en zuiker gemengt, in 't leven houwden; doch

zonder

19

zonder drank en kan't maar 4 of 5. dagen leven; en dan moet het ſterven, als de nat-gierige, of de vogt-lepels, welken de lever zoo heet gepepert is, dat zy drincken moeten of zy ſterven. Deze Rups-worm noem ik, om hem van andere te onder-ſcheiden, den *groenen terw-eter*, of *boeren-verdriet*, na de naam van een ſchansjen of rendout, in 't Hulſter-ambacht, zoo genoemt, om dat het de boeren plagt te plagen, en groot verdriet aan te doen in tijd van oorloge.

19. ONDER-VINDINGE.

IN 't eerſte bouk van mijne natuurlijke *Metamorphoſis*, in de 66. Ondervindinge op de 122—125. Bladszijden, hebbe ik u na 't leven zekere zoorte van Wormen, die allerley Ru-

 pzen,

pzen, om hals brengen, uw' EE. uitgebeeld; en de zelve in d'aan-getogene plaats van hare hoedanigheden, wapenen ende werkingen beſcheidentlick beſchreven; doch, alzoo 't my op die tijd, als ik 't gemelte bouck in 't ligt gaf, ont-brak aan ervarentheid, vande Veranderingen, die zy onderworpen zijn, en van 't gene dat'er uit her-voort-komt, hebb' ik van hare her-vorminge niet geſproken, maar de beſchrijvinge daer van uit-geſtelt, tot dat ik naarder ondervonden hadde, wat van de zelve werd. Alzoo ik nu ervarentheid, en preuve van hare Veranderinge genomen hebbe, zal ik uw' EE. die nu ook gemeen maken.

Dezen Worm dan, den *Verſlinder der Rupzen* genoemt, hem hebbende op den 2. van Braak-maand gevougt ter

Ver-

Veranderinge, is in dien ſtaat, en geſtalteniſſe gebleven tot den 24. van Herfſt-maand, gelijk gy hem op het midden van de plaat ziet uit-gebeeld; en heeft doe dit dier, dat u op 't onderſte van de plaat' vertoont word, voort-gebragt: een dier, dat in hoedanigheid, en van aard zijn moer, de worm gelijk is, gelijk 't eene Ey het ander; den eenen druppel waters den anderen gelijkt. Gelijkerwijs het appeltjen gemeenlik boomig ſmaakt, en 't kind een aardje na zijn vaartje heeft; of, gelijk de moer, alzoo ook de dogter is; of de vrugt, gelijk de zugt is; en 't quaad ey, een quaad kiecken geeft: wes-halven men zeid, voor een gemeen ſpreek-woord, eyeren in de pan, zoo en komender geen qua kiekens van: alzoo behouwt oock dit

Dier den ouwden ende boozen aard van dien worm zijn moer, daar het uitgeſproten is: gelijk die worm te voren twee nijpers hadde, die hy de Rupzen onder in den buik ſlaande, als een rink toe-ſloot, haar alzoo van kant helpende; zoo brengt ook dit Dier twee nijpers mede, daar 't veel quaad mede doet, die ſlaande inde mieren-eyeren, of in die van de vee-mollen, als het ze vint. Dit Dier is ook zeer boos-aardig, als zijn moer: 't vecht ook hevig tegen zijne mede-zoorte: en byzonderlijk, als 't, na een twee-dagig vaſten hongerig is; zig vinnig weerende, en verweerende met zyne twee ſnuiten, ofte nypers; na 't voor-beeld van zijn voor-zaat, die het deze vinnigheid, ende boozen aard heeft aan-gezet. 't Geen men met waarheid, van d'in-
booze

booze menſchen zegt, dat de verdorventheid ende boosheid, die in haar is, en die zy uiten, en vertoonen in haren boozen handel, haar niet aangewaait, maar aan-gedraait is; dat mag men ook van deze dieren zeggen. *Leeſt men ook een druive van doornen, of vijgen van diſtelen? brengt niet den quaden boom quade vrugten voort? kan hy dog wel goede vrugten voort-brengen?* Neen hy dog: den mond der Godlijke waerheid, die niet liegen kan, heeft het zelve geſproken, Matt. vij. v. 16—18. 't Is zeker in de nature, gelijk teelt zijns gelijk: Want, al wat geteelt word, is zijnen teelder, ende teelſter gelijk, is 't niet na gedaante ende zoorte, altijd na toe-vallen, ende eigen-ſchappen, de zoorte eigen: men wint noit vinken van kieken-dieven, noch ſcha-

pen van wolven; men kan geen musschen in 't raven-nest halen. Gelijk de vrome van vrome, en de goede van goede geboren worden, en in de kalvers, ende veulens haar vaders kragt, ende sterkte is, oock de fiere Adelaars of Arenden, geen weerlooze Duif en teelen, als den Venuzijnschen Lierzanger Horatius aardig zegt in 't 4. bouk zijner Gezangen, in 't 4. Gezang. Zoo worden ook de quade ende booze dieren van haars gelijk geteelt, of uit-gebroeit: Want wie heeft oit gezien, dat wild en wreede dieren tamme en zoet-aardige, dat slangen vogelen, en tygers lammeren voort-brengen? Zoo komen ook deze booze dieren van een booze moer, als quade eyeren van een quade rave. Dit en is dan geen wonder, dat zy hare

moer

moer gelijken, als een Zoon zijn Vader van aard en gedaante menig-maal gelijkt: maar dit is zeld-zaam in deze dieren, en geen geringe verwonderinge weerdig, dat zy alle jaren, zoo lange zy leven, t'elkens van koleur en zigtbare gedaante veranderen, als het kruid *Ixias*, dat Plinius natural. Hiſt. in 't xxij. bouk in 't 18. Hoofd-ſtuk, verhaalt, t'elkens zijne bladeren, ofte loof van koleur, met d'aarde verandert; dan ſwart, dan groen, dan geel, en dan wêêr van een ander koleur word; het welke daarom den naam van den Chamæleon draagt. Of gelijk den Chamæleon zelve, een dier, een jonge Leeuw gelijk, dat volgens 't getuygeniſze van den zelfden Plin. natural. Hiſtor. in 't viij. bouk, in 't 33.

Hoofd-

Hoofd-ſtuk, en in 't xxviij. bouk, in het 8. hoofd-ſtuk, nog by ſpijze, nog drank, maar alleen by de lugt leeft, en dat menigmaal in zijn oogen, ſteert, en op zijn gantſche lijf zijn koleur wonderlijk weet te veranderen; en 't welk, gelijk *Ariſtoteles* getuigt in 't 2. *bouk van de nature der dieren*; zomtijds ſwart word, niet ongelijk de Crokodilen, dan bleek, gelijk de Echdiſzen, dan weer geſpikkelt, of gevlekt als de Luipaarden; waar van by de Grieken en Latijnen het ſpreekwoord, zijnen oor-ſpronk heeft, met het welk' een wiſpel-tuurig, on-geſtadig, en on-ſtand-vaſtig menſche gezegt word *veranderlijcker* te zijn, *als eenen Chamæleon*; als Deſ. Eraſ. van Rotterdam ons leert in zijne Adag. Chiliad. 3. Cent. 4. Adag. 1. Alzoo ver-

ſchiet

ſchiet ook dit Gedierte zijn verwe, gelijk het quaad laken van koleur verandert; waarom men ook gemeenlik zegt; *'t is quaad laken dat zijn verwe ſchiet*: Want in het eerſte jaar na zyne uit-komſte is het doncker-groen, en blinkende op 't voor-lijf, ligter groen op 't hoofd, op 't achter-lijf in den purpuren; en behouwd deze koleuren tot het tweede jaar; want dan word het ſwart als pik of git; maar boos-aardig daar by, zig beterende, als ſcherp-bier op den tap, of als de jonge wolven. Gelijk de booze menſchen, ende bedriegers van quaad *tot erger voort-gaan*, als den H. Apoſtel Paulus van haar getuigt 2 Tim. iij. 13. of d' *ongodlijke in meerder godloosheid toenemen*. 2 Tim. ij. v. 16. Zoo zyn ook deze dieren uit-beeldzels van die natuurlijke,

tuurlijke, ende dierlijkke menſchen, niet alleen van naturen quaad ende boos, maer zy groeien en nemen toe in boosheid, gaande van quaad tot erger t'elkens voort, van jaar tot jaar. Want in 't tweede jaar zijn zy zeer boos, niet alleen tegen de Rupzen, maar ook tegen den anderen, vegtende, en ſtrijdende der tegen tot der dood, zonderling, als gy haar twee dagen hebt laten vaſten: Gelijk men voor een ſpreek-woord zegt, dat 'er noit bly aan-zigt op eenen hongerigen buik ſtond, zoo ſtaander ook booze koppen op de hongerige buikken van deze quade beeſten. Als gy haar eyeren van mieren, of van veemollen voor-werpt, zoo bijten zy 'er terſtond gantſch vinnig een gat in, en zuigen z' uit; gelijk de Wezeltjes of

Eek-

Eek-hoorntjes d'hoender-eyers, daarom *Eyer-zuipers* genoemt. Gelijk dit Dier alle Rupzes vyand is, en die zoukt te verſlinden; zoo en is het ook alle dierens vriend niet; want het heeft ook zijnen vyand, die op hem geſtadig loert, en hem zoukt op te ſlokken. Gelijk de menſchen, welkers hand, *gelijk Iſmaels hand tegen alle was*, als den Engel des Heeren aan Hagar voor-zeide, Gen. xvj. 12. de hand van vele tegen haar hebben, en van hare vyanden vervolgt worden. Zoo is 't met deze Dieren ook: zy hebben eenen hevigen vyand aan de vee-mollen; die maken omtrent dezer neſten hare loop-gragten, en loeren, en houwden neerſtige wagt op haar, om haar te verſlinden; gelijk zy de Rupzen van kant helpen; zoo word

word haar vergolden ; gelijk zy andere vergolden hebben ; ja 't gene zy aan de eyeren van de Vee-mollen hebben gedaan, als die jonk waren, dat doen de Vee-mollen wederom aan haar, als zy ouwd zijn: want die zijn ſterker dan deze.

Deze Worm-dieren nu zijn twee jaren ouwd, eer zy haar ter her-vorminge vougen : Van huid en veranderen zy haar noit wederom, ten zy, wanneer zy haar her-vormen ; op die tijd ſchieten zy haar huid uit, als de ſlang haar vel; en dan worden zy heel wit; dan ziet men op beide hare zijden het begin van Vleugels ; dog 't hoofd ende pooten zijn met een Vlies bedekt, dat allengskens met de pooten uit-groeit, en daar na af-gaat: dat vlies ſchijnt haar alleen tot bewaringe

20

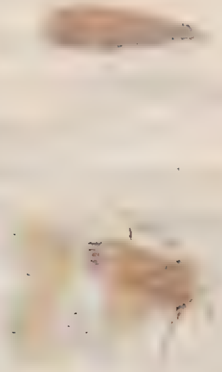

ge harer leden te dienen, terwijle zy in den ſtaat der her-vorminge zijn: en als zy nu daar uit-gekomen zijn, liggen zy als dood, zoo dat 'er geen leven of teeken van leven, als beweginge, aan te beſpeuren is. Dezen Worm gaf ik de naam, om hem van andere te onder-ſcheiden, van *Vee-mol-eyer-eter.*

20. ONDERVINDINGE.

DEze ſlag van Rupzen, daar van ik u eene uit-beelde op het xx. plaat-blad, gebruiken 't pruim-loof tot haar voed-zel; maar zy eten zeer weinig; wes-halven ik haar, tot onder-ſcheidinge van andere, *klein-van-eten* genoemt hebbe: zy hebben den ſlaap lief, als de leujaards; want den meeſten tijd vindmen haar ſtille liggen,

zon-

zonder eenige bespeurlijke beweginge; ook gemeenlijk met haar tween by-een, en veel-tijds slapende, met het hoofd tegen 't midden van 't lijf aan gebogen.

Beide van deze hebben haar gelijkkelijk tusschen 't pruim-loof op den 27. van Bloei-maand ter Veranderinge nêêr gelegt, in zoodanigen gedaante, als gy haar op 't midden van 't plaat-blad ziet: Uit elk dezer beide is 31. dagen daar-na, op den 27. van den volgenden maand een Uiltje voort-gekomen, dat geel-koleurig, zeer loom en traag, en daar by beschroomt was, om by daag' te vliegen. Het laat hem ook aan-zien, dat deze zoorte van Uiltjes niet wel zien en konnen: zy loopen liever, dan zy vliegen, en zeer veerdig ende ras; haren

haren loop geeindigt hebbende, kiesen zy terstont de duisternisze, dewelke zy schijnen meer te beminnen als het ligt, gelijk vele menschen, en die byzonderlijk, van welke de Heere Jezus getuigt, dat *zy de duisternisze liever hebben dan het ligt*, Joh. iij. vers. 19. Haar voedzel is honig, en zoetigheid, uit de bloemen gehaalt. Daarom zijn zy van de Nature voor-zien met een lange strale, daar mede zy de zoetigheid weten uit de bloemen te zuigen: Deze strale krullen zy behendiglijk onder haar hoofd, en zoo bewaren zy ze, gelijk ook alle dieren, die stralen voeren.

's Winters houwden zy haar verborgen in duistere plaatzen; zoo dat het schijnt, dat zy 't ligt niet wel verdragen konnen; en de Nagt-uilen slag-

ten, die van den dag min, dan van den nagt houwden.

21. ONDER-VINDINGE.

DEze Rupzen, welkers gedaante, en geſtalteniſze de eerſte figuur vande XXI. Plaat u voor oogen ſtelt, zijn groote lief-hebbers van Zalade, als zy groen en verſch op het Veld ſtaat en groeyt; maar als zy verwelkert is, en willen zy'er niet aan-komen: Gelijk meer andere bloedeloose diertjes daar ook vies van zijn, of gelijk ook andere Rupzen het groen' en groeyende gras graag eten, maar als 't af-gemait, of af-getrokken is, niet prouven willen; zoo walgen ook deze Rupzen vande Salade, als zy een wijl getrokken zijnde, begint ſlap te worden, ende te verwelkeren;

Daarom

21

Daarom eigen ik haar den naam van *Versche-zalaad-eters*, of *Lekker-bekken* toe.

Op den 9. van Braak-maand begon deze Rupze haar her-vorminge, alzoo gy haar op 't midden van 't genoemde Plaat-blad zien kond, ende heeft op den 6. van Oogst-maand een Uiltje te voorschijn gebragt, grauw zijnde van koleur, met een lange strale aan 't voor-hoofd; het welke voedzel-loos maar eenen dag en leefde, en het dan op-gaf, alzoo ik 't niet en wist voor te zetten, daar het smaak in vond, of van prouven wilde: maar efter heeft de onder-vindinge my geleert, dat deze zoorte van Uiltjes haar geern onthouwden omtrent de bloemen, en meest altijd vliegen omtrent, en over de zelve; latende in 't vliegen haar strale op de bloemen neder, en

zoo den honing, ofte zoetigheid, daar uit zuigende, zonder haar neder te zetten: want zittende, en zouwden zy hare ſtrale niet gebruikken konnen, alzoo zy kort van pootjes zijn; Dit agte ik de oorzaak te zijn, waarom dat-men haar altijd, als zy haar voedzel uit de bloemen zuigen, ziet vliegen, en zelden nêêr-zitten, en dat alleen, als zy niet en eten. Daar is een zoorte van Muggen, die uit den dauw haren oorſprong nemen, onder aande Palm bladeren, en op ander loof meer, die mede met een lange ſtraal voor-zien zijn; maar die konnen zy al zittende gebruikken, overmids zy lange pooten hebben, en zonderling aan haar agter-lijf, om de ſtrale te beter te konnen in-drukken, daar in dat zy willen; Maar met deze

Uiltjes

22

Uiltjes is het anders gelegen, van wegen hare korte pooten, zoo dat zy zittende, haar van hare ſtrale niet en konnen dienen, maar alleenlik al vliegende; Hierom zouwde men deze Uiltjes *Al-vliegend-etende*, tot onderſcheid noemen mogen.

22. ONDER-VINDINGE.

AAn de jonge Scheuten van de Wilge-boomen, en zom-tijds ook wel van een ander houwt, vindmen dikwils zitten of hangen zekere groen-koleurige beeſtjes, die zoo zagt van huid zijn, dat zy, een weinig maar gewreven, of met de hand, of ergens anders mede, wat hardagtig aan-geraakt zijnde, terſtond (gelijk de Papier-luiſjes) open-berſten; zulks, dat, gelijk uit deze, zijnde grauw, ofte

bleek van koleur, zekere bleeke vogtigheid uit-vloeit, uit gene groen zijnde, diergelijke nattigheid uit-leekt. Deze hebben haren oorſpronk uit zekere vogtigheid, die de Mieren op de voor-genoemde jonge-ſcheuten zetten; welke door de wermte van de Zonne uit-gebroeit zijnde, tot levendige diertjes werd, die geen kleine ſchade aan het jong' houwt en doen: want zy verderven 't, een net daar over makende, onder welke zy ſchuilende, groeyen en groot worden, onder-en-tuſſchen alle vogtigheid daar uit zuigende; zoo dat die jonge ſcheuten, ten deele door deze beeſtjes van hare natuurlike vogtigheid berooft zijnde, mager, ſchraal, en ſwart van baſt worden, ende een vreemd houwt gelijk zijn. De Mieren vind-men ook
dikwils

dikwils omtrent deze beeſtjes, als zy jong zijn, en eerſt, by manier van ſpreken, uit den dop komen, bezig met haar te ſtrijkken, en te ſtreelen, ende zuiver te maken.

Deze beeſtjens nu vol-waſzen zijnde, gelijk het eene Dier het andere tot ſyn vyand heeft, die 't op-eet, als den eenen viſch den anderen, of als den eenen menſch den anderen opeet, en verteert, hebben dezen worm, die wy UL. op de 22. blad-plaate hebben af-gemaalt tot haren vyand; want zy zijn hem tot ſpijſe, en daar leeft hy by; ja hy eet hem daar zoo vol, en dik van, dat hy hem nauwlijks kan ver-roeren; en zoo zat zijnde, blijft hy dan ter plaatſze, daar hy hem neder-leide, liggen tot 's anderen dags 's morgens; als wanneer hy

dan, zijne ſpyze verteert zijnde, wêêr aan 't eten gaet, van 't geen' hy daags te voren over-liet, of een vetter weide, en andere ſcheut ſoukt, daar meer van deze groene beeſtjes op zitten, en daar mede bal-laſt hy wederom zijnen hollen buik, gelijk te voren; Daarom gaf ik hem, om tuſſchen andere, en hem, een onder-ſcheid te maken, den naam van *Wraat*.

Dezen zetted' hem, om hervormt te gaan worden, op den 10. van Braak-maand in die gedaante, in welk' gy hem op het midden vande plaat zien kont, verblijvende in zijne veranderinge twintig dagen; zoo dat uit hem, op den 30. der zelfde maand, eene Vliege voort-quam, die zeer ſchielik op-wies tot hare vol komene groote; want na dat zy maar een vieren-deel

23

ren-deel uurs uit haar ey was geweest, was zy niet alleen eens zoo groot geworden, als zy was, doen zy eerst uitquam; maar zelfs eens zoo groot, als het ey, daar zy uit gekomen was. Als zy nu volwassen was, hebb' ik haar nugter zonder eten behouwden tot den 7. van Hoi-maand, wanneer zy van honger of dorst stierf; alzoo zy geen smaak in 't voedzel vond, dat ik haar voor-zettede; niet wetende, waar mede ik haar voeden zouwde.

23. ONDER-VINDINGE.

DE hairige Rupze, welkers gedaante gy hier op de 23. plaat u ziet uit-gebeelt, leeft by 't loof van de *Artesjokken onder de aarde*: daar hebb' ik haar een langen tijd mede gevoeyert, en in 't leven behouwden. Dit hebb' ik

ik in haar aan-merkens-weerdig bevonden, dat zy telkens, na dat zy haar bekomſte gegeten hadde, ende als zy op-hield, eer zy haar tot ſtilte, of om te ſlapen ging nêêr-leggen, rontom 't Glas, daar in ik haar beſlooten hadde, eenige om-loopen dede; waarſchijnlijk na myn giſzinge, om hare ſpyze te verteeren, door die bewe-ginge van haar lighaam, gelijk de menſchen, haar gezontheids-halven, dikwils een kroontjen gaan om-wandelen, na de maaltijd of het avondmaal, en haar ſpyze ver-treden, ook volgens den raad, en 't voor-ſchrift van de Artzen, die onder andere middelen, dewelke zy oordeelen dienſtig te zijn, om de maag aan 't koken te helpen, d'om-wandelinge na den eten voor-ſchrijven. Dit ſchijnt ook deze

Rupze,

Rupze, door een natuurlijk in-geven niet onbekent, of misschien by haar door ervarentheid bevonden te zijn, dat het wandelen, en haars lighaams beweginge de kokinge harer mage, en 't verteeren van de spyze voordert: want, zoo menigmaal als zy gegeten hadde, en verzadigt was, was dit haar gewoonte, zoo lang ik haar onderhield, dat zy eenige reizen het Glas, daar ik haar in hield, rond-om ging wandelen.

Deze Rupze vougde haar om van gedaante verandert te gaan worden op den 8. van Oogst-maand: en bleef in hare gestalte van veranderinge, in zoodanigen gedaante, als de middel-plaats van het 23. plaat-blad, haar u voor oogen stelt, tien maanden, min zes dagen, lank; zonder teeken van leven,

leven, of bewegingen te uiten; maar op den 2. van Braak-maand des volgenden Jaars, bragt zy een Uiltjen voort, welkers weer-ga, of gelijk ik noit meer gezien en hebbe. Dit was ſpier-wit op zyn vleugels, en hooggeel op zyn lijf, en in 't vliegen zeer ſnel, ende veerdig: Dog eer het zig begaf tot vliegen, was 't een dag ſtil, en 't zuiverde hem van eenige overtollige vogtigheid, die het by hem hadde; veel-ligt, om dat het wiſt dat haar die in 't vliegen zouwde hinderen. Dit Uiltje leefde nugter zonder t'eten of te drinken, 4. dagen, ende nagten; na welken tijd het der uit ſcheide, of van gebrek van de ruime en on-beſlotene lugt, die het niet en hadde, alzoo ik 't in een Glas beſloten hield (want allerley Uiltjes willen de

ruime

ruime lugt hebben) ofte by ont-ſtenteniſze van voedzel (dat allerley Uiltjes beneffens d'opene lugt, begeeren, of anders ſterven) ofte by gebrek van opene lugt, en voedzel te gelijk; zoo dat, gelijk de menſchen zonder voedzel, en een ruime lugt niet leven konnen, maar van beide, of van een van beide berooft zijnde, noodzakelijk eindelinge ſterven moeten, dit Uiltjen ook alzoo, by gebrek van een opene lugt, en gewoonlik voedzel, kan geſtorven zijn.

Deze Rupze, de moeder van dit Uiltje, paſte ik den naam van *Wandelaar na den eten* toe; wegens hare gewoonte; om dat zy telkens na hare maaltijd wat ging wandelen.

Deze

24. ONDERVINDINGE.

DEze ſlag van Rupzen, welke ik op de 24. plaat' hebbe uit-gebeeld, gebruikken tot haar gewoonlik voedzel het loof vanden groenen Alſzem, en byzonderlik, dat op de Zee-dijkken waſt; op welk ik haar gevonden hebbe in een Eiland in *Vlaanderen*, ontrent *Axel*, en der *Neuzen*: zy zijn vry wat quaad van aard: want als men haar met de hand of een ſtokjen maar aan-raakt, ſmijten zy zeer ſnel met het agter-lijf, tegen 't gene haar aan-raakt, en zy weten met eenen een behendige ſteek ofte nepe te geven; maar zy laten haaſt los: In 't voort-kruipen zijn zy zeer veerdig: zy dragen op haar lijf alle de koleuren, die den groenen Alſzem, die aen de Zee groit, heeft.

24

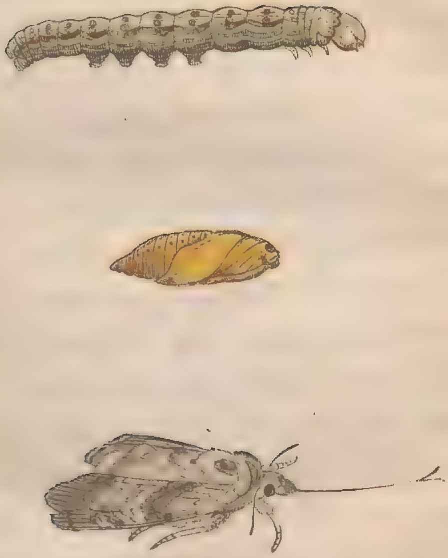

heeft. Zy zijn ook teer-gevoelig, en vervaart tegen 't aan-raaken, en veelligt ook voor de dood: als zy eten laten zy veel Alſzem-kruid van boven nêêr ter aarden vallen, en op het minſte aan-raken haar zelven ook; en duikkelen dan, in aller yl, en met der haaſt, onder d' af-gevallene bladeren, onder welke men haar niet ligt vinden kan; alzoo zy qualijk van 't kruid te onderſcheyden zijn; want gelijk het een ey het ander gelijk is; zoo gelijkken ook by na deze Rupzen het Alſzem kruid, met ſyn ſteel, zyn loof, bloeizel, ende zaad.

Als zy haar laten nêêr-vallen, bedekken zy voor-zigtiglijk haar hoofd met haar agter-lijf, waarſchijnelijk, op dat zy 't zelve niet en zouwden bezeeren; alzoo zy teeder van hoofd' zijn;

zijn; gelijd ook andere Rupzen, die nêêr-vallende haar hoofd zoo ook weten te bewaren: want dit hebb'ik niet een-maal ondervonden, dat deze slag van Rupzen, maar een weinig aan het hoofd bezeert zijnde, terstond sterven. Hier uit dunkt het my waarschijnlijk, dat, de kennisze van dat zy teeder van hoofd zijn, en aan het zelfde geen quetzure verdragen konnen, haar in-geschapen zijnde, zy door een natuurlijke drijft, en uit voor-zigtigheid, haar hoofd zoo zorgvuldig bewaren, op dat zy haar latende nêêr-vallen, het zelfde niet en zouwden quetzen, of ten minsten geen pijn aan doen. Dit is ook in deze Rupzen aan-merkkelijk, en geen geringe verwonderinge onweerdig, 't gene my d'onder-vindinge, van haar mede

mede heeft geleert, dat al-hoe-wel zy zeer teer van hoofd zijn, en aan 't zelfde zeer ligt ter dood bezeert konnen worden, zy even-wel hard tegen de kouwde, en 't water, en over-zulks ook, ten dien op-zigte, hard tegen de dood zijn; ja dood ſchijnende te zijn van kouwd' en vogtigheid, gelijk als weder-levendig worden; en dien-volgende ook, dat zy 't tegen regen, kouwd' en wind, al vry lange konnen harden, en uit-houwden. Want ik hebbe eenige van deze Rupzen in het kouwd water geworpen, ende daar twaalf uren lank in laten liggen; daar na hebb' ik haar daar uit-genomen, en regt uit-geſtrekt, midſgaders zoo ſtijf, als ſtokjes bevonden, zoo dat ik het minſte teeken van leven aan haar niet beſpeuren konde, maar meinde dat zy

leven-loos, ende dood waren, alzoo zy beweging-loos waren: even-wel leide ik haar inde Zonne-ſchijn te droogen; daar van zy in een half-uur-tijds zoo verquikt, en verwermt wierden, dat zy, als andere Rupzen van hare mede-zoorte, alle teekenen van leven vertoonden, en van de zelve niet te onder-ſcheiden waren. Het ging met haar even-eens, gelijk 't met verdronkkene Vliegen toe-gaet, welke een geheelen nagt in bier of water gelegen hebbende, en daar uit gehaalt zijnde, als men der een hoopje krijt op ſchrapt, zo dat zy bedekt zijn, terſtond daar van onder uit komen kruipen, daar zy te voren dood ſcheenen. Gelijkmen de oorzake van 't wederlevendig worden dezer Vliegen van de wermte halen kan; alzoo het krijt, een

een zoorte van levendige, of ongebluste kalk zijnde, als'er vogtigheid by komt, heet word, ende warmte overzulks ook van zig geeft, waar door deze verkouwde, ende dood-schijnende Vliegen zoo verwermt worden, dat zy haar bewegen, en levendig vertoonen: Alzoo dunkt my mede, dat de warmte vande Zonne deze Rupzen, door de kouwde van het water zoo verstijft zijnde, dat zy schenen dood te zijn, zoodanig heeft verwermt, dat zy haar levendig vertoonden. Of gelijk een arm van een mensche, daar het bloed uit-geloopen is, door daar op te liggen, of die 's nagts, als hy sliep, boven 't hoofd gelegen heeft, zoo verkouwt is, dat hyze niet en kan na hem trekken, of vande plaatze brengen, daar zy lag: maar een ander in

zulken geval, die neder-waarts aan, of te regte brengen moet, op dat het warme bloed daar weder mogte inkomen, en met het zelve de heete levendige geesten; waar door die zoo verwermt word, dat de mensche dien weer bewegen kan; zoo kan men ook van deze Rupzen zeggen, dat de wermte van de Zonne haar door de kouwde van het water stijf geworden, en van hare beweginge berooft zijnde, zoo verwermt, en de geesten des levens, die in haar verkouwt of verkilt waren, zoo op-wekt ende gaande maakt, dat zy haar wederom bewegen konnen, als te voren. Daaren-boven, alzoo de kouwde deze kragt heeft, dat zy de sweet-gaten toe-sluit, die de warmte opent, ook de zenuwen verstijst, die de warmte

ver-

verwakkert ende gaande maakt, zoo kan men d' oorzake van de on-beweegelijkheid dezer Rupzen, waar door zy ſchijnen dood te zijn, haar zelven niet konnende bewegen, ſtellen in de toe-geſlotene ſweet-gaatjes en verkillinge der zenuwtjes, van deze Rupzen, door de kouwde ver-oorzaakt; en het tegen-deel, de openinge der ſweet-gaten, en verwakkeringe der zenuwen, de warmte toe-ſchrijven: want, by-al-dien jemand my hier invallende, tegen-wierp, dat deze Rupzen juiſt zoo geen ſweet-gaten, zenuwen, en levendige geeſten hebben, als andere dieren; dien geven wy tot andwoorde, dat zoo der dit al in haar gelijk in d' andere dieren, niet en is, gelijk wy oordeelen ja, ende dat de zenuwtjes, en andere werk-tuigen,
 door

door welke zy gevoelen en haar bewegen, door vergroot-glazen zelfs zigtbaar zijn; of zoo dit al in haar, als zijnde bloede-looze, zoo volkomen niet en is, als in de bloed-hebbende dieren, datter efter jets in haar is, dat zenuwen, geeften en andere werktuigen gelijk is; want waar door zouwde anders hare ziele haar bewegen, en werkingen des levens voortbrengen? Doch om daar wêêr toe te komen, daar onze reden van af-geweken is, is dit in deze Rupzen, als zy uit het water komen, ende door de wermte van de Zonne zoo verquikt zijn, te befpeuren, dat zy grager in 't eten zijn, als te voren, en als haar mede-zoorten, die in 't water niet gelegen hebben. Begeert gy hier ook reden af? ik zalze u geven, en op er-

varentheid

varentheid gegrond-veſt ; is de onder-vindinge, der dwazen, en onwetenden Leer-meeſterze geen getuige ; dat de magen van verſtand-gebruikkende en verſtandelooze dieren in kouwde Noordſche Landen, en in onze Landen 's winters, niet beter, en meer ſpyze verkoken , als in heete Landen des Zomers ?

Daar-en-boven ſtaat dit mede in deze bloedelooze, en verſtandelooze diertjes aan te merkken ; dat zy door een natuurlijk in-geven, wetende dat den tijd harer veranderinge nu na by is, door een natuurlike drift, haar kraam-bedde te voren toe-maken, om daar in veilig , en gemakkelik te liggen ; Want zy byten eenige takjes van den Alſzem af, en laten die op d'aarde vallen, en leggen haar daar in

ter her-vorminge. Dit dede deze Rupze op den iiij. van Herfst-maand, en bleef in haar kraam, van haar bereid, liggen den tijd van 10. maanden en 18. dagen, stil, en gelijk als levenloos, in zoodanigen gestaltenisse, als gy haar zien kont op het midden van het 24. Plaat-blad; na welken tijd op den 21. van Hoi-maand eenen Uil, die wonderlijk toe-getakelt was, voort-quam. Dezen eerst gekipt zijnde, bleef twee dagen zeer stille zitten, zonder hem te bewegen; maar op den 23. der zelfde maand begon hy hem te ver-roeren, en bleef wederom twee dagen stil zitten tot den 25. der zelve; op welke hy stierf, by gebrek van spyze, alzoo ik hem niet en gaf, daar hy bek op hadde, en niet wist, waar hy smaak in hadde, of waar by hy leven konde;

25

konde; of ligtelik ook by gebrek van een ruime logt, die ik hem niet en gaf, op dat hy my niet ont-ſnappen zouwde; of ook by gebrek van beide.

De Rupze, die dezen Uil hadde voort-gebragt, alzoo zy zeer geern in het opperſte van den groenen Alſzem haar onthield, en leege gezet zijnde, telkens na om hooge klam, noemde ik met den naam van *Meers-klimmer*.

25. ONDER-VINDINGE.

DE Rupze, die wy hier beſchrijven, leeft by de wilde Melde, een Kruid, dat haar in koleur gelijkt. Zy is zeer loom, en traag in't eten, traag in't kruipen, traag in haar om te keeren, en tebewegen, traag in alle manieren; hare ſpieren, en de werk-tuigen van hare van-plaats-bewegende kragt

kragt moeten over-zulks ook zeer ſtijf zijn; maar zy vernieuwt haar huid, en her-vormt haar tot vier-malen toe, de ouwde huid, en gedaante, telkens uitſchietende, en een nieuwe huid en geſtalte krijgende, gelijk de Slangen, ende Zijd-wormen; wes-halven gy haar, zoo 't u luſt, haar by naam van andere te onder-ſcheiden, gelijk gy den eenen menſch by zijnen naam van den anderen onder-kent, ende onderſcheid, de *Huid-vernieuwwende*, of *zig vier maal-ver-nieuwwende*, noemen moogt.

Met deze hare ver-nieuwwinge ging het zoo toe, na mijne onder-vindinge. Als zy nu op gehouwden hadde van eten, is haar uit het lijf een groote Made-worm komen kruipen, plat-agtig, en gelijk een Vleeſch-made,

de, van gedaante, op den 12. van Herfsts-maand, na den middag ten 4. uren. Deze Made-worm en at noch en dronk, nog en lag, nog en sliep niet, maar en dede niet anders, geduirende den tijd van 14. uren lank, als gints, en weer, en herwaards, ende derwaards, kruipen; maar kruipende wierd hy allengskens van koleur verandert, en met eenen ook allengskens harder van huid; veel-ligt, op dat hy, in zijne aan-staande veranderinge, die hy zouwde onder-gaan, voor de kouwde vande lugt, en ander on-gemak, en ook tegen zijne vyanden, bewaart zouwde zijn. Als hy nu van kruipen op-hield, drong hy zijn lijf zeer digt, en vast, in een, en dede een donker-Umberagtig koleur aan. Daar na, flauw zijnde, na dat ik konde

konde beſpeuren, vougd' hy hem weer tot 't eten, maar hy at niet zeer graag, en ſtierf eenen dag daar na, op den 9. der genoemde maand, of hy bleef altijd als dood liggen, zonder hem te bewegen, of eenig teeken van leven te vertoonen, tot op den 26. der zelfde maand: op welken dag ùit hem te voor-ſchijn quam zekere vreemde vliege, lank van pooten, en aan de uitterſte tippen plat-agtig; deze vermoed' ik, dat zoo wel in't water, als der buiten in de lugt, leven konde; als de Kreeften, Krabben, Zee-ſlekken, en diergelijke diertjes, die de Grieken *Amphibia*, noemen, en die wy *Beiderlevige*, na de eigenſchap onzer Nederduitſche Tale, noemen mogen. Deze Vliege was groot van kop, wonderlik ende vreemd van geſtalte, en lag meeſt

op

26

op haren rugge; waarom ik ze, op haren rugge liggende, hebbe uit-geteikent: zy en wilde niet eten, dat ik haar voor-zettede, en alzoo ik niet en wiſt, wat haar ſmaakte, en waer mede zy moeſt onder-houwden worden, is zy van honger, ende by gebrek van voedzel op den 3. van Wijn-maand geſtorven.

26. ONDER-VINDINGE.

DEze zoorte van hairige Rupzen, waar van ik 'er een op het 26. Plaat-blad hebbe na het leven uit-gebeeld, eten zeer geern het loof van de Zonne-bloemen; dit is ook haar gewoonlik voedzel, daar mede hebb' ik haar ook een ruimen tijd gevoed, en in 't leven behouwden. Zy zijn boos-aardig, zelfs ook tegen hare mede-

mede-zoorten : zy vegten menigmaal heftig tegen malkanderen, bytende d'een d'andere, het hair uit het lijf, dat het weg-ſtuift: daarom moogt gy haar den naam van *Voor-vegters* wel geven, zoo gy haar van andere onderſcheiden wilt; dog zy zijn, als men haar ergens mede aan-raakt, zeer ſchrikagtig; dan buigen zy haar digt in een, en blijven zoo wel een vierendeel uurs liggen, zoo dat gy zeggen zouwd, dat zy dood waren; hier in andere Rupzen gelijk zijnde, die zoo haaſt zy worden aan-geraakt, den Hazen-ſlaap gaan ſlapen, gelijk den Haas doet, als hy vervolgt word; zoo weten ook deze behendiglijk haar dood te veinzen, om levend te blijven, of om niet gedood, of ter dood gequetſt te worden.

Deze

Deze Rupze nu, die u hier vertoont word, vougde haar ter her-vorminge op den 11. van Herfts-maand: van loof, en haar quijlzel een huiſken hebbende gemaakt, ging zy daar in liggen, gelijker-wijs als in een graf, om daar uit, op hare tijd te verrijzen; in die uiterlijkke gedaante, die de middelſte plaats van de Plaat u uitbeelt; en bleef daer in als leven-loos, en zonder haar te bewegen, liggen juiſt negen maanden lang; want zy bragt op den 11. van Braak-maand een Uiltjen voort, dat meeſt daags ſcheen te ſlapen, en zeer traag was, dog 'snagts waakte, en zeer gauw en geſwind was, gelijk meer andere diertjes, ende vogelen, als de Uilen, ende Vlêêr-muizen, daags ſtille zijn, en by nagte vliegen: dit Uiltjen, alzoo ik niet

niet wiſt, by wat voedzel het leefde, ende nu myn oog-merk bekomen hadde, namelik kenniſze van zynen oor-ſpronk, ſchonk ik de ruime lugt, om zyn koſt te zoukken, en zyn geſlagte voort te teelen.

27. ONDER-VINDINGE.

DEze Rupze, die ik u hebbe uitgeteikent, ont-houwt, en onderhouwt haar, by den reuk van den *Egelantier*, ende by den *Wijn-gaard*: zy is zeer loom en traag: zy zouwde haar liever laten ver-treden, als wegkruipen; maar efter aan-geraakt zijnde is zy vry quaad, in 't verdedigen hares zelfs, tegen uiterlijk geweld; dog zy en begeeft haar niet ligtelik op de vlugt; maar als zy efter vlugt, kruipt zy traag voort, 't ſchijnt, dat

zy

27

zy niet ras voort-kruipen kan; Daarom moogt gy haar, onderscheids-halven, *Al te traag* wel noemen. Deze gevangen hebbende, bebb' ik vier maanden den kost gegeven: maar na die tijd ging zy haar een graf maken, daar toe nemende wit papier, dat zy in kleine stukjens wist te bijten, en de bladeren van *Melisze*, of *Konfylje de grein*, daar-beneffens ook haar eigen quijl; hier uit maakte zy haar een woning, om daar in vry en gerust ter veranderinge te liggen; zettende haar, om hare hervorminge te onder-gaan, op den xiij. van Herfsts-maand: ende bleef in die gestaltenisze, juist den tijd van agt maanden, gelijk ghy haar op het midden van het Plaat-blad ziet afgemaalt; want op den xiij. van Bloeimaand van het volgende jaar, is uit

haar een Uiltje te voor-ſchijn gekomen, dat niet zeer vreemd van koleur was; 't welk niet wel tegen 't vaſten mogt; want 't en leefde maar eenen dag zonder eten, en doe ſtierf't, berooft zijnde van zyn gewoonlik voedzel, alzoo ik onkundig was, waar by deze ſlag van Uiltjes leefden.

28. ONDER-VINDINGE.

DEze Rupze, die gy boven op het xxviij. Plaat-blad, ziet uit-geteikent, zoo ghy haar van andere onderſcheiden wilt, meught gy met den naam van *Meug-al* noemen; want zy mag het al, wat gy haar geeft, als de grage magen, ende gulzigaards, die 't al in-nemen, en verkoken, wat de mond haar aan-biet. Zy en bind haar aan geenderley by-zonder voedzel, gelijk

28

gelijk meeſt alle andere Rupzen haar by-zonder voedzel willen: Zy eet het al graag op, dat gy haar voor-zet, als Rooze-bladeren, Menthe, wilde Melde, en meer andere kruiden: zy is ook gantſch zeer leuy, en traag. Dit hebb' ik onder-vonden, doe ik haar onder-hield: zy ſliep ook heele dagen over, zoo dat zy haar zelden beweegde, of van plaatze veranderde. Als ik 's avonds met een brandende keerſze op de kamer quam, daar in ik haar hield, vond ik haar altijd eten; dat ik haar had' voor-gezet, dat maakte zy al ſchoon op, of liet weinig over-blijven. Als z' haar nu zat gegeten hadde, ging z'onder een droog blad kruipen, en leidde haar daar onder nêêr; maar onder vogtige, ende groene bladeren en wilde zy noit zijn. Ik

oordeelde, dat het groene loof haar te kouwd, of te ſwaar op het lijf was.

Van deze ſlag hadd' ik nog een van de kleinſte zoorte gevangen, en onder-hield die een wijle tijds; dog alzoo 't late op het jaar wierd, en konde zy het loof, dat ik haar voor-zettede, niet door-bijten, door dien 't als doen wat harder geworden was, dan het te voren was. Zy zettede haar evenwel ter veranderinge; maar zy en bragt niet te voorſchijn; zoo dat ik van deze niet byzonders op die tijd hebbe konnen onder-vinden.

Maar ik ſtond eens voor de deure van mijn huys, daar Olme-boomen voor geplant ſtaan, en ik zag een heel troepjen van deze zoorte van Rupzen op een Olme-tak liggen, daar zy van haar moeder, ongetwijffelt op gezet,

of

of gebragt waren. Deze namen voor gezamentlijk van plaatze te gaan veranderen, en haar met den anderen van den boom te begeven; hier in zag ik haar een-dragtig, en eens-gezind: want zy gingen t' zamen eenen draad ſpinnen, die ſterk genoug was, om haar alle te gelijk daar langs te konnen laten nêêr-dalen; en quamen alle t' zamen door dit middel van den boom ter aarden af, zagtjes, en on-verzeert. Zy waren zoo ſchoon groen van koleur, dat ik dier-gelijk ſchoon-groen noit gezien en hebbe, ook waren z'er door-lugtig, of door-zigtig by, als een door-lugtige groen-koleurige ſteen.

Deze kleine Rupzen nam ik al, en zette ze alle onder een Olme-boomenblad, en onder een glas, en voor-zag ze van voedzel, haar zoo een wylle tijds

onder-houwdende. Daar na zag ik dat zy een yder voor haar zelven van zand, en haar quijl, een woningje gingen toe maken, om daar in bewaart te zijn, tegen den kouwden winter, en dan in het voor-jaar kruiden te gaan zoukkén voor haar teedere monden; 't gene ik haar doe toe-liet.

Hier uit ziet men tot verwonderinge, wat een wijs beleid, en eendragt de Goddelijke Voor-zienigheid deze Diertjes heeft in-geplant. 't Geen' den wijzen *Agur*, getuigt van *de viere der kleinste der aarde, dat zy wijs zijn, en* van Hem *met wijsheid wel voorzien zijn*; als *de Mieren, de Konijnen, de Sprink-hanen, en de Spinne-koppe*, Spreuk. xxx. 24.—28. Dat is ook in deze kleine diertjes te bespeuren, en met verwonderinge, tot Gods lof aan te merken.

Deze

Deze voor-noemde grooteRupze, de moeder van deze kleine, begaf haar, na dat zy een geheelen dag gekropen hadde, ter ruſte, en zettede haar, om hare hervorminge te onder-gaan, onder eenige bladeren, op den xxiiij. van Herfts-maand; en bleef gelijk gy haar op 't midden van de xxviij. Plaat kont zien, zoo liggen den tijt van ix. maanden, en vj. dagen: want den xxx. van Braak-maand van het volgende jaar, bragt zy een Uiltjen voort, uiter-maten zeer ſchoon, en wegens zijne veel' en verſcheidene koleuren, onder een gemengt, gantſch heerlijk zonder weer-ga; op de genoemde plaat af-gemaalt. Het is mede aanmerkkelijk, dat'er van deze ſlag van Rupzen ook te vinden zijn, die eens zoo groot in dikte, en lengte, als deze zijn.

29. ONDER-VINDINGE.

DEze zoorte van Rupzen, die ik hier op de xxix. plaate plaatze, leven by de bladeren van den Elzenboom. Twee van deze Rupzen hebbe ik langen tijd den koſt bezorgt, om te weten, wat voor diertjes daar uit te voor-ſchijn quamen, en waar uit zy eerſt geſproten waren. Beide deze waren van eenderley gedaante en koleur, behalven dat d'eene wat witter was, als d'andere. De eene zettede haar ter veranderinge op den xvij. van Braak-maand, en bragt op den 7. der volgende maand een Uiltjen voort, dat levendig ende vol moed; ook gewoon was, met zyn vleugeltjes, om hooge, te ſpelen, en zoo verſcheide reizen rond-om te draayen. Dit hield ik

29

ik xij. dagen en zoo veel nagten in het leven, zoo lange als ik konde.

Nog een derde van deze ſlag van Rupzen hebb' ik ook bekomen, zijnde van de zelve gedaante, en koleur met d' andere: dog zy ſcheen qualijk te pas, of ziek te zijn; want zy en wilde niet eten; zy ded' ook haar lang' hair, dat vooren aan haar voor-hoofd ſtond, ſchudden en beven, zoo datje zouwd gezegt hebben, dat zy de koortze hadde, want zy beefde, gelijk de menſchen, die de koortze met kouwde aan-komt: even-wel zettede z' haar, ter her-vorminge op den xxj. van Braak-maand, in zoodanigen geſtalte, en van zulk koleur zijnde, als die, daar het voor-noemde Uiltjen uit-gekomen was; gelijk gy, op 't midden van het xxix. Plaat-blad, zien kont;

kont; Maar daar uit is een Vliege geteelt op den xxx. der zelfde maand, die gy u op de plaate mede ziet voorgebeeld. Deze Vliege was zeer gauw in 't loopen, ſpeelde dikwils met haar Vleugels, en hoorntjes, die zy aan 't voor-hoofd hadde; zy mogt zeer wel honig; en was'er gulzig by, zoo 't my geluſt hadde deze Vliege een tijd lank den koſt te geven, ik zouw der geen on-koſtelijken Kommenzaal, ofte gaſt aan gehad hebben; dog ik en zag'er geen voordeel by; maar niet dan ſchade van te verwagten; haaren oor-ſpronk was ook nu by my ondervonden, mids-gaders wat uit haar zaad, dat zy zet op de Olme-bladeren, door de warmte van de Zonn' uit-gebroeid zijnde, voort komt, namentlijk eene Rupze, die wonderlijk

in

30

in hare voort-teelinge is, by my daarom de *Wonderlijke* genoemt, of den *Uilen-Vliege-teelder*, alzoo uit haar een Uiltje oft een Vliege haren oorſpronk heeft. Ik gaf haar ten laatſten de ruime lugt, en 't leven.

30. ONDER-VINDINGE

DE tweede Rupze, (welke was een van die twee, daar ik van in de xxix. onder-vindinge geſproken hebbe, en die een uiltjen te voorſchyn bragt) vougde haar, om van gedaante verandert te worden, op den 20. van *Braak-maand*, in een, en 't zelfde koleur, met de eerſte, en in zoodanigen gedaante, als zy haar op 't midden van de 30 plaat-figure vertoont. Op den x. van den volgenden *Hooi-maand*, quam'er een wonderlijk vreemd

vreemd diertjen uit, 't welke geen vleugels en hadde, maar een dik agter-lijf, zoo vol van eyeren, als een ey vol zuivels, en met een door-lugtig vlieſ-ken over-ſpannen, door welk men de eyeren in het lijf zag liggen. Daags daar aan leid'et alle zijn eyeren uit; ende, alzoo het Vliesjen met iet wol-ligs bezet was, als het wolle-kruid, zoo wiſt het deze wolle uit te krabben, en bedekte daar mede zijn eytjens, on-getwijffelt uit een aan-geboorne voor-zigtigheid, op dat zy warm, en on-beſchadigt zouwden blijven. Doen ter tijd en behield dit diertje niet anders, als het voor-lijf met de pooten; zig vertoonende gelijk als in de gedaante van een Spinne-kop; het liep ook zoo met zijn voor-lijf, ende pooten. Na dat het, zonder iet te nut-

ten

ten, 18. dagen, ende zoo veel nagten hadde geleeft; zoo heeft 'et het ten leſten op-gegeven, als't was uit-geleeft, buiten alle twijffel, by gebrek van eten, ofte drinken; want zijn gewoonlijk voedzel was my onbekent. Op den zelfden dag, op welk'et geſtorven was, quamender uit die eyertjes wederom een groot getal levende Rupzen voort, die over al weg-kropen, zoo haaſt zy gekipt waren. Deze Rupzen liet ik zelfs haaren koſt gaan zoukken; alzoo ik voor-zag, dat 'er veel queekens aan vaſt zouwde geweeſt zijn, zoo en luſte 't my niet haar den koſt te verzorgen. Wat uit haar wederom worden zouwde, was my nu bekent. Alzoo deze ſlag van Rupzen nu hervormt zijnde, ende hare eyeren uit-gelegt hebbende, zeer

nau-

nauwe zorge gewoon zyn voor de zelve te dragen, noemde ik haar met den naam *Zorg-dragers.*

31. ONDER-VINDINGE

DEze Rupze, die ik u hier op de plaat' hebb' uit-gebeeld, is zeldzaam, ende weinig te vinden; ook groot van geſtalte; Wes-halven gy haar den *Zeldzamen* wel noemen moogt. Op den 24. van Braak-maand hebb' ik hem in den duin op een duingras vinden zitten, ende met my t' huis gebragt, om ervarentheid te nemen, wat van hem, ende uit hem worden zouwde. Daags der aan quam 'er uit zyn agter-lijf een beeſtjen kruipen, hebbende 't fatzoen, en de geſtalte van eenen kleenen *Molenaar*, en die grootte, die de tafel-

plaat

31

plaat aan-wyſt. De Rups dit diertjen hebbende te voor-ſchyn gebragt, en wilde niet eten, het drong hem digt in een, en ſterf eindelijk, gelijk de Vogeltjes, daar de kinderen mede ſpelen, en die niet eten willen. Maar het diertjen, zyn kind, bleef in't leven; het hield hem meeſt altijd zeer ſtil, gelijk als of het dood was, behalven dat het zomtijds wat waggelde; Op den 28. der zelfde maand ſchoot dit diertjen zyn huidjen uit, als een Slang zyn vel; doen was 't aan zyn voor-lijf, als een gouwde torre, en aan zyn agter-lijf roodagtig van koleur, gelijk den Molenaar; 't was met 6. pootjes voor-zien, en met 2. hoorntjens aan 't voor-hoofd; het liet zig voeden en vergenougen met het bloeizel van den Vlier-boom; mitſ-

mitſgaders ook met Rooze-bladeren.

Nu de groote Rups, de moer van dit klein diertjen, vougdde' haar, om van gedaante te gaan veranderen op den 1. van Hoi-maand; blijvende in haaren arbeid, ſtil en beweging-loos maar twee dagen; ende bragt op den 22. der zelfde maand, een ſchoon uiltjen, ofte boter-kappelletjen in't ligt, 'twelk 9. dagen zonder voedzel geleeſt hebbende, ten laaſten ſtierf, on-getwijffelt van honger of dorſt, alzoo haar gewoonlijk voedzel my onbekent was.

32. ONDER-VINDINGE.

HIer hebtje op de 32. plaat een van die ſlag van Rupzen af-gebeeld, die 't loof van Gouwds-bloemen tot haare ſpyze gebruikken, viermaals

32

maals haar vel uit-ſchieten, en als zy geen eten en hebben, malkanderen op-eten. Dit hebb' ik ook wel aan andere zoorten van Rupzen nu en dan beſpeurt; maar aan deze byzonderlijk; waar-om ik haar de *Om-barmhertige* door uit-nementheid genoemt hebbe, en by gelijkkeniſze ont-leent van de wreede Gierigaarts, daar de weerld zoo vol van is in deze booze, en liefde-looze tijden, als een padde vol fenijn, die efter als deze Rupzen, geen bladeren van Gouwds-bloemen, maar *Gouwds-klompen*, en der zelfder *bladingen* gieriglijk eten, in om-barmhertige wreedheid tegen haren even-menſche, dien zy ook op-eten, en verteeren; ja zoo, dat haar de doods-beenderen van de menſchen, die zy niet alleen uit-gezopen, maar ook

op-gegeten, en verteert hebben, uit den buik hangen. Dat zijn die *Menschen kinderen; op de welke de Heere neder-ziet uit den Hemel, die stinkkende, die werkers der ongeregtigheid*, die haren naasten *op-eten, gelijk of zy brood aten*; gelijk David haar uit-schildert, Psal. xiiij, v. 2. 3. 4. Dat zyn die on-bermhertige, en liefde-looze, die ten tijde des Apostels Pauli te Galatien waaren ende nu overal zyn, de welke hy niet on-gewaarschouwt, noch onbestraft gelaten heeft; zeggende: *Indien gy malkanderen byt, ende ver-eet, ziet toe, dat gy van malkanderen niet verteert en word.* Gal. v. vers. 15.

Gelijkerwijs de menschen, en voor-namentlijk de Vroome, en arme in de weerld, zeer groote moeite gemeynlijk hebben met deze on-

barm-

barmhertige menschen, die zoo heet van mage, als de Struis-vogels zyn, maar efter het slegtste metaal, het *yzer* niet en ver-teeren, maar niet dan het edelste, het *Gouwd*, en begeeren, om haren geld-hongerigen buik te ver-zadigen; zoo hebb' ik ook noit geen kleine moeite gehad, om deze on-bermhertige Rupze haren kost te bezorghen.

Na dat ik nu deze den tijd van 14. dagen, tot verzadinge gevoed had, stelddde z' haar, zoo dra als zy haar van hare vuiligheid gezuivert hadde, (die zy haar quyt-maakte, met gestadigh te kruipen, en te woelen) om hare her-vorminge t'onder-gaan, op den 10. van Oogst-maand; in zoodanigen gestalte, als gy haar in 't midden van de 32. Plaat, u ziet af-ge-

beeld; en 18. dagen daar na, op den 28. der zelfde maand, quam 'er een Uil uit te voor-ſchyn, hebbende vier vleugelen, en op die, zes gouwd-koleurige vlekken, in gedaante van halve maantjes, te weten 4. kleine, op yder vlerkke een, en nog 2. grootere op de voorſte vlerkken: Dezen leefde zonder eten of drinken tot den 6. van den volgenden Herfts-maand, als wanneer hy 't op-gaf, by gebrek van voedzel, alzoo ik hem niet en wiſt voor te zetten.

33. ONDER-VINDINGE.

DE Rupze, die het 33. plaat-blad u uit-beeld, heeft hare her-komſt, of oorſprong, uit het ouwd, en wit Wilge-boomen-houwt: daer in onthouwt z' haar ook. In dezen boom

groeit

33

groeit zekere vette vogtigheid, dieden Therebinthyn niet on-gelijk en is (want uit het zaag-mul van het houwt van dezen boom weet men door de kook-konst Vernis te maken) by deze vettigheid leeft dezen Worm: in't herte van dit houwt, houwt hy hem 's winters ende 's zomers; daer in vinden hem de Land-luiden, dikwils, als zy het houwt klieven, in den winter; maar dan moeten z'hem, willen z'hem in't leven behouwden, of van een warme plaatze verzorgen, of in't zelfde houwt, daar hy uit ghekomen is, bewaren.

Inden Braak-maand, ende Hoimaand laat hy hem dikwils vinden op de wegen, kruipende; dan zoukt hy hem een bequame rust-plaats, tot zyn kraam bedde, om daer in hervormt

te worden; en verkieſt daar toe eenen ouwden en by-na verdroogden Wilgen-boom, buiten alle twijffel uit voorzigtigheid, hem natuurlijk, ende in-gebooren, wetende, dat die ouwde boomen, die bykans vergaan zyn, zagter van houwt, ende bequamer zyn, om daer in zyn graf, of bed te maaken, als de jonge, en jeugdige: uit deze komt hy voort, en verkieſt-ze tot zyn woon-plaatze, om hare vettigheid, die hem ook tot zyn voedzel ſtrekt, maar gene verkieſt hy, om hare zagtigheid; en zet hem daer in tot veranderinge. Hier hebt gy wederom een on-weder-ſprekelijk bewijs, van, dat zelfs de bloede-looze dieren van den Auteur der nature, in dien geen reden, ten minſten een ſchyn van reden, en een kragt van onder-

onder ſcheidinge in-geſchapen is, waar door zy het gene haar nut, en dienſtig is, van 't gene haar on-nut, en on-dienſtig is, zoo weten te onderſcheiden, dat zy, ter bequamer tijd, het gene haar bequaam ende dienſtig is, verkieſen, en dat voor haar onbequaam is, verlaaten, en verwerpen.

Nopende nu de wyze, en maniere op welke deze Rups-wormen worden voort-geteelt, die is duiſter, en my altijd ten vollen niet bekent; ook en is 't, mijns geringen oordeels, niet wel voor vaſt, en zeker uit te vinden, hoe 't hier mede toe-gaat, want men ziet van buiten in het houwt geen gat of gaten, en van binnen vind men deze Rupze. Dit is dan alleen daar van zeker, dat zy in 't herte van de Wilge-boomen veel-tijds gevonden

worden, en waar-ſchynelijk, dat zy daar in uit de vettigheid, en verrottinge, door die warmte gekoeſtert zijnde, oorſpronkelijk voort-komen, gelijk vele diertjes, die de natuurkundige *Spontè orta*, of *van haar zelven voort-gekomene* noemen, uit verrottinge en warmte geteelt worden.

Dit is my uit onder-vindinge dikwils bekent geworden, dat, ik eenige Rupzen willende bewaren, met voornemen om te ver-nemen, wat uit haar worden, of voort-komen zouwde, zy ſtierven; en, als ik haare doode rompjes in fleſjes gedaan, en die toegeſtopt hadde, dat 'er een menigte van kleine levendige vliegen uit te voorſchyn quam, buiten alle twijffel uit verrottinge, en warmte.

Als nu deze voor-noemde groote

Rups-

Rups-wormen tot haaren vol-komen waſ-dom gekomen zyn ; zoo gaan zy haar eene ruſt-plaats zoukken, om haar daar in te verbergen, en in ſtilheid vry te ruſten ; tot een nieuwe op-ſtandinge.

Al-hoe-wel de al-gemeine opſtandinge der dooden, die ten jongſten dage geſchieden zal, uit het ligt der nature, niet te vertoonen, nog uit de reden te bewyſen is, zoo kan zy even-wel daar uit wel by gelijkkeniſzen ver-klaart, en de menſchen gelijk als voor oogen geſtelt worden. Hier in gaat ons den Hoog-verligten Leeraar der Heidenen met zyn voorbeeld voor; Want 't *gene gy zaait*, zegt Hy tot die van Korinthen, 1 Brief XV. 35. en *word niet levendig ten zy dat het geſtorven zy*. 36. *en 't gene gy zaait, daar van*

en zaait gy het lighaam niet, dat worden zal; maar een bloot graan, na het voorvalt, van tarwe of van eenige der andere granen; maar God geeft het zelfde een lighaam, gelijk hy wilt, een ygelijk zaad zijn eygen lighaam. Gelijk ook Onzen Zaligmaker deze gelijkkenisze gebruikt. Joh. xij. 24. zeggende. *Indien 't tarw-graan in d' aarde niet en valt, en sterft, zoo blijft het zelfde alleen; maar indien 't sterft, zoo brengt het vele vrugt voort*: te kennen gevende, dat het terw-graan dat in d'aarde gezait word, eerst sterven moet zouwd' het weder levendig ende vrugtbaar worden.

Gelijk het dan wel mogelijk is dat een zaad ofte graan, dat verrot of gestorven is, wederom levendig word, op-wast, ende groeit; want dat zien wy dagelijks op onze akkers, en in

onze

onze thuinen; zoo is het ook niet onmogelijk, dat de lighaamen der menschen, na dat zy verrot zullen zyn, weder levend worden, door de Goddelijke kragt.

Gelijk dan de Heere Christus zyne heerlijke op-standinge door de gelijkkenisze van het terw-graan; dat eerst sterft en verrot, en daar-na levendig, ende vrugtbaar word, als mogelijk verklaart, en den Apostel Paulus onze al-gemeine op-standinge, ons als noodzakelijk vertoont, met de zelfde gelijkkenisze van het zelfde graan, dat eerst in d' aarde verrotten, ende sterven moet, eer 't weder levendig word. Zoo konnen wy ook by gelijk-formigheid, met het voor-beeld dezer Rups-worm en van andere, de welke eerst sterven, en verrotten, en dan weder

weder levendig worden, door her-vorminge, hoe-wel in een andere zoorte van diertjes, de verryzenisze der dooden, als mogelijk, en tegen 't ligt der nature ofte reden niet strydende verklaren. Want als ons iemand tegen-werpt, hoe is 't mogelijk, dat de lighaamen der menschen, die gestorven of vergaan zyn, weder levend worden? dien zenden wy tot deze Rups-wormen; de welke meest alle eerst sterven, en verrotten, eer uit haar iet anders levend voortkomt. Gelijk dit wonderlijk in onze oogen, en nogtans waaragtig is, dat de doode Rupzen levendige diertjes voortbrengen; zoo is dit ook niet min waragtig, als wonderlijk, dat 'er uit onze doode verrotte lighamen, wederom levendige, ten graue zullen uit ryzen.

Dog

Dog even-wel en magmen deze gelijkkenisze zoo verre niet uit-trekken, dat men daar uit zouwde besluiten, dat de zelfde, ende eigene lichamen der menschen, die zy hier op de wereld hebben om-gedragen, niet verryzen zouwden, maar dat God uit de doode lighamen andere verwekken zouwde, gelijk hy uit de Rupzen, vliegen voort-brengt: want alle gelijkkeniszen gaan kreupel, daar en loopender geen op vier voeten heen, gelijk de Reden-konstige zeggen; om aan te wijsen, dat 'er geen gelijkkeniszen konnen worden voort-gebragt, de welke de gelegentheid der zaken, die men ergens by gelijkt, in alles volkomentlijk uit-drukken: en gelijk dit het oogmerk des Apostels niet en is, in de gelijkke-

lijkkenisze van het graan; zoo en is 't ook ons wit niet, in de gelijkenisze van deze Rupz' en andere; de welke eerst sterven eer zy iet levendigs voort-brengen: maar dit alleen; gelijk de Rupzen in haar eerste leven maar veragte wormen of als maden zyn, en na der hand vogelen worden, die in de hoogte sweven; dat alzoo ook onze lighamen, die hier op deze weerld veragte, en nietige schepselen, ja als made-zakken, en wormen-aas zyn, na onze dood, in de toe-komende weerld, gantsch heerlijke lighamen wezen, en in onverderflijkheid, kragt, en heerlijkheid, te voorschyn komen zullen.

Maar wy komen van den om-weg tot de weg; en tot de zake daar van wy een weinig ter zyden af-weken, te

weten

weten tot her-vorminge van deze Rups-worm, in welke hy een nieuwe gedaante kreeg. Na dat hy hem in eenen ouwden, en by na verdorden Wilgen-boom, ter veranderinge, op den 6. van Braak-maand hadde nêêr-gelegt, gelijk gy hem op de midden-plaats vande Plaat ziet af-gemaalt; zoo is 'er uit hem, op den 25. van den daar-aan-volgenden Hoimaand eenen kloukken Uil voortgekomen, de welke op de plaatze, daar hy hem neder-zettede, bleef, den tijd van 8. dagen en zoo veel nagten, als wanneer hy 't op-gaf, zyne vleugels ſluytende. Tot onderſcheid noem' ik dezen Rups-worm *den Kreeft*: over-mids zyn rood koleur, en ſchilden, die hy met den gekookten kreeft gemeen heeft, anderzins

zoo

zoo mogt gy hem den *Stijnk-bok* wel noemen, want waar hy is, geeft hy een vreeslijke stank van hem: zoo onaangenaam als dien van den Bok.

34. ONDER-VINDINGE.

DEze Rups-worm, die ik u hier op de 39. blad-plaat uit-gebeeld' plaatze, is my door twee Heeren, myne vrienden, ter hand' gestelt, op den 14. van Wijnmaand, met verzouk om op zynen handel, maniere van leven, veranderinge agt te nemen; 't welk ik aan-nam, na vermogen, te doen: en alzoo ik niet en wist, wat zyn gewoonlijk voedzel was, wendd' ik alle moeiten aan om dat uit te vinden; veelder-hande spyze, als loof, of bladeren, en ander voedzel, dat de Rupzen nutten, hem voor-

zettende

34

zettende : doch in geen van alles vond hy ſmaak; ja hy en wilde nergens een mond aan-zetten , gelijk zommige zieke, die van alle voedzel walgen. Daar na , agter-denkken krijgende uit zijn koleur, dat het koleur van de Vlier-bladeren eenigzins gelijk was, dat hy 't Vlier-loof wel meugen zouwde , oock menig-maal onder-vonden hebbende, dat zommige Rupzen in koleur , het koleur van de bladeren, die zy eten, gelijk zyn, zoo gaf ik hem Vlier-bladeren : deze at hy graag , en met goeden ſmaak , zoo 't ſcheen ; dog maar eens daags, te weten 's avonds na zonnen-onder-gank , als het duiſter wierd , ontrent ten half zeſzen ; en hy at telkkens een half ure agter een , zonder op te houwden: als hy nu gegeten had tot verzadinge

ſtrektte hy hem regt uit, en regtte hem op na om hooge toe. Ik en wiſt hem nergens, ten op-zigte van zyne geſtalte, in welk hy doe was, beter by te vergelijken, als by een takjen, uit een mutzaard van berkken-rijs. Geen pooten en konn' ik ten eerſten aan-ſien uitterlijk aan hem beſpeuren; alzoo hy die zeer digt aan zyn lijf aan leidde, maar even-wel en was hy niet poote-loos; daerom wyz' ik u die aan, gelijk hy die hadde aan zyn voor-lijf ſtaande; hy hadd' ook onder 't voor-lijf zeker knobbeltjen, met welk' hy, ergens aan rakende, hem zoo vaſt hegtte, al zuigende, dat hy der niet af te trekken was; ja hy zouwd' hem eer in ſtukken hebben laten trekken, dan hy hem zouwde hebben willen los-

laten;

aten; zoo vaſt hielt hy hem ook met zyn agter-lijf; want dat was, als een tange van een Gouwd-ſmit, daar hy de ſmelt-kroezen uit het vier mede neemt. Dit zyn agter-lijf ſloot hy dan als een tange toe, blyvende zoo zomtijds wel een gantſchen dag zitten, als dood, en zonder hem te bewegen, al wierd hy geſtooten: maar voort-kruipende, dede hy grooten voort-gank, hem regt uit ſtrekkende, zoo lang hy was, en dan zyn agter-lijf tegen 't voor-lijf aan brengende: in deze beweginge geleek hy wel een Kramme; alzoo wandeld' hy, groote zorge voor zyn voorſte pooten dragende. Op den 27. der zelfde maand ſchoot hy zyn huid uit, gelijk vele andere Rupzen, eer zy haar ter her-vorminge begeven; en

ſteldd' hem met den kop nederwaards, blijvende zoo hangen, van 's morgens ten 6. uren tot 's avonds ten 8. uren, als wanneer hy telkens weg ging kruipen : by nagt etende, en daags ſlapende. Als nu 't Vlierloofbegon af te vallen, en zyn kragt verlooren hadde, hield hy op van eten, op den 20. van Slagt-maand, en bleef zoo den geheelen winter over altijd vaſtende, zonder iet anders te doen; dan dat hy alle nagte van plaats veranderde, den eenen nagt, met den kop om leeg, en den anderen nagt met den kop om hoog, hangende, en altijd regt uit-geſtrekt. Dit was zyn eenig vermaak, en tijdverdrijf. Noit hebb' ik aan hem teekenen van leven by dage konnen beſpeuren, zoo lang ik hem gehad hebbe,

be, dan op die tijd, als hy my gebragt wierd; en doen was ook het teeken van leven zoo ſchaars en weinig, dat het niet dan by het keersligt te bemerkken was.

Op den 22. van Lente-maand des volgenden Jaars, ſteld' ik hem eenige Vliender-blaadjens voor, of hy miſſchien luſt tot eten hadde; alzoo ik oordeelde, dat het nu voor hem, die den geheelen winter over gevaſt hadde, etens tijd begon te worden; maar hy en had nog geen honger, hy en wilder nog niet aan komen. Den 2. van Bloei-maand leidd' ik hem een vol-waſzen Vlier-blad voor, en des avonds bevond ik, dat hy at; dog 3. dagen te voren, eer hy wêêr begon te eten, hadd' hy op het zand, dat ik by hem gelegt hadde, eenen lan-

gen draad uit zyn mond gequylt: dezen draad bleef vol kleine zandetjens hangen, als een ſnoer vol teekentjes geſnoert: daar na wiſt hy met zyn voorſte pooten dezen draad allengskens in zijn mond te brengen; en at de zandetjes, na mijn giſzinge, om zijn maag te ſchuuren, en te zuiveren, gelijk de menſchen zomtijds viſchjens met de graatjens, *Kat-aal*, ofte kleine palingjens gaan eten, die de mage ſchuuren, om die tot 't eten te bereiden. Dog dit beſpeurd' ik aan-merkens-weerdig aan hem, dat hy wel een derden-deel grooter, dikker ende langer geworden was, eer hy hem nu tot eten begaf, dan hy te voren was geweeſt. Als hy gegeten hadde, leidd' hy hem op het zand nêêr en ſchudde zoo zijn eten in 't lijf. Den
18. der

18. der zelfde maand zetted' hy zyn, agter-lijf, binnen tegen 't glas aan met den kop nêêr-waarts hangende, en bekleedd' hem met bladeren, ſpinnende een net daar van om zijn lijf, gelijk een zakjen; in 't welke hy, zyn vel uit-geſchoten hebbende, en zyn agter-lijf los latende, met zijn gantſch lijf neder-daalde; en ſtelde hem alzoo tot veranderinge. Op den 19. der zelfde maand was hy in zulken gedaante hervormt, gelijk gy hem op de plaate ziet; op den 25. van Braak-maand bragt hy een vreemdt witjen ofte Boter-kappeletjen voort, 't welk uit den geelen van koleur was, en op den 7. van den volgenden maand liet hy met geen klein gewoel het hagjen vallen. Dezen Rups-worm, zoo 't u luſt hem van andere

by

by name t' onder-kennen, moogt gy den *Uit-ſtrekker*, alzoo hy hem lang' uit-ſtrekt, ofte den *Stapper* noemen; overmids hy gaande grooten voort-gank maakt.

35. ONDER-VINDINGE.

DE Rupzen die ik u hier vertoone, op den 15. van Slagt-maand van my gevangen zynde, hebb' ik met het loof van Wilge-boomen, haar gewoonlijk voedzel, zoo lang' onder-houwden, als ik dat bekomen konde; zy at ook zoo lange: maar als ik haar geen loof meer verſchaffen konde, zoo ging zy by-liggen, vaſtende den gantſchen winter over: maar daaglijks veranderde zy van plaatze: haar leven en beweginge was flauw, en nauwelijks anderzins te beſpeuren.

Op

35

Op den 26. van Lente-maand van het volgende Jaar, wierp ik haar eenige jonge ſcheutjens van Wilgen-loof voor; dog zy en hadde nog geen luſt tot eten, of zy rook miſſchien, dat het kruid nog geen kragt genoug en hadde, om haar te voeden, of dat het nog niet ſmaaklijk genoug en was: want zy en wild' het niet proeven: op den 3. van den volgenden Gras-maand ſteld' ik haar wederom wat loofs voor; maar doe at zy der van; want doen was 't voed-zamer, ende een weynig grooter geworden. Diergelijks hebb' ik ook meer-maals in andere Rupzen bevonden, dat zy 't jonge-kruid eerſt niet en wilden eten, dat zy daar na graag aten, als 't wat grooter, ende kragtiger geworden was. Den 6. der zelfde maand, ſtel-

de

de zy hare pootjens vaſt op 't papier, en kroop zoo uit haar huid, zoo dat ik niet anders en konde oordeelen, als dat 'er twee Rupzen zaten; want de vernieuwde was van eenderley kolcur, als haar huid was, daer zy uit-gekropen was. Daerom noemd' ik haar *d'Onge-meene bedriegſter* want ik meinde, dat ik twee Rupzen hadde, en ik hadd' er maar een: als zy nu haar vel uit-geſchoten had, zoo leide zy een ey, van de groote van een mieren-ey: op den 14. van Bloei-maand vernieuwde zy wederom van vel, en leide wederom een ey; dog uit beyde deze eyeren en is niet voor den dag gekomen; 't waren wind-eyers als die van Hennen, daar niet uit gekipt en word. Op den 16. van Hoimaand, vougde zy haar ter her-vorminge,

36

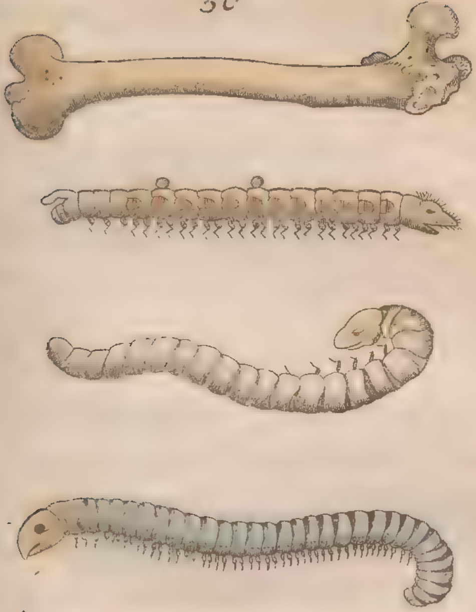

minge, in zoodanigen geſtalte, als zy haar op 't midden van de plate u voor oogen vertoont, en bragt 10. dagen daar na een Uiltjen voort, dat 7. dagen en nagten zonder voedzel leefde, en van honger of dorſt ſtierf, alzoo ik niet wiſt, waar med' ik 't voeden zouw.

36. ONDER-VINDINGE.

ALs ik mijne gedagten eens liet gaan, op het menſchen-gebeente, en 't merg, dat daar in verrot, daar 't in d' aarde ligt; of daar niet uit voort en quam, ende wat; zoo nam ik het grootſte menſchen-been, daar het meeſte merg in is, 't *os fæmoris* in 't Latyn, en by ons het *Dye-been* genoemt, en ik nam 'er dry; en zaagde ze de einden aan weder zyden af; die vond ik vol

vol aarde,en in de aarde veel wormen; waar van ik 'er u hier eenige uit-gebeeld vertoone, maar wat grooter, om dat ik u hare gestalte, en gedaante te beter zouwde uit-drukken. Deze aarde ded' ik in een fles te gelijk met de wormen,onder welke der eenige waren, die begonden te loopen, maar d'andere lagen in malkanderen gerolt; als een kabel-touw; dog ik en behieldze maar eenen dag in 't leven, zy stierven alle daags daar aan; ongetwijffelt,vande kouwde lugt,die zy niet verdragen konden: want het was in 't hertje van de winter, den 25. van Sprokkel-maand, als ik haar uit het besloten been naam.

Daar na ging ik nog een van deze beenen de einden af-zagen; en bevond d'eene helft met swarte aarde, en

en d' andere helft met een witte stoffe, gelijk als kalk, vervult. Dit was het benedenste deel, dat op de knye gerust hadde. De wormen waren blauw en grauw, en geelagtig van koleur, daar roodagtige vlekjes onderliepen; zy blonken ook, als zilver, niet anders dan of zy gepolijstert waren, van binnen waren zy vol aarde; maar een van deze wormen hadde 112. pootjes. Dezen worm eigende ik den naam van den *Dy-been-Worm* toe. Het derde been, dat ik hadde liet ik ongeopent wêêr ter aarde brengen, daar het uit gecomen was, alzoo ik geen hoop' en hadde van daer in iet zonderlings meer te vinden: vermids 't winter, en de lugt te kouwd, en voor deze wormen on-verdraaglijk was.

Dit

37. ONDER-VINDINGE.

DIt vreemd fatzoen van Rupzen gaat alle, te voren beſchrevene, te boven: 't ont-houwt hem aan den duin-kant, daar 't een zoete lugt heeft; gebruikkende tot zijn voedzel duin-palme, by zommige *Duin-zouwtenelle*, wegens haar koleur genoemt, dat het met de *Zee-zouwtenelle*, die op de ſchorren groeit, gemeen heeft. Dit kruid was zijn beſt eten, daar 't meeſt bek op hadde, dog voor my moeyelijkſt om te bekomen, als die verre van den Duinkant woone; weſhalven ik het, by gebrek van dit kruid, een ander kruid, 't loof van zekere wilgen, dat met de duin-palm in droogte over een quam, leerde eten.

Dit Rupzje had twee ſteerten; en, als

37

als men 't quelde, ſchoot het uit ydere ſteert een roode ſtrale, die het boog, en daar 't mede van gramſchap drilde, en die 't weder in-trok : 't wiſt ook zijn hoofd, als een ſchild-padde in te trekken, veel ligt om daar aan niet bezeert te worden.

Op den 4. van Herfſt-maand begaf 't hem ter her-vorminge onder eenige wilge-bladeren, die 't vaſt aan malkanderen geſponnen hadde, in gedaante van 5. byzondere huiskens, gelijk gy 't in zijne veranderinge ziet uit-gebeeld : als men 't met een mes aan-raakte, was het doen, als een ſteen zoo hard.

In deze geſtalte bleef 't zoo liggen, zonder hem te verroeren, en als leven-loos, den tijd van negen maanden, en 25. dagen : want, op den

29. van

29. van Braak-maand des volgenden jaars, quamen der 5. vliegen uit de 5. huisjens te voorschyn: welke huisjens ik teenemaal geopent hebbende, om te zien wat 'er van de Rupze in gebleven was, bevond' ik 'er niet van over, nog vel, nog pooten, nog steerten; maar 't was al weg. Deze vliegen nu gekipt zijnde hield' ik een wyle tijds, en na dat ik 'er een van na 't leven hadd' uit-geschildert, die ik u hier alleen vertoone, schonk ik haar het leven, en de ruime lugt. D'andere vier uit te beelden dagt my noode-loos, alzoo zy alle van een fatsoen waren. Lust het u deze Rupze van andere t' onder-kennen; noemt ze *tweesteert*.

Deze

38

38. ONDER-VINDINGE.

DEze Rupze is in *Vlaanderen*, ontren zeker Dorp, de *Groede* genoemt, regtover *Vlissingen* gevonden, op een tak van een Wilge-boom, in zulken gestalte, als gy haar op de 38. Plaat ziet. Haar eten is ook Wilgeboomen-loof; dog zy is traag in 't eten; als zy op-houwt, en verzadigt is, zoo stelt z' haar in zoodanigen posture als de figuur op de Plaat u vertoont: haar agter-lijf is, als een Geiten kop, met bakhuis en baart: haar voor-lijf legt zy tegen 't agter-lijf aan; als men haar maar eens aan raakt, smijt zy zeer vinnig met haar agter-lijf, en ook met den kop; op den rugge draagt zy twee haken tot haar verdediging; zoo dat zy alle diertjens, die

haar zien, vervaart maakt: waarom gy haar, tot onder-ſcheid van andere, de *Vervaarlijke* wel noemen moogt. Als zy eet, ſchijnt haren kop zoo los aan 't lijf, als of hy aan een draadjen hong; en gelijkt niet qnalijk het lijf van een Spinne-kop.

Op den 1. van Herfts-maand vong z'haar verandering' aan, in die geſtalte, als ik haar op 't midden van de Plaat' hebb' uit-gebeeld; brengende 22. dagen daar na een Witjen of een Uiltjen voort, dat fray gekoleurt was, en eer het ſtierf zyn zaad zettede, met wonderlijke figuren, en groen van koleur, heel anders als de Rupzen gewoon zijn: 't leefde by my van den 23. van Herfts-maand tot den 3. van den volgenden Wijn-maand.

Na

39. ONDER-VINDINGE.

NA datik deze Rupze veel en verſcheidene kruiden hadde voorgezet, wilde zy nergens van prouven, of aan komen; ten laatſten ſteldd' ik haar Netelen voor, alzoo my dagt, dat zy wat netelagtig om haar herte was, en der netelagtig uit zag: 't welk doende, zag ik met verwonderinge aan; hoe verblijd zy was, hoe zy haren kop, aan het netel-kruid ſtreek, en wreef; als of zy het kruid willekom hiet, en hoe graag, en ſmaaklijk zy der van at.

Als ik haar nu een tijd lank met Netelen gevoed hadde, zoo ging z' haar, op den 3. van Wijn-maand ter veranderinge ſtellen, (in die gedaante, in welke gy haar op het midden van de

Plaate zien kont) in een omgekeerd wijn-glas, tegen 't midden aan, nêêrwaarts hangende. Wanneer men haar in hare veranderinge zijnde, aan-raakte, wist zy haar zoo sterk te bewegen, en haar lijf, tegen 't glas aan, over en wêêr, zoodanig te slingeren, dat zy der een geluid in maakte, niet anders dan of'er een klockjen geluid hadde: 't welk zoo lange tijds wel aan malkanderen duurde, dat men onder-en-tusschen 40. tellen konde, daarom gaf ik dezen Worm den naam van *Klok-luyer*.

Op den 20. van Slagt-maand quam der een gevleugeld diertjen uit te voor-schijn, gelijk die Witjes, diemen *Schoen-lappers* of *Lang-beenen* by ons noemt, het welke Pauw-koleurig, en schoon om aan-zien was. Dit leefde 40. dagen

40

40. dagen zonder voedzel, en ten laatſten ſtierf het, alzoo zijn gewoonlijk voedzel my onbekent was.

40. ONDER-VINDINGE.

IK hebbe over lang gewenſcht te weten, waar uit de Sprink-hanen haren oorſprong nemen; en tot dien einde ook geene kleine neerſtigheid aan-gewend. d'Onder-vindinge van 40. jaren heeft my geleert, dat deze zoorte van Sprink-hanen, waar van ik'er u een op het 40. Plaat-blad uit-gebeeld vertoone, haar hier in *Zeeland* jaarlijks hebben op-gedaan, in den Slagt-maand, ende Winter-maand, aan ouwde Linde-boomen; mids-gaders dat zy ook op deze boomen zekere vogtigheid op-lekken, by welke zy een wijle tijds, dog niet zeer lange

leven; want als den kouwden winter in't land komt, dan ſterven zy alle, die haar uit den Linde-boom begeven hebben: en 't ſchijnt dat zy der uit moeten, alzoo der geen voedzel voor haar in te vinden is. Zoo lang' als zy wormen zijn, zoo konnen zy in het houwt, en by het houwt wel leven; maar als zy nu tot Sprink-hanen geworden zijn, hebben zy ander voedzel, als het loof, en de vogtigheid van den zelfden Boom, van noode.

Deze Worm, alzoo de Sprink-hanen uit hem her-voort-komen, magmen, om onderſcheid, *Sprink-haansteelder* noemen. In zijne veranderinge liggende, is hy qualijk te bekomen; ten zy, als'er Boomen uit'er aarde wayen, en in 't na-jaar, als het Boomhouwt ghekloven word. Ontrent

deze

deze tijd, en by deze gelegentheid, als men houwt kloof, is my dezen Worm ook, in zyne her-vorminge liggende, ter hand gekomen; zoo dat ik den juisten, en bescheidenen tijd, wanneer hy zijne veranderinge begonnen hadde, niet en kan aan-wijzen: want hy hadd' hem te voren in 't pit van den Boom ter veranderinge gezet, en in 't midden van 't gekslooven houwt vond' ik hem, op den 1. dag van Winter-maand, niet wetende, wanneer hy hem ter veranderinge gezet hadde. Zoo haest ik hem bekomen hadde, zetted' ik hem weg in zyn eigen Boom-aarde, in een warme plaats, nevens een schoor-steen. Op den laatsten van Sprokkel-maand van 't volgende Jaar quam der een Sprink-haan uit te voor-schijn; dewelke haar huid

uit-geſchoten hebbende, van koleur veranderde. Deze Sprink-haan hebb' ik, 14. dagen lank, met een geregte van Appelen, Peeren, en zuiker onderhouwden; dog alzoo dit zyn gewoonlijk voedzel niet en was, is hy eindlijk geſtorven.

41. ONDER VINDINGE.

MEt deze ſlag van Rups-wormen zijn de Bond-werkkers zeer gequelt, alzoo zy in 't bond geen kleine ſchaad' en doen; wes-halven gy haar den naam van *Bond-werkkers-verdriet* wel geven moogt. Deze hebb' ik tuſſchen de pluimen van een End-vogel, die op-gedroogt was, gevonden, en levende by de vettigheid, en de huid, die zy zuiver op-eten. Ik oordeel' ook, dat zy uyt de vettigheid haren

oorſprong

41

oorſprong hebbẹn ; alzoo zer by leven; gelijk vele diertjens daar uit ontſtaan, en beſtaan, daar van zy gevoed worden, als de Natuur-kondige gevoelen : zy zijn rad, en geſwind in 't kruipen ; zoo haaſt zy iet ontrent haar gewaar worden, gaan zy haar in aller yl onder de pluimen verbergen, zoo dat men ze nauwlijks vinden kan.

Dit is in deze Wormen aan-merkelijk, en wonderlijk, dat zy tien-maal van huid vernieuwen, eer zy haar ter her-vorminge begeven, telkens haar zuiverende, als zy haar huid uit-ſchieten, van hare vuiligheid. Deze is als een fijnen gedraaiden draad, en vaſt aan malkanderen, meer als een ſpanne lank, zy laat haar ook uit-rekken, zonder breken ; zoo tay is zy ; en onder deze vuiligheid ſchuilen zy.

Dezen

Dezen hebb' ik van den 2. van Braak-maand tot den 1. van Herfst-maand, etende bevonden : en, als hy nu van eten op-hield, onderging hy zyn veranderinge, in zoodanigen posture, als gy hem, op 't midden van de 41. plaate ziet. Op den 20. van Wijnmaand bragt hy een Beestjen voort, 't welk, als het eerst uit-quam, roodagtig-bruin van koleur was, daar na rood; na der hand swart, en in 't midden uit den geelen wierd.

Deze kan men zoo lang', als men begeert, in 't leven houwden, als men haar een Banketjen van geperste Oker-noten geeft; maar ont-houwd men haar voedzel, zoo en leven zy maar 14. dagen. Zy zijn ook zeer vertzaagt, en vreezagtig : zoo haast zy iets voelen, of gewaar worden,

zoo

zoo weten zy haar te houwden, als of zy dood waren, ende dat uit vreeze van de dood, en van 't leven te verliezen, dat zy zeer lief hebben, gelijk zommige andere Rupzen, waar van voor henen, de dood zeer vreezen.

Maar waar uit ont-ſtaat dit dog in deze Rupzen, en in vele andere, zal hier iemand in vallen, ende vragen mogen, dat zy de dood zoo vreezen; en het leven zoo lief hebben? Dit is een zaake die alle op-merkinge verdient; waar van de reden ook wel weerdig is onder-zogt te worden, zoo ten aan-zien van deze bloede-looze diertjens, als ten op-zigt van de menſchen, die deze beeſtjens hier in, dat zy 't leven meeſt beminnen, en van de dood alder-meeſt vervaart zijn, op een tuit gelijken; daarom ben ik nu van voor-

voor-nemen een weinig ter zijden van het ſpoor af te wijkken, en dit ſtuk met oorlof van de Vrienden Lezeren, wat breeder te verhandelen, by deze gelegentheid; niet na de verdienſte van de zaak', want ik agte ze zoo weerdig, datmen der wel een Boukjen op zijn zelven van ſchrijven mogt, en zoo rijp, en rijk van ſtoffe dat men der ligtelijk een heel Bouk op zouwde konnen maken, maar alleen tot een nut vermaak, en ſtigtinge der Lezeren. Ik verzekere haar, dat deze mijne buiten-trede, haar niet buiten rede dunken, en deze mijne uit-ſtappinge, voor haar een uyt-ſpanninghe van geeſt, en niet min vermakelijk, als voor-deelig wezen zal; indien zy hier toe maar aandagt zullen toe-brengen; zoo dat zy haar geld, dat zy voor dit

Boukjen

Boukjen geven zullen, al gaven z'er een Pond Vlaams voor, niet en zullen beklagen, alleenlijk uit aan-merkinge van 't vermaak, en voor-deel, dat zy uit d' Andwoord op de voor-geſtelde Vrage, halen zullen.

Dit zietmen dagelijks aan deze Rupzen, dat het leven haar aan-genaamſt, ende liefſt, en de dood by haar meeſt gevreeſt en gehaat is. Zoo lieffelijk is het leven, en zoo hatelijk is de dood, zelfs by de Rupzen. Indien de nature de boomen, en het boſch met een tonge begaaft hadde, zoo de planten in de aarde ſpreken, zoo de verſtand-en-ſprakelooze dieren alle, Taale voeren konden, zy zouwden hier uit eenen mond gaan ſpreken, en deze waarheid een-ſtemmelijk getuigeniſze geven, dat zy niet

zoo

zoo on-geern, als haar leven, en verliezen, overmids haar leven alleen het beſte, en het grootſte goed is, dat zy hebben; en dat zy niet meer en vreezen als de dood; aan-gezien zy haar het grootſte, ende ſchadelijkſte quaad is. Zelfs ook de kleinſte en geringſte Vliegen, die ons inde lugt voor de oogen ſweven, al-hoe-wel zy niet en konnen ſpreken, geven dit met hare daden te kennen, dat het leven by de levende alder-liefſt, en de dood alderhatelijkſt is. Zoo haaſt zy de minſte beweginge gevoelen of gewaar worden, die haar verzeeren, ofte quetzen, of ter dood haar ſtrekken mogt, zoo ſtellen zy haar vleugelen, en al wat by haar is, te werk, en reppen haar, om de dood t'ont-vliegen, gelijk de Rupzen, ende Wormen, om de dood

te

te ontloopen. Den Duivel, die *Beelzebub* in de Heilige Tale heet, van de Vliegen, als zijnde wel een Overſte, maar van de Drek-vliegen, al-hoewel hy *een Leugenaar, ja een Vader der leugen is, en uit zyn eigen ſpreekt, als hy leugen ſpreekt, overmids'er geen waarheid in hem en is*; gelijk de mond de Goddelijke Waarheid van hem ſpreekt, *Joh.* viij. *verſ.* 44. heeft efter daar in de Vierkante waarheid eens gezegt, dog niet uit hem zelven, *Job* ij. *verſ.* 4. als hy de Heere deze Andwoord gaf: *Huid voor huid, en al wat iemand heeft, zal hy geven voor zyn leven*, aan-wijzende, dat de menſche niet koſtelijker, dan zijn leven, en heeft; zoo dat hy daar voor geern al, wat hy inde Weereld bezit, zal verwiſzelen: 't leven is hem 't ſoetſte, en 't aan-genaamſte, de dood is hem

hem 't hatelijkſte. Den Regel der Reden-konſtige is boven alle wederſpraak', onweder-leggelijk ende en kan niet gewraakt worden by de gene, die de reden plaatze geven: *tegenſtrijdende dingen hebben tegen-ſtrijdende gevolgen.* Want, wie en ziet, en bevind dit niet, in alle ſtrijdige dingen? dat het een aan het andere altijd de markt, ende maate zet; zulks dat, zoo het een gevreeſt, en gehaat word, en te vreezen, en te haten is; het andere, in het tegen-deel, bemint, en begeert word, ook lief te hebben, en te begeeren is. Geen dingen nu en zijnder, die tegen malkanderen meer ſtrijden, als het leven, en de dood: want zy ſtaan lijn-regt, en ſtrijden tegen den anderen; als den dag, en de nagt, het ligt, en de duiſterniſze, den zegen den

vlouk,

vlouk, het goed, en het quaad, het vermaakelijke, en 't ſchadelijke, 't heil en 't verderf: het eene van deze neemt het ander weg, ja vernietigt het: is het leven niet een ont-beeringe des doods, en een vryheid van de zelfde? is de dood iet anders, als een verdervinge, ja een vernietinge van het leven? Wie kan dan aan de zekerheid van dit gevolg twijffelen? dat de dood zoo gehaat, en vermijd word, ende zoo te haten, en te vlieden is, als het leven gelieft, en gezogt word; ende zoo ook te beminnen, en te zoukken is. Zoo de Rupzen, en de Vliegen ſpreken konden, en indien gy haar dit ging vragen; zy zouwden het met haaren mond bewaarheden; maar zy geven 't nu met haar doen te kennen, dat zy niet beters, dan het

leven en hebben; en nergens nooder van berooft en worden; en niet meer dan de dood en vreezen. Ik zegge u dit dan, dat *Job*, in een ander gelegentheid, en op een ander onderworp, tot zyne Vrienden eens zeide, *Job* xij. 7. — 10. *Waarlijk vraagt het dog de beesten, en elk een van die zal't u leeren, en het gevogelte des Hemels, dat zal't u te kennen geven; ook zullen't u de visschen der Zee vertellen.* Want *wie en weet uit alle deze niet, dat de hand des* HEEREN *dit doet? in wiens hand de Ziele is van al dat leeft, ende den geest van alle vleesch des menschen;* ook van alle beesten. *Hy is immers den God der Geesten alles vleeschs* Num. xvj. v. 22. Hy heeft ook alle vleesch, dat hy geschapen, alle beesten, die hy 't leven gegeven heeft, eene begeerte, ende liefde tot het leven, en een haat,

en

en af-keer van de dood, in-gedrukt, zoo dat zy niet ter weereld meer vreezen als de dood, en niets meer beminnen dan haar levens behoudenisze: want zy en hebben niet anders, dan het leven; dit is haar dierbaarst, en ook al dat zy bezitten. Hier in zijn deze Rupzen, en de beesten de menschen gelijk, ende die by-zonderlijk, die geen ander leven als dit tijdelijke, of geen vaste hope van een ander, en beter leven, en hebben; de welke *als de veulens der Wouwd-ezels geboren zijnde*, geen andere geboorte, als die van beneden is, deelagtig zijn. Deze staan hier neffens de beesten, in de plaatze van duizend getuigen: al konden 't hare tongen niet zeggen, hare daden zouwden 't met volle kelen uitschreeuwen, dat 'er haar niet zoo lief,

en koſtelijk dan het leven, is; en niet zoo vreeſlijk, en vervaarlijk als de dood; *den Konink der verſchrikkinge*, gelijk *Bildad* de *Zuhiter* haar noemt, *Job* xviij. 14. Want worden zy eenig onraad gewaar, of hooren zy 't geſnuyf der peerden van de vyand; zien z' hem met geweld van voet-knegten aan-komen; of zijn zy maar in vreeze van zijn aan-komſte, zy gaan Alarm ſlaan, en nemen wapenen in de vuiſt, om haar te verdedigen, en haar leven te beſchermen: al zijn zy Weder-doops gezind, en al laten zy haar voorſtaan, dat het nu niet geoorlooft en is, krijg te voeren, zy en laten haar evenwel niet geern dood-ſlaan; maar zy keeren, en verweeren haar zoo lange, en zoo veel, als zy konnen; of konnen zy niet keeren, en haar verwee-

ren,

ren, zoo nemen zy de vlugt, als de vreezagtige krijgs-knegten, om haar leven der uit te dragen. Word de lugt ſcherp en kouwd, in 't hertje van de Winter, zoo doen zy kleederen aan om haar te dekken, in den dag, en van de kouw te beſchermen; en leggen 's nagts dobbel dekzel op 't lijf, om niet te verſtijven. Zijn zy hongerig, zy zien na ſpijze om, en den ſtaf des broods, op dat zy leven zouwden. Krijgen zy dorſt, zoo zoukken zy drank: hebben zy geen voedzel, zy zouken 't daar het is, om haar te onderhouwden; zy houwden 't voor een vaſte ſtok-regel, indien zy niet en aten, dat zy zouwden moeten ſterven. Over-valt haar een ziekte, zoo zenden zy om een Artz, of een genees-middel-bereider, om haar was 't mogelijk

gelijk van de dood te bevryden: kort om; al wat de menſchen in dit leven hebben of krijgen konnen, dat gebruikken zy al om het leven, ende voor het leven, tot haar wezen, ofte wel-wezen, ofte tot haar vermaak, of levens-noodruft. End' aan-gezien zy 't al aan-leggen watter by haar is, tot dienſt, of behouwdeniſze van het leven, zoo blijkt hier uit by on-wederſpreeklijk gevolg, dat zy 't leven beter houwden, en weerdiger agten, dan al wat zy hebben, en dan al wat'er in de Weereld is. Zy en dwalen ook in haar oordeel niet; want daar en is niet beter op de weereld dan het leven. Ik ſpreke van aardſche, ende tijdlijke goederen; (want anderzins *is Gods goedertierentheid beter dan het leven,* als de man na Gods herte getuigt. *Plal.* lxiij.

lxiij. 4.) Zijt gy begeerig om de Reden hier van te hooren, z'is gereed; overmids het al tot dienſt van het leven ſtrekt, en voor het leven is; zoo moet immers noodzakelijk het leven beter zijn; want is het einde niet altijd weerdiger, dan de middelen, tot het einde dienende? is den Heer niet altijd weerdiger, ende meer als de knegt die hem dient, in op-zigt dat hy dient?

Dit weten de menſchen ook zoo wel, ja beter, als de beeſten; daarom doen zy gemeenlijk zoo veel weer en moeite, als zy konnen, om 't leven te behouwden, en de dood t'ontgaan. Tot bewijs hier van zal het Voorbeeld van *Lodewijk* de xj. Konink van *Vrankrijk*, ons dienen konnen: want hy was altijd zoo ſchrikelik vervaart

voor de dood, dat hy geduurende zijn ganſche leven zijne Huys-genooten, ende Dienaars gelaſte, dat, zoo zy hem in doods nood, of gevaar zagen, zy hem alleenlijk tot bekenteniſze zijner zonden, en verzoeninge met God vermaanen zouwden, zonder eenig gewag van de dood te maken; want hy liet hem voor-ſtaan, dat hy te ſwak van herten was, om zoo hard, en ſtreng vonnis te konnen hooren. De vreeze des doods was hy al zyn leven dienſtbaar als een knegt zynen Heer onderworpen is; ja hy was van den naam van de dood vervaart. Noit menſche zogt met meerder vlijt, en zorgvuldigheid raad en bewaar-middelen tegen, ende van de dood; als deze Koning. Zijnen Genees-meeſter *Jakob Koktcrius* gaf hy duizend kroonen

alle

alle maande, en binnen den tijd van vijf maanden, vier en vijftig duizend kroonen: 't mag zijn, dat het gouwde Fransche kroonen, of ſtukken van dier-gelijk gewigte waren. Hy ſchonk ook des Genees-meeſters naaſte vrienden vele hooge Ampten, en zyn Klein-zoon eenen Biſkops Myter, en nogtans was dezen Arts uitermaten ſcherp ende hard tegen hem, maar hy vreeſde hem zoo, dat hy hem niet en dorſt van hem weg jag en, gelijk hy veel-tijds zijne andere dienaaren weg-zond. Want hy zeidd' hem gemeenlijk, " ik en twijffele niet, of gy zult " my ook eens uit-werpen, gelijk gy " alle d'andere gedaan hebt; maar ik " ſweere u dit, met een heiligen, ende " dieren Eed, zoo gy dat doet, dat j'er " boven agt dagen daar na niet leven

" zult.

" zult. Deze woorden verſchrikten den Koning zoo, dat hy den Geneesmeeſter altijd, en allezinds vleide, en door ſmeeken, en groote giften, by hem hield. Daar woonde in Kalabrien een Heremijt, met name Robbert, een on-gelettert, dog een wijs, en voor-zigtig man, die van het twaalfſte jaar, tot het dry-en-veertigſte zynes ouwderdoms in een ſpelonke gewoont hadde: dezen liet hy door een van zyn Edeluy, in geſelſchap van den Prinçe van Tarenten, den zoon van den Koning van Napels, met verlof van den Pauws en den Prins van Kalabrien, tot hem haalen; en eerde hem, als hy in Vrank-rijk gekomen was, niet min, dan of hy Pauws van Roomen geweeſt was: hy viel voor hem op zyn knyen, oot-
moediglijk

moedigliјk biddende, dat hy hem het leven ver-lengen wilde. Dit dede hy alleen, uit vreeze des doods. Hy ſloot hem zelven ook in een kaſteel, met zeer nauwe wagt bezet, ende hy en liet niemand by hem komen, als zyn lijf-wagt, Dienaars, ende Amptenaars, welker dienſt hy van nooden hadde, door een klein deurtjen, en niet voor den agt uren. In dit kaſteel hielt hy een voor-hofjen, om der in te wandelen; maar hy quam'er nogtans zeer zelden in; al uit quaad agterdogt, dat hem iemand met vergift, of anderzins zouwde van kant helpen, zoo een ſchrik hadd' hy voor de dood. Ziet hier van, zoo 't u luſt, *Philips van Kominés*, een van de twee Edelſte ſchryvers van de zaken van Vrank-rijk *in zyn* 9. *ende* 10. *bouk* van

Johan-

Johannes Sleidanus, uit het Fransch in't Latyn vertaalt. Zyt gy ook begeerig, om 't getuigenisze der Heidenen hier over te hooren? hoort eens wat Seneca in zynen lxxxij. brief van een yder mensche zeyt; *In een ygelijk is een liefde zijnes zelfs en een in-geplante wille om hem zelven te behouwden, ende te blijven, en een veragtinge der ont-bindinge.* Aristoteles, en andere noemden de dood het alder-schriklijkste van alle schrikkelijkke dingen: daar voor houwden haar de weerldsche menschen ook: gelijk zy 't leven het kostelijkste van alle kostelijkste dingen agten: en niet zonder reden: want het slegtste, en geringste schepzel, dat 'er leeft is edelder, als het beste dink, dat leve-loos is, en niet meer, als een blood wezen heeft. Gelijk den leven-

levendige Adam veel uit-nemender was,als den onbezielden klomp aarde, daer hy uit gemaakt wierd; alzoo is't leven beter, als een enkel wezen, *een levendigen hond is beter, als een doode leeuw.* Zegt den Prediker *kap.* ix. 4. *ende volg. Voor den genen, die vergeselschapt is by alle levendige, is'er hope: want de levendige weten, dat zy sterven zullen: maar de doode en weten niet met alle, zy en hebben ook geenen loon meer, maar hare gedagtenisze is vergeten; ook is al-reeds hare liefde, ook haren haat, ook hare nydigheid vergaan, en zy en hebben geen deel meer in deze eeuwe in alles; dat onder de zonne geschied.* Gelijk het lighaam meer is, dan de kleedinge; zoo is ook het leven meer als het voedzel, als onzen Heere ons leert, *Mat.* vj. 25. Wie en weet ook niet dat het leven, en dat leven heeft,

heeft, in zig zelven weerdiger ende beter is, dan al het gene, daar men de boter, 't brood, en de wijn om koopt. 'T is wel waar, den gierigen vrek zal hier de gek mêê ſcheeren, en hem laten dunkken, dat men hem dit diets makende, dat het gene leeft, beter is als het leve-looze geld, wel zouwde mogen wijs maken, dat een hands vol vliegen, of een ſluit-kôôle vol rupzen, of een arm vol jonge katten, beter, ende weerdiger waren, als een tonne gouds, of een kiſte vol geld; en dit zouwde by hem de meeſte ketterije van de wereld zijn; maar hy en denkt niet, dat hy met al zijn geld, al was hy zoo rijk als Cræſus, of Craſſus, zijn leven, als 't ver-waarlooſt is, niet en kan weder-koopen; en als hy op 't gypen eens liggen, of

op

op de laatste sporte van de ladder zynes levens staan zal, het zelve niet een oogen-blik verlengen; ja ook dat hy niet een levendige rupze, of vlieg maken kan, al teldd'. hy al zyn kisten uit, ende zyn burszen plat. Zouwd' hy ook niet een zeer devoot Martelaar des duivels zijn, die zijn leven minder, als zijn geld beminde? De Boots-gezellen, die met Jonas ende Paulus voeren, en de Koopluiden, die de Zee alle dage bouwen, verliezen 't liever al dat zy hebben, als haar leven, en worpen 't geern over boort met haar eigen handen, om haar leven te behouwden, ende t' huis te brengen. Onzen Zaligmaker stelt by *Lukas kap.* ix. v. 26. eene vrage voor, die aan-merkkens-weerdig is, voor allerley slag van menschen, maar by-zonderlijk

derlijk voor de geld-zugtige, en d'eergierige, welke vrage zoo zy wel ter herten namen, zy zouwden in aller yl van die gouwdſche geel-zugt, en elendige ſtaat-zugt genezen zyn. *Wat bàat het een menſche, die de geheele weerld zouwde winnen, en hem zelven verliezen, of ſchade zijnes zelfs lijden?* Zoo vraag' ik u ook, wat voor-deel ligt 'er voor u in dat gy als den Grooter Alexander, of den Keizer Auguſtus een Heer zijt van de gantſche weerld, zoo gy in een uir, ja in een oogen-blik (want meer tijd en hebt je niet van doen om te ſterven) met een ſnik, uw' ziele, leven, ende lijf verlieſt; en dan zoo weinig profijt van al de weerld hebben kond, als den rijkken wrekken Braſzaart van al zijn rijkdom in de helle hadde? wat kan u al uw' geld, ende goed baten

ten, als gy in een ommezien zoo arm, als *Job*, of *Irus*, en zoo kaal als een Rat, of een geplukte Vogel word, zoo dat gy geern uwen ſtaat met dien van een Bedelaar zouwd verwiſzelen? zilver, en gouwd, land, en zand, geld, en goed, eer', en ſtaat, blijven hier, op de Weerld, en gy gaat van hier uit de Weerld, zoo haaſt gy u leven uit-blaaſt. Zoo moet dan immers het leven beter, en koſtelijker zijn, dan al het goed des Weerlds. De dood daar-en-tegen is vreeſlijk, ende pijnlijk: is 't niet drouvig, en bitter voor een menſche, dat hy ſcheiden moet van zijn lieve vrienden, wijf, en kinderen, zijn aan-genaam en zoet gezelſchap, dat hem zoo weerd was als zyn regter-oog, en als zyn eigen Ziele? Als *Jonathan* geſtorven

was, zoo was *David* daar over zoo bedrouft, dat hy qualijk te ſtillen was. Den Eerts-Vader *Jakob* treurd' ook bitterlijk ende lange over 't gemeind verlies van zynen Zoon *Jozef*; van drouf heid ſcheurd' hy zyne kleederen, en leidde eenen zak om zyne lendenen; hy weigerdd' hem te laten trooſten, niet tegen-ſtaande, zy de hope hadden, die weder te zien in het ander leven, in d' op-ſtandinge ten jongſten dage. Is het dan vreemd, dat de Heidenen, en Weerelds-gezinde menſchen, die of d' op-ſtandinge niet en gelooven, of daar van niet goeds en verwagten, bedrouft zijn, als zy de dood zien ofte hooren? Zoo verſtond het den Hoog-verligten *Paulus*, dat de Heidenen, die geen hoop' en hebben van de zalige weder op-ſtandinge

dinge uit den dooden, groote reden hebben, om over de dood van hare vrienden zeer bedrouft te zijn, en over-zulks ook voor haar eigen dood te schrikken: Over-mids zy zonder hope van de zalige weder-op-standinge in de Weereld leven, 1 *Thesz.* iiij. 13. Over-legt ook eens, of het niet drouvig, ende moeyelijk voor een mensche wezen moet, die al zyn leven lang geschraapt, en geraapt, gewaakt, en gebraakt, gekroopen en geloopen, geslaaft en gedraaft heeft, om een deel geld en goed by een te krijgen, en die nu al een goe stuyver te boven heeft geleit, en een grooten hoop by een geschravelt, zoo dat zijn middelen hand over hand beginnen aan te winnen, en hy van voor-nemen is, om deze en die landeryen, schoone

groene dekens, daar een dief over mag loopen, maar die hy efter niet en kan weg-dragen, deze huizen, en die hoven der aan te koopen, en te knoopen, die ook zoo veel geld al-reede op het Land heeft, dat hy den jaarlijkſchen Intereſt, in een reis, niet t' huys dragen kan; die daar-en-boven nog aan deze en die ſchepen reed, daar hy zulke in-komſten, ende voordeelen van verwagt, dat'er hier en daar Vijftig ten Honderden, ja een heel çentjen over-ſchiet; zoo dat hy zyn kinderen rijkelijk kan uit-hyllikken en treffelijk uit-zetten, dat yder een zegt, wel dat en hadd'ik van die man niet gedagt, of verwagt; oordeelt eens, of dat niet pijnlijk en is, dat zoo een ſchat-rijk man op eenen nagt, in een uur, van al die ſchoone ſchatten

ſcheiden

ſcheiden moet, on-wetende, hoe zijn Erf-genamen na zijn dood daar mede zullen leven, en om-ſpringen? Is 't wel te verwonderen, dat zoo een man om de dood niet denkken, en van de dood niet hooren mag? dewijl het hem zoo zuur, en zoo bitter valt, van al dat ſchoone geld te ſcheiden? hy en is 'er al lacchende niet aan-gekomen, en daarom en kan hy der niet vrolijk af-ſcheiden; 't heeft hem menige nagt-ruſt, zoo veel brakens, en wakens gekoſt, eer hy 't zoo verre kreeg,en daarom kan hy 't al t'effens niet dan zeer beſwaarlijk verlaten; was 't een Bankeroet van een duizend guldens; was'er een dief met een zak of een pak geld weg-geloopen, dat was nog om over te komen, men zouwd 't zien te verwinnen;

maar nu de man zelve gestolen word, en d'aarde met het lighaam, en misschien, de Helle met de Ziele doorgaat, daar en is immers geen raad toe om over te komen. Daar-en-boven, is 't niet spijtig, ende schriklijk om te denkken? wanneer een man, na veel kruyens, ende kuipens, na veel loopens, en dravens, hem zelven op het rood kussen gebragt, en in een Ampt met geweld in-gedrongen heeft; en als hy in de grabbelinge van 't geld komt, met d'aan-zienlijkste van het Land verkeert, by de groote geëert, en geagt word, te peerd, of in een karosze rijd, *Myn Heer* voor, en *Myn Heer* agter gegroet word, en nu de schoonste gelegentheid van de Weereld hem toe-lagt, om zyn kinderen rijk te maken, en tot staat te brengen; dat de

drouvige

drouvige dood hem op zyn on-voorzienste weg komt slepen, al zyn spillen in d' asschen wend, al zijn hooge gedagten weg-blaast, en als rook doet verdwijnen, zoo dat hy van al zijn Rekeninge niet meer over en houwt, als een ootjen in 't çijffer? is dit niet drouvig dat, daar hy een yegeljk wist goeden raad te geven, en met raad en daad uit swarigheid te redden, hy tegen-woordig geen raad tegen de dood en weet, en om zyn vrouw, en kinderen te troosten, die haar nakende verlies beklagende, zyn Ledekant omçingelen, ziende dat met hem hare hope sterven zal? Is het niet spijtig, dat hy, die zoo hoog was op-gehyst, nu zoo leeg, en in het graf, dalen moet? daar hy in zyn fulp, in zyn zijde, en in zyn gouwd ging, zoo dat

yder een voor hem ſtuipte, en de kny-
en boog, gelijk eertijds voor *Haman*,
van welkers on-deugd hy als al-ge-
meen erf-genaam is, dat hy 't ook nu
word van zyn ongeluk, is't niet ſchan-
delijk, 't is even ſchadelijk? is 't niet
jammer, dat nu al zijn koſtelijke klee-
deren, op een arm dood-kleed, ende
ſtroo-wis uit-komen, en al zyn hui-
zen eindigen in een dood-kiſt van 6.
of 7. voeten? Hoe zouwd 't hem ge-
ſpeten hebben, had men hem van bo-
ven nêêr gebonſt, en laten liggen ſpar-
telen, en worſtelen met de wan-hope
van her-ſteltenisſze, ende zyn kuſzen
t' huys gezonden? en wat is 't nu be-
ter? niet een hair, nu de dood maakt,
dat hy zijnen ſtinkenden azem uit-
blaaſt, ende zyn Ziele miſchien in d'
helle ſpuigt? Daar zyne gunſtelingen
zoo

zoo eerbiedig tegen hem waren, als *Zem*, en *Jafet* tegen haren Vader *Noah*, en zyn ſchande bedekten, zo dat zy aller-wegen zyn eer op-hielden, en hem voor-ſpraken, en waar zy een van zijn Wolfs-klauwen wat zagen uyt-kijken, daar een fluweele lap over hingen; gaan zy hem nu in de Kerkke onder de voeten treden, en zonder ſchroom over 't lijf loopen. Wat is het nu? hy word van haar verſtooten, en van al zyn heerlijkheid berooft, min nog meer, dan of hy met *Nebukadnezar* in een beeſt verandert was, ja nog erger: want men liet *Nebukadnezar* nog op de aarde; maar deze word'er in geſteken, zyn lighaam word een ſpijze voor de wormen, en zyn Ziel miſſchien een aas voor d'helſche grijpvogels. Ey, doet hier dit nog by: is dit

dit niet yſzelijk, dat een menſche, die nauwelijks in zyn leven van eenige ſwarigheid en wiſte, altijd goeds moeds, en vrolijk was, hem zelven voede, als op eenen feeſt-dag, zynen Hemel op der aarden hadde, zoo hy meende, en door de Weerld niet kroop als d' arme, nogte ging als die middelbare rijkdom hebben, maar rolde, en wentelde, als de Rijkſte fokkers; nu van al zyn Spits-broers, en van al zyn vermaak ſcheiden moet? Daar hy gewent was hier en daar genood te worden, dat hy nu te bedde word geworpen, en daar moet blijven liggen; zoo dat hy niet gaan, nog ſtaan, nog niet meer by 't gezelſchap komen kan, maar haaſt met de voeten voor-uit weg-gedragen, en in de ſwarte aarde gelegt zal worden; en zijn

Ziele

Ziele misschien op 't swarte peerd zal moeten rijden? Dit quelt en smert het herte van den Weerldling, welkers God zijnen buik is en die niet dan aardsche dingen bedenkt, aldermeest, dat hy van zyn vrienden, vrouw, en kinderen, van zyn goed, eer, en staat, van zyn vermaak, en geneugte scheiden moet; is dit zoo pijnlijk voor dezen mensche, hoe pijnlijk moet 't dan voor zyn Ziel en lighaam zijn, die twee alder-weerdste, en alder-naaste vrienden, die nauwer aan een verknogt zijn als vrienden, ja als man en wijf, malkanderen verlaten, en buiten alle hope van oit meer t' zamen vrolijk te zullen zijn, van een gescheurt moeten worden? Is dit in dezen mensche te verwonderen, dat hy alle weer doet, die hy kan doen, om de dood, en dit al,

al, af te keeren zoo lang als hy kan? want, wat is dog een menſch als hy dood is, men legt hem terſtond af, van 't bedd' op het ſtroo, van 't ſtroo in de kiſte, dan laten hem zyne naeſte, en beſte vrienden ten grave brengen, zy en hebben geenen luſt meer om by hem te blijven, of om hem by haar te houwden; ja z'en hebben geen vermaak meer, als z' hem zien. Het vrolijk, en voor-ſpoedig leven van de god-loozen, als het af-gelegt word, vergelijkt *Job*, by een keerſze ofte lampe, welk' uit-gebluſcht word, zeggende, *kap.* xxj. 17. *Hoe dikwils geſchied het, dat de lampe der godloozen word uit-gebluſcht?* ende dat zeer bequaam, en aardig: want, gelijk de lamp of de keerſze, zoo lang als zy brand, en ligt, den menſche aan-genaam is; elk ziet
ze

ze geern, elk is 'er geern by ; maar als zy uit-gaat, of uit-geblufcht word, zoo geeft zy eenen ftinkkenden rook-damp van haar, die niemand en behaagt ; zoo ftaat het ook met de welvarende vrolijkke weerldlingen, zoo lang, als de lamp, of de keerfze van haar leven brand, ende ligt geeft, zoo lang' als zy zingen, en fpringen, drinkken en klinkken, teeren en fmeeren, domineren en quinkeleren, zoo hebben zy veel kelder-en-tafel-vrienden, die zeer geern by haar zijn ; ende gelijk de Heere Chriftus zeidde, dat *de Aarenden by het doode lighaam vergaderen*, zoo vergaderen deze graag, en geern, niet by zyn dood lighaam, maar by de doode lighamen van fyn Offen, en Schapen, Runderen, ende Kalveren, Hoenderen, en Kapoenen, Snippen,

en

en Patryzen, Hazen en Konynen, als zy wel gebraden zijn: maar als hy hem daar op met haar lang' genough vrolijk gemaakt, ende die met goed druiven-bloed wel bedropen, en begoten heeft; dan komt het nare ſchim des doods, en blaaſt de keerſze zynes levens uit; daar ligt hy dan en ſtinkt, en en laat voor zijn Spits-broêrs niet na als een leeliken reuk ende rook, daar zy alle van een af-keer hebben: en, daar zy te voren rontom aan zijn tafel zaten, als de Krayen op een doode Koe, of Raven op een dood Peerd, die dadelijk op ſtuiven, als 'er na haar geſchoten word, zoo vliegen deze ook heen, als de dood hare pijlen ſchiet, en haren vriend ter neder velt. Zoo is dan de dood een verſlindend beeſt; en daarom zijn de menſchen

daar

daar zoo voor bevreest, als voor een Luipaard, die op den weg loert, voor een fellen Beer, ende een ouwde Leeuw, het wild gedierte des velds verscheurende: deze houwt haar met vreeze gevangen onder slavernye. Zy zoukken ook altijd, en zoo lang als zy leven alle hulpe, om haar te ontwijkken of te ontloopen, gelijk de Rupzen, om de dood t' ont-kruipen, en de vliegen, om de zelve t' ont-vliegen: hare spyz' en drank, hare kleedinge, hanteringe, neeringe, de genees-middelen, en alle diergelijke dingen, zetten zy als zoldaten, en zentinellen immers daar tegen gestadig op de wagt; maar ogh armen! zy roeyen al tegen wind, en ty, zy loopen met het hoofd tegen de muur, en daar zy tragten de dood te ont-loopen,

pen, daar loopen z'er hol over bol in, als den rollenden bol van haar leven ten eind' is, en vallen haar in de kaken. De weerldſche meſt-verkkens, zoukken haar zelven, als hard tegen de dood te maken, gelijk *Zauls* malien-kolder, of geoogde krijgs-rok hem op-hielt, dat zijn ſpieſze in zijn lijf niet en konde in drukken; of gelijk zommige Toovenaars de luiden wijs maken, dat zy iemands lighaam door belezen, en beſweeren, tegen ſteken, en ſchoten konnen harden; die zy daarom *gehard* noemen: alzoo gaan der vele ook te werk, als of zy tegen de dood ſteek-vry, en ſchootvry waren, en een verbond met de dood, een voorzigtig verdrag met het graf, ende haar een *Ajax*-ſchild tegen beide hadden; luiden van *Zardanapaals*

paals geſlagte, School-kinderen ofte mede-makkers van den rijken braſzer, die hem *kleedde met purpur, en zeer fijn lijn-waat, en alle dage vrolijk en pragtig leefde*, Luk. XVI. 19. tot dat zijn lighaam in het graf, en zijn Ziel' in d' helle van de dood gedragen wierd. Vele die den naam van Chriſtenen dragen, hoewel zy dien niet weerdig zijn, hebben dit oock wel voor een gewoonte, dat zy de nare gedagteniſze des doods, als zy zomtijts ſchielijk haar gemoed te gemoet komt, arbeiden door 't een of 't ander middel van haer weg te drijven, ofte te verdooven, als met zuipen, en ſwelgen, braſzen en kis-kaſzen, kodden, en gabberen, met wulpsheid en ontugt, of eenig' andere woeſte, en weerldſche brood-dronkkenheid; en hier-

om al, om dat zy op de dood niet denkken mogen: Dat zijn zy, die met eenen wakkeren roes, gelijk zy zeggen, den rouw van het herte ſpoelen, of den boozen droes, en den dag des doods verre uit haar zin zetten. Dat zijn zy, die *Zaul* gelijk zijn, en als de gedagteniſze des doods haar verſchrikt, met deuntjens te ſingen, en met ſpel, en tijd-verdrijf haren geeſt vermaken. Als een booze geeſt van den HEERE *Zaul* eerſt verſchrikte, zoo liet hy, op den raad zijner knegten, die voor zijn aan-gezigte ſtonden, eenen man zoukken die op d'harpe ſpelen konde, op dat hy, als de booze geeſt op hem was, met zijn hand ſpelen, en 't beter met hem worden zoudwde. Door dit middel kreeg hy ook verademinge, want als *David*

voor

voor hem ſpeelde, week de booze geeſt van hem; gelijk gy dat lezen kond, 1 *Zam.* XVI. verſ. 14.—23. Zulke menſchen zijnder ook nu onder de naam-Chriſtenen, die om van de gedagte des doods niet verſchrikt te werden; of om, als zy haar nu verbaaſt, en ont-zet, verligt, en wat geruſt geſtelt te worden, tot ſnaren-ſpel en gezangen haren toe-vlugt nemen; maar zy doen, gelijk de plompe Wonden-heelders, die op een been, dat uit het lid is, of een groot geſwel, eene pijn-ſtillende, en verzagtende plaaſter leggen, en niet eens bekommert en zijn, hoe zy 't been wêêr in het lid zetten, of 't geſwel rijpen mogen; of die het zeer van buiten met een plaaſter bedekken, en laten 't in den grond, en in de wortel verrotten;

of gelijk de Broddelaars van Meesters, op opene wonden, een plaaster plakken, om de lippen van het vel aan een te trekken, zonder de wonde van binnen te zuiveren. Men vind'er nog zulke, dewelke die *geruste, te Zion*, en die *zekere, op den berg van Zamaria*, slagten; welkers handelingen ons de Heilige voor-zegger *Amos* na het leven af-maalt, *kap.* VI. *vers.* I. 3. —6. *die den boozen dag verre stellen, die daar liggen op Elpen-beenen bed-steden, en weeldig zijn op hare koetzen, en eten de lammeren van de kudde, en de kalveren uit het midden van het mest-stal, die op't geklank der luite quinkeleren, en bedenkken haar zelven werk-tuigen van Muzyke, die wijn uyt schalen drinkken, en haar zalven met de voor-treffelijkste oly; maar en bekommeren haer niet met* hare arme ziele, ja zy en begin-

beginnen niet aen hare dood te denkken, dan als de klinkk' op den duim, en gereed is, om de deure van haar leven, en de twee venſters van de ſtrate vaſt toe te ſluiten, of als de keerſz' in de pijp brand, en het klamme ſweet haar uit-breekt; of als de dood op de bed-ſpond' of haar op de lippen zit, zoo dat zy nauwlijks bequaem zijn, om haren uiterſten wille, aan-nopende hare tijdlijke goederen, te verklaren, veel min, eens met ernſt op hare Ziele agt te nemen; eene zorgelooze on-agtzaamheid in zoo grooten, en hoogwigtige zake, voor haar in der eeuwigheid onverandwoordlijk! Vele zijn de Gadarenen gelijk, die met hare ſwijnen meer bekommert zijn, als met hare Ziele, dien de Ziele maar gegeven ſchijnt, in de plaatze van

zouwt, om het lighaam van verrottinge te bewaren; die meer bezorgt zijn voor haar tijdlijk Vee dat zy bezitten, als zy over 't eeuwig wee, dat zy te vreezen, en zekerlijk te verwagten hebben, haar bekommeren: haar koeyen, peerden, ſchapen, ende vogelen; ja katten en honden geven zy ſpyz' en drank te zijnder tijd; zijn zy ziek, zy tragten ze te genezen; ſteken zy de moord, zy zijn'er over bedrouſt; als de kinderen, over 't verlies van een Muſchje; maer hare koſtelijke Ziele laten zy verloren gaen; zy zien niet om voor haar, na de ſpyz' en drank, die tot in het eeuwig leven blijft, dan als zy op haar verhuizen ſtaat; zy en tragten zy niet te genezen, dan wanneer der geen zalf aan te ſtrijkken is; en zy en zijn over 't verlies

lies van hare Ziele niet bedrouft, voor al eer z' haar in de helle vinden. Valt haar onder-en-tusschen de gedagte, dat zy sterven moeten, zomtijds schielijk in, zoo gaan zy haare swaarhoofdigheid met eenig weerldsch vermaak verdooven, of in wijn versmooren, uit schrik voor de dood, om niet elendig voor den tijd te zijn: zoo doende krijgen z'ook wel eene kleine verligtinge, gelijk dood-krankke voor haar dood; maar die haar gantsch zeer qualijk zal bekommen, en zeer zuur op-breken, hier en hier-na-maals. Andere onder de Naam-dragende Christenen zijn zoo godloos niet, maar wat schappelijkker: want zy verfoeyen der voor-genoemder handelingen, als godloos, hoe-wel zy maar een weinigje beter zijn; zoo z'

haar hand eens in haar boezem ſtaken, zy en zouwden niet veel beter gaſten in d' herberg van haar herte vinden; doch efter en willen zy deze ſchuld niet dragen, en den naam niet hebben, dat zy ſchrikken voor de dood, maar zy roupen in het tegendeel vol-mondig uit, dat zy wenſchen, en verlangen na de dood, en zy zeggen, en her-zeggen dat zoo menigmaal, dat zy 't haar laten dunkken, dat het waar is. Deze ſlagten dien leugen-ſtoffeerder, dewelke voor-gaf, zoo te konnen liegen, dat hy zelfs meende dat hy de waarheid zeide, als hy boomen uit de aarde loog, want eerſt, zeid hy, verziere ik een leugen, en daar na ga ik die, zoo menigmaal en zoo lang verhalen, dat ik eindeling vergeten hebbe, dat ik, 't geen' ik vertelle,

telle, uit mijn kaſket geſmeed, ende zelfs verdigt hebbe. Zoo laten hare deze voor-ſtaan, door, en uit haar eigen, ende dikwis żeggen, dat zy voor de dood niet vervaart en zijn; en 't is haar vergeten, dat zy dat uit haar poot gezogen, en zelve verziert hebben, en vertellen 't altijd voort, en voort, zonder dat zy daar toe de minſte grond van waarheid, ende zekerheid hebben: ſpreekt men tegen haar van de dood, en vraagt men haar, of zy wel genegen zijn van hier te ſcheiden; ô! zeggen zy, ik ben bereid, als 't God zoo belieft: veiltmen haar den hemel op, zy roupen terſtond *Mijn*; (als de Viſch-Koopers den Viſch mijnen,) zonder eens te denkken, wat den prijs is, en dat hy niet te koopen, noch te bekomen is, als met een op-regt geloove,

loove, een verſlagen geeſt, en een bekeerde Ziele: zy en hebben niet een hair op haar hoofd, dat daar eens op denkt: zy hebben gehoort, dat men om niet geregtveerdigt, en uit genade zalig wort, en dat het eeuwige leven een geſchenk Gods is, en daar op beelden zy haar in, dat zy met kouſzen en ſchoenen in den hemel loopen, en de zaligheid met het ſpreken van 't vijf-woordig gebed van den Tollenaar, *God zyt my zondaar genadig*, verkrijgen zullen. *Zoberen trooſt, verloren is mijn geld*, zegt het Spreek-woord; zoo zegg' ik tot deze ook, zoberen trooſt, verloren zal uw' hope zijn: want dezen haren trooſt, en hope is niet anders als een droom, die vergaat en in rook verdwijnt, wanneer zy van haren ſlaap ont-waken, en opſtaan:

ſtaan: want, *gelijk wanneer een hongerige droomt, ende ziet, hy eet, maar als hy ont-waakt, zoo is zijne ziele ledig; of gelijk wanneer een dorſtige droomt, ende ziet hy drinkt, maar als hy ont-waakt, ziet, zoo is hy nog mat, en zijn ziele is begeerig*: gelijk Gods Tolk *Jezaias* ſpreekt, hoe-wel in een ander geval, *kap.* xxix. *verſ.* 8. Zoo is't met deze menſchen ook gelegen; zy lezen in den Bibel, al-hoewel z'er in kijken, als een peerd in een Schildery, want *zy zijn gelijk een peerd, gelijk een muil-ezel, welk' geen verſtand en heeft*: als de Harp-ſlager *Iſraels* ſpreekt, *Pſalm* xxxii. 9. zy gaan by hoy, en by gras te kerkke, daar hooren zy de trooſtelijkke beloften des Euangeliums, en daar op gaan zy op beide ooren, geruſt, en zonder zorge in de zonde ſlapen, droomende, dat zy regt

tot

tot den Hemel hebben, en dat onſen Zaligmaker Chriſtus, en alle zijne weldaden, die hy de uyt-verkorene, door zijne dood en opſtandinge, weerdighlijk verworven heeft, ende toe eigent, haar toe-komen. Daar op zijn *zy geruſt na hare meininge*, als *Job* ſpreekt, *kap.* vii. 5. gelijk *de geruſte te Zion, en de zekere op den berg van Zamaria*; daar den Voor-zegger *Amos* van gewaagt, *kap.* vi. 1. Zy maken haar rijk, daar zy arm zijn, gelijk de gene, die hem in-beelde dat hy Keyzer was, en alle dage in een geſlote kamer, op een hooge ſtoel ging zitten, en hem hield als of hy Gezanten gehoor en haar afſcheid gaf, of gelijk een ander, die hem liet voorſtaan, dat al de Schepen, die aan quamen, en af-voeren, zijne waren: zoo laten deze haar voorſtaan,

dat

dat het alles hare is, tot Christus ende zijnen Hemel toe. Zy zeggen met de Laodicenzen; *Ik ben rijk, ende verrijkt geworden, end' en hebbe geens dings gebrek, en zy en weten niet, dat zy zyn elendig, ende jammerlik, ende arm, ende blind, ende naakt*, Openb. iii. 17. Met *Bileam*, noemen zy God haren God, *Num.* kap. xxii. vers. 18. Gelijk Juda, de trouwlooze Zuster Israels, die boosheden sprak, en dede, en d'overhand nam; zoo roupen zy tot God, *Myn Vader gy zyt de Leids-man myner jeugd*, Jer. kap. iii. vers. 4, 5. In desen droom, en inbeeldinge leven zy, ja zy sterven der ook wel in: want *hy sterft in de kragt zyner volkomentheid daar hy gantsch zeker ende gerust was*, Job xxi. vers. 23. Gelijck de dwaze maagden zeggen zy, xxv. 11. *Heere, Heere, doet open.* Gelijk
of

of iemand in een wijn-kelder van een goed ſtuk wijns wat veel geprouft, en hertig gedronkken hebbende, daar op t' huis ging liggen ſlapen, en droomde, dat hem al die wijn toe-behoorde: zoo is 't met deze mede, zy worden van d' opperſte Wijſheid, die haar Veegeſlagt, haren wijn gemengt, en ook hare tafel toe-gerigt heeft, door hare uit-geſondene Dienſt-maagden op de tuinen der hoogten van de Stad genoodigt, om te komen eten van haar brood, en te drinkken van haren wijn, die zy gemengt heeft, *Spr.* xi. 1. — 5. en zy die het brood, en den wijn maar geprouft en hebben, als de Koks de ſpyzen en de Wijn-prouvers den wijn prouven, ende de zelve niet gekogt en hebben, beelden droomend' haar in, dat het brood des le-
vens,

vens, en den wijn der genade hare zijn, en dat zy dat brood gegeten, en die wijn gedronkken hebben: maar als zy, of ten dage van haar byzonder, of ten jongſten dage van 't al-gemein Oordeel, uit haren droom ont-waakt zullen zijn; dan zullen zy haar jammerlijk, en al te laate bedrogen vinden. En ik vreeze, zoo de Leeraren, eene nette zoort-meldinge, ende rolle hadden van alle hare toe-hoorders, ende van haren ſtaat, en hoedanigheden, dat'er een zeer groot getal op deze rye zouwden ſtaan: want den grootſten hoop der menſchen kinderen zijn bevreeſt, en ſchrikken voor de dood, zoo wel, ja meer, als de verſtandelooze dieren, Rupzen, Wormen, Vliegen, en andere; Dunkt u dit wonder? bedenkt, dat de verſtande-

ſtandelooze door een natuurlijk ingeven voor de dood verveert zijn; en de menſchen, met verſtand boven de reden begaaft, kragtiger, en meer redenen hebben, ende zien, om de dood te vreezen, als de beeſten hebben, ende konnen zien. Al ſpreecken deze menſchen zoo bouwt, als of zy de dood zelve verſchrikken en een bang' herte aan-jagen wilden, zeggende, dat zy na de dood verlangen ende wenſchen; ende al volgen zy 't ſpreekwoord, Stouwt geſproken is half gewonnen; haar latende voor-ſtaan, dat zy met ſtijf te blazen haren mond niet en zullen verbranden; *Eilaas!* zy dragen alle een herte, dat voor de dood zeer ang, en bang is, zelve in haren boezem: en by aldien zy haar diep, en zelfs-bedriegelijk herte, ende

de

de diepten, ende gedagten des Zatans wel, en ter dege kenden, zy en zouwden de vlagge zoo breed, en zoo veel zeils niet voeren, maar wel een reefjen of twee in-binden; 't is wel waar, daar zijnder veel, welkers mond niet anders zeggen en derft, dan dat haar herte, als met uit-gestrekten, en uitgerekten halze, altijd na de dood uitziet; maar moest deze om-vraag' eens met besloten stemmen om-gaan, of de dood komen, of noit komen zouwde; verre de meeste zouwden op haar agter-blijven stemmen. Dit zag den schranderen quak-verzierder *Æsopus*, toonende, dat een yder, tot den elendigsten, en armsten bedelaar toe, voor de dood verveert is, met de Klugt van den Ouwden man, die met een lastig pak geladen en zeer vermoeid

 zijnde,

zijnde, luids-keels om de dood riep; maar de dood gekomen zijnde, en hem vragende, waarom dat hy haar geropen hadde, en wat hy begeerde, zeidd' hy, dat z' hem zyn pak af-nemen, en daar mee' door-gaan zouw. Zoo zouwden ook de meeste menigte, zoo zy 't schim des doods zagen in zyn holle kaken, en tot haar komende, om haar weg te nemen, bidden, dat het niet met haar, maar met de lasten, die haar drukten, hêên ging.

Maar ik hebbe, Vrienden Lezeren, veel-ligt uw' Aan-dagt wat te lang' mis-bruikt, en u te verre buiten uwe ver-wagtinge van den weg af-geleid. Ik ben van Land al vry wat diep in Zee gezeilt, voor wind en ty, en ik hebbe u mê gevoert; dog, zoo ik ver-

trouw,

trouw, niet tegen uwen dank, of met uw' on-genoegen; alzoo de ſtoffe, waar in ik u, en my hebb' in-gelaten, niet min nut en betragting-weerdig, als die van Rupzen vermakelijk, en aan-merkens weerdig is. 't Is nu dan hoog tijd, dat ik van de menſchen, tot welk' ik van de Rupzen ben uit-geſtapt, tot de Rupzen, en tot het gene ik van haar onder-vonden hebbe. weder keere, en dit hoofd-ſtuk beſluite met een andere *Onder-vindinge*.

IK hadde nog een van deze ſlag van Rups-wormen, van een gedaante, en koleur met de voorige, die gy, op 't midden van de Plaat, hebt uit-gebeeld. Deze onder-ging hare veranderinge op den 3en van Herfſtsmaand, in de zelve geſtalteniſze, als

 d'andere,

d'andere,en bleef daer in tot den 22^en^ van den volgenden Wijn-maand, als wanneer der uit hem twee beeſtjens voort quamen, een manneken uit zyn regter-,en een wijfjen uit zijn ſlinker-zijde. Maar waar aan, zal iemand vragen, kond gy het manneken van het wijfjen onder-ſcheiden? Dien dient tot antwoord, dat beide deze beeſtjens, na dat zy een vieren-deel uurs, uit den dop geweeſt waren, met den anderen gingen ſpeelen, en haar alzoo aan d' ooge vertoonden, wat zy waren, en wie van twee het manneken, en wie't wijfjen was: dog het manneken was langer en ſmalder dan het wijfjen, en 't wijfjen daar-en-tegen breeder ende ronder. Nu alzoo my dagt, dat beide deze beeſt-jens, met den anderen gepaart, wel te

gader

gader waren, ſchonk ik haar het leven, en lietze t' zamen gaan wandelen, op dat zy gelijk de Tweelingen van *Hippokrates*, die gezamentlijk geboren waren, t' zamen aten, t' zamen dronkken, t' ſāmen leefden, t' zamen ſtorven, alzoo ook t' zamen haren koſt zoukken, t' zamen eten, t' zamen leven, t' zamen teelen, ende t' zamen ſterven, en t' zamen tot haar beginzel weder-keeren mogten, als de Rivieren die uit de Zee, en wêêr inde Zee loopen, of als de menſchen, die van aarde gekomen, weder tot aarde worden. Zy namen my ook, zoo 't ſcheen, deze wel-daad niet qualijk af: zy togen, als verblijt t' zamen op de reis.

In deze twee Rupzen hebbe ik oogen-ſchijnlijk beſpeurt een ver-

borgen wonder-werk der Nature, dat'er uit een en de zelfde zoorte twee-derley beestjens, uit d'eene *een*, en uit d'andere *twee*, en een manneken, en een wijf jen voort-gekomen zijn; 't welk my geen geringe verwonderinge weerdig dagt; alzoo ik deze verscheidene veranderinge voor mijn oogen zag, maar de reden daar van niet ondervinden, nog schijn van reden daar van geven konde. Och! hoe veel dingen zijnder in de Nature die wy menschen niet en weten? Het gaat met ons gelijk het met den Vos, van den Oivaar of de Krane genoodigt, in den Fabel ging; *Wy zien de pap, maar wy lekken 't glas.*

Dit

42

42. ONDERVINDINGE.

DIt diertjen, dat ik u hier op het 42. Plaat-blad vertoone, is niet ſchoon van gedaante, maar af-zienlijk als de Schalje-byters, het ont-houwd hem gemeenlijk in d'aarde; 't en heeft geen vleugels om te vliegen: het leeft van 't loof van *Anemonen* of *Ranunkels uit de hoven*. Op den 5. van Bloei-maand vong ik het, en deed' het in een groot glas, met verſche aarde gevult.

Den 11. der zelver maand kroop het met zyn agter-lijf in d' aarde. Daar na eens in de kamer, daar ik het in hield, komende, vond' ik met ſyn agter-lijf in een putjen, dat het gemaakt hadde, gevallen; dog doen ter tijd en bemerkt ik niet, dat het dat putjen gegraven hadde, om zyn zaad

daar in te zetten; daarom haald' ik het daar uit, en vuldd' het putjen met aarde effen toe. Een wijle tijds daar na vond' ik het wederom in een putjen met ſyn agter-lijf liggende; en ik hielp' het der weder uit: maar als ik het daar na wederom zag in het putje liggen, liet ik het der in; en doe beſpeurd' ik, dat het een groote menigte van klein zaad, geel van koleur, en als kleine zandekens, die digt en vaſt aan den anderen gehegt waren, in het putjen gezet hadde; welkers gedaante ik u vertoone op het midden van de Plaat. Als dit diertje zijn zaad hem hadde quijt gemaakt, was't wel d'helft kleinder en dunder geworden, dan't te vooren geweeſt was: want doen't van zijn zaad nog niet ont-laſt en was, kond' het zyn ſwaar lighaam nauwlijks

lijks voort-slepen; maar zijn zaad uitgeschoten hebbende, was het dun, en rad; doen at het ook lustig graag, en veel meer, dan oit te voren; 's nagts daar aan wierd ook zijn agter-lijf wel d'helft in-getrokken: 't sliep gemeenlijk 12. agter-een-volgende uren; als 't ontwaakt was, bragt ik het telkens eten; en 't knaptt' 'et ook graag op.

Op den 2. van Braak-maand vond' ik het wêêr met zyn agter-lijf in een putjen in d' aarde stekende: doen stond het geduurig en trapte, om zyn zaad door die beweginge quijt te worden, even-eens als de Stieren (zoo men kleine dingen by groote, gelijk de Digters doen, vergelijkken mag) de kley trappen, daar de pannen af gemaakt worden, in de pannebakkerye buiten *Haarlem*; of gelijk de

de brood-bakkers het Rogge-deeg al trappendemet de voeten kneen. Zoo doende zetted' het zyn zaad in d' aarde voor de tweede reize, in zoodanigen gedaante, als te voren; maar ten leefde der niet lange na: doe 't loof van de *Anemonen* of *Ranunkels*, zijn gewoonlijke ſpijze, verwelkerde, en verdorde, ſtierf het, buiten twijffel van honger.

Van het zaad, dat dit diertjen eerſt gezet hadde, quamen der by menigten kleine wormtjens voort, niet dikker dan een Peerds-hair; maar op den 21. der genoemde maand, liepen deze wormtjes raſch en veerdig henen, hebbende de grootte van 't Kerſze-zaad, 6. pootjes, en twee hoorntjes. Van deze teld' ik er 2006. maar zy waren alle na mijn giſzinge wel 3000. in getal. Het

Het tweede zaad bragt op den 29. der zelfde maand diergelijke Wormtjes, als die van 't eerste gekomen waren, te voorschijn, dog zoo veel in getal niet: deze nam ik ook voor te tellen, om mijne en uwe nauw-keurigheid, en weet-lust te voldoen; en tot dien einde maakt' ik een Pençeel, dat ik by de hand hadde, vogtig; daar bleven zy aan hangen, en zoo nam ik ze op, d'eene voor, d'ander na, en dede de getelde in een glas; tot 906. in 't getal: de overige vielen van 't Pençeel in 't water, en verdronkhen, of zy plakten aan malkanderen, zoo dat ik ze niet tellen en konde.

Veel moeite wendd' ik aan, om voor deze Wormtjens, bequaem, en smakelijk voedzel uit te vinden, en

haar

haar op te queeken, om te onder-vinden, wat zy, en wat uit haar worden zouwde; maar te vergeefs. Ik dischte haar op Honig, doode Pier-wormen (anders *Regen-wormen*, zoo genoemt, om dat zy, als 't regent, uit de aarde komen kruipen) ook Mieren-eyers, zuikker en brood, en ver-scheide Kruiden, tot zap gemaakt; dog ik en konde ze niet groot queekken: maar uit nauw-keurigheid, en onder-zoukkings-genegentheid, zetted' ik een van deze Wormtjes in een ver-grootglaskken, en teikende het na 't leven, en zoo het hem aan d' oog' vertoonde, af, gelijk 't gy 't op de plaate ziet. Dit, en andere, behield ik in het leven, en bevond, dat zy jaarlijks van koleur veranderden, en in het tweede jaar bruin, en in het derde swart wierden.

Dit

43

Dit dier is het zelfde, daar van ik in het eerſte deel van myne *Metamorphoſis*, in de 74, en 75. *Ondervindinge* gehandelt hebbe, den *Verſlinder* genoemt. Doch dit, daar dit zaad, en deze menig-vuldige, en ontallijkke Wormtjens van voort-komen, is het wijfjen (want de mannekens en baren niet, gelijk bekent is) daarom moogt gy dit de *Verſlinder*, of *het wijfjen van den Verſlinder* noemen, zoo je wilt.

43. ONDERVINDINGE.

DEze ſlag van *Rupſjes*, ofte wormtjens daar van ik Uw' E. een op het 43. Plaat-blad hebbe uit-gebeeld, eten wel Peer-boom-bladeren; maar het loof van Roozen hebben zy liever; dog zy en zijn niet gulzig in 't eten; zy ruſten by poozen over maal, en

en rekken haar zomtijds eens uit, haar vaſt hegtende aan het blad, alles met haar agter-lijf. Als zy haar buikje vol gegeten hebben, zoo zetten zy haar vaſt, in zoodanigen geſtalte, als gy haar ziet op de Plaat. Zy en zijn geen lief-hebbers van plaats-veranderinge; zy en kruipen van 't eene blad op 't ander niet, gelijk vele ander Rupzen; van 't loof daar zy eerſt aan-komen, ſcheiden zy niet ligt af, voor al eer zy 't meeſt op-gegeten hebben. Zy zijn zeer ſchoon van koleur, van boven bruin, en onder geel; maar zoo ſchoon niet, na, als voor, den eten: overmids zy dun van huid zijn, en de groene ſpyze, die zy eten daar door henen ſchijnt, en haar gemengde koleur verdooft. Eer zy haar ter hervorminge zetten, word haar boven-lijf meeſt roodagtig.

Deze

Deze Rupze van my een wijle tijds gevoed zijnde, begaf haar om van gedaante verandert te worden op den 13. van Braak-maand, in zulken fatzoen, als gy haar op het midden van de Plaat u ziet uit-geteikent, en bragt op den 27. van ſlagt-maand, een baſtard witjen ofte Boter-kapelle voort, beſprenkelt met veel ſwarte ſtippeltjens op het lijf; gelijk de Boukken op de ſneé met roode of groene geſtippelt, of geſprenkelt zijn; dog zy en leefde maar 4. dagen, en zonder eten; alzoo haar niet en ſmaakte van al 't gene ik haar voor-zette, en haar gewoonlijk voedzel my on-bekent was.

Maar ik hadde nog een van deze mede-zoorte; uit welkers agter-lijf, eer zy haar ter veranderinge ging vougen,

gen, twee wormen quamen kruipen, op den 20. van Bloei-maand, umberagtig of ſchaduwagtig van koleur, die in den tijd van twee uren in een ey veranderden, van gelijk koleur. Op den 9. van Braak-maand van 't zelfde jaar quamen der twee Vliegen uit voor den dag, die maar twee dagen en leefden, ſtervende, met groote rekkingen en bevingen over 't geheele lijf. De Rupze ſtierf doen ter tijd mede. My en dagt niet anders, dan dat als deze Wormen uit de Rupze voort gekomen waren, de kragt des levens te gelijk uit de Rupze ging; want tzedert die tijd en at zy niet meer; zoo dat gelijk de Natuur-kundige zeggen, dat de teelinge van het eene, de verdervinge van het ander is; alzoo ook de geboorte van deze wor-

men

44

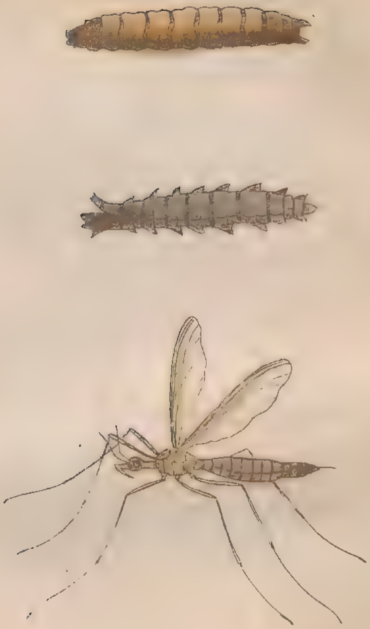

men de dood van deze Rupze was. De moer ſtierf van hare kinderen; en de kinderen met haar. Deze Rupze, alzoo hy een rood hoofd heeft, en hem uit-ſtrekt als hy eet; moogt gy den naam van den *Uit-ſtrekker met den rooden kop* geven; luſt het u hem van andere te onderſcheiden; gy moogt hem ook wel ſtellen onder die, die Lands-luy *Meters* noemen.

44. ONDERVINDINGE.

DEzen Rob-worm, die ik u hier op de 44. Plaat' hebb' uit-geſchildert, is niet wel te bekomen; alzoo hy hem gemeenlijk, in ſteen-agtige grond, die vogtig is, ont-houwt; hy komt efter in d' hoven of de tuinen ook wel: daar over klagen de Hoveniers, alzoo hy daar groote

ſchade doet; en niet ligt om vangen is, want hy weet hem liſtiglijk in d'aarde verborgen te houwden; of eenig gewoel gewaar wordende, daar geſwind in te kruipen: alle kruiden eet hy, en door-eet de wortels; maar de Zalaad ſchent hy meeſt, en bijt de wortels af. Hy is onverzadelijk gulzig: eens zoo dik eet hy hem, als de figuur u hem na 't leven uit-gebeeld vertoont. Wie weet of de H. *Joel, kap.* 1. *verſ.* 4. van deze, of dier-gelijkke niet en ſpreekt; zeggende, *Wat de Kever heeft over-gelaten, heeft de Kruid-worm afgegeten.* En wat verbied ons den gulzigen Wraat, waar van 't gemeen ſpreek-woord zegt, *dat hy 't wel al zouw in zynen rob ſteken*, by dezen *Rob-worm* te vergelijken? Gelijk niemand de gulzigaards, die 't al ver-
ſlinden,

ſlinden, met de voeten onder zijn tafel geern ziet; zoo en zien ook de Land-zaten dezen gierigen Rob niet dan zeer ongeern in haar Land; want hy ſchentet by na al: hy is ook qualijk uit te roeyen; zoo ſlim is hy, dat hy noit geheel boven de aarde uit-komt, maar alleen met zyn kop, die hy terſtond in trekt: als hy eenig gedreun op d'aarde gevoelt of hoort, zoo is hy terſtond weg: men vind hem maar met de ſpade: het ſchijnt ook, dat hy wel weet, dat hy niet bemind en is; en daarom vreeſt hy de menſchen, als de dood.

Dezen Worm van my gevangen zijnde ded' ik in een glas met aarde,en ſtelde ze in de opene lugt, op een gematigt-warme plaatze die ter Zonne ſtond; en onder-hield hem een wyle

tijds met eten, en behoorlijkke vogtigheid. In dit glas vougd' hy hem ter hervorminge, gelijk gy hem op de middel-plaats van de Plaat uit-gebeeld kond zien, op den xxix. van Bloei-maand, en bragt op den xxv. dag van den daar aan volgenden Braak-maand een twee-gevleugeld dier te voorschijn, met zes lange pooten; 'twelk ik noit anders, van iemand, ja van de kinderen, dan met den naam van *Nayer* hebbe hooren noemen: om wat reden, laat ik in des Lezers oordeel. Deze *Nayers* zijn zeer heet en togtig. Men vind wel tien mannekens tegen een wijfjen. Dit zult gy ook ondervinden, zoo gy daar agt op neemt, gelijk ik het dik-wils gezien hebbe, als'er een manneken aan een wijfjen vast, is dat'er nog wel v. of vi. man-

mannekens rond-om henen vliegen, om de naaſte by het wijfjen te wezen, en daar aan deel, en haar beurte te hebben. Die dan eerſt aan't wijfjen komt, blijft daar 2. dagen aan vaſt; en als zy malkanderen los-laten, ſterft het manneken korts daar aan; maar het wijfjen blijft in 't leven. Als het zaad van het wijfjen rijp geworden is, zoo dringt het haar met haar agterlijf in d'aarde, en zet daar zijn zaad in; waar uit dezen Rob-worm, dit ſchadelijk dier, voort-komt. En deze en is niet bequaem om Nayers te teelen, dan als hy nu dry jaren ouwd is.

Dit is een zake die aan-merkkinge en verwonderinge weerdig is, als een wonder-werk van Gods goedertierne Voor-zienigheid, dat Hy, om dezen ſchadelijkken Rob-worm in den

toom te houwden, op dat hy niet haa-ſtig zijns gelijkke voort en teele, hem dry jaren ouwd laat worden, eer Hy hem tot de voort-teelinge bequaam maakt; en als hy dan teelt; dat Hy hem dan veel meer mannekens, die niet voort en zetten als wijf jens doet voort-brengen. Zoo goed is den menſch-lievenden God, dat hy dezen Kruid-worm niet toe en laat, haaſtig zyns gelijkke voort te zetten. Gelijk Gods barmhertigheden in alle zyne werkken haar vertoonen; als de H. *David* zegt, *Pſal.* CXLV. verſ. 9. Zoo bewijſt hy in dit werk zyner voor-zienigheid zyne goedertientheyd oo-gen-ſchijnlijk, tot zijns naams eere, ende 's menſchens-heil. Erkent, en be-kent dit dog tot zynen lof.

Dit

45

45. ONDERVINDINGE.

DIt Worm-dier, dat de XLV. Plaat u voor oogen ſtelt, ont-houwt hem op de Vlier-boom. Eerſt draagt het een ſchoon witagtig geel koleur op 't lijf; dat daar na ſwartagtig word. 't Leeft van die ſwarte beeſtjes, die men aan de tippen van den Vlier-boom vind, en deze zyn kinderen der Mieren, geteelt uit zeker zaad ende vogtigheid, die de Mieren op die tipjes zetten, en door de warmte der Zonne uit-gebroed. De Mieren zijn ook geduirig by deze beeſtjes, om haar tegen dezen Worm te beſchermen; zy ſtrijkken ook dikwils de zelve met hare voorſte pootjes over 't lijf; zoo haar ſpraak gegeven was, zy zouwden zeggen, dat zy ſchijnen

te zeggen, zijt geruſt, wy dragen zorge voor u, en wy zullen u bewaren; dit geven zy deze beeſtjes met haar te ſtreelen te kennen; zy loopen ook geſtadig dezen boom op en af, om dezen Worm te verjagen; zy vervangen ook malkanderen, in wagt te houwden. Gelijk dan de Luyaards, na de leſze van den wijzen man, *Spr.* vi. 6 tot de Mieren moeten gaan, om neerſtigheid van haar te leeren. Zoo mogen wy ook d' on-barmhertige Ouwders tot haar zenden; op dat zy van haar leeren goede wagt te houwden, nauwe zorge te dragen voor hare kinderen, in d' op-voedinge; en om haar te beſchutten ende te bewaren voor alle on-heil. Want dit doen de Mieren ook aan deze beeſtjes, die uit haar geteelt zijn, haar

haar bewarende van dezen Worm, haren vyand.

Zyt gy nu begeerig na de kennisze van den oorspronk van dezen worm? zoo weet, dat hy voort-komt van zoodanigen vliege, als gy onder op de Plaat' u ziet uit-geteikkent. Deze zet haar zaad op de Vlier-boom-bladeren; wetende dat'er de voor-beschrevene beestjes op zijn, die haar af-zetzels tot spyze dienen zullen, gelijk voor henen getoont is in de XI. Ondervindinge, op de 12. blad-zijde. En dit haar zaad daar op gezet, broed de warmte van de Zonne uit, dat'er dit worm-dier uit-komt.

Als ik dit nu XIII. dagen onderhouwden, en van voedzel verzorgt hadde, hield het op van eten, als willende zyn hervormingc aan-vangen; maar

maar twee dagen daer na, kreeg het deze ſchoone koleuren, die gy hier na 't leven hebt af-gezet, en het ſchoot zyn huid uit; doe toog het wêêr op een nieuw aan 't eten, van die ſwarte beeſtjes, en op den XXVII. van Braakmaand ſtelde het hem ter veranderinge, en bleef in de zelve tot den XIII. van den volgenden Hoi-maand, als wanneer het eene vliege te voorſchijn bragt, die die vliege, waar van ik inde 51. Ondervindinge van het Eerſte Deel gehandelt hebbe, zeer gelijk, dog grooter, en geel aan het voor-lijf was. Deze leefde tot den XVII. der zelfde maand, zonder eten, en gaf het op by gebrek van voedzel.

Dit worm-dier, alzoo 't geſtadig ligt en luimt, en loert op de Mierenkinderen, moogt gy onder-ſcheids-halven

46

halven den *Grooten Luimaard* noemen.

46. ONDERVINDINGE.

DE Hommelen, een ſlag van groote Byen, by de Latijnen *Crabrones*; waar van gy der een hebt op de XLVI. Plaat na 't leven af-gemaalt, verkiezen tot haar wooninge hoog, en droog land, dat ook niet al te kleyagtig is, overmids dat te hard voor haar zijn zouwde, om daar in te werkken, ook dat niet al te ligt nog zanderig en is, om dat die aarde ligtelijk zouwde mogen in-ſtorten. Zy kiezen ook de hoogte; om van 't water des te meer bevrijt te zijn. In zoodanig land graven zy dry, en zomtijds ook wel dry en half voeten diep: daar maken zy haar een verblijf plaats, ontrent een voet in 't vierkant wijd: dan brengen

zy

zy daar wat van 't fijnſte, en droogſte gras in, en bekleeden dat met waſch; gelijk de Swaluwen haar neſten met ſlijk bekleeden: maar deze Byen maken hare huiskens door-lugtig, en met gaatjens, en daar leuyfjens over, ook van waſch, om van den regen, en nêêr-vallende aarde bevrijd te zijn. In dit neſt maken zy een waſſchen kamertjen, gelijk een half ey, en zoo groot als, een halve erwete, en leggen in dit half-ey-ſchaaltje negen jonge maden, yder zoo groot maar als een Karſze-zaad, en zoo wit en helder als melk; daar na maken zy dit ſchaaltjen toe, zoo dat het een ey gelijkt, 't is ook tamelijk warm, als een ey dat de hinne bebroed. Hier over zag ik de jonge Hommelen ook veel loopen, als of zy 't ey wilden

warm

warm houwden, en broeden het zoo uit; daar na zag ik ook, dat zy daar aan krabbelden, om een openinge te maken; en met dit krabbelen maakten zy 't wasch ook weeker. De maden, die daar in besloten liggen worden ook dagelijks grooter. Zoo werkken dan de jonge Byen zoo lang' aan dat ey, tot dat het open-berst: de maden van binnen helpen daar ook toe, door haar geduurig woelen; hoe grooter dat zy worden, hoe grooter dat haar warmte ook word, die het wasch ook weeker, ende weeker maken. Deze maden nu gekipt, en uit den dop zijnde, liggen zy eenen gantschen dag stil; dan komt den ouwden Hommel, en eet het wasch op, daar de maden in gelegen hebben, en daar het ey van gemaakt was, zoo dat het in 't

in't lijf ſmelt, tot ſtoffe van een ander ey. Deze jonge maden nu, eenen gantſchen dag, als leven-loos, en zonder beweginge gelegen hebbende, gaat een yder van die een ey ſpinnen, van zyn ſlijm, en quijl, uit zijn lijf gehaalt. Dit is wel, verſch geſponnen zijnde, vogtig, en week; maar het word allengkens met der tijd, door de lugt, drooger, ende harder: het heeft ook de groote van een Bakelaar zaad. Deze eyeren bouwen zy ook tegen malkanderen aan: en uit elk ey komt een Bye uit, in zoodanigen geſtalte, als ik'er u een op de middelplaats van de Plaat hebbe uit-gebeeld, doch aan d'eene zijde opengeſneden, om aan te wijzen, hoe den worm tot een Bye geworden is: dit nu geſchied zijnde komt'er wêêr een Hommel,

Hommel, of een groote Bie, en maakt ook een ey, en zet daar ook vijf maden in: daar na komt'er wêêr een Bie, en doet telkens het zelfde, tot dat het werk vol-toit, en vol-maakt is, tot de gedaante, en gelijkkenisze van een druif-tak: dog of het een en de zelfde Bye is, die de eerste, en d' andere maden in het eyer-schaltjen zet, dan of telkens een andere Bie andere, ende nieuwe maden zet, dat en weet ik niet zeeker, maar ik oordeel' even-wel waarschijnlijk, dat het de zelfde Bye is; want ik hebb'er een gezien, die alleen xxxiii. maden gezet hadde. Dit is aan-merklijk, dat yder made over yeder ey, eer het volmaakt is, xxviii. uren werkt; dog efter zommige hebben 't wat eer volmaakt, ander zijnder wat langer over bezig:

bezig: het ſchijnt dat zy de menſchen gelijk zijn, waar van zommige trager, andere veerdiger in haar werk zijn.

Deze eerſte maden nu, waar van ik te vooren alder eerſt ſprak, vougd'en haar, om van gedaante verandert te worden, op den xiii. van Hoimaand, en bleef in hare geſtalte, onverandert tot den xx. van Oogſtmaand; als wanneer zy een kleine Bye voort-bragt, van zoodanigen grootte, als u de middel-plaatze van de Plaat uit-wijſt. Als deze maden eerſt het dop open bijten, en uit-komen, zoo gaan zy haar oogen met haar voorſte pooten wryven, als of zy, gelijk de Honde-jongen blind geboren waren: 't kan ook wel zijn, dat zy dan blind zijn; alzoo 't ſchijnt, dat

dat zy haar toe-geſlotene oogen open wryven: 't ſchijnt altijd, dat zy der den vaak uit wryven. Zy zijn dan wittagtig van koleur aan't voor-lijf, ook uit den geelen, ende ſwart: zy hebben ook haar vleugels op haar lijf nêêr liggende, en die zijn vogtig, maar zy worden terſtond droog, door de warmte van de lugt, en ſpannen haar ſtijf uit, in den tijd van een half vierendeel uurs. Deze jonge Byen, eerſt zijnde gekipt, en zijn tot het werk niet bequaam, en hebben efter een zonderling vermaak boven in d'opene lugt te komen; dog zy loopen de ouwde Byen maar in de weg, en beletten haar in haar werk; die haar daarom telkens na beneden jagen; zy loopen ook gins en wêêr, als of zy dronkken waren: dog als zy nu dry dagen ouwd

zijn, dan zijn zy eerſt bequaam om aarde tot het neſt te brengen op de vouwten of de leuyfjens, die de ouwde maken: gelijk de Metzelaar-dienders moortel en ſteen aan-brengen, daar de Metzelaars haar werk van maken: zoo brengen ook deze jonge Bien de ouwde aarde toe, daar zy 't neſt van maken; ende dat al agterwaart uit-ſchraaffelende, als de Hoenders op den mis-hoop. Maar de eerſt-uit-gekomene, zijn gelijk de Onderbazen, of de Meeſter-knegts; zy werkken in't was, zy maken de loopgraven, zy ſteken de vouwten, die de jongſte hare Dienaars altijd aan-eerden, ende ſtijven: 't waſch, daar in, en daar mede zy werkken, ſmelten zy in haar lijf, overmids zy heet van naturen zijn, en dan quijlen zy 't uit,

en

en maken daar, gelijk de Swaluwen doen, haar neſten van; met haar voorſte pooten op malkanderen werkkende.

Deze Byen hebben ook een Opper-hoofd. Dat is een zeer ouwde Bye, ook grooter van lighaam, en van al als d'andere; maar zy en heeft geen vleugels, nog hair, daar d'andere vol van wit, geel en ſwart hair zijn, is deze heel kaal als een geplukte vogel, of gelijk de *Gelegentheid* geſchildert word aan het agter-hoofd. Deze is ook blinkkende ſwart als gepolijſt Ebbenhouwdt. Zy komt nu en dan het werk bezigtigen, of het al na ſyn behoorlijkke wijdte, ende hoogte gemaakt word; uit-en-in-kruipende neemt zy der de mate van; gelijk de Werk-bazen het werk, dat hare knegten ma-

ken, gewoon zijn op te komen nemen. De jonge Byetjes, deze ouwde Bye te gemoet komende, bewijzen hem, als haren Konink, groote eere; zy komen rontom zijn lijf loopen; zy ſtrijkken en ſtreelen hem, met haar twee of dryen tot verſcheide malen, en ſpeelen onder- en-tuſſchen met hare vleugeltjes; en zy houwden haar vaſt met hare voorſte pootjes; gelijk als men iemand om-helſt, ende met blijdſchap willekom heet: zoo doen dan deze den ouwderdom, na hare wijze, geen kleine eere aan; ons menſchen tot Voorbeelden; leerende ons eerbiedigheid ontrent de Ouwde. Daar na gaat deze ouwde Bye wêêr na onder, en de jonge aan haar werk. Deze jongere zijn 's morgens traag tot haar werk; en indien zy die kleine

beeſtjes

beeſtjes die 's morgens haar gedurig onder, en op 't lijf loopen, tot hare op-wekkertjes niet en hadden, zy zouwden nog veel trager aan 't werk komen. Daarom hebben zy ook een andere Bye, die haar als een Trommel-ſlager, ofte Tambour de Zoldaten tot de wagt, of om op-te-trekken, ende voort te gaan, of om te vegten, aan-zet om te werkken: Deze komt 's morgens ontrent vii. uren of half agt, boven uit het opperſte van het werk, door een rond gat of openinge, met het half lijf; bewegende zyne vleugels; en maakt daar mede zoodanig geluid, in de holte van het neſt; als of hy riep, *uit*, *uit*, *uit*: dat geluid duurt telkens den tijd van een vierendeel uurs; en het is gelijk 't geluid van een Trommel, die geroert word: Dit
 hebben

hebben verſcheidene Lief-hebbers, die my uit nauw-keurigheid quamen verzoukken, beneffens my, niet zonder verwonderinge, gehoort en gezien. Daar-en-boven, hebben ook deze Byetjens eene, die 's daags altijd de wagt houwd. Dit hebb' ik zoo onder-vonden; als ik altemets quam aankloppen tegen 't neſt; zoo quam deze als verbaaſt boven, en liep over al, om te zien, en te vernemen wat'er gaans was; en geen on-raad gewaar wordende, liep telkens wêêr nêêr in het neſt; zulks dat ik my verwonderde dit ziende. Zomtijds leidd' ik ook een tamme Bye op het neſt; daar op quam deze terſtond uit, en vattede de tamme Bye aan, gelijk als met gramſchap, en en liet ze niet los, tot dat zy dood was; en doodeze met'er haaſt.

Dit

Dit heb ik nog bevonden, dat zy de huyſkens daar de Byen uitgekomen waren met waſch bekleeden, en op haar einde zetten, en met honig vulden, ook met was toe-zegelden, op dat de Roovers der niet in en zouwden komen. Want onder deze zijn ook Roovers van Hommels, en leuy der by. Want ik hebb'er gevonden, die haar gelieten, als of zy te velde vlogen, om honig, als d' andere; maar zy en deden 't niet; want zy en vlogen maar rontom door mijn kamer eenige reizen, en dan quamen zy wéêr t'huys, in een van de twee glaze fleſzen, die ik in de kamer geſtelt, en daar in zy haar wooninge gemaakt hadden: elk in de zelfde, daar hy eerſt uit gekomen was; daar de andere uit, en te velde vlogen, ook

vol en zoete t' huis quamen, geladen, eenige met honig, zommige met wasch, en andere met water: Daar quam dit luy gebroedzel ledig t' huis; en beroofde daar-en-boven nog de honig-raten, die andere gevult hadden; den honig die hare mede-makkers met groote neerstigheid vergadert hadden, tegen de winter, die aten zy op. Deze Hommelen zijn dat luye vee, daar de Ouwde van schrijven, die alleen op den honig van andere verzamelt, leven; daar by zy de leuye ledig-gangers vergelijkken, die zelve de hand uit de mouw niet en willen steken, maar op den arbeid van andere alleen leven.

Gy zult misschien vragen na het einde van den grauwwen Beste-vaar, deze ouwde Bye den Koning, en het

Opper-

Opper-hoofd, na mijn giſzinge, van deze Hommel-byen: dat hebb' ik ook gezien en weet'er u dit van te zeggen. Als den bol van ſyn levens-loop ten einde was, quam hy 's morgens vroug, eer den Trommel-ſlager, zyn vlerkken, als hy te voren plagt, quam te roeren, uit zyn wooninge tzidderende, en bevende, zukkelende dan over d'een, dan wêêr over d'ander zijde, en alzoo voort-gaande, tot dat hy op 't uitterſte van zyn land quam, agter een heuveltjen in een leegte: daar leidd' hy hem nêêr, en hy gaf het op, als zijnde uit-geleeft: hy ſtierf ſtil en zagt, zonder trekkinge van pooten; dat en dogt my geen wonder, want zijn pooten waren te voren van ouderdom al verſtijft.

Dezen haren Koning geſtorven zijnde,

zijnde, verminderden de andere Hommel-byen van dag tot dag in getal, en belenden weg: ten laatſten quam'er een Bye van onder uit het werk kruipen, zonder hoofd, en bleef daar twee dagen agter een liggen, eer hy dood was. Hier uit beſloot ik, dat'et der binnen al gantſch on-ordentelijk toeging, dat alle de Byen deden dat zy wilden; na dat haar Opper-hoofd dood was; want t' zedert die tijd en roerde de Trommel-ſlager 's morgens zyn trommel niet meer, en d' andere Byen en wrogten ook niet. Zoo gaat het ook toe in een belegerde Stad, in een beroerd' Gemeene-beſt, in een Koningrijk, of in een Scheeps-vloot, als den Opper-beſtuurder, de Koning, of den hoogſten Hop-man, of den Zee-voogd, die de Vlagge voerde, om

hals,

hals, of om een lugtjen is, dan is alles in on-ordere, en verwerringe; elk wilt de Meester zijn, een ygelijk wilt doen, dat hy begeert, en niet meer, nog iet anders, als hy wilt. De Leermeestresze der onwetende, heeft dit t'allen tijde geleert, en zy leert het dagelijks: dat het zoo toe-gaat, dat en is van heden of van gisteren niet, maar 't is te vooren, al over twee, dry, of meer duizend jaren zoo geschied: tot verscheide reizen word dit getuigt, in het Bouk der Rigteren *Israels*, *wanneer der geen Koning of Rigter en was in Israel, dat een ygelijk dede wat regt in zijne oogen was*, Rigt. kap. xvii. v. 6. en xxi. 6.

Hier hebt gy nu de gelegentheid der Byen, die de Latijnsche *Apes* plagten te noemen, misschien, om dat zy voeteloos

teloos te voorſchijn komen. Ontrent haren oorſpronk is dit ook aan-merkkens-weerdig; dat'er uit een ouwde Bye van deze ſlag, als zy haar tot voort-teelinge begeeft, wel 120. wormtjes komen, zomtijds meer, en zomtijds min; dog ik hebbe der, eens altijd, zoo veel t'effens zien uit-komen, en getelt, in tegen-woordigheid van verſcheide nauw-keurige Liefhebbers der Nature, met verwonderinge: zoo dat een van deze Hommel-byen alleen magtig is, om een heele Republijke, of een gantſch Byen-ſwerm op te rigten, ende uit te leveren.

47. ONDERVINDINGE.

WAt *Kampernoeljen*, anders *Duivelsbrood*, genoemt, om reden, die

my

47

my nog on-bekent is, of *Padde-ſtoelen*, zijn ; is bekent. Hier van is mijn voor-nemen ook, u aan-te-wijzen wat'er uit voort-komt, en wat ik daar van ondervonden hebbe ; 't gene gedagteniſze weerdig is.

Op den xxx. van Oogſt-maand trok ik een van deze gewaſzen, nu tot volkomen rijpheid gekomen zijnde, uit de aarde, en ſtelde dat onder een glas, wel ter Zonne, op der aarde neder. Daags daar aan was het meeſt vol ſwarte wormtjes ; maar, den ii. van den volgenden Herfts-maand, was 'et ten meerderen deele tot water, uit den ſwarten, als Inkt, geworden, uit-genomen de ſtoel, en de wortel: in dit vuile water vond en telde ik lxiii. levende wormtjes: deze ſtelden haar den dag daar aan ter veranderinge ;

deringe; zeven dagen daar na, op den x. der zelver maand, waren zy alle levendige vliegen geworden, zeer rad, en gauw, rood van kop, en op het lijf voorts gantſch ſwart, eenige hadden ook op haar lijf een uitermaten ſchoon koleur, en aan beide hare zijden een ſwart hamertjen, daar mede zy haar op-wekten, dat telkens tegen haar lijf aan kloppende: Gelijk zekere kleine beeſtjes, waar van te voren, de Hommel-byen op-wekken, alzoo zy zeer ſlaperig zijn; zoo wekken deze Vliegjes haar zelven met deze hamertjes op.

Onder deze Vliegen waren der ook, die ſwarte hoofden hadden; en een van een ander koleur, en van ligthaam grooter, dan de andere: my dagt daarom, dat deze vliege den Koning

van

48

van deze Vliegjes was ; ook om dat deze alder-eerſt was uit-gekomen. Deze kond gy, zoo gy wilt, lange in 't leven met zoetigheid onder-houwden. Dit heeft my d' ondervindinge geleert; want ik hebbe der vele van den x. van Herfts-maand tot den xxii. van Winter-maand gehouwden; ik zouwdeze ligtelijk langer hebben konnen by 't leven bewaren ; maar alzoo 't profijt dat ik van deze gaſtjes genoot, gaar weinig was ; liet ik haar ſterven.

48. ONDERVINDINGE.

BOven 't gene ik u inde voor-gaande Onder-vindinge hebbe aangewezen van de *Kampernoeljen*, hebb' ik dit ook gezien, dat doen de voorgenoemde Wormen tot Vliegen gekomen

men waren, en als ik het water, daar zy uitgekomen waren, in de Zonne bragt, het alles in het water leefde, dat men zag; dog 't gene ik zag leven in het water, nam ik'er op een ſpelde uit, en leidd'et in een vergroot-glaſjen: doen zag ik 'er zoo veel levendige Slangetjes in, dat ik ze niet tellen en konde, zy kroopen ook zoo raſch en veerdig door malkanderen, dat zy niet telbaar en waren.

Vele van deze Slangetjes hebb' ik twee jaren aan-gequeckt, en bevonden, dat eenige vol ſwarte ſtreepjes waren, op haar lijf; andere veel groene, en andere veel bruine ſtreepjes hadden. Het grootſte Slangetjen van alle die ik oit gehad, en gezien hadde, was zoodanig in grootte, en met bruine ſtrepen op het lijf, als gy u

ziet

ziet af-gebeeld op de xlviii. Plaat-blads-zijde. Dit was zeer ſnel en rap; want zoo haaſt, als ik 't op de aarde liet, was het met'er haaſt der in; en ik zouwd'et ook quijt zijn geworden, zoo ik 'er niet daadlijk met een ſpaadjen was by-geweeſt, en 't zelfde niet uit'er aarde gehaalt en hadde.

Dit Slangetjen ded' ik in een glas met aarde, en water, dog 't is eindeling door de groote hitte, en by gebrek van water, tot myn leed-wezen geſtorven: 't gene ik lange gedenkken zal, alzoo ik dit Slangetjen verre gebragt, en lange gequeekt hadde. Daarom houwd' ik ook nog vele van deze ſlag van Slangetjes, van het een jaar in 't ander, doende myn beſte, om die groot te queekken, is het mogelijk, om myne onder-vinding-luſt te

ſ vol-

vol-doen ; en 't onder-vondene de Weet-gierige mede te deelen.

49. ONDERVINDINGE.

EIndelijk hebb' ik ook in de voorgenoemde ſtoffe, daar de Vliegen, en jonge Slangen uit her-voort-gekomen waren, nog gezien en gevonden zekere zoorte van Kryſtallen als zand daar in liggende. Deze Kryſtallen kregen pooten, en wierden allengſkens grooter, en grooter, tot dat zy in den tijd van dry jaren vol-waſzen wierden, en tot zoodanigen gedaante quamen, als de Spinne-koppe is, die u het onderſte van de Plaat vertoont.

Uit de *Kampernoeljen*, die men aan de wortels van de Popelier-boomen vind, groeit'er nog een ander ſlag van Spinne-koppen, lankagtig van gedaante,

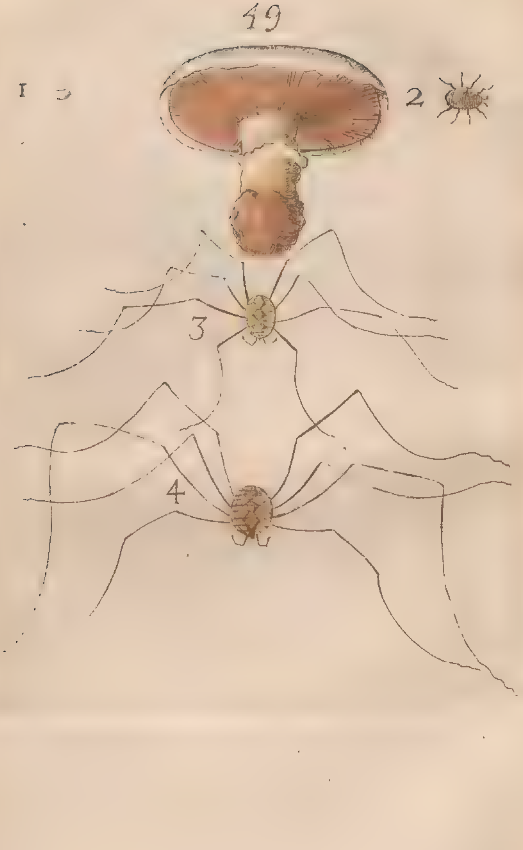
49
1
2
3
4

daante, geel van koleur, hebbende eenen ſwaren reuk over haar.

Uit de Padde-ſtoelen, verrot zijnde, komt ook nog een ander rood geſpuys van Spinne-koppen voort: en uit de aarde heeft'er ook een ander ſlag haren oorſpronk, groeyende gelijk als in een Schoteltjen, het welke dat gelijkt, daar een Eekel uit gevallen is: daar in liggen vijf ronde zadekens, van de zelfde grootte met het Radijs-zaad, dog door-zigtig als Kriſtal. Als dit gewas eerſt uit de aarde komt, is het toe-geſloten, en den tweeden dag gaat het open, en vertoont hem als een *Kampernoelje*. Daar na vallen deze zaadetjes uit het ſchoteltjen, of op de aarde, of in de groeven van de aarde, en daar blijven zy liggen, tot dat zy door de warmte der Zonne

levendig worden ; dan krijgen zy pooten, en worden groot in den tijd van dry jaren. Dit hebbe ik twee verſcheidene jaren onder-vonden.

Deze Spinne-koppen leven in de Zomer-tijd geern by Meliſze-kruid, en onder des zelfs ſchaduwe, ende 's Winters in de reten van ouwde ſteene muuren, en houwte ſchutzels.

De eerſte zoorte van Spinne-koppen, die haar begin nemen uit de *Kampernoeljen*, die vele als lekkernyen toegemaakt, eten, zyn lang-gebeend, en worden u in haar begin, voort-gank, was-dom, en volkomentheid vertoont by de çyffer-letteren, 1.2.3.4. Want de çyffer-letter 1. wijſt u haar eerſte begin, of oor-ſpronk aan.

De letter 2. zoo als zy in een half jaar toe-neemt.

De

De letter 3. gelijk zy in het tweede jaar toe-genomen is.

En 4. gelijk zy vol-wasſchen is in het 3. jaar, en gelijk zy blijft, tot dat zy haar natuurlijke, of een geweldige dood ſterft.

Deze ſlag van Spinne-koppen vindmen zelden plat tegen de muuren zitten, maar gemeenlijk in de reten, ofte grouven van af-geborſte muuren, zoo dat zy haar pooten van buiten wijd open tegen de muuren uit-ſtrekken. Dit doen zy, mijns oordeels, om deze reden: daar groeit uit de muuren zekere Zalpeterige vogtigheid, die vergaderen zy aan haar pooten: als nu haar pooten daar van vogtig zijn, zoo trekken zy alle de zelve, den eenen voor, en den anderen na, maar de voorſte eerſt door haar mond: en

om dit bequamentlijk te konnen doen, hebben zy twee grypers aan haar mond; daar mede voeren zy hare pooten, d'een voor, en d'ander na aan de mond; d'eenen poot aan haar mond zoo gebragt hebbende, trekken zy dan met een andere poot door, en lekken der met eenen de Zalpeter af, daar zy by leven.

By dage houwden zy haar ſtil, als zy niet verjaagt en worden, maar 's nagts hebben zy vermaak en genugte met den anderen; want dan ziet-men ze dikwijls met malkanderen ſpelen; den eenen vat den anderen by een poot, en werpt hem van boven ter aarden nêêr; maar zoo doende en doen zy malkanderen geen zeer, van wegen de lengtte die hare pooten hebben; want daar vallen zy op, gelijk

lijk de Katten. Die ter neer geworpen zijn, loopen met'er haaſt weer, al ſchrinkel-beenende tegen den muur op. Dit is haar ſpel, dat zy dikwijls met den anderen ſpeelen, ende wêêr ſpelen.

Zy voeren ook in vyandſchap wel oorloge, tegen den anderen; zoo dat zy malkanderen om-brengen; alzoo zy zeer teer op haar lijf zijn: en dat zy teer, en ligt van haren vyand van kant te helpen zijn, dat weten zy ook wel; daarom zetten zy haar in poſtuure van verdedinge, zoo dat zy hare lange pooten aan haar zijden digt tegen een toe-ſluiten, en zoo vaſt blijven zitten; dan is haar lijf om, en om, gelijk met paaltjes bezet, en bewaart tegen den aan-val harer mede-zoorten, die ſterkker als zy zijn: den eenen

en kan den anderen in zoodanigen geſtalteniſze zittende, niet teffens overmeeſteren; wat doen zy dan, zult je vragen, om malkanderen te over-winnen? De ſterkſte weten hare pooten, d'een voor, en d'ander na, rontom de pooten van de ſwakſte te krinkkelen, en die zoo vaſt te houwden; gelijk de krullen van de Wijn-gaard haar aan de ranken zoo vaſt maken. Dan breeken zy de poot die zy zoo vaſt hebben in hare gekrulde poot af, d'eene voor, d'ander na, tot vier of vijf toe. Daar na vallen zy op het lijf, en zy bijten der een gat in, en zuigen het der al uit, dat der in is, niets overlatende als de huid, en de overige pooten.

Een van deze Spinne-koppen hebb' ik langen tijd in 't leven behouwden, met

met Salpeter-water en kalk : deze was zeer boos-aardig : hy overwon alle de Spinne-koppen die ik voor hem bragt ; hoe-wel hy dikwils onder die harde partyen vond, die hem veel moeite maakten, en hem in gevaar bragten van over-meestert te worden, maar even-wel bleef hy altijd Over-winner, als *Alexander* de Groote, van dertig Spinne-koppen, die ik d'een voor, en d'ander na voor hem bragt. Ik hadde ook twee schelpen gestelt, en in d'eene zyn eten, en in d'andere zyn drinkken gedaan; maar hy bragt in d'eene al de pooten van de Spinne-koppen, die hy overwonnen, en op-gegeten hadde; de schelpen gebruikkende voor een dood-kiste van hare geraamten ende beenen; gelijk hy zyn buik gemaakt
hadde

hadde tot het graf van haar ingewand; na dit eten wierd hy dik ende swart, en hy stierf eindelijk, van wegen den over-vloed van 't vleesch, en zap der van hem gegetene, en uitgezogen Spinne-koppen.

Ik hebbe ook het water, dat uit de verdorvene *Kampernoeljen* voort-quam, met wat verrotte *Kampernoeljen* daar by, in een Porçeleine backjen gedaan, en daar een glas op-geleid, dat'er digt' op toe-sloot, en dit al t' zamen in de Zonne gezet; maar als ik het glas wilde op-nemen, zoo was het der zoo vast aan-gelijmt, dat het bakjen en de stoffe die der in was, aan het glas bleef hangen. Zulken slijm, en vast-klevende vuiligheid steekt'er in deze lekkernyen.

Uit deze alle kond gy dan, Vrienden

50.

den die dit leest, beneffens my oordeelen, wat gezontheid dat'er in de gegetene *Kampernoljen* wezen kan; en den Boom uit zijne vrugten kennen. Genoug dan van de *Kampernoeljen*. Ik hebber altijd mijn bekomste van, al en hebb' ik ze niet gegeten. Ik en denker ook niet van te prouven. Die der graag toe is, dien laat' ik zy alle-maal.

50. ONDERVINDINGE.

DEze Rupze met al zijn borstels, die ik daarom de *Geborstelde* noeme, eet zeer geern 't groene loof van de *Artes-jokken*: en telkens als zy wel gegeten heeft, en verzaad is, kruipt zy in de aarde. Op den xxx. van Oogst-maand schoot zy haar huid uit, en bleef zoo zonder eten liggen, tot dat haar hair weder gewasschen, en haar

haar hoofd om te konnen byten ſterk genoug geworden was; tot den v. of den vi. van den volgenden Herfſtmaand; want dit geſchied aan d'eene wel een dag of twee vrouger, ofte later, als aan d'andere.

Op den x. der zelve maand, ging zy haar ter veranderinge zetten, gelijk gy haar ziet op het midden van de 50. Plaat. Op den ix. van Bloei-maand van het volgende jaar, quam'er een wit Uiltjen uit, dat hem in ii. dagen niet en verroerde, niet anders dan of het dood geweeſt was; daar na leefd' het, en bewoog zig, als of het dol geweeſt was; ik en kond' het tot geen ſtilt' of eten brengen: op den xiii. der zelve maand gaf het op, by onſtenteniſze van voedzel, en ik niet wetende, waar by 't leven konde.

Veel-

51.

51. ONDERVINDINGE.

VEelderley wormen vind-men in het houwt, tusſchen de baſten van de boomen: gelijk ik in het Eerſte Deel van myne *Metamorphoſis* in de lxxix. Onder-vindinge, u der een vertoont hebbe; die uit *Iſjekeep*, nu *Nieuw Zeeland* genoemt, gekomen was: zoo zal ik'er u hier een gaan vertoonen, en beſchrijven, die ik in ons *Ouwd-Zeeland* in *Walcheren* gevonden hebbe tusſchen de baſten van een Eikenboom; en daar mede dit Tweede Deeltjen eindigen.

Alzoo my dagt, dat'er in de Eikenboomen wel wat ſchuilde, dat aanmerkens weerdig was, zoo ging ik eens de baſten met geweld af-breken, en vond daar deze worm in booren; die

die ik daarom den naam gaf van den *Eiken-boor-worm*. Hy wist met een byzondere werk-tuig het houwt, hoewel 't zoo hard was, dat ik'er nauwlijks met het mes in konde, door te booren; ja, niet tegen-staande hy zagt was, door en door. Dit doen deze wormen met haar mond, daar zy een scherpe hardigheid aan hebben; zy hebben ook groote kragt om haar lijf voorwaarts na haar hoofd toe aan te dringen; en zetten haar ook tegen hare vuiligheid, die zy quijt worden, vast aan met haar agter-lijf; en zitten zoo, even-eens, als of zy in de perfze zaten, tot haar voordeel, om te konnen booren. Zoo zittende booren zy in het houwt, en leven by de vettigheid, en het vette boorzel, dat zy der uit booren: als zy haar nu vol ge-

geten

geten hebben, ſtrekken zy haar regt uit, en als zy dan, hare mage geteert hebbende, haar hare vuiligheid quijt maken; zoo trekken zy haar lijf allengſkens in, en zoo kort, als zy konnen, zulks dat haar vuiligheid altijd tegen haar lijf aan-gedrongen ligt. Zoo doen zy geweld met haren kop.

Deze zetted' haar ter her-vorminge op den xxviii. van Wijn-maand op een baſt van een Eiken-boom, daar in ik hem gevonden hadde, met meer andere, zoo klein, dat men pas zien konde dat hy hem roerde; en op den xiii. van Louw-maand van het volgende jaar quam der een vreemd dier, grauwagtig, en met ſwarte plekjes, uit te voorſchijn; dog het was ſterk ende quaad der by; 't hadde hoorntjes aan zijn voor-hoofd, daar mede

het

het hem quaad vertoonde, die agterwaarts trekkende; zomtijts vertoonde het hem ook goed , als het de hoorntjens voor-waerts uit-ſtak: het liet hem in geen dooſjen ſluiten, of het wiſt het haaſt door te bijten, ende uit te komen; zoo betoonde het, van wat af-komſte het was. Ik en konde het in 't leven niet houwden, alzoo ik zijn voedzel niet en konde uit-vinden; het verdorf mijn dooſjen, daar ik het in dede; en ik liet het van honger ſterven. Zoo zag ik van deze Worm en zijn Af-žetzel ook het

EINDE.

REGISTER
Ofte
BLAD-ZYDS-WYZER
Van alles begrepen in het eerſte, ende tweede Deel van de *Metamorphosis Naturalis*.

A. of a. beteekent het eerſte, en B. of b. het tweede deel, en 't çijſſer-getal de Blad-zijde.

A.

AAlbezy-bladeren. B. 13, 14. 45. 47 54.
Aalbezy-hagen A. 92. B 32.
——— Roode. a. 74. 78 83.
——— Witte. a. 78.
Aangenaamheid des levens b. 173.
Noit ſtond'er bly *aangezigt* op eenen hongerigen buik. B. 76.
Aard-veil. a. 125.
Ælianus. a 75.
Den Quak-verzierder *Æſopus.* b. 53. 225.
Azur, Spreuk. xxx 24-29. b. 29. 30. 118.
Akoley-loof. B. 12. 59. 62.
Albertus. A. 1.
Aldrovandus. a. 1.
Al-om-tegenwoordighe Voorzienigheid Godts. A. 1. B. 30.
Al te traag. B. 102.
Al-vliegend-etende. b. 85.
Groenen *Alſzem.* b. 3. 94.
Loof van *Amandel*-boomen. a. 62.
Ambeyen te geneſen met den rook van wolle-kruid gemengt met Veneetſchen Therebinthijn. b. 24.
Amos de Profeet. kap. iiij. verſ. 9, a. 15.
——— kap. vj. verſ. 1. 3-6. b. 212. 220.
Amphibia, b. 108.
Annuloſa. a. 1.
Geen *Antipathie* tuſſchen Wolven en Schapen. A. 136.
Een Vreemden *Antijk.* a. 115.
Apes. B. 268.
Appel-bloeizels. b. 36. 38.
Appel-boomen. b. 32.
Arenden en teelen geen Duiven. b. 72.
Ariſtoteles. a. 136. b. 74. 188

aa *Arte-*

Artesjokken. B. 283.
Artesjokken onder d'aarde. B. 89.
Aureliæ. a, 17.

B.

Baal-zebub. A. 74.
Bedorven drooge-visch brengt wormen voort. A. 30.
Den *Bedrieger*. A. 54. 93.
De on-gemeene *Bedriegster*. B 154.
Onze Lieve Vrouwwens *Beestjes*. B. 45.
—— leeren de menschen neerstigheid. B. 47.
Beider-levige. B, 108.
Beyer-hagen. a. 78. b. 13.
Den ruigen *Beir*. A. 55.
Scherp-*Bier* op den tap. B. 75.
Geboorte der *Byen*. a 22 23
Byen komen ook Swijnmaden. A. 22.
—— uit verrotte stieren, oszen, koeyen en kalvers. A. 22.
Voort-teeelinge der *Byen*. A. 22.
Bildad de Zuhiter. B. 180
Den *Blauw*-kop. A. 117.
Noit stond 'er *Bly*-aanzigt op een hongerigen buik. B. 76.
Bloeizels van Appel-boomen. B. 36. 38.
—— van Vlier-boomen. B. 127.
Bloem-koolen. a. 40. 70.
Gouwds-*Bloemen*. B. 129.
Test-*Bloemen*. A. 86.
Boere-nestelingen. A. 52.
Boeren-verdriet. B. 67.
Bonte-Rupzen aen den Duin-kant. A. 33.
Bont-werkkers verdriet. B. 168.
Boter-kapellen. A. 2.
Boxhornius. A. 120.
Braam-bladeren. B. 19.
Braam-loof. A. 32. B. 19.
Brand-netels. A. 16.
Brand en pijn van *Netels* hoe te verzagten. A. 16.
Brand-zuiger. A. 103.
Den *Braziliaan*. A. 77.
Broddelaers van Meesters. B. 212.

C.

Carduus Sylvestris. A. 14.
Campernoeljen. B. 268.
Chamæleon. A. 44. B. 73. 74.
Hope der *Christenen* voorgebeeld in geringe dieren. A. 7.
Chrysalides. A. 17.
Chrysippus. A. 8.
Conplje de Grein, a. 96. b. 113.

Crabrones. A. 251.

D.

DAvid, den Koninglijkken Profeet. b. 130. 183, 194, 219.
Dauw. a. 133. b. 14, 47, 58.
Uit den *Dauw* komen Muggen. b. 84.
Vyandschap tusschen de *Dieren*. a. 135, 136.
't *Dye*-been van een mens b. 155.
Den *Dye*-been-worm. b. 157
Uit *Doode* lighamen van menschen komen Maden, en daar Vliegen van. a. 109.
Dood is vreeslijk aan menschen en dieren. b. 174.
Dood-schijnende Rupzen vertoonen haar weer levendig. b 97.
Den *Door-boorder*. a. 108
Doorn-hagen. a. 48, 59
Bladeren van *Doorn*-hagen. a. 52.
Drek der menschen brengt wormen voort. A. 29
Dry duizend Wormtjes uit een diertjen. b. 234.
Drooge-visch bedorven brengt Wormen voort A. 30.
Den *Dronkkaart*. A. 47.
Den *Drouvaars*. A. 71.
Den *Duikkelaar*. A. 131.
Den *Duikker*. A. 58.
Bonte Rupzen aan den *Duinkant*. A. 33.
Haire Rupzen aan den *Duinkant*. A. 85.
Duin-palme. B. 158.
Duin-zouwtenelle. b. 158.
Duivels-broot. b. 268.

E.

E*Ek-hoorntjes*. B. 77.
Een-dragt sommiger Rupzen. B. 118.
Egel-rups. A. 16.
Quaad *Ey*, quaad Kicken. b. 72.
Worm in een *Ey* verandert. A. 30, 45, 81, 131. B. 5, 240.
Eyeren in de pan. B. 69.
Quade *Eyeren* van een quade Rave. B. 72.
Eyer-zuipers. B. 77.
Eiken-boom. B. 285.
Eiken-boor-worm. B. 286.
Berg-*Ends* teltikel brengt een Rupze voort. a. 131.
Pluimen van een *End*-vogel. A. 132.
Ephemera. a. by-vougz.
Erasmus van Rotterdam. B 74
Esschen-boomen. A. 91.

Loof van *Esschen*-boom. A. 100.
Exters-made. A. 107.

F.

FAbul van den ouwden Man met zijn pak geladen, die om zijn dood riep. B. 226.
Fabul van een Trommel met een Schaaps-vel, en van een met een Wolfs-vel overtogen. a. 136.
Fabul van de Vos in een Mom-aanzigts-makers-winkel. B. 53.
Fabul van de Vos van de Kraan genoodigt. b. 230

G.

MAde uit een Vlaamsche *Gay*. A. 107.
De *Geborstelde*. B. 283.
Den Rook van *Gebrande* wilden-wijngaard. a, 63.
Den *Geel*-kop. A. 119.
Den *Geelen* Wapen-drager. A. 83.
De *Gelegentheid*. B. 259.
Alle *Gelikkenisen* gaan kreupel. B. 141.
Geluk der Rupzen boven veler menschen. A. 3.
Gemalen Gort heeft wormen. A. 107.
Genes. kap. xvj. v. 12. B. 77.
Wreede *Gierigaards*. b. 129
Gods goedheid tot zijnen lof aan te merkken. B. 31, 246.
Gods goedertierne voorzienigheid. B. 245.
Gods over-al-tegenwoordige voorzienigheidt. A. 2. B. 30.
—— Heeft de Rupzen begaaft met iet, dat groote gemeinschap met de reden of 't verstandt heeft. B. 30. 56. 118. 334.
—— Is met verwonderinge tot zijn lof aan te merkken. B. 118.
Gemalen *Gort*. a. 105.
Den *Gort*-worm. a. 106.
Biezachtig *Gras*. B. 10.
Gras-zap geneest netelbrand. a. 16.
Graveels pijne, waar mede te verzachten. a. 96. 115
Groenen Alszem. B. 3. 4. 94.
Groene luisjens aan de Rozen. A. 99.
Den *Groenen* Meter. B. 58.
De *Groene* Schild-padde. A. 95.
Groene Tarwe. B. 64.
Den *Groenen* Tarw-eter. B. 67.
Den *Gulzigaard*. a. 62.

Gul-

Gulzigaards. B. 243.
Gulzigen wraat. B. 242.

H.

GEen *Haat* tusschen Schapen en Wolven. A. 136.
Haat tusschen Rupzen. A. 6. 122.
Haft. a. byvougz.
Hanatons. A. 149.
Harde pelszen. B. 22.
Heete levers. b. 66.
Hemorobia. a. byvougz.
Herszens van een doode Watersnip. A. 107. 108.
Den *Hypokryt*. A. 88.
Hyszop. a. 130.
Hoepen-toep. A. 20.
De *Hommelen*. B. 251.
Honden vervolgen die gewoon zijn honden dood te slaan, al hebben zy die noit gezien. A. 136. 137.
Noit stond 'er bly aangezigt op een *Hongerigen* buik. B. 76.
Honig-dauw.
Hoofd-pijn hoe te helpen? a. 115.
Hope der Christenen uitgebeeld in de Rupzen. A. 7. B. 137.
Horatius. b. 72.
Uit ouwd Wilgen houwt komen Rupzen. B. 132.
De *Huid* vier-maal vernieuwende.

J.

Jacobus Cortenus. b. 184
Den *Jager*. A. 34.
Den Eerts-Vader *Jacob*. B. 194.
Sint *Jacobs* kruid. A. 34. 35.
Jenyver hagen. A. 92.
Jenyver bladeren. A. 74. B. 13. 14. 47. 54.
Jenoffels. A. 86.
Jezaia. k. 1. v. 3. b. 30.
—— xxix. 8. B. 219.
Jeremia. k. iij. 4. 5. b. 221.
—— viij. vers. 7. b. 24.
Jisje-keep. A. 151.
Insecta, waar van genoemt. A. 1.
—— groeyen in dieren. a. 1
—— in menschen. a. 1.
—— onthouwden haar in de aarde. a. 1.
—— in dieren. a. 1.
—— in gewaszen. A. 1.
—— in 't water. a. 1.
—— zijn gevleugeld. a. 1.
—— ongevleugeld. a. 1.
—— zijn gevoet. a. 1.
—— voeteloos. a. 1.
Inserta Vagipennia. a. 2.
Job. k. ij. v. 4. b. 175.
Job. k. vij. v. 5. b. 220.

Iob. k. xij. v. 7.10. b. 178.
Iob. k. xviij. v. 14. b. 180.
Iob. k. xxj. v. 17. b. 204.
Iob. k. xxj. v. 23. b. 221.
Joel. k. 1. v. 4. a. 4.
Ioh. k. iij. v. 19. b. 81.
—— viij. v. 44. b. 175.
—— xij. v. 24. b. 138.
Ismael. B. 77.
Ixias. b. 73.

K.

WOrm uit komijne *Kaas*. A. 134.
Kalamenthe. B. 39.
Kalk en Zalpeter water. b. 281.
Uit verrotte *Kalvers* komen Byen. A. 22.
Zee *Kalvers*. A. 136.
Kamelio. A. 129.
Kataal. B. 150.
Keerfze bloeizels. B. 36.
Keerfze boom. A 110. 111. b. 32.
Keerfze-boomen-loof. A. 59. 62. 100. 149. B. 32.
Kemphaans made. A. 106.
Kevers. A. 149.
Kleanthes. B. 49.
Koortzen van *Kinderen*, waar mede te genezen. A. 102.
Kleine Schuiler. B. 5.
Klein van eten. b. 79.
Den *Klok*-luyer. b. 174.
Berg-ends *Kloot* brengt een Rupze voort, en wat die? A. 131.
Uit verrotte *Koeyen* komen byen. A. 22.
2 *Koningen*. kap. 1. verf. 2. A. 74.
1 *Korinth*. kap. xv. 35, 36. b. 137. 138.
2 *Korinth*. vij. v. 1. a 10.
Bloem *Koolen*. a. 40. 70.
Zavoyfche *Koolen*. A. 40. 70
Den *Koorn* worm. A. 147.
Den Blauw-*kop*. A. 117.
Den Geel-*kop*. A. 119.
Den uitftrekker met den rooden *kop*. b. 241.
Koortzen der Kinderen,
Den *Kouk*-houk. a. 49.
Den *Kreeft*. b. 143.
Den fwarten *Kreeft*. a. 102
Kragt van't *Kryt*. b. 99.
Kristallen uit Kamper-noeljen die Spinnekoppen worden. b 274.
Krop-zalade. a. 55.
Sint Jacobs *Kruid*. a. 34. 35
Lavas-*Kruid*. a. 110.
Melifze-*Kruid*. a. 96.
Wolle-*Kruid*. b. 23, 24, 27.
Kruis-beifen. a. 78. b. 13.
De *Kuische*. b. 41.

Lactan-

L.

L*Actantus*. a. 8.
't Is quaad *Laken*, dat zijn Verwe ſchiet. b. 75.
Lang-beenen. b. 164.
Lavas-kruid. a. 110.
Latouw. a. 93.
Luye *Ledig*-gangers. b. 264
Wy *lekken* 't glas. b. 230.
Lekker-beetjen. a. 126.
Lekker-bekken. b. 83.
Aangenaamheid des *Levens*. b. 173.
Leven en Dood ſtaan tegen een. b. 176.
Een *Leugen*-ſtoffeerder. b. 216.
Heete *Lever*. b. 66.
Doode *Lichamen* van menſchen geven Maden, en wat die? a. 109.
Den *Lymaard*. a. 98.
Den *Lint*-worm, a. 121.
Lodewijk de XI. Konink van Vrankrijk. b. 183.
Loof van Akoleyen. b. 12. 59 62.
Loof van Artesjokken onder d'aarde. a. 89.
Loof van bramen. a. 32.
Loof van Eſche-boomen. a. 101.
Loof van Kerſze-boomen. a. 62. 100.
Loof van Olmen. a. 69. 112. 116.
Loof van Peer-boomen. a. 62.
Loof van Pruim-boomen. a. 62. 114.
Loof van Vlier-boomen. a. 126. b. 28.
Loof van Wilge-boomen. a. 126. 32, 58, 119, 121.
Den ſchoonen *Looper*. a. 60
Den *Los*-poot. a. 65.
Lucianus. a. 44.
Vorſchen inde *Lugt*. a. 25
Wormen inde *Lugt*. a. 28.
Luk. k. ix. v. 26. b. 191.
Luk. k. xvj. v. 19. b. 209.
Luyaard. b. 7.
Vuilen *Luyaard*. a. 29.
Luye menſchen. b. 264.
Den *Luimaard*, b. 35.
Den Grooten *Luimaard*. b. 251.
Luizen aan d'Aalbezy-hagen. a. 92.
Groene *Luysjes* aan de Rozen. a. 39.
Papier-*Luisjes*. b. 85.

M.

M*Aad*-Vlieg-teelders. b. 10.
Exters-*Made*. a. 107.
Maden uit doode menſchen lighamen; en wat

uit

uit die ? A. 109.
Made-worm uit een Zuiker-peere. a. 98.
De *Mervellie*. a. 6.
Matth. del Obel. b. 27, 20.
Matth. k. vj. v. 25. b. 189.
——— vij. v. 16-18. b. 71.
——— xv. v. 17-20. a. 10.
——— xxv. v. 11. b. 221.
Marc. k. iij. v. 22. a. 76.
Marcus Zuerius Boxhornius. a. 120.
De *Meers*-klimmer. b. 105.
Meezen. A. 49. b. 40.
Meezen-aas. b. 41.
Van de *Mees*-Vervolge. b. 41.
Wilde *Melde*. a. 96. b. 113
Menſchen als Iſmael. b. 77.
Menſchen worden van de Rupzen geleert. a. 12,
Menſchen drek brengt wormen voort. A. 104.
Menſchens doode Lighamen geven Maden uit. A. 109.
Menſchens Dye-been. b. 155
Menthe. b. 115.
Merkuriaal. a. 109.
Meters. b. 58. 241.
Meug-al. b. 115.
Mieren. b. 247.
Mieren telen groene Beeſtjes. b. 85, 86.
Mieren-kinderen. b. 257.
Moer-bezy-bladeren. a. 93.
Molenaar van Yſſe-keep. A. 152.
Molenaars. a. 149.
Molenaars-worm. a. 151.
Vee-*Mollen*. a. 140, 143.
Morſus Gallinæ. a. 148.
Motten uit rupzen. a. 90, 91
Meuffetus. a. 18, 144.
Muggen uit den Dauw. b. 84.
Muizen en Ratten hoe te dooden ? a. 63.

N.

DEn *Nacht*-uil. a. 51.
Nayers. b. 244.
Nat-gierige. b. 67.
Nat-neus. a. 39.
Wonder in de *Natuire*. A. 120.
Natuurlijkke Menſchen. B. 76.
Natuurlijkke reden en bewijſt d'Opſtandinge der Dooden niet. A. 7, 8. b. 137.
Nebukadnezar. b. 201.
Netelen. a. 16, 61. b. 163.
Netel-brand hoe te verzachten ? a. 16.
Noit ſtond 'er bly aangezigt op een hongerigen buik. b. 76.

Noit zonder vyand. b. 28.
Noord-Rups. a. 70.
Num. k. xvj. v. 22. b. 178.
—— xxij. v. 18. B. 221.

O.

M. Del *Obel.* B. 27, 28
M. Geperſte *Oker*-nooten. B. 170.
Olyfants-ſnuit. A. 100.
Olme - bladeren. A. 69, 144. B. 7.
Olme - boomen. A. 89. B. 17, 116.
Olmen - loof. A. 112. B. 122.
Onbarmhertige. B. 15.
Onbarmhertige door uitnementheid. B. 129.
Onbarmhertige Moeders worden door de Mieren geleert. B. 248.
Ondergank van 't eene is den opgank van 't ander. A. 26, 30, 105. B 240.
Onder-have. A. 115.
Onderlinge vyandtſchap tuſſchen dieren. a. 135, 136.
Den *Onderſcheider.* B. 3.
d' *Ongemeene* - bedriegſter. B. 154.
Den *Ondertzaegden.* A. 135.
d'*Onvertzaagde.* B. 42.
Openb. Joh. k. iij. v. 17. B. 221.
—— xxij. v. 11. A. 10.
Opperhoofd der Hommelen. B. 259.
Opſtandinge der dooden en is uit de nature niet bewijſlijk. A. 7, 8. B. 137.
—— Is uit-gebeeld in de Rupzen. A. 7, 8.
—— Kan uit reden by vergelijkkeniſze verklaart worden. B. 137.
Os ſœmoris van een menſche. B. 155.
Oſſen gaan noo door plaatzen daar Oſſen geſlagt zijn, en vlieden van de Slagters. A. 137
Uit verrotte *Oſſen* komen byen. A. 22.

P.

P*Auw*-oog. A. 16.
Padde-ſtoelen. b. 268.
Palm-bladeren. B. 84.
Panne - Bakkery buyten Haarlem. b. 233.
Wy zien de *Pap*, en lekken 't glas. b. 230.
Papier-luisjes. b. 85.
Papiliones. a. 17.
Paradijs-vogel. A. 20.
Peer-bloeizels. b. 36.

Peer-boomen. A. 48, 62. b. 32, 237.
Peerden, gaande voor by doode Peerden, zijn verbaast. A. 137
Peer-eter. A. 98.
Pellikaan-Rupze. a. 118.
Phalænæ. a 18.
Philip. Cominæus. b. 187
Phlomon, *Phlomos*. b. 23, 24.
Picus Martius. a. 108.
Den *Pijl*-steert. a. 67.
Pijn in 't hoofd hoe te helpen? a. 115.
—— van 't Graveel, waar mede te verzagten. a. 96.
—— van Spene, waar mede te verligten? A. 102.
Pilien van Therebinthijn, en wolle kruid, waar toe dienstig. b. 24.
Pindarus. b. 50.
Menschen *Pis*; wat zy voortbrengt? a. 104.
Den *Pis*-worm. a. 105.
Pligt der menschen. a. 12 b. 47.
Plinius. a. 75. b. 73, 74.
Pluimen van een End-vogel. a. 132. b. 168.
Populier-boom. a. 26. b. 274.
Prediker Salomon. k. xij. vers. 7. a. 12.
Prum-boomen. b. 32.
—— Loof. A. 59, 62. b. 79.
Psalm. xiiij. vers. 2-4. b. 130.
—— xxxiij. v. 9. b. 219.
—— lxiij. v. 4 b. 183.
—— cxlvij. vers. 9. b. 32. 246.

Q.

QUaad Ey quaad Kiekken. b. 71, 72.
't Is *Quaad* laken dat zijn verwe schiet. b. 75.
Quak-verzierder *Æsopus*. b. 225.

R.

RAnunkels uit de hoven B. 231. 234.
Ratten en Muizen hoe te dooden? A. 63.
Reden of iet dat de *Reden* na by komt schijnt de Rupzen gegeven. B. 30, 56, 91.
Regen-wormen. b. 236.
Rigt. kap. xvij. v. 6. B.
—— xxi. v. 25. B.
Robbert Heremijt in Calabrien. B. 186.
Den *Rob*-worm. A. 147. B. 241.

Ronde-

Rondeletius. A. 28.
Roode-Aal-bezyen. A. 74.
——— Angers. A. 86.
——— Jenijvers. A. 74.
Den uit-ſtrekker met den *Rooden*-kop. B. 241.
Den *Rook* van gebrande Wilde-wijngaard, waar toe nut. A. 63.
Roavers van Hommels. B. 263.
Roozen. A. 72, 118.
——— bladeren. b. 6, 115.
——— knoppen. 15.
Rooze-knop-eters. B. 15
Loof van *Roozen*. B. 237.
Winter-*Roozen* b. 2.
Ros-Solis. B 50.
Den *Ruigen* Beir. A. 55.
De Noord-*Rupze*. A. 70.
— Pellikaan-*Rupze*. A. 118.
——— Slek-*Rupze*. A. 85.
——— Steen-*Rupze*. A. 116
——— Zand-*Rupze*. A. 36.
Een *Rups* uit een Berg-Ends, &c. A. 131.
Bonte *Rupzen* aan den Duin-kant. a. 33.
Rupzen eten haar Med-gezellen op. A. 7, 76.
Gladde *Rupzen*. A. 15.
Hairige *Rupzen*. A. 15.
——— zijn meeſt fenijnig. A. 15.
Rupzen brengen Motten voort. A. 90, 91.
——— ook Vliegen. A. 92.
Veel *Rupzen* drinken nat. B. 55.
——— zijn begaaft met iet dat na by de *Reden* komt. B. 30, 56, 91.
——— zijn gelukkiger als veel menſchen. A. 3.
——— komen meeſt uit zaad. A. 25.
——— uit leelijke komen wel ſchoone Kapellen. a. 4, 5.
——— uit ſchoone komen leelijke Witjes. A. 4, 5.
——— van een aard brengen wel verſcheide diertjes voort. A. 4, 42, 90. B. 230.
——— teelen op tweederley wijze. A. 42.
——— vreezen de Dood zeer. B. 4, 171.
——— *Ruige* zijn meeſt fenijnig. a. 15.
——— zijn verſcheiden na den aardt van 't landt. A. 5.
——— zijn voorbeelden of uitbeeldzels van d'Opſtandinge der Dooden. A. 7, 8. B. 137.

—— zuiveren haar voor hare veranderinge. A. 9, 10. B. 55.

S.

Sal-peter-water en kalk. B. 281.

1 *Sam.* kap. xvj. v. 14-23. B. 211.

Schalje-bijter. B. 43.

Scharley. A. 15, 118.

Scherp-bier op den tap. B. 76.

Schoen-lappers. B. 164.

Den *Schoonen* looper. A. 60.

Schoone Witjes van leelijke Rupzen. A. 5, 6.

Den *Schrikachtigen.* A. 110

—— kleinen *Schuiler.* b. 5

Seldenus. A. 76.

Seneca. B. 188.

Wilde *Sichorey.* A. 93.

Sint Jakobs kruid. A. 34, 35.

Slangens gevegt tegen de Wezeltjes. B. 28.

Slangetjes uyt Duivels-brood. B. 270.

Den *Slapaard.* A. 68.

Siek-Rupze. A. 85.

Soroaster. A. 8.

Speen-Appelen. A. 103.

Speens-Genees-Middel. B. 24.

Speens-pijne waar mede te verzagten. A. 102.

Den *Spegt.* a. 108.

Spinne-koppen. A. 112, 133. B. 25.

—— uit kampernoeljen. B. 274, 275.

Spreuken Salomons. k. vj. v. 6-9. B. 48, 248.

—— ix. v. 1-5. B. 222.

—— xxx. v. 24-29. B. 29, 30, 118.

Den *Sprink*-haan. A. 90.

Sprink-haans-teelder B. 166.

Den *Stapper.* B. 152.

De *Steen*-Rupze. A. 116.

Stieren trappen kley in de Panne-bakkery. B. 233.

Uit verrotte *Stieren* komen byen. a. 22.

Den *Stink* bok. B. 144.

Strate Davids. a. 53.

De *Swarte* Kreeft. a. 102.

—— Wayer. a. 96.

De *Swijn*-Made. a. 21.

—— brenght een Bye voort. a. 22.

T.

TAbak. a. 78.

Tabak-eter. a. 79.

Tapsus barbatus. b 22, 23.

Groene *Tarwe.* b. 64.

De

De Groene *Tarw*-eter. b. 67.
Tarw-wortels. a. 147.
Tarwe-zemelen. a. 127.
Tegen-gift tegen vergift. b. 27.
Tegen-ſtrijdige dingen hebben tegen-ſtrijdige gevolgen. b. 176.
Teſt-bloemen. a. 86.
Theopompus. a. 8.
Therb. Veneet. gemengt met Wolle-kruid, en daar mede gerookt, van wat kragt? b. 24.
1 *Theſſ*. k iiij. 13. b. 195.
Thlapſus barbatus. b. 22, 23
2 *Timoth*. k. ij. v. 16. b. 75.
2 *Timoth*. k. iij. 13. b. 75.
Al te *Traag*. b. 113.
Den *Traag*-aard. b. 12.
Dat een *Trommel* met een Schaaps-vel over-trokken geen geluidt en geeft, neſſens die met een Wolfs-vel overtogen, is een fabul. a. 136.
Tweederley diertjes uit een. b. 230.
De *Tweelingen* van Hippocrates. b. 229.
Twee-ſteert. b. 160.
Twiſt tuſſchen Rupzen. a. 6.

V.

VAſt-houwder. b. 13.
Vee-Mollen. A. 140. B. 77.
Vee-Mols Eyer-eter. b. 79.
Veranderlijkker als eenen Chamæleon. b. 74.
Verbaſcum. b. 23, 27.
Vergifts tegen-gift. b. 27.
Sig vier-maal *Vernieuwende*. b. 106.
Vernis uit Zaag-mul van ouwd Wilgen-houwt. b. 133.
Verrotte Stieren, Oſzen, Koeyen, Kalvers brengen byen voort. a. 22.
Verrotte zuiker-wortels geven wormen. a. 31.
Verre-zienders. a. 27.
Verſche zalaad-eters b. 83.
Verſcheidentheit der *Inſecta*
Den *Verſlinder* der Rupzen. b. 68
't Wijfje van den *Verſlinder*. b. 237.
Sig *Vier-maal* Vernieuwende. b. 106.
De *Vervaaerlijkke*. b. 172.
Vyandſchap tuſſchen Dieren. a. 135. 136. b. 70.
Vyandſchap tuſſchen Rupzen. A. 6, 122. B. 109. 110.

——— tusschen Spinne-koppen, uit Kampernoeljen. b. 279.
Uyl-en-Vliege-teelder. B. 123.
Violette-bladeren. a. 56, 76
Drooge-*Visch* brengt wormen voort. a. 30.
Den *Uit-strekker*. b. 152.
Den *Uit-strekker* met den rooden kop. b. 241.
Een *Vlaamsche* Gay brengt een Made voort. a. 107
Een groote *Vlieg* uit een Ey. a. 30.
Een wonderlijkke *Vliege*. b. 35, 88, 108, 123.
Vliegende Visschen. a. 139
Verdronkke *Vliegen* vertoonen haar weer levendig. b. 98.
Vliegens voort-teeling en verscheidentheid. a 44
——— smaaklijkste voedzel. b. 32, 33.
Vlier-boomen. a. 126. b. 28, 32, 127. 145, 247.
Den voor-zichtigen *Uil*. a. 33.
Leelijke *Uiltjes* van schoone Rupzen. A. 5, 6
Schoone *Uiltjes* van leelijke Rupzen. a. 5, 6.
Vogt-lepels. b. 67.
Voorbeeld der Opstandinge der dooden konnen geringe dieren zijn. A. 7. B. 137.
Voort-teelinge der byen. A. 22, 23.
——— Vliegen. A. 43, 44
Voor-vegters. B. 110.
Den *Voorzigtigen* Uil. a. 33.
Voorzigtigheid sommiger diertjens. B. 124, 134.
Voorzienigheid Gods. A. 2. B. 30.
Vossius. A. 23.
Den *Vreemden* Antijk. A. 115.
Vreezagtige in den Oorlog. B. 34.
Urtica. A. 16.
Vroug-op. A. 75.
Den *Vuilen* Luyaard. a. 29.

W.

DEn *Wagt-houwder*. A. 111.
Den swarten *Wayer*. A. 96.
Den *Wandelaar* na den eren. B. 93.
Uit d'herszens van een *Water-snip* komt een made. A. 107, 108.
Wezeltjes. B. 77.
Wezeltjes gevegt tegn slangen. B. 28.
Wiedauw. a. 66.

't *Wijfjen* van den verslinder. B. 237.
Wilde-melde. b. 105, 115.
Wyngaard. B. 112.
Den rook van gebrande *Wilde-wyngaard*, waar toe dienstig? A. 63.
Wijs beleid sommiger rupzen. B. 118.
Den *Wolf*. B. 36.
Wolle-kruid. B. 23, 24, 27
Wolle-kruids-etertjes. B. 28.
Wilge-boomen. A. 26, 82 B. 85.
—— bladeren. a. 37, 53, 66, 81, 97.
—— loof. A. 32, 58, 87, 119, 121. B. 152, 161.
Uit *Wilge-boomen* houwt komen Rupzen. B. 133
Plompe-*Wonden*-heelders. B. 211.
De *Wonderlijkke*. B. 123.
Een *Wonderlijkke* Vliege. B. 35, 88.
Een *Wonder-werk* der nature. A. 120. B. 230, 234.
Wonder-werk van Godts goedertierne voor-zienigheid. B. 245.
Wormen-oorspronk. a. 28
Eiken-boor-*Worm*. b. 286.
Gort-*Worm*. A. 105.
Koorn-*Worm*. A. 147.
Pis-*Worm*. A. 104.
Drie duizend *Wormen* uit een diertjen. B. 230.
Wormen inde lugt. A. 28.
Wormen-oorspronk A. 28.
—— uit gemalen Gort. A. 105.
—— uit Komijne-kaas. A. 134.
—— uit verrotte droge-visch. A. 30.
—— uit menschen-drek. A. 29
—— uit menschen-water. a. 104.
—— uit Zuiker-wortels. A. 31.
Wormens-listigheid. B. 33.
Wormtjes uit kampernoeljen. B. 269.
—— worden Vliegen. B. 270.
Den *Wraat*. B. 88.

Y.

YSze-Keep. A. 151. B. 285.

Z.

Zaad is meest aller Rupzen oorspronk. a. 25.
Zalade. b. 82, 242.
Krop-*Zalaad*. A. 55.

Versche

Versche *Zalaad*-Eters. b. 83.
Zal-peter-water en kalk. b. 281.
t'Zamen-rolsters. b. 64.
zand-Rupzen. a. 36.
zap uit gras geperst verzagt Netel-brand. a. 16.
zavoyen. a. 40, 70.
zee-kalveren. a. 136.
Tarw-*zemelen*. a. 127.
zyde-wormen. a. 93.
zee-zouwtenelle. b. 158.
zonderlinge goedheit Gods b. 31.
zonne-bloemen. a 67, b. 109
zorg-dragers. b. 126.
brand-*zuigers*. a. 103.
Verrotte *zuiker*-peeren brengen maden voort. a. 98.
zuiker-wortel levert een worm uit. a. 31.
Eyer-*zuipers*. b. 77.

Verbeter deze mis-stellingen in't tweede Deel.

Pag. 16. linie 11. voor *lijm-water* leest *lijn-waat*.
Pag. 128. linie 7. voor *twee* leest *twee-en-twintig*.
Pag. 267. linie 17. voor *zes* leest *vijf-en-twintig*.

FINIS.

bibliotheek

7 7496 00056767 5

.naturalis
nationaal natuurhis'orisch
museum
postbus 9517
2300 RA leiden
nederland

L[illegible]AT[illegible]
LOSCHMA

[illegible]

a ... [illegible] ...
ok in stal der Majes-
heeft mij dit boeck
gegeven den 2 april
1780 La...emina

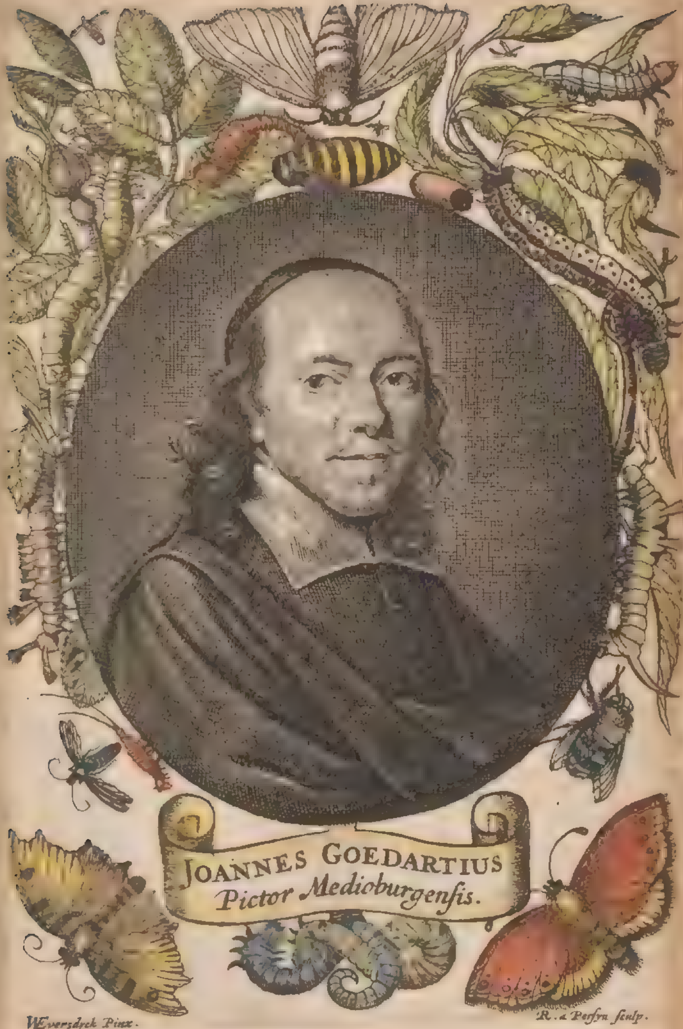
JOANNES GOEDARTIUS
Pictor Medioburgensis.
W. Eversdyck Pinx.
R. a Persyn sculp.

METAMORPHOSIS NATURALIS,

OFTE

Historische Beschrijvinge

VAN DEN

Oorspronck, Aerdt, Eygenschappen ende vreemde veranderinghen der Wormen, Rupsen, Maden, Vliegen, Witjens, Byen, Motten, Muggen, Sprinck-hanen ende diergelycke Dierkens meer: niet uyt eenighe Boecken, maer alleenelyck door eygen ervarentheyt uyt-gevonden beschreven, ende na de Konst afgeteyckent

DOOR
JOHANNEM GOEDAERDT.

Het derde en laetste Deel.

Tot MIDDELBURGH,

Gedruckt by JAQUES FIERENS, Boeck-verkooper, in de Globe,

RIJKSM... VAN
NATUURLIJKE HISTORIE
...

DEDICATIE,

AEN DE

Edele Mogende Heeren,

MYN HEEREN

De Gecommitteerde Raden 's Lants ende Graeffelijkheyt van

ZEELANDT.

GEmerkt ſoo het Eerſte als mede het Tweede Deel deſes boeks, door mijn Man *Joannes Goedaert*, *S. G.* U Ed. Mog. zijn ootmoedelijck opgedraghen ghe-

weeſt, ende wy beyde groote reden hebben ghehadt, om danckbaerlijck te erkennen, dat U Ed. Mog. de ſelfde hebt gelieven (hoewel ſeer geringe giften) wel te laten ghevallen. Soo en heb ick niet konnen nalaten, oock dit Derde ende laetſte Deel, hoewel door de droevige ende ontijdige Doot van mijn Man afghebroken, ende niet tot ſijn volle leden gebracht, U Ed. Mog. op te draghen: niet twijfelende, of U Ed. Mog. ſullen het oock gelieven aen te nemen, ende mede-

mede-lijden te hebben met my, die niet alleen van mijn alderwaerdighste Man, maer oock van mijn liesste Soon, door de rooverye der Barbarische Turcken, ontbloot zitte. Het en is nauwlijcks uyt te spreecken, met hoedanighen vlijt, neerstigheyt, ende onvermoeyelijcke geduyrsaemheydt, mijn Man besich gheweest is, met dese geheymenissen der Natuyre, (inde wonderlijcke verwisselinghe ende her-voor-komste der Dierkens in sijn Boek vermelt,) uyt te

vinden. Hy heeft daer toe niet eenige weynige daghen, maer ontrent de dertigh jaren besteet; ende niets beschreven dan 't gene hy door eygen oogen-schijnelijcke ervarentheydt, uytghevonden heeft. tot dien eynde heeft hy niet alleen alderley slagh van kleene Dierkens moeten op-soecken, maer oock voor yder sijn bysonder voedtsel naspeuren ende besorgen; de selfde Winter en Somer in sijn huys bewaren, yder een afghesonderde plaets beschikken, ende dage-

dagelijcks waernemen, hoedanighe veranderinghen daer ontrent voor-vielen. Sulcks dat ick niet en kan twijfelen, of dit werck nu ſoo verde ghebracht zijnde, ſal oock andere mannen verwekken, welk het ſelfde voorder ſullen tragten op te volgen, tot dat alles daer toe belangende, uytgevonden zy, 't welck kan dienen tot lof van dien Godt, die alles in allen werckt, ende over al, ende op alderley maniere, (ja ſelfs aldermeeſt in de dingen, welcke in uytwen-

 dige

dighe groote ende ſtoffen de minſte zijn)ſijne ondoorgrondelijke wijsheydt, onvolprijſelijke goedtheydt, ende alle verwonderinge overtreffende macht, betoont. Te meer, alſoo het ghemelde onderſoeck, boven dit ghemelde opperſte eynde, vele andere nuttigheden den Menſch kan toebrengen; niet alleen vermaeck, maer ook voordeel, ende behulp, om oock andere gheheymeniſſen der Natuyre te ghelukkiger te konnen verſtaen, door-ſoecken, ende

ende ten ghebruycke brengen. Verſoeke dan dat U Ed. Mog. dit kleyne werk, nochtans met een groote ende herts-grondighe ghenegentheydt, opghedragen, als een Nieuw-Jaers-Gift, gelieven aen te nemen, van haer, die met haer ganſche Ziele, van Godt Almachtigh bidt, dat dit Jaer mach begunnen met alle Heyl ende Zeghen over U Ed. Mog. Perſoonen ende Regeringe; met noch meerder voorſpoedt mach voortgaen, ende op het alder-geluck-

luckkelijckſte ende na den wenſch uwer herten, mach ge-eyndight werden.

U Ed. Mog.

Onderdanige Dienareſſe,

CLARA de BOCK.

AEN

AEN DEN

Goet-willigen ende bescheyden

LESER.

ALsoo door de ontijdighe Doodt des Autheurs *Sr. Johannes Goedaert S. G.* dit derde Deel sijnes Wercks, handelende van de wonderlijcke veranderingen ende oorspronck der kleene Dierkens, niet voltrocken, maer alleenelijck aen-ghevangen was; ende nochtans tot de voorige alreede ghedruckte Deelen behoorde. Soo hebbe ick, dese sijne volghende Bevindingen, welcke ick onder sijne Schriften hebbe konnen vinden, goet gedacht U. E. mede te deelen; om soo veel mogelijck was, dat loffelijck Werck te voltoyen. Oock heb ick ten selfden

den eynde, ende tot meerder verklaringe ende volkomentheyt daer van, den Geleerden *D. Joannem de Mey*, (welcke oock het eerste Deel met verscheyden verklaringen ende byvoegselen vermeerdert en verçiert heeft,) versocht, daer by te voeghen, sijne bysondere op-merckinghen over alle de Bevindinghen, door *Joannem Goedaert* uyt-gegeven: als mede sijne Aenteyckingen over 't gene van de ghemelde kleene Dierkens, in de Heylighe Schriften aen-ghewesen wordt. 't Welck sijn Eerwaerde my heeft ingewilligt en voltrocken, niet twijffelende ofte 't sal den goetwilligen Lief-hebber aengenaem zijn.

Den eersten Januarii 1669.

U.E. Dienstwillige

J. FIERENS.

Op het derde Deel
VAN DE
Natuyrelijcke Metamorphosis
VAN
Sr. JOANNES GOEDAERT.

Wie ſal Natuurs geheym door't duſſe Breyn navorſſen,
Nu't Beeldt van Godes Geeſt in ons ſoo dick met ſchorſſen
In't Erflyck-ſonden-pack omſchorſt leyt? wie doch? wien
Sal d'alderminſte ſaeck in't binnenſte doorſien?
Niet een Eylaes! met een! hoewel ſeer ſwacke Spieren,
Om d'eyndelooſe veſt van't heele Al t'omſwieren
In ons maer over zijn, verdient het echter Lof
Als men door willen pooght. De Dierkens die in't ſtof
Geduurigh vroetelen, die doen ons 't hooft ſchier breken,
Als men door ſchranderheyt na haren aert gaet ſteken.
Goedaert, die aerdigh was, die ſochte na den aert
Van al en yder, hoe, en op wat wijſ' gebaert
Sy werden, hoe't haer ginck, wat wiſſelingh van ſaken
Haer in haer levens tijdt geſtadigh quam genaken.
Dus vint hyſ' eerſt in't Ey, dan ſchout hyſ' als een Worm
Eerſt kleen allengskens groot tot haar volwaſſe Form;
Verſcheyden van Coleur. Wat voedtſel datſe eten,
Waer haer onthoudingh is dat heeft hy mé geweten,
Door eygen onderſoeck. Dan vint hyſ' als een kint,
t'Welck in ſijn teere Jeught met ſwachtelen omwint

Geſpelt

Gespelt is in de Luur, of wel als een Mummie
Gebalsemt na de Doodt met ed'le Specerie:
Soo leggen sy als doodt. Dan rijsense eens weer,
Gelyck als uyt de doodt, versien van vlerck en veer:
Daer vliegt dan't geen eerst kroop op brave vlugge wiecken.
Komt Christen mensche, komt, leert hier wat Christ'lycks riecken.
Hier's Balsem voor de Ziel soo ghy hier wel op let.
De Weereldt is uw Ey, daer ghy zijt ingeset
Als ghy ter Weereldt quaemt, hier sult ghy oock nu moeten
Uyt gaen, om als een Worm uw Meester te ontmoeten;
Soo was hy op der Aerdt, veracht gelijck een Worm.
Wat moest dat cierlyck Hooft niet uytstaen menig storm,
Van't Pharisees gebroet, en hare Onderstaten?
O Jesu als't ons druckt wilt ons dan niet verlaten!
Siet ghy dees Dierkens aen, gelyck als een Mummy,
Als Doodt, soo weet ô Mensch! ô Christen Ziel! dat ghy
Oock eens in't nare Graf met uwe Romp sult rotten,
En datge oock op't laetst op Godts Basuyn sult vlotten,
Om weder op te staen. Dan vlieghtge wel tot Godt.
O Heer! ô Heer! wanneer vergunt ghy ons dit Lot!

J. le Gouche.

Een

Een ander op den

AUTHEUR.

GOdt haelt de Goede t'huys op sijn bestemden tijt;
Daer rusten sy van moeyt' en van de bitse Nijt.
Geluckigh die soo rust! Goedaert, *die na de aerden*
Der Dierkens stadigh socht, die leeft noch op der Aerden;
Hoewel de aerd' hem deckt. God riep hem al te vroegh.
Sijn braef begonnen Werck onrijpe Vrucht maer droegh,
Als hy op sijn bevel ten Hemel moest verhuysen,
Hier latende sijn Romp in d'onderaertsche kluysen:
Dus wordt het door de Mey *in Winter-tijdt voltoyt.*
Nu leeft hy door den druck, en sterft wel licht'lijk noyt.
Was niet sijn Aerd *te* Goed *om t'eenemael te sterven?*
Soo moet nu Goedaerts *Aerdt een goeden Naem be-erven,*
Die in gedachten blijft. Moest al dat Goet was wegh?
Wat bleef daer op der aerd? als't enckel duyvelsch', segh?

Door den selven.

Op den Uytgever van dit Werck,

D. JOANNES de MEY.

WAt wonder dat de *Mey* lust heeft, om dese werken
Te brengen aen den dagh? is 't niet om dat wy merken
Dat ons de *Mey-maendts* vrucht,
Gaet schak'len dees genucht?
Om dat dees Dierkens dan vaek eerst te voorschijn komen,
Op kruyden van het Velt, of cierelijcke Boomen,
In schoonen Hof geplant,
Of by de Water kant?

Door den selven.

BLAD-WYSER.

Vier-en-twintigh nieuwe Bevindinghen van Joannes Goedaert. Pag. 1. tot 54.
Bysondere op-merkingen over alle de Bevindingen des selfden Autheurs. Pag. 55.
Vande Wormen. Pag. 83. en 95.
Amerikaensche kleene Dierkens. Pag. 87.
Van het vliegen der Bloedt-loose Dierkens. Pag. 91.
Vande Tarantula. Pag. 100.
Vande Sprinck-hanen. Pag. 110.
Vande Byen. Pag. 123.
Vande Mieren. Pag. 128.
Vande Scorpionen. Pag. 136.
Van het onderscheyt der Reyne ende Onreyne Dieren. Pag. 138.
Vande Spinne-koppen. Pag. 146.
Vande Dieren ende Dierkens welcke inde Heylige Schriften by-ghebracht worden om de Menschen te onderwijsen ende te overtuygen. Pag. 159.

META-

A

METAMORPHOSIS NATURALIS.

Het derde ende laetste Deel van

JOH. GOEDAERT.

A.

Eerste BEVINDINGE.

DEse Rupsen leven seer vreedsaem met malkanderen, doch zijn seer schrikachtigh; want sy door hare groote ruygigheyt seer gevoeligh zijn. Gebruycken oock ruygh voedtsel, te weten de bladeren van den *Carduus*

Benedictus, waer van ſy het fijnſte ende ſachſte met luſt eten, maer de harde ribbekens latenſe ſtaen.

Tegen den avondt ſpinnen ſy een dun net over haer lijf tegen de nacht koude, zijn ſeer ſwart, doch beſet met eenige ſcherpe doornkens, welke ook ſwart zijn, doch met wat geel vermenght. Deſe Rupſe heeft haer tot veranderinge geſtelt den 19. Julii 1665. welcke veranderinghe ſeer curieus was in't aenſien, net deurloopen als met gout: ende is daer uyt voort-gekomen op den ſevenden Auguſtus een ſchoone Kapelle, niet minder ſchoon en net verdeelt van diverſche coleuren, ghelijck in de bygaende plate vertoont werdt: welke leefde ſonder voedtſel tot den elfden dito.

Tweede

B

B.

Tweede BEVINDINGE.

DEse Rupſen onthouden haer in een groote menigte op de willige Boomen, welckers loof ſy tot voedtſel gebruyken. Alſmen haer aenrackt doenſe groot tegen weer door het ſeer rap ſlingeren van haer achter-lijf.

Deſe heeft haer geſet tot veranderinge op den 10. September 1663. ende in het Jaer 1664. den 22. Auguſtus is daer uyt voort-ghekomen een Vliegh, welke leefde ſonder eten tot den 30. dito. Deſe Rupſen drinken langh ende veel, ende beminnen ſeer de ſoetigheyt. In het midden van dé veranderinge is een pick ſwart Ey verborghen, waer uyt de gemelde Vliege te voorſchijn komt.

C.

Derde BEVINDINGE.

DEſen Worm ofte Rupſe onthoud ſich op de willige Boomen ende eten met groote graegheydt ſoo wel des nachts als des daeghs, het loof van de witte willighe bladeren. Als hy ge-eten heeft, trekt hy ſijn hooft in ſijn lijf ende verberght het tegen den regen.

Als hy ophielt van eten, ſtelde ik hem in een groot glas, dat ik half vol aerde dede, ende leyde daer in eenighe ſtuxkens van oudt willigen hout, dat hem wel aenſtondt, want hy brak ende verbrijſelde het ſelfde als tot zant of zaegh-mul, ende vermengde dat met het ſlijm dat hy uyt ſijn lijf haelde,

C

haelde, ende maeckte daer van een woon-plaetſe om ſich daer in tot veranderinge te verbergen. Deſe woonplaetſe was in het aenſien, even als of het niet anders en waere geweeſt als een ſtuk oudt willigen hout, ſulx dat het onmogelick was te bemerken datter een Rupſe in was. Daer en boven was het ſoo hart als ſteen, ſoo dat ick qualijck met mijn mes het konde van een ſcheyden.

Eer hy ſich tot de veranderinghe begaf, wiert hy inden tijdt van twee uyren ganſchelijck van ſijn ſchoon coleur berooft, ende wiert donckerroodt ende uyt den blaeuwen, even als of hem den doodt aenquam. Hy heeft ſich tot veranderinghe gheſtelt op den 30. Auguſti 1663. ende op den 11. April des Jaers 1664. is hy

uyt ſijne harde wooninghe komen door-bijten, verandert zijnde in een aſch-graeuwen ende ſchoon gewaterden Uyl ofte Kapelle, hier nevens afgeſchildert. Dit Uyltjen hielt ſich voorts ſeer ſtil; ik ſtacker een ſpelde dwers door, ende leefde doen tot den 24. Mey, ſonder by-na eenighe beroeringe, of immers weynigh gewoel te maken.

D.

Vierde BEVINDINGE.

DEſe Rupſe is ſeer geſwint in het loopen, ende eet ſonder onderſcheydt by-na van alderley loof of kruydt dat hem voortkomt, op de weyden is ſijn voedtſel het klaverbladt, op de dijcken wilden thijm ende

D

ende veelderley ander kruyt, op de boomen eet hy het loof van de olmen, willigen ende andere boomen: soo dat hy sich aen geen seker voedtsel en verbindt, daer in teghendeel vele andere Rupsen eer sterven, danse eenigh ander voedtsel souden ghebruyken alse een yder na hare soorte gewoon zijn.

Ick hebbe noyt schoonder swart ghesien als dese Rupse heeft op sijn gantsche huydt, niet seer ongelijck het swart van sommige wilde Verckens welke uyt West-Indien komen. Alsmen hem aenraeckt, rolt hy sijn lijf in een, als of hy geen pooten en hadde.

Heeft sich tot veranderinge begeven den 13. September 1663. ende op den 25. Mey 1664. is daer een

Uyltjen van te voorſchijn gekomen, diergelijcke van ſchoone wittigheyt ik noyt geſien hebbe; doch het lijf is geel met ſwarte Vlecken in dry rijgen verdeelt. Het hielt ſich ſeer ſtil als of het doodt was, ende liet ſich om ende om rollen ſonder ſich te beweghen, uyt vreeſe van de doodt, ende ſtierf den 28. dito. Ick was ſeer verwondert dat uyt ſulken pik ſwarten Rupſe, ſoodanigen ſchoonen witten Uyl quam, daer nochtans aen de Rupſe geen wit altoos en was, dan alleen een weynig onder aen den mont.

Uyt een andere ſwarte Rupſe van deſe ſelfde ſoorte is op den 13. Junii 1664. een Vliege voort-ghekomen, hebbende onghemeene langhe pooten, doch en leefde maer tot den 14. dito.

Vijfde

E

E.

Vijfde BEVINDINGE.

DEſe Rupſe eet het loof van de Elſe-boomen. Heeft op ſijn rugghe twee kromme haecken die geel zijn, gelijk ook het overige van het lijf, doch met een ander Amberachtigh gloeyend coleur vermenght. Doch eer hy ſich tot veranderinghe voeghde, wiert hy Doncker-groen, ende de twee gemelde haecken ſoncken in den rugge, ſoo dat het gantſche lijf effen was.

Hy ſtelde ſich tot veranderen op den 6. October 1663. ende op den 27. April 1664. iſſer een Uyltjen van voort-ghekomen dat ſeer vreemt van coleuren is ende niet wel om te be-

ſchrijven, alſoo de coleuren ſeer onder malkanderen vermenght zijn.

Dit Uyltjen was van een ſterk leven, ende vloogh den gheheelen nacht, ſeer weynigh ruſtende. Is ſonder eten in het leven ghebleven tot 5. Mey, ende doen is het geſtorven, doch met de vleugelen in de hooghte op-gerecht ende aldus blijvende ſtaen na de doodt.

F.

Siſde BEVINDINGE.

DEſe Rupſen onthouden haer meeſt op de Blom-kolen, welke ſy voor haer voedtſel ghebruycken. Een van de ſelfde ſich in een hoeck onder een papier begeven hebbende, is geſtorven, ende zijn uyt ſijn doode lijf

F

lijf op den tienden September 1663. twaelf Wormen komen kruypen, welke Wormen in den tijdt van vier uyren, yder in een Ey veranderden, ende op den 2. Julii den volgenden Jaers 1664. zijnder uyt die twaelf Eyeren twaelf Vliegen voort-gekomen, die seer graeuw waren.

Een andere Rupse van de selfde soorte is mede gestorven den twaelfden September 1663. ende op den 17. der selfde maendt veranderde hy gansch ende gaer in een Made-worm, welcke met groot gewelt door sijne huydt brack.

Een derde Rupse van de selfde soorte als voren vermelt is, heeft sich tot veranderinge gestelt den 25. September 1663. ende op den 8. Mey 1664. is daer van voort-ghekomen

een

een droevigh Uyltjen, vreemt van coleur ende ſeer traegh van beweginge, ende bleef in het leven ſonder eten negen dagen.

G.

Sevende BEVINDINGE.

DEſe Rupſe was ſeer traegh in het kruypen, gelijckende niet qualijk den Leuyaert van West-Indien. Wat ſpijſe ik hem voorſtelde, hy en quam nerghens aen. Met ſijn achterſte bruyne veer wiſt hy ſich ſelven ſeer aerdigh af te vaeghen als met een kleer-borſtel. Alſmen hem hem ergens aen het lijf raeckte, was hy dadelijk daer by met de gemelde veder van het achter-lijf.

Eer ſy haer tot de veranderinghe voe-

G

voeghen, ſitten ſy ſes of acht daghen ſoo ſtil als offe doodt waren. Deſe heeft haer tot veranderinge geſtelt op den tweeden October 1663. ende op den tweeden Mey 1664. is daer van voort-ghekomen eenen witten Uyl die ſeer ſterck was. Ende op dat hy ſijne coleuren niet en ſoude af-vliegen, ſtak ik een ſpelde door ſijn lijf, ende leefde alſoo noch ſonder eten tot den ſeſden dito.

Het was een wonder om te ſien, op wat een vreemde maniere deſe Rupſe haer tot de veranderinge gheſtelt heeft. Eerſt ſpon hy een ſeer dun ende wel uyt-gheſponnen net, met ſtercke draeden, welcke hy uyt ſijn lijf voortbracht. In dit net ſpon hy een ander net, dat het eerſte niet en raekte, maer daer in ſweefde als een

een bal inde locht; doch dit net was ſoo dicht, dat men daer niet door ſien en konde, ende daer in geſchiede ſijne voor-gemelde veranderinge.

H.

Achtſte BEVINDINGE.

DEſe Rupſe eet het loof van de Elſe-boomen; het ganſche lijf is dicht met hayr beſet; alſmen dit hayr maer eenighſins aenroerde, ſmeet hy met ſijn kop ſeer vinnighlijk teghen het achter-lijf. Sijn ſchoon groen coleur wierdt hy gantſch quijt op eenen nacht, ende wierdt allenxkens heel ſwart, ſoo dat ick het merckelijck ſien konde: ſijn hayr dede hy beven ende ſchudden in deſe verſchietinge ſijns coleurs, hoewel

H

I

wel hy ſijn vel niet en veranderde.

Stelde ſich tot veranderinge op den ſeſden October 1663. in ſoodanigen geſtalte ende coleuren als in het midden vertoont wert. Op den 30. Junii 1664. is daer uyt voort-gekomen eenen droevighen Uyl van coleur, met vele ſwarte ſtreepen vermenght, gelijck op de plaetſe te ſien is. Hy hielt ſich tot den twaelfden Julii ſeer ſtil, ende ſtierf by-na ſonder eenige beroeringhe.

I.

Negende BEVINDINGE.

DEſe Rupſe onthoudt ſich in de Elſe-boſſchen ſoo langhe het loof kracht heeft ende teeder is, maer als het hardt wort, ſoo ver-

andert

andert hy van placts. Is ſeer goet-aerdigh, al wordt hy van andere geſmeten, doet geen tegen-weer, maer loopt wegh. Heeft ſich tot veranderinge gheſtelt op den ſeſden October 1663. ende op den 25. April 1664. iſſer van voort-gekomen een Uyltjen uyt den blaeuwen op het lijf, ende vleugels, ende van achteren uyt den rooden wat bruyn-achtigh. Het bleef altoos op een plaetſe ſitten ſonder ſich te verroeren van den 25. April tot den tweeden Mey, ende ſtierf ſonder eenige beweginge. Doch eer het ſtierf, heeft het eenighe Eyeren geleght, welcke van coleur uyttermaten ſchoon Spaens-groen vertoonden.

K

K.

Thiende BEVINDINGE.

DEſe groene Rupſe onthoud ſich mede op het elſen-loof, dat hy tot ſijn voedtſel gebruykt. Geeten hebbende ſtreckt hy ſich recht uyt ſoo langh als hy kan bereycken, ende blijft ſoo ſtil ſitten tot 's anderdaeghs. Als hy voort kruypt, brengt hy ſijn achter-lijf tegen het voor-lijf aen, ſich vertoonende als een groene kramme, ende ſtrekt ſich dan weder recht uyt, ende ſoo al voort ende voort, tot dat hy tot ſijn voornemen ghekomen is.

Deſe Rupſe heeft ſich tot veranderen gheſtelt den ſeſden October 1663. ende daer is uyt voort-gekomen

men op den eersten Mey 1664. een seer net Uyltjen gelijck onder op de Plate te sien is, doch d'een is veel schoonder na de veranderinghe als d'ander, maer ik hebbe de schoonste verkosen om af te Schilderen ende den E. Leser te vertoonen. Het heeft gheleeft tot den achtsten dito sonder eten, ende was in het vliegen seer snel ende gaeuw.

L.

Elfde BEVINDINGE.

DEse Rupse bemint tot sijn voedsel, het langh en wit ruygh-willighen loof, doch en eet het niet of het moet vers ghetrocken wesen: is seer traegh in het kruypen. Heeft sich tot veranderinge geset op den thienden

L

den October 1663. ende op den eersten Mey 1664. is daer uyt-ghekomen een Uyltjen dat sich seer stille hieldt. Als ik het met een priemken aenraeckte, liet hy sijn selven schielijck vallen 't onderste boven ende bleef stil liggen of hy doodt geweest waer, sonder eenighsins te bewegen, hoe ik hem ook aenraekte, soo dat ik meende dat hy doodt was, ende om de sekerheyt te weten stak ik een spelde door het lijf, doch en roerde noch niet; maer een half quartier uyrs daer na opende hy sijne vleugelen ende pooghde wegh te vlieghen maer en konde niet, ende leefde tot den elfden Mey 1664.

M.
Twaelfde BEVINDINGE.

DEſe Hout-wormen worden gemeenelijk gevonden in de ſchorſen ende tuſſchen de ſchorſe ende het hout der Eycken-boomen ſoo langh ſy kleen zijn, ende worden aldaer uyt haer zaedt voort-gheſet; maer alſe grooter worden, door-booren ſy tot het binnenſte der Boomen, ende doen aldaer groote ſchade. Het is wonder, dat een ſachten Worm dickmael gheſien wordt te booren dwars door het hout dat ſoo hart is, datmen naeuwlijks met een mes daer yets van ſnijden kan. Door dit booren komenſe tot den termentijn ende olyachtige vochtigheydt, welcke in het

M

het hout beſloten leght, ende deſe Wormen tot haer voedtſel gebruyken. Hare voorſte becken moeten noodtſakelijck niet alleen wat hart, maer inſonderheyt ſeer ſcherp, ſubtijl ende dun zijn, datſe tot het binnenſte van het hout konnen doordringen, ende het ſelfde tot ſtof vermalen, gelijck men alleſins van deſe ende andere Hout-wormen ghewaer wordt.

Een van deſe Wormen heeft ſich by my tot veranderinghe ghevoeght op den derthienden November 1663. ende den ſeſden Aprilis 1664. iſſer dit roode Dier van voort-gekomen, dat in het onderſte van deſe Plate vertoont wort. Ik heb het in 't leven behouden met wat ſuycker te geven tot den vijfden dagh van Meye.

N.
Derthiende BEVINDINGE.

DEſe Rupſen eten het loof van de willighe Boomen: Na dat een daer van ghenoegh ge-eten hadde, bleef hy eenen ruymen tijdt ligghen ſonder yets te nutten, waer uyt ick dachte dat hy ſich tot veranderinghe ſoude gaen ſtellen hebben. Maer ick wierdt ghewaer dat in plaets van te veranderen, aen yder zijde van ſijn lijf een groene Made voort quam met een ſwarten kop. De Moeder-rupſe uyt welkers lijf deſe Maden kroopen, dede ſeer groot gewelt met haer lijf te wringhen, te draeyen, uyt ende in te trekken ende anderſins, om deſe Maden quijt te worden; heeft mede

N

N

mede tot dien ſelfden eynde dikmael het hooft om hoogh verheven, ende dan weder in-getrocken; nu het lijf uyt-gereckt dan weder in malkanderen gehaelt, nu wat ſtil gelegen, dan een weynigh voort-gekropen: ſoo dat het een wonder was om ſien, met wat arbeydt ende bangigheydt deſe Maden uyt haer lichaem ghedreven wierden.

Soo haeſt nu een van de ghemelde Maden uyt het lichaem ghekropen was, ſoo heeftſe haer ſelven dadelijk gheſtelt aen de openinghe des lijfs daerſe was uyt-gekomen, ende bleef daer ſoo langhe aen ſuyghen, datter niet meer overigh en bleef dan den enckelen huyt van de Moeder-rupſe, uyt welcke ſy voort-gekomen was. De andere Made ofte ſijn mede-maet

 ſtierf,

ſtierf, alſoo voor hem niets overigh en was om te ſuygen, maer de eerſte al het voedtſel alleen na ſich getrocken hebbende, liet hem in de wonde ſteken, ende ſoo haeſt als hy de Moeder ganſch hadde uyt-geſogen, ſoogh hy oock ſijn mede-maet ganſch uyt; ende is daer na blijven liggen tot op den vijfthienden October 1664. ſonder eten, ende is doen verandert in een ſwart Ey: ende uyt dit Ey zijn op den achtienden Mey 1665. voortgekomen twee ſoodanige Vliegen als hier nevens op de Plate een af-ghebeeldt ſtaet.

Het is (mijns bedunckens) aenmerckens waerdigh, dat hoewel de een Made de ander hadde uyt-geſogen, dat evenwel daer door de voorteelinge van twee Vliegen niet en is ver-

vermindert: want de eene Made de ſubſtantie ende kracht van beyde in haer hebbende, heeft alleene twee Vlieghen voort-ghebracht, even als offer twee Maden gheweeſt hadden, welcke yder hare byſondere Vliege voort-brachten.

O.

Veerthiende BEVINDINGE.

DEſe groene Rupſe onthoudt ſich op de willighe Boomen, ende gebruyckt het loof daer van tot ſijn voedtſel, ende dat tot in het laetſte van de Somer toe, principalijck inde maent van October. Hy is ſeer graegh in het eten, ende eet ghemeenelijck wel vijf of ſes uyren langh geſtadelijk ſonder op-houden. Hy eet des mor-

ghens met het aenbreecken van den dagh; ende wordt niet eer de oude verteerde ſpijſe quijt, voor dat hy eet: want de nieuwe ſpijſe dringht hem de oude overblijfſelen van de voorgaende uyt het lijf. Houdt ſich ſoo vaſt aen het willigen loof, dat hy by-na met geen ghewelt daer van te trecken is, of ſoude dickmael ſich ſelven eer in ſtucken laten van een halen.

Is boos van aerdt, alſmen hem aen aenraeckt, ſoo ſmijt hy met ſijn achter-lijf ſeer vinnigh gunts ende herwaerts, pooghende met de pinne die daer op ſtaet te ſteecken, welcke venijnigh is. Dit is een Manneken, de Wijfkens zijn ſoo ſchoon niet, maer graeuwer ende ſonder die ronde vlekken, welcke de ghedaente

van

van ooghen ſchijnen te vertoonen.

Als deſe Rupſen haer willen begeven tot veranderinge, ſoo woelenſe ſeer langh, tot datſe van alle haere vuyligheden volkomentlijck gereynight zijn. Dit geſchiet zijnde, ſtelt hem tot veranderinge ſonder yets te ſpinnen, ofte iewers in te dringhen, of ſich iewers mede te bedecken; (gelijck de andere Rupſen ghewoon zijn te doen,) hy ſchiet alleenelijck ſijnen huyt af ende dan ſiet men de veranderinghe ligghen, ghelijck hier nevens op het midden der Plate aenghewefen ſtaet. Deſe veranderinghe ſtelde ſich op den negenthienden September 1663. ende op den vijfden dagh van de maendt Mey in het volghende Jaer 1664. is daer uyt te voorſchijn ghekomen eenen ſtercken Uyl,

Uyl, welcke leefde ſonder eten tot den veerthienden der ſelfde maendt Mey ende ſtierf.

Van deſe ſoorte van Rupſen en heb ick noyt gheen volkomen Uyl konnen bekomen, altoos waren de Vleugels bekrompen, even als offe van het vyer verſenght waeren gheweeſt, ofte als een gherompelt parkament, dat te na by het vyer gheweeſt is: ende deſe Vleugels komen noyt tot haer ſelven, ofte en worden noyt behoorelijck uyt-gheſpannen; ſoo dat de Uyltjens niet en konnen vlieghen, maer ſonder te eten van honger ſterven moeten; doch ſetten echter haer zaedt eerſe ſterven.

Vijf-

P

Q

P.

Vijfthiende BEVINDINGE.

DEſe Rupſe is ſeer vaerdigh in het voort-kruypen ende doet een ſnellen voort-ganck, want yder pas die hy doet, is ſoo langh als de Rupſe ſelfs is, ſoo dat hy de plaets daer hy over kruypt, ſchijnt met ſijn lichaem als met een paſſer ofte maniere van ſpanninghe, af te meten. Hy ont-houdt ſich aen ſekere bloemen ghe-naemt Klapſis, welckers groen loof hy tot ſijn voedtſel gebruyckt, ende dat met een groote graegheyt. Hy eet ghewoonelijck in den nacht, maer in den dagh houdt hy ſich ſeer ſtil ende onbeweghelijck; al is 't dat men hem ſtoot of aenraeckt, blijft echter

echter ſonder beweginghe ligghen.

Hy heeft ſich tot veranderinge geſtelt op den 11. Auguſti 1664. ende op den eerſten September is daer van voort-ghekomen een Uyltjen hier nevens aengeteyckent, ſeer net ende geſwint in het vliegen; doch het en vlieght niet dan alleenelijck by het licht vande kaerſe. Het hadde een ſeer vreemde en ongewoone maniere van vliegen, even als of het gheduyriglijk over ſijn hooft getuymelt hadde.

Q.

Seſthiende BEVINDINGE.

DEſe ſwarte Rupſe eet ſeer geern ende met groote graegheydt het jonck gras, dat eerſt begunt uyt te ſchieten. Yder reys als ick hem eten bracht,

bracht, liet hy hem ſelven vallen, ende rolde ſijn lijf in malkanderen als een Egel, ende bleef ſoo een tijt langh ſeer ſtil liggen, als of hy doodt gheweeſt hadde. Daer na ſoo een ruymen tijt den geveynſden geſpeelt hebbende, begon hy te eten met een grooten luſt ende rappigheydt. Na dat ick hem alſoo eenen ruymen tijdt alle morghen den koſt beſchickt hadde, hieldt hy op van eten, ende wierdt doen ſeer boos-aerdigh, want het minſte dat men hem aenrocht; dede hy niet dan ſijn lichaem gunts en weder ſmijten ende ſlingeren met een groote vinnigheyt ende vaerdigheydt, om in ſijne ruſte ghelaten te zijn. Heeft ſich tot veranderinghe gheſtelt op den ſeſthienden Auguſtus 1664. Meer en hebben wy deſes aengaende,

gaende, uyt de Schriften des Autheurs niet konnen vernemen.

R.

Seventhiende BEVINDINGE.

ALs dese Dierkens eerst voor den dagh komen, zijnse soo kleyn als een gemeene Vloo, maer worden daer na redelijck groot. Sy onthouden haer in de water-grachten: ende gebruycken geen ander spijse dan dat de grootste de kleenste op eten. Ick heb ghesien dat de grootste van dese drie in een seer korten tijdt sesse van de kleenste den kop af-beet ende voorts op at ende gheheel verslondt. Hier uyt ontstaet het dat dese Dierkens seer schrick-achtigh zijn; soo haest de kleene de meerder ontmoeten,

R

S

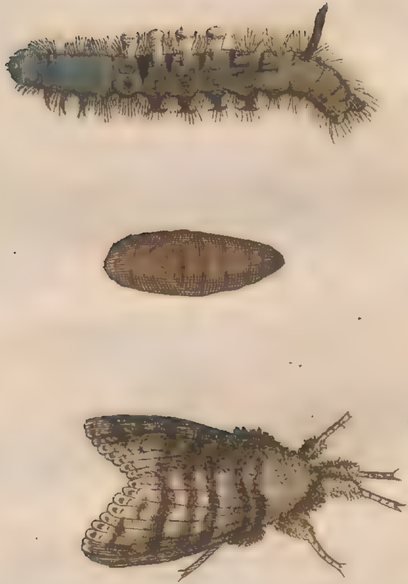

ten, ſpringhen ſy met een groote kracht ende vaerdigheydt te rugge, doch het en kan haer gheenſins helpen. Meer hebben wy hier van inde Schriften des Autheurs niet ghevonden; dan dat van de ſelfde Dierkens is voort-ghekomen dat blaeuw ghevleugelt Dier 't welck onder op de Plate vertoont wort. Doch wanneer deſe veranderinge geſchiet is, of hoe lange datſe geduyrt heeft, en vinden wy niet aengeteeckent.

S.

Achtiende BEVINDINGE.

DEſe Rupſe is my geſonden van Berghen-op-Zoom door den Edelen Raedts-Heer d'Heer van Cruyningen, welcke hem gevonden

hadde op een Abrikoos Boom: doch na dat hy tot mijnen huyſe was, heeft nergens willen van eten, maer ſtelde hem tot veranderinge op den ſevenden October 1664. ende is daer van voort-gekomen op den twintighſten Mey 1665. een licht-graeuwen Uyl hier nevens af-geteeckent. Deſen Uyl is gewoon met ſijn twee voorſte pooten ſijn gantſch hooft ſoo te bedecken, datmen het ſelfde niet en kan ſien. Oordeele dat het een Wijfken is, om dat ſijn achter-lijf ſeer dick is. Want dat merck ick in't gemeen van de Rupſen, dat de Wijfkens aen het achter-lijf gemeenelijk ſeer dick zijn, want daer liggen de Eyeren verborgen; maer in tegendeel zijn de Mannekens aen haer achter-lijf ſeer ſmal ende dun.

V

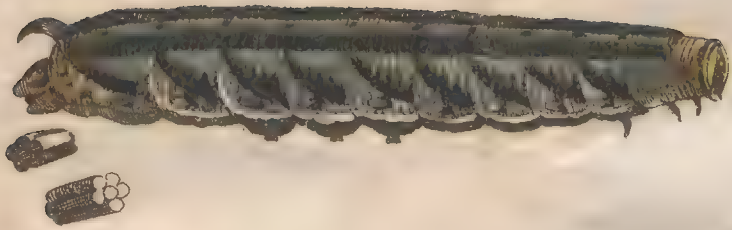

T

ha
na
he
ſt
ſe
da
tw
gr
ke
tw
ho
ſel
da
ac
m
ſe
lij
da
m
ae

dun. Dese Rupse heeft voorts na hare veranderinge geleeft sonder eten, tot den dertighsten Mey. Eer hy stierf heeft hy sijn zaedt in overvloet geset, maer alsoo daer geen Manneken was by geweest, soo is het alles te vergeefs ende onvruchtbaer gebleven. Want soo gaet het met alle Eyeren die de Rupsen van haer geven, daer en komt niets van, ten zy datse door het Manneken vruchtbaer gemaeckt worden.

T.

Negenthien ende Twintighste BEVINDINGEN.

DEse Rupse heb ick gevangen op den 28. Mey 1660. haer voedtsel zijn de bladeren van de Olme-

boomen als oock der Peere-boomen. Als dese Rupsen wel ge-eten hebben, begeven sy haer aen den kant van een bladt, ende setten haer daer aen wel ter degen vast met het achterste van haer lijf, hangende voorts met het lijf nederwaerts, doch den kop houden sy een weynigh om hoogh gebogen. Met den ondergank der Sonne stellen sy haer om te slapen, ende buygen met haer hooft achter over in het lichaem in-getrocken zijnde, ende slapen aldus tot dat den dagh aenkomt, ende begeven haer dan tot het eten: doch voor ende na den eten zijnse gewoon seer snellijck haer kop gints ende weder te slingheren ende te schudden. Onthouden sich by malkanderen seer vreedtsaem, maer alse malkanderen al te na by komen, vattense malkan-

der

der rondtom het middel-lijf ende ſlingeren d'een d'ander met groote hevigheyt. Sommige van deſe ſoorte ſlapen wel ſeventhien of achtien uyren op eenen tijdt: ſomtijts daer-entegen kruypenſe wel twee daghen achter een ſonder te ruſten ofte te eten. het onder-lijf is ſoo klaer datmen daer door ſien kan. Meer en vinden wy van deſe Rupſen by den Autheur niet beſchreven.

Maer hy verhaelt ons, dat uyt de verrotte ſtoffe van Muyſen, hy ghewaer is gheworden dat Wormen te voorſchijn komen, ende dat uyt die Wormen een gemeene ſlag van Vlieghen gegenereert wort. Sijn ooghmerk verhaelt hy ons geweeſt te zijn, te onderſoeken of het waer is, 't gene ſommige meenen, datter uyt de her-

ſenen der Muyſen ſouden Wormen komen, ende dat die Wormen in Muyſen veranderen ſouden, 't welck hy getuyght bevonden te hebben onwaerachtigh te weſen.

V.

Een-en-twintichſte BEVINDINGE.

DEſe Rupſe onthoudt ſich op de Kooren-landen, ende gebruykt aldaer de wee-winden tot ſijn ſpijſe, doch alderlieſſt de kleene ofte klockgies-winde; ende eet ten minſten twee uyren achter een ſonder ophouden. De vuyligheyt welcke hy quijt wordt, heeft een ſeer vreemde ghedaente, als of het in een vorm ghedruckt ware, gelijk ick in deſe Plate hebbe vertoont.

Deſe

Dese Rupse is seer vreemt ende vermenght van verscheyden coleuren, twee swarte strepen loopen over den rugge, een groene in het midden; den grondt is uyt den groenen, op sijn achter-lijf staet een orangien kromme pin, hier en daer vindt men ook het wit ende blaeuw aerdighlijk onder de andere coleuren vermenght, is seer snel van gehoor ende gevoelen. Soo haest hy yets hoorde, of datter wat beroert wierdt, bleef hy dadelijck een tijdt langh seer stil liggen sonder eenige beweginge. Meer en heeft den Autheur hier van niet naghelaten.

X.

Twee-en-twintigste BEVINDINGE.

Vanden oorspronk der Muggen.

ICk hebbe seer groote neerstigheyt ghedaen, om uyt te vinden, van waer dat de Muggen haer begin nemen. Ik meende datse vanden dauw voort-quamen, om dat ick des morgens vroegh voor den op-ganck der Sonne, onder de bladeren ende loof der Boomen ende Kruyden, menige Mugghen ghewoon was te vinden; doch sy begeven haer daer tegen den avondt om te schuylen ende sich te verberghen tegen de koude van den nacht. Ick heb voorts bemerckt dat de Muggen haer in groote menighte ont-

onthouden ontrent ende in de regenbacken, insonderheydt in de maendt van December. Want in dese regenbacken brengen sy haer zaedt, ende dat op dese volghende maniere. Sy vlieghen op het reghen-water, ende daer op sittende, steken sy haer onder-lijf in het water, ende schieten uyt het selfde haer zaedt, 't welck dadelijck op den grondt van het water sinckt, (even ghelijck op diergelijcke wijse wy getoont hebben in ons tweede Deel, dat de Naeyers haer achter-lijf, om de selfde reden, in de aerde steecken.) Het zaedt op den grondt een tijdt langh ghelegen hebbende verandert in bloedt-roode Wormkens.

Dese Wormkens leven in het regen-water by eenighe kleene beest-

kens, die ick Water-luyſen noeme, (zijnde niet ſeer ongelijk de Pampier-luyſen) ende onthouden haer daer den tijdt van elf maenden, ende maken van kalck ende de ſlijm haers lichaems, eenige kleene huyskens daerſe tegen de koude in kruypen. Als den tijdt van haer veranderinge begunt te naderen, komen ſy in een groote menighte by een, ende brenghen haer hoofden by malkanderen, ende doen niet anders dan geduyrighlijck woelen ende ſlingeren met haer achterlijf, ende op deſe wijſe vergaderen ſy een groote menighte van ſlijm, in welcken ſlijm ſy haer dan gaen leggen tot de veranderinge. Op den dertigſten Junii ende den derthienden Julii heb ick bevonden dat uyt deſe veranderinge vele Muggen zijn voort-ghekomen.

komen. De Mannekens hadden kleene pluymkens op het voorhooft, de Wijfkens niet, maer zijn vol zaedt; ook en zijnſe ſoo fel niet in het ſteken als de Mannekens.

Gelijck de Muggen voort-komen van bloed ende bloed-roode Wormkens, ſoo beminnenſe ook altoos ſeer het bloedt tot haer voedtſel, inſonderheydt het bloedt der Menſchen: tot dien eynde trachtenſe inſonderheyt tegen den avondt, in de huyſen te komen; indien men haer daer uyt ſluyt, ſy weten ſeer vaerdelijck door de ſchouwen te komen: ſchuyft men de gordijnen toe, ſy zijn ſoo gaeuw datie tuſſchen de gordijnen ende het rabat, ofte door de minſte openinge dieder iewers weſen mach, in dringhen. Ende begeven haer dan ſtillekens

kens in de hoecken der bedt-ſteden, tot datſe den warmen aeſem der Menſchen gewaer worden, ende dan komenſe die met een on-aenghenaem geſangh aentaſten, ende ſtellen haer ſelven ſeer net op de ſweet-gaetjes onſer lichamen, daerſe weten aldermeeſt openinghe te zijn, om op het lichſte het bloedt te ſuygen: want in deſe ſweet-gaetjes ſtekenſe dadelijk hare ſtraeltjes, welke ſeer dun, ſubtijl ende maer van dry hayrkens te ſamen ghevrocht zijn, doch van binnen loopter een dun buysken door, 't welck de ſtrael ſtijfte geeft, ende langhs welcke ſy het bloedt ophalen, ende dat ſoo langh tot datſe vol zijn.

Het is aenmerckens waerdigh, dat als een Mugge haer lijf vol gheſogen heeft, ſoo en ſal ſy van u handt ofte

van de

van de plaets daerſe op geſeten ende uyt gheſogen heeft, niet wegh vliegen, ofte ſy ſal een droppelken water uyt haer achter-lijf laten vallen. Ende dit water is te voren vermenght geweeſt met het bloedt datſe heeft op-geſogen, ende om dat het haer niet nut of dienſtigh is tot voedtſel, ſoo weet de natuyr in ſoo korten tijt, het ſelfde van het bloedt te ſcheyden ende af te werpen, 't welk voorwaer een wonder is om aen te merken.

Als de Mugghen alder-eerſt uyt den grondt van de regen-backen na boven komen drijven, dan zijnſe wit van gedaente ende men ſieter geen vleugels aen noch pooten; maer in den tijdt van een vierendeel uyrs begunt men die te ſien, ende dan begevenſe haer aen de muyren van de regen-

reghen-backen ſoo langhe dat hare vleugels ſtijf ghenoegh ende bequamelijck uyt-gheſpannen zijn om te konnen vliegen.

Maer miſſchien ſal ymandt by ſich ſelven dencken, hoe kondt ghy weten wat de Muggen al doen onder het water op den grondt der regenbacken? Ick antwoorde, dat om dit alles ſeer pertinent uyt te vinden, ick hebbe laten maken een groot vat van glas, in welke ik eenige vande voorghemelde bloedt-roode Wormkens gedaen hebbe, ende hebbe haer aldaer alles beſchickt datſe in de regenbacken vinden, als ſteen, kalck, ende aerde. Ook moeſt ick het water verſcheyden malen ververſchen, ende altoos wat locht laten, ende in een koele plaetſe het glaſen-vat beſtellen.

Want

Y

va
de
on
va
en
va

Want de ervarentheydt leerde my, dat alſe te warm ſtaen, ofte gheen verſche locht en hadden, datſe al te ſamen ſtierven. Ende door dit glaſen-vat hebbe ick alle daegh, ſeer naeuw-keurighlijk op-gemerkt ende beſchreven, al watter in het ſelfde voor-viel ende geſchiede.

Y.

Dry-en-twintigſte BEVINDINGE.

DEſe Rupſe heb ik den Olyphant genaemt, om dat hy de gedaente van een ſnuyte aen ſijn hooft heeft, de ſnuyte van een Olyphant niet ſeer ongelijck. Sijn ſpijſe zijn de bladeren van de wijngaerden, maer als ſy out ende harder worden, houdt hy op van eten. Na den eten ſtelt hy hem

ſelven

ſelven tot ſlapen, met ſijn hooft tegen het lichaem ghebogen, ſoo dat men het niet en kan ſien, alſoo het in ſijn lijf in-ghehaelt is, even ghelijck de Schilt-padden gewoon zijn te doen.

Deſe Rupſe is ſeer ſchrick-achtigh van aerdt, want als men hem maer in het alderminſte aenraeckt, ſoo verſchrickt hy tot dry of vier malen toe ſoo ſnellijk ende ſterk, dat men ghedwongen wort ſelfs mede eenighſins te ſchrikken of ſich te ontſetten, al iſt dat men het wel van te vooren weet, ende meent op ſijn hoede te weſen.

Hy weet met ſijn ſnuyte ſeer rap te ſpelen, ende de ſelfde gints ende herwaerts te ſlingeren; item de ſelfde ſeer wonderlijck uyt te ſteecken ende dan weder haeſtelijck in te trekken,

ofte

ofte oock om hoogh te verheffen; ſulx dat het ſeer vreemt is om te ſien. 't Gheen hy met de ſnuyte vat ende laet hy niet lichtelijk ſich ontnemen; ende weet oock met de ſelfde ſnuyte groot ghewelt te doen met yets te trecken ofte voort te ſlepen.

Hy is ſeer ſnel van gehoor, 't welk ick op deſe maniere bevont. Als ick op de vloer met mijn voet maer ſachtelijk en ſtreeck, ſoo verſchrikte hy ſeer ende trock ſijn geheel lijf in malkanderen, gelijck ick ſeer dickmael hebbe beproeft ende bevonden.

Als hy op houdt van eten ende ſich wilt gaen ſtellen tot veranderinghe, ſoo laet hy hem ſelven los van boven nederwaert vallen, ende ſoekt na een bequame ruſt-plaets, welke tot ſijn veranderinge noodigh is. Tot dien

cynde beſchickte ick hem eenighe ſtuxkens verdort hout ende wat wijngaerdt-bladeren, 't welck hem wel aenſtondt, ende begon die ſtuxkens hout met ſijn ſnuyte by malkanderen te ſlepen ende met de bladeren ende ſlijm dat hy uyt ſijn lijf bracht, te ſamen ſoo te mengen ende te ſchicken, dat hy daer uyt ſich een bequaeme ruſt-plaetſe bereyde, ende heeft daer na ſich in die plaetſe gheſet tot veranderinge op den vierden September ſeſthien hondert vijf-en-ſeſtigh. Ende nu jeghenwoordigh (dewijle ick dit ſchrijve namentlijck den vier-en-twintighſten Aprilis ſeſthien hondert ende acht-en-ſeſtigh) leght hy noch in die veranderinghe ten huyſe van Jaques Fierens, alſoo den Autheur Overleden is. Over vier dagen heb

heb ick hem aldaer noch ſelve geſien, ende alſmen maer een weynigh over ſijn lijf den warmen adem uyt ſijn mondt waſemt, ſoo beweeght hy ſijn lijf ſeer ſnel ende ſterk. Alſmen hem op de handt neemt, ofte aenraeckt, is hy ſoo kout als een ſtuck ys: ende heeft alſoo ſonder eenigh voedtſel nu alreede in de veranderinge ghelegen zedert den vierden September des Jaers ſeſthien hondert vijf-en-ſeſtigh, tot op heden den achtienden Junii ſeſthien hondert ende acht-en-ſeſtigh: doch hoe langhe hy noch in de veranderinge ſal blijven liggen, ende wat daer van ſal te voorſchijn komen, moet noch met der tijdt nevens andere verwacht worden: ghelijk dan by den ſelfden Jaques Fierens alle de naer-ghelaten Dierkens,
 by

by den Autheur naer 't leven ſeer curieus geſchildert te ſien zijn, waer van de curieuſe Lief-hebbers 't gheſicht noch altijts konnen genieten.

Immers is het een wonder om ſien, dat de gemelde Rupſe alreede ſonder eenigh voedtſel, ſoo na dry Jaren langh gelegen heeft, ende noch ſoo ſterck van leven is. Als ick bevondt dat hy (gelijck geſeght is) in het aenraken ſoo kout is als ys, ſoo quam my in den ſin, dat de groote koude deſes Diers veroorſaken kan, dat hy by ſijn dick, taey ende vette vocht, ſeer lange ſonder voedtſel kan leven, alſoo door de koude ghematigheyt ſijns lichaems, van de ſelfde vochtigheydt ſeer weynigh ende niet dan ſeer traeghlijk yets kan verteert worden. Gelijck dan oock de

dage-

EERSTE BYVOEGHSEL,

OFTE

Eenige bysondere op-merckingen uyt de voorgaende Bevindingen van

JOH. GOEDAERT.

HOewel alle Gods wercken wonderlijk zijn, soo ist echter waerachtigh ende aenmerkens waerdigh, dat de grootste ende meeste wonderen haer vertoonen ontrent de alder-kleenste Schepselen. Soo dat de wonderen der Natuyr sich inde kleenste dingen als verbergen, ende neerstelijk nagespeurt zijnde, aldermeest op-doen. *Eminet in minimis, maximus ipse Deus.* Den Aldergrootsten Godt, is inde kleenste dingen aldermeest uytsteeckende.

Tot bevestinge hier van sal ik den

Eerw. Leſer eenige exempelen uyt de voorgemelde Bevindinghen aenwijſen ende in ghedachte brenghen: op dat hy in het leſen der ſelver te naeuwer acht gelieve te nemen op de vreemdigheden ende wonderen welke daer in voorvallen.

Als voor eerſt, oordeel ik het een wonder te zijn, dat de kleene Eyerkens (uyt welcke de Rupſen komen van welcke gemelt wort in het eerſte Deel, de thiende Bevindinge) hangende bloot ſonder eenigh deckſel, aen de kleene tacken der boomen, aldaer de aldergrootſte kouwe van den winter konnen uytſtaen, ſonder te ſterven ofte bedorven te worden: maer in tegendeel ſiet men, dat ſoo haeſt den Somer aenkomt, daer dadelijck Rupſen uyt te voorſchijn komen,

men, welke daer na veranderen inde Kapellen aldaer afgebeeldt. Hoe menighe Dieren zijnder ende andere saken (in het aensien stercker, warmer ende beter versien) welke door ongelijk minder koude vergaen; daer dese soo kleyne Eyeren daer van niets en weten. Daer moet yets wonderlijcks van een taeye, dicht gesloten warmte ende vocht wesen, waer by sy in haer levendighe kracht soo lange ende tegen soo fellen koude, regen, sneeuw, ende andere veranderingen ende ongemacken konnen bewaert worden. Dit selfde is oock waerachtigh van veelderley Kruyden, welcke op de Aerde haer Zaden den gantschen Winter laten liggen, welcke nochtans met den Somer haer leven betoonen.

Ten tweeden, de alles wel beſchickende en naeuw-beſorghende Natuyr, heeft de Rupſen haer ſpinſel, (datſe van den quyl uyt haer eygen lichaem voortbringen ende ſeer ſubtijl weten toe te maecken,) gegeven tot verſcheyden ſeer noodige gebruyken. Want voor eerſt, vele Rupſen dienen haer daer van in plaetſe van vleugelen, om ſich in een oogenblick tijdts van een hooge plaetſe na beneden op de aerde te begeven, gelijck oock de Spinne-koppen doen. Want ſy laten haer langhs dat ſpinſel ſeer ſacht ende ſekerlijck neder-dalen, ende klimmen oock lanhgs het ſelfde opwaerts ende na allen zijden daerſe willen weſen. Ten tweeden, met dat ſpinſel maecken ſy haer een beſchuttinge tegen den nacht-locht

ende

derley veranderinge komen, namentlijk in Wormen, Eyeren ende Vliegen: ende dat de ſelfde veranderinge van een en de ſelfde Rupſe op dryderley verſcheyden manieren toegaet. Diergelijck exempel worter mede verhaelt in de een-en-ſeventichſte Bevindinge ende in de tweede Bevindinge van het tweede Deel. Dat een Rupſe eerſt verandert in een Worm; daer na den Worm in een Ey, ende het Ey in een Vliege, ende dat alles in den tijdt van dry-en-twintich dagen. Oock is het niet ſonder groote verwonderinghe te ſien, dat de gemelde Vliege, na hare voor-komſte in den tijdt van een vierendeel uyrs, noch eens ſoo groot wort, danſe uyt de veranderinge was voortgekomen. Siet het tweede Deel, Bevindinge 22.

Som-

Sommige Rupſen maken van haren dagh den nacht, ende van den nacht den dagh; (daer inde Vleder-muyſen ende Nacht-uylen niet onghelijck) want den geheelen dagh blijven ſy ſtil inde aerde verborgen ſonder eten; maer tegen den nacht komenſe eerſt te voorſchijn om haren koſt te gaen ſoecken, ſiet eerſte Deel, Bevindinge veerthien ende vijf-en-twintich. Sommighe Rupſen veranderen verſcheyden mael, ſommighe drymael andere viermalen haren ouden huyt, ende dat niet ſonder groote pijnelijkheydt, als in de Zijde-wormen ende in het tweede Deel de vijf-en-twintichſte Bevindinge te ſien is: ende hier in zijnſe ſommige Slangen gelijk. De reden ſchijnt te weſen, dat den ouden huydt elcke reys, in eenen kor-

korten tijt ſoo hart en taey wort, dat hy na het groeyen der Dieren niet en kan uyt-gheſet worden ende daerom moetſe door grooten arbeyt der Dierkens ſoo verde ghebracht worden datſe ſplijt en ſoo allengskens afvalt. Siet in het eerſte Deel, de ſeven-en-ſeventichſte Bevindinge.

In het tweede Deel de een-en-veertichſte Bevindinge wort verhaelt van een Rupſe-worm, die thien malen de huydt vernieuwt eer hy haer tot hervorminge begeeft, t'elckens haer ſuyverende van hare vuyligheyt, eerſe den ouden huydt afleght.

Vele Rupſen zijn ſeer vreeſachtig van aerdt, alſooſe veel vyanden hebben van welcke ſy verſlonden ende ge-eten worden: ende daerom latenſe haer dadelijk vallen, ende houden

den ſich ganſch ſtil ſonder eenige beweginge als offe doodt waren, ende rollen haer lijf in een ronde als een bal, alſe yets hooren ofte aengeraeckt worden: ende blijven ſoo een tijdt langh liggen, tot datſe dencken dat het gevaer over is. Siet het eerſte Deel, ſeventhiende ende achthiende Bevindinge ende elders meer.

Sommige Dieren en konnen naeulijcks of immers niet dan eenen kleynen tijdt leven buyten de aerde, gelijk de Viſſchen niet en konnen leven buyten het water; ja de veranderinge van de locht daer ſommige Dieren in leven, is genoegh om haer te dooden; gelijck onder anderen aengemerckt is in de Vliegen welcke in de gemetſelde Graven voort-komen uyt de Wormen, die uyt de verrottinge

van de lichamen der Menſchen haren oorſpronck hebben. Siet het eerſte Deel, Bevindinge vijf ende ſes-en-ſeſtigh.

De Natuyre ſpeelt allesins ſeer wonderlijk in de gewaſſen der Aerde, Beeſten, Menſchen, ende alderley Schepſelen; maer inſonderheydt oock in ende ontrent de kleene gheringe Dierkens, ende aldermeeſt in de maniere van voorteelinge, welke ontrent de Rupſen, Wormen, Maden, ende diergelijke op ſeer vremde ende verſcheyden manieren toegaet. Onder anderen is de maniere van voortelinge mede aenmerckens waerdigh welke verhaelt wort in het eerſte Deel, Bevindinghe twee-en-ſeſtigh. Namelijck dat uyt eenighe droppelen water of ſweet dat uyt

het Lichaem der Rupſe ghedreven wordt, in den tijt van twaelf uyren ſoo veel Rupſen te voorſchijn komen. In deſe voortelinge ende vele andere welcke hier en daer verhaelt zijn, en komen de Mannekens niet te paſſe, hoewel nochtans in menige andere Rupſen, de Eyeren ofte Zaet niet vruchtbaer en is ſonder het toedoen der Mannekens, gelijck meermalen is aengeweſen.

Sommige van de ghemelde Dierkens, hoewelſe leven, ſchijnen nochtans geen leven te genieten, aengheſien ſy niets en doen dan wat eten, ende voorts altoos ſtil ende onbeweghelijck als ofſe doodt waren in een geſtalte verblijven. Gelijk inſonderheyt aengeweſen wordt in het eerſte Deel; Bevindinge vier-en-ſeſtigh, in

een

een Worm welcke twee Jaren ende vier-en-twintig dagen in een geſtalte des Lichaems ſonder eenighe ſpijſe ende ſonder de minſte beweginge in het leven is gebleven : In het derde Deel hebben wy ghetoont, dat de Rupſe den Olyphant genaemt, nu al by de dry Jaren ſonder ſpijſe ofte eenige beweginge in ſijn veranderinge gelegen heeft, welcke nu heden den twintighſten Junii 1668. noch leeft, ende met lijdtſaemheydt verwacht wordt wat daer van eyndelijck ſal voortkomen.

Ende hoewel het wonder is dat de ghemelde Dierkens ſoo lange ſonder voedſel konnen leven, ſoo iſt echter noch meer te verwonderen 't ghene verhaelt wordt in het eerſte Deel, aen de ſeventighſte Bevindinge, van

een Worm welcke noyt eenigh eten of drincken ghebruyckt, oock geen openinge des lichaems heeft om yets te konnen nemen, ofte eenighe vuyligheyt af-werpen, hebbende oock noch ooghen noch pooten, alsoose niet en behoeft de selfde te gebruycken om eenigh voedtsel te soecken. Gelijk dan ook die kleene Dierkens, noch minder als een ghemeen sandeken van grootte, welcke sich altoos ontrent desen Worm onthouden tot datse sterft, noyt gheen voedtsel en nutten.

Het en kan sonder groote verwonderinge niet aenghemerckt worden; hoe dat sommighe kleene Dierkens soo onvergelijkelijk sterck van leven zijn ende hart tegen de doodt; gelijk insonderheyt aen-gewesen wordt in het

het eerſte Deel, ſes-en-ſeventighſte Bevindinghe van de Vee-mollen. Ende in het derde Deel de twintigſte Bevindinge verhaelt hy van een gheringe Rupſe welcke ſomtijdts twee gantſche daghen achter malkanderen kruypt ſonder te ruſten of te eten. De Wormen al zijnſe in verſcheyden ſtucken verdeelt, blijven noch een tijdt lanck leven.

Item, dat de ſorghvuldige Natuyre, die Dieren welcke of ſelfs, ofte hare Eyeren ende Zaedt daerſe uyt voortkomen, tot ſpijſe dienen moeten, waer by andere Dieren leven; (gelijck ſulks onder deſe Dieren, als oock in de Zee ſeer ghemeen is:) in een groote menighte te gelijcke laet voort-gheteelt worden, op dat hare ſoorte niet en ſoude gheheel verſlon-

den worden, ende alſoo noodigh voedtſel voor de andere Dieren ontbreken. Gelijk inde gemelde Bevindinge ende in vele andere gelegentheyt de ervarentheydt leert: want daer zijn vele Dieren, ſoo kleene als meerder, welcke niet dan by het aes van andere Dieren in het leven konnen blijven: Sommighe oock eten malkanderen by ghebreck van ander voedtſel. Siet het tweede Deel, Bevindinge twee-en-dertigh, ende aen de twee-en-veertighſte verhaelt hy van een Dierken, dat over de vier duyſent Wormen voortbringht.

Niet min waerdig om aen te mercken is het, dat oock in de ſlechſte, minſte ende geringhſte Dierkens, de Natuyre ſulcken vernuft, ſorge ende wonderlick beleyt ende neerſtigheyt ghe-

ghegheven heeft (hoewel in d'eene meer als in de andere) om haer voetſel na te jagen, ende alles dat haer dienſtigh is; ſich te wachten voor hare vyanden, ende wel aldermeeſt om haer Geſlachte door voortelinge te onderhouden, voort te zetten ende te vermenighvuldigen: gelijk dan in de Mieren, Byen, Vee-mollen ende alderley andere Dierkens te beſpeuren is. Waer by noch komt, dat van een ende het ſelfde Dierken verſcheyden andere ſoorten voort-komen ende op verſcheyden wijſen gelijk wy te voor getoont hebben ende in het eerſte Deel, Bevindinghe ſeven-en-ſeventigh verhaelt wort, dat uyt een Rupſe een ſchoone wel-gekoleurde Boter-kapelle met vier vleugelen; en uyt een andere van

de ſelfde ſoorte, twee-ende-tachentigh Vliegen voort-gebracht worden. Ende in het tweede Deel, Bevindinghe negen-en-twintigh ende dertigh wort verhaelt, dat van dry Rupſen van een ſoorte; uyt de eene een Vliege, uyt de tweede een ſchoone Kapelle, ende uyt de derde een ander vremt Gedierte aldaer af-getekent, zijn voort-gekomen. Ende aen de een-en-dertighſte Bevindinghe, dat uyt een en de ſelfde Rupſe een Dierken als een kleene Molenaer, ende daer na een Kapelle gheſproten is. 't Welck ſchijnt te gaen tegen de gemeene ordre der Natuyre, door welke yder Dier ende Gewas der aerde een bequaemheyt is ingeleyt om ſijns gelijcke voort te bringen, doch een yder na ſijnen eygen aerdt *Geneſ.* 1.

Staet

Staet oock noch voorder aen te merc-ken, dat niet alleen de Dierkens die van andere worden voort-gheteelt, hare wonderlicke veranderinge in een andere ſoorte krijgen, maer oock de gene die enckelijk uyt eenige ver-rottinge ofte vochtige ende warme ſtoffe, ſonder eenighe voortelinge, haren oorſpronck nemen; gelijk on-der andere de Rupſen ofte Wormen den Wolf genaemt welcke de bloey-ſelen der Appel, Peer ende Keerſe-boomen ganſchelijk bederven, ende voort-komen uyt een vochtige miſt, welke door de hitte van de Zonne en de warmte die in de boomen is, gekoeſtert zijnde, in levendige Wor-men verandert, Inſgelijkx de Wor-men die uyt de doode Menſchen ende andere bedorven ſtoffe der Die-

koren ofte Gewassen te voorschijn komen, hebben soo wel hare veranderingen als die van haers gelijcke worden voort-geteelt.

De veranderinghe ende verscheydentheyt der koleuren is oock in dese Dierkens aen te mercken: want sommige veranderen meermalen haer koleuren; gelijck van het kruydt Ixias ende den Chamæleon gelooft wordt, waer van siet het tweede Deel, negenthiende Bevindinge.

Daer zijnder onder de bloed-loose Dierkens verscheydene seer wonderlijk kleen, soo datmense qualijk sonder vergroot-glas kan sien bewegen; hoe kleen moeten dan alle die menigvuldige leden zijn uyt welcke hare lichamen te samen gestelt zijn. Want ick hebbe gesien dat sommige onder

haer

haer met malkanderen tot voortelinge van haer geslacht, vereenigt werden. Ten tweeden, datter vele onder zijn die seer rap van d'een plaets tot d'ander bewogen worden, ja met veel grooter snelheyt (na proportie) als groote Dieren. Ten derden, sy hebben vele deelen ende leden van nooden tot haer voedinge, uyt-suyveringhe der onreynigheden, ghehoor, gesichte, gevoelen, &c. want sommighe zijn daer ontrent seer subtijl, gelijk ik bevonden hebbe. Ten vierden, alse volwassen zijn, kanmense in haer gheheel nauwelijcks sien, hoeveel kleender moeten dan de jongskens zijn welcke van de selfde eerst voort-komen. Onder dese kleene Dierkens wordt mede gevonden een seer wonderlijcke ende onnaspeu-

naſpeurelijcke verſcheydentheyt van fatſoenen, gedaente, koleuren ende ſoo voorts. Sommige zijn ront, andere langh; ſommighe ſmal andere breedt; eenige ovael, &c.

Het is opmerckens waerdigh 't gene verhaelt wort in het tweede Deel, aen de vier-en-veertighſte Bevindinghe, dat de Rob wormen die in de Hoven ſeer ſchadelick zijn, door de Natuyr verhindert worden ſeer te vermenighvuldigen. Want behalven datſe voor de dry Jaren niet en konnen voortſetten, ſoo vindt men onder haer ſeer weynigh Wijfkens, ſulks datter wel thien Mannekens tegens een Wijfken zijn. Het Manneken komende by het Wijfken, blijft daer twee heele dagen aen vaſt, ende los wordende ſterft het korts daer

aen,

aen, maer de Wijfkens blijven in het leven. Soo dat in dese Dierkens gelijck als een voorbeelt is der ontuchtighe Menschen, die haer selven door onmatige geyligheyt een ontijdige doodt ende ellendigh leven veroorsaken.

Het is wonderlijck 't gene in het tweede Deel, aende ses-en-veertigste Bevindinghe verhaelt wordt van den Koning ende Opper-hooft der Byen, datse daer toe verkiesen eene van hare soorte die seer oudt is. Ten tweeden, sonder vlercken ende hayr. Ten derden, dat hy als een Opperbaes overal het werck gaet besichtigen ende opnemen. Ten vierden, van de eere die de jonghe Byen aen hem bewijsen. Ten vijfden, datse trommelaers ende opweckers hebben,

ben, welcke haer ter bequamer tijdt opwecken om tot het werck te gaen. Ten sesden, hoe nauwe wacht sy stellen tegen de Byen die om den Honingh en Was te stelen, soecken van buyte in te dringhen: nemen oock acht op de leuyaerts die niet en wercken en dooden die. Ten sevenden, als den Koning doot is, verstroyense alle van een, raken onder malkanderen in verwerringe, daer wort niet meer gewaekt, noch gewrocht, &c.

Voorts, ghelijck de sorghvuldige Natuyre die Dierkens in groote menighte tseffens laet vermenighvuldighen welcke van andere als een aes ende spijse verslonden worden; (gelijk te voor aengewesen is) soo oock die Dieren welke voor de Menschen groote nuttigheyt voortbrengen, als-

Ho-

Honingh ende Was: want een Bye van de voor-gemelde ſoorte, (al is hy ſchoon al ſeer oudt) brenght hondert ende twintigh ofte meer Wormkens voort, welke daer na de gedaente aen doen van Eyeren, in welke de wormkens in Byen verandert worden.

Het is ſeer aenmerckens waerdigh 't gene de Natuyr-beſchrijvers aenmercken van de Koningen der Byen: Sy en worden niet verkoren gelijk by de Menſchen, met meerderheyt van ſtemmen, noch door het lot, noch by ſucceſſie dat de Jonge in plaetſe van haer Vader aengenomen wordt: want de ervarentheyt leert, dat dickmael door alle die middelen de onbequaemſte tot Opper-hoofden verkoren ende gheſtelt worden. Maer de Natuyre ſelve wijſt haren Koningh aen:

aen: want hy is grooter ende schoon-der van lichaem dan alle de andere; so dat hy gelijk van natuyren toont tot wat uitnemenders als de reste geschict te zijn. Daer en boven segt men ook dat haren aert sachtsinniger is dan der andere Byen, om dat die deught insonderheydt in de Opper-hoofden ende Regenten noodtsakelick is, gelijck ook *Seneca* aenwijst ende met dat exempel alle Regenten de sachtmoedigheydt seer aenprijst. *Lib.* 1. *de Clementia.* Daer wordt tot versterckinge by gevoeght datse geen strale en hebben om daer mede te konnen steken. Ofte indiense die hebben (ghelijck *Aristoteles* geschreven heeft) datse die echter noyt en ghebruycken om yemandt te beschadigen. Indiender sich meer dan eenen Koning opdoet, soo

ſoo doodenſe alle de andere, alleen dien behoudende dieſe achten den bequaemſten, om alle oneenigheydt ende diſordre te voorkomen.

Het is ſeker dat oock die lichamen welcke in het aenſien eenvoudigh ende van eenderley aerdt ſchijnen te weſen, nochtans beſtaen uyt deelen die ſeer verſcheyden van gheſtalte ende natuyre zijn: 't welck onder anderen daer uyt blijckt, om dat uyt een ende de ſelfde ſtoffe ſomtijts verſcheyden Dierkens te voorſchijn komen, als blijckt in het tweede Deel ontrent het eynde, dat uyt de bedorven Campernoeljen niet alleen voorkomen Wormen die in Vliegen veranderen; maer oock een menighte van kleene Slangetjes; Item verſcheyden ſoorten van Spinne-koppen, ende

 onder

onder andere die welcke ſulke extraordinare lange Pooten hebben.

Het is ook aenmerckens waerdigh 't gene verhaelt werdt ende de dagelijckſche ervarentheyt beveſtight van de Hout-wormen, datſe ſulcke teere, kleene ende ſachte lichaemtjes hebben, ende nochtans het alderharſte hout weten dwers door te booren ende tot ſtof te vermalen: 't welck oock de Dieren navolghen die daer van door veranderinghe voorkomen, ſoo datſe door alle dooſen ende hout booren daerſe in beſloten worden. Waer van ſiet het tweede Deel, 51. Bevindinge ende in het derde Deel, de twaelfſte Bevindinge.

Het is een ſeldſaem werk, dat een Dier dadelijk geheel verſlonden wort van het ſelfde Dierken dat maer even

uyt

uyt ſijn eygen lichaem te voorſchijn gekomen is. Ende dat het ſelfde Dierken daer na verandert in een Ey, uyt welcke twee andere Dierkens van ſoorte te gelijke haren oorſpronk nemen. Siet het derde Deel, Bevindinghe derthien.

Doch alſmen aenmerckt wat ſelfs ſomtijdts ontrent de Menſchen ghebeurdt, ſoo en ſal dit voorgemelde ſoo ſeer noch niet te verwonderen ſchijnen. Want behalven dat vele Kinderen ontijdelijck komen te ſterven door de Wormen welke uyt haer eyghen lichaem voort-komen. Soo leeſtmen oock van verſcheyde exempelen van volwaſſchen Menſchen, uyt welckers lichaem ſoo een ſeer groote menighte van Wormen ende kleen Ongedierte is voort-gekomen,

datſe van de ſelfde eyndelijck omgekomen ende verteert zijn. Hier van verhaelt ons onder andere een notabel exempel *Mouffetus in theatro inſectorum Lib. 2. Cap. 24.* van een Edel-Vrouw, welk nacht ende dagh wiert gequollen ende uyt-gheteert in de oogen, lippen, tant-vleeſch, neus, voeten, hooft ende in andere deelen hares lichaems, van kleene Wormkens ende onghedierte, tot dat al haer vleeſch by na verteert zijnde, ſy eyndeliick ten laetſten gheſtorven is. Op dierghelijcke wijſe verhaelt ons mede *Emanuel van Meteren*, dat *Philippus* den tweeden Koningh van Spangien ſeer ellendelijk gheſtorven is, ſiet daer van in ſijn 20. Boeck. Van *Herodes* leeſt men *Actor.* 12. 23. dat hy van de Wormen ge-eten wiert

ende

ende den geest gaf. Dese sieckte wort genaemt *Phthiriasis* ofte Luys-sieckte, van welcke al in de oude Historien verhaelt wordt, dat verscheyde Koningen ende groote ghestorven zijn; ende onder anderen oock den Groot-Vader van dien *Herodes*, van welcke wy uyt *Actor.* 12. 23, daer dadelijck gewagh gemaekt hebben. Soo weet Godt den hooghmoet der groote te straffen door de alder-verachtelijkste Dierkens; op datse leeren souden dat een Mensch maer als een Made ende een spijse der Wormen te achten is.

Na de verscheydentheyt der landen zijn ook de Gewassen der Aerde ende de Dieren, soo groote als kleene, seer verscheyden. Ende wat aengaet dese kleene bloedt-loose Dier-

kens van welcke wy hier handelen, hoedanighe van de ſelfde of andere ſoorten in America ende byſonderlijk in Braſilien ghevonden worden, kan men in het breede vinden inde natuyrelijcke Hiſtorien van Braſilien van *D. Marckgraven* ende *Piſo Lib.* 7. onder anderen verhaelt hy daer *Cap.* 6. datter een Worm is, welke alſe maer de huyt van een Menſche raekt, ſoo brantſe als vyer. Ende *Cap.* 12. verhaelt hy van een Dierken by de Braſilianen genaemt *Memoa*, welck een ſoorte ſchijnt te weſen van *Cicendela* of Dierkens die men noemt Licht ofte Nacht-muggen ofte Vliegen, welke by nachte een groot licht van haer geven; diergelijcke ick onthouden hebbe inde Americaenſche Eylanden ende ook in Vrankrijk te zijn. Dit ghe-

ghemelde Dierken heeft aen weder zijden van zijn lichaem een ronde witte blinckende vlecke, ſoo groot ontrent als het zaet van Slaep-kruydt ofte Heul-bloeme; door welcke het by daghe ende by nachte een helder licht ſchiet ende laet blincken als het wil. Daer worden ook Vliegen ghevonden welckers oogen ende zijden (als de vlercken uyt-gheſpreyt ſtaen) een licht van haer geven ſoo klaer als een Lampe ofte Kaerſe, ſoo datmen daer by kan leſen ende ſchrijven.

In Braſilien ende oock de Americaenſche Eylanden zijn ſeer gemeen ſekere ſeer kleene Dierkens ghelijck een van de kleenſte Vloon, welke de Menſchen gaen ſitten inde plante van de voeten, in de teenen ende onder de nagelen, welke in den tijt van dry

of vier daghen ſoo groot worden als een ghemeene Erwete; ſoo datſe groote pijne veroorſaken, ende ſeer vermenighvuldighen; ende daerom moetenſe by tijdt met een naelde uyt de voeten gehaelt worden, ghelijck ick in mijn eygen ſelven meermalen bevonden hebbe.

By de Braſilianen is een kleen Dierken genaemt *Arumatia*, dun ende lang van lijf, 't welck een Menſch aenrakende veroorſaeckt een bevinge door het ganſche lichaem. Siet *D. Marckgrave Lib. 7. Cap. 5.*

Daer zijn vele dierkens ſo kleen dat menſe niet en kan ſien dan door een vergroot-glas. *D. Petrus Borelius* verhaelt hier van onder anderen, dat hy door middel van vergroot-glaſen geſien heeft, datter inden alderſterkſten

Azijn

Azijn bevonden worden kleene Slangetjes, ofte Wormen, hebbende de gedaente van Slangetjes, krom ſlom ende ſeer ſnel haer ſelven bewegende.

Ten tweeden, verhaelt hy dat hy door de ſelfde Vergroot-glaſen heeft uyt-gevonden ende vele andere Lieden heeft laten ſien, dat ſommighe Spinne-koppen vier oogen hebben, ſommighe ſeſſe, ja datter oock zijn die yder acht oogen in het lichaem hebben.

Op deſe wijſe kan men ook ſien in het Dierken *Acarus* genaemt, 't welk maer en is als een van de minſte ſierkens in ſijn geheel, dat het ontelbare hayren heeft op ſijn lijf gelijckende eenen ruygen Beer; oock kan men daer in beſcheydentlijck ſien de oogen, voeten, zenuwen ende alderley

andere deelen. Soo dat het een groot wonder is, hoe dat in ſoo kleenen ſierken ſoo menige verſcheyden deelen weſen konnen.

Inde pocken, ſchurfdigheyt ende ſeeren der Menſchen, kan men door de vergroot-glaſen verſcheyden ſoorten van Wormen vernemen, die men anders noyt en kan ſien. Item in de Kerſſen ende Aerdt-beſyen alſe wat langh getrocken zijn.

Door de ſelfde vergroot-glaſen is mede bevonden, dat de Zijde-wormen haer ſpinſel niet en halen uyt hare mont, maer uyt ſekere kleene mammekens welcke in menighte op haren rugge zijn, doch ſy halen het met den mondt daer uyt ende maecken het ſoo toe.

Men kan duydelijck ſien dat ſommige

mige Slecken niet alleen ſcherpe tanden hebben, maer ook oogen welke in hare hoorens gheplaeſt zijn. Ende vele diergelijke dingen meer, welke men anders niet en kan ſien, ende voor deſen zijn onbekent gheweeſt. Siet daer van de verder Obſervatien van den gemelden *D. Petrus Borelius.*

Wat de reden zy, dat de Witjes, Boter-kapellen, Muggen, Vliegen ende dierghelijcke bloedt-looſe Dierkens, niet recht door, maer krom, los ende ongeſtadigh vliegen?

HIer op antwoordt den geleerden *D. Arnoldus Senguerdius* in ſijn ſes-en-veertighſte oeffeninge, met deſe volgende woorden. Ik heb meermalen aengemerkt de wijſe van vliegen welcke

welcke de boven-gemelde Beestjens houden, ende bevonden datse scheef, krom, los ende irregulier is. Maer in tegen-deel niet alleen de Landt-dieren, maer oock die haer in het water ende de locht onderhouden, die en worden niet alleen krom bewogen, maer ook recht uyt in hare bewegingen bestiert: soo is dan nu de vrage, van waer dese ongelijckheyt veroorsaekt wordt? Ik meene (segt hy dan) dat de oorsake van dese sake is, om dat de gemelde Dierkens vliegende inde altoos beroerelijken, vloeyende ende seer losse bewegelijcke locht, geen steerten en hebben waer mede sy hare vlucht konnen bestieren ende recht houden. Maer de Vogelen ghebruycken in het vliegen hare steerten als een roer om in de losse locht hare

bewe-

beweginge te beſtieren; gelijck oock eenighe die langhe pooten hebben (als Reygers, Oyvaers, &c.) daer toe mede ghebruycken hare langhe pooten de ſelfde achterwaerdts uythoudende in het vliegen.

Inſgelijcks de Viſſchen beſtieren hare beweginge in het ſwemmen met hare vinnen ende aldermeeſt met de ſteerten. Doch de gemelde Dierkens geen ſteerten hebbende, vliegen los, ongeſtadigh ende krom, om datſe zijn als een Schip ſonder roer, ende daerom hare beweginghe niet recht uyt houden ofte beſtieren konnen.

Maer ſal ymandt teghen-werpen, indien dit de ware reden is van de kromme ende irreguliere beweginge deſer Dierkens, ſoo moet volghen dat dit oock in de Menſchen plaets

heeft.

heeft. Hier op antwoordt hy aldus.

Ick en ſal hier niet ſegghen van de Menſchen met ſteerten van welcke *Gulielmus Harvæus* gewagh maeckt in ſijne vijfde oeffeninghe van de voortelinge; welckemen gelooft dat leven op het Eylant Borneo, in de plaetſen verre van de Zee gelegen. Want men kan hier tegen-ſtellen de beweginghe der andere Menſchen. Ik en wil ook daer niet op ſtaen, dat in den gangh van de Menſche oock al eenige kromheydt geſpeurt wordt, als blijckt uyt het ſlingheren van hare kleederen, ende indien men nauw acht neemt op de voedt-ſtappen der Menſchen, die door het zandt ofte ſneeuw gegaen zijn. Maer het principaelſte verſchil is hier in gelegen, dat de Menſchen haren gangh veſten op de harde ende

onbe-

onbewegelijcke aerde, daar de ghemelde Dierkens van allen zijden in het vlieghen, niet dan met de losse ende ongestadelijck vloeyende locht omcingelt zijn: daerom en konnense soo recht ende vastelijk haren vlucht niet bestieren.

Van de Wormen.

UYt alderley saken komen Wormen voort, als daer zijn alderley Dieren soo kleene als groote, Visschen: uyt alle soorten van boomen, aerdt-gewassen, vruchten, kruyden, ende in alderley deelen der selfde, als bloeysel, bladeren, zaedt, wortelen ende soo voorts. De Wormen worden ook voort-gebracht in ende tusschen de gerren ende minste openingen

gen welcke in de harde ſteenen ende metallen gevonden worden; Item, in azijn, verlegen ſneeuw, &c. Uyt de terwe ende ander koorn komen dikmael in een ſeer korten tijt ontelbare duyſenden van Wormen, inſonderheyt ſoo het niet wel droogh opgedaen is. *Aldrovandus* heeft ondervonden dat inde Wormen die uyt de lichamen der levende Menſchen komen, noch andere Wormen gevonden worden.

De oude Boecken worden van ſekere kleene Wormkens dieder uyt voort-komen, gelijck de kleederen van de Motten, verteert. In de Cypreſſen worden de Wormen verhindert te komen door de bitterheydt ende ſtercken reuck: Inſgelijks in de Ceder-boomen, door de ſterken reuk

ende

ende verdroogende kracht diese hebben, waer doorse de doode lichamen voor verrottinghe bewaren, ende in teghendeel het sachte vleesch der levende lichamen bederven, de selfde sonder pijne uyt-droogende. Den Specht jaeght seer neerstelijck na de Wormen die inde boomen groeyen, ende kloppende met sijnen Beck, kan hy uyt het geluydt wel onderscheyden, offer Wormen in sitten ofte niet, ende of de boomen alreede van binnen eenighsins door de Wormen uyt-geholt zijn. Niet alleen inde aerde ende de locht, maer oock op ende in de wateren, worden menige ontelbare Dierkens gevonden, ende in alderley saecken die de Menschen gebruycken selfs oock tot spijs ende drank; soo datter dikmael veelderley

Dierkens, welcke men noch ſien noch merken kan, inde lichamen der Menſchen ingenomen worden, ſelfs ook door den adem; want de locht ſiet men dikmael krielen van een ontelbare menigte van ſeer kleene Dierkens, welcke met de locht worden in-gehaelt, ende behalven de Dierkens die men eenighſins kan ſien ofte bemercken, zijnder ontwijffelijck noch menige andere in alderley ſaken die men niet ſien en kan dan door vergroot-glaſen, gelijck elders aengeweſen is. Uyt deſe ongedierkens die in peſtilentiale tijden ende andere ongelegentheden, d'een tijt min ende op een ander tijdt meer ghevonden worden, konnen al veel ſiekten ende ongemacken ontſtaen, waer van men de naeſte oorſaken niet wel kan uyt-

vinden.

vinden. Op de ſtaende wateren ſiet men dickmael eenighe ſeer kleene ſwarte ronde Beeſtkens, welcke ſeer ſnellijk ende byna altoos op de wateren bewogen worden. In ſommige wateren zijn kleene Bloet-ſuygertjes welke door hare kleenheyt niet gheſien en worden, ende ſomtijdts van Menſchen ende Beeſten in het drincken, in het lichaem genomen worden; ende *Galenus* maekt ergens indachtigh, dat men in de ghene die bloedt ſpuygen, waer van de oorſake niet en blijckt, op deſe Dierkens behoort acht te nemen. Inde heete wateren welcke op vele plaetſen gevonden worden, zijn mede Wormen, welcke buyten de ſelfde niet en konnen leven.

Van een vremde ſoorte van Spinne-koppen Tarantula *genaemt, ende de wonderlijcke effecten daer van in de gene dieder van gebeten worden.*

DIt is een ſoorte van Spinne-koppen ſeer ſchadelick ende venijnigh, wat grooter dan de ghemeene Spinne-koppen. Hebben aen weder zijden vier pooten, yder heeft vier tuſſchen-leden; hebben oock twee kromme nagelen. Met de vier voorſte pooten gaenſe voorwaerts, met de vier achterſte loopenſe achter uyt. Sy onthouden haer in kromme holen in de aerde, twee voeten diep, in welcke ſy met het achter-lijf in kruypen, met het voor-lijf haer voedtſel daer in treckende, ende ſtoppen den ingangh met ſtroo, om datter locht door

door komen ſoude. Het opper-lijf is aſch-grauw . met twee roode vlecken voor op den rugge : omghekeert zijnde, is den buyck geel, ende het lijf met ſwarte vlecken geteeckent. In den mondt hebbenſe twee kleene ſwarte angeltjes, daerſe mede bijten ende haer ſpijſe vaſt houden ; ſy ſpinnen mede hare webben gelijck andere Spinne-koppen, ende eten Vliegen ende Witjes ofte Kapellen van verſcheyden ſoorte. Sy legghen ontrent ſeſtigh Eyeren , ende broedenſe met de borſt uyt , de Jongen die daer uyt voort - komen, draghenſe in haren buyck, tot datſe groot worden.

Haer getempertheyt is , datſe beſtaen uyt een taeye koude natuyrelijcke vochtigheyt. 't Welck blijckt voor eerſt, om datſe langhe weſen

konnen ſonder eten, ſelfs tot vijftig dagen toe; waer toe die koude taeye vocht bequaem is, als die traegh verteert wordt, inſonderheyt door een kleene warmte. Ten tweeden, ſy en doen geen ſchade dan in het heetſte van de Somer, namentlijk in Junio, Julio ende Auguſto, want dan wort door de hitte der landen daerſe ſich onthouden, ende des Somers, haer venijn aengeſet, verdunt ende krachtigh om te beſchadigen; maer in de koude tijden des Jaers ofte in koude plaetſen zijnſe krachteloos. Ten derden, het blijkt uyt de taeye ſterke webben die deſe ende andere Spinne-koppen ſpinnen, datſe veel taeye vocht by haer hebben, waer van ſy deſe webben maecken. Ten vierden, als yemant van deſe Beeſten

gebe-

gebeten is, ſoo en openbaert het ſich niet dadelijck maer ſeer traegh, ende vertoont eerſt ten vollen ſijn venijnigen booſaerdige kracht een Jaer daer na op het volkomenſte, als dat taey humeur, nu in het lichaem allengskens verdunt ende tochtig gemaekt is. In het eerſte half Jaer na dat ymandt gebeten is, begunnen ſich wel eenige effecten ende alteratien te openbaren, als loomigheydt des geheeleen lichæms, koude, bevinghe, koortſen, walgen, &c. Maer den heeten tijdt des Jaers weder aenkomende, dan iſt dat ſich ſeer vreemde ende wonderlijcke werckingen vertoonen in de lichamen der gene die in het voorleden Jaer van deſe Beeſtjes ghebeten zijn. Want ſommighe doen niet dan ſingen, ofte lacchen, andere

krijten ofte ſwijghen ſtil; ſommige ſlapen, andere waken geduerighlijk; ſommige zijn met groote droefheydt ende ſchrick bevangen, ende meenen datſe gevangen zijn; andere zijn ſeer woelende offe dul waren, ofte beelden haer in datſe Koningen zijn ende over alles heerſchappye hebben. Eenige doender by, dat die inbeeldinghen haer meeſt aenhanghen, dieſe hadden, alſe eerſt gebeten wierden. In't gemeen hoorenſe geern op Muſijk-inſtrumenten ſpelen, ende indien den toon wel na haer ongemack geproportioneert is, ſoo beginnenſe ſeer langh te danſſen ende worden door die groote exercitie ende ſweeten datter op volght, allengskens geneſen, alſoo het venijn allengskens meer ende meer verdunt wordt ende

eyn-

eyndelijk uyt het lichaem vervliegt. Maer indien den toon der Musijcke niet wel en is getempert na haer quaet, soo lijdense maer te meer ongemack ende komen niet tot het danssen. Soo datter wel expresselijk Speel-lieden gehouden moeten worden, welcke verstandt ende ervarentheyt hebben, om na proportie de Musijke te matigen ende alsoo haer te genesen. Daer zijnder ook sommige die tot eenighe bysondere coleuren seer gheneghen zijn, d'een tot groen, d'ander tot geel, de derde tot roodt ende soo voorts. De verscheydentheyt deser effecten ontstaet door de groote verschilligheyt vande gematigheden der gene die gebeten zijn ende ook der Dierkens die haer gebeten hebben. Even gelijk de ervarentheyt leert wat

verscheyden effecten den stercken Dranck veroorsaeckt in de droncke Menschen, na datse verscheyden van humeur, aerdt ende getempertheydt zijn. Sommige willen vechten, tieren ende rasen; andere houden haer stil, voegen sich tot slapen, ofte worden weemoedigh; sommige worden joviael, vrolijk, geyl; andere boos, klapachtigh, of weldadigh, roemachtigh ende soo voorts.

Ymandt dan wordende ghebeten van dese Dierkens, soo steeckt in de wonde een taeye slijm, daerse van gewoon zijn hare webben van te maken. Dit slijm dringht allenxkens in het lichaem, door de aderen, zenuwen ende andere deelen, ende wordt allenxkens soo verdunt ende aengeset, dat daer door de geheele gestalte des

bloeds

bloeds ende der geeſten ontſtelt, vergiftight ende beſmet wort: waer uyt dan alle de gemelde werckingen ende onheylen natuyrelijck konnen veroorſaeckt worden: gelijk nader daer van den byſonderen uytlegh kan nageſien worden in het Tractaetjen van die ſaecken ende tot dien eynde onlanghs uytgegeven door *D. Wolferdus Senguerdius*.

Selfs ook de *Tarantulæ* hebben dien aerdt datſe op voorgaende ſpel der Muſijck-inſtrumenten, na hare wijſe beginnen te danſſen. De ghemelde effecten worden alleen waer bevonden in *Apulien*, maer daer buyten en hebben de *Tarantulæ* ſulcken kracht niet om ſoodanige wonderlijke alteratien in de Menſchen dieſe gebeten hebben, te veroorſaken. Waer van de

de oorſaek *D. Senguerdius* oordeelt te zijn, niet alleen de hitte van dat Landt, want die en verſchilt niet veel of niet van de andere omligghende Landen, maer inſonderheydt in den byſonderen aerdt ende venijn, het welke die *Tarantulæ* meer hebben dan op andere plaetſen, hoe welſe in gedaente malkanderen ſchijnen gelijck te weſen.

TWEE-

TWEEDE BYVOEGHSEL,

Kortelijck vertoonende eenige byſondere ſaken welke vande voorgemelde, bloedt-looſe ende kleene Dierkens, in de Heylighe Schriften vermelt ende aengheweſen wordt.

ALſoo door de onverwachte doot van Sr. *Joannes Goedaert*, die de voorghemelde Bevindingen heeft uyt-gevonden, ende in het licht gegeven, dit derde Deel ſeer kleen is bevonden, als naeuwlijcks ter degen begonnen, veel min volbracht. Soo iſt dat wy om de gelijckheyt der ſtoffe ende ſaken welke alhier verhandelt worden, ende om de ledige plaetſen te vervullen; eenige aenteykenens-waerdige

ſaken

ſaken ſullen daer by-voegen, rakende 'tgene in de Heylige Schriften ſoo des Ouden als den Nieuwen Teſtaments, vande bloedt-looſe Dierkens *Inſecta* genaemt ons te kennen gegeven wordt.

Vande Sprinck-hanen.

DE Sprinck-hanen worden by de Hebreen ghenaemt *Arbe* van wegen hare menighte, want daer en is by na geen Dier dat meer in menigte voor-teelt dan de Sprinck-hanen: waerom oock dikmael in de Heylige Schriften een ſeer groot overvloedich ende ontelbaer getal vergeleken wort by de menighte der Sprinck-hanen. Pſal. 105. 34. *Hy ſprack ende daer quamen Sprinck-hanen ende Kevers, ende dat*

ſonder

ſonder getal. Judic. 6. 5. *Sy quamen gelijck de Sprinck-hanen in menighte, datmen hen ende hare Kemelen niet tellen en konde.* Siet *Exod.* 10. 5. &c.

De Sprinck-hanen werden oock by de Hebreen genaemt *Gob.* van een Arabiſch woordt 't welck beduyt uyt de aerde opkomen; 't welck een eygenſchap is der Sprinck-hanen, volgens het getuygenis van *Ariſtoteles Lib. 5. Hiſtor. animal. Cap.* 28. *cum locuſtæ pepereunt, ibi fiunt vermes ovorum ſpecie, qui terra quadam prætenui tanquam mem branula ambiuntur, unde evolant.* Dat is, als de Sprinck-hanen geteelt hebben ſoo wordenſe Wormen in de ghedaente van Eyeren, welcke met een dunne aerde als met een kleen vlies-ken omringht worden, ende daer uyt komen de Sprinck-hanen uyt Vlie-

gen.

gen. Namelijck teghen den Somer, want den geheelen Winter liggen de Eyeren in de aerde.

Maer het mach ymandt niet ſonder reden vreemt denken dat *Moſes Levit.* 11. den Sprinck-haen ſtellende onder de reyne Dieren welcke de Joden mochten eten; hem telt onder de vier-voetige Dieren, daerſe nochtans ſes voeten hebben: ghelijckſe oock daerom met recht van *Ariſtoteles* onder de ſes-voetige Dierkens getelt wordt.

Antw. Hier op antwoordt (mijns oordeels) ſeer wel den ſeer geleerden *D. Samuel Bochartus in Hiero-zoico ſive de animalibus ſcripturæ*, in het tweede deel, het vierde boeck *Cap.* 1. dat *Moſes* den Sprinck-haen maer vier-voeten toe en ſchrijft, om datter hy maer viere en gebruyckt om te gaen:

maer

maer de twee achterste welcke grooter zijn dan de voorste, ghebruyckt hy om te springen: ende dese noemt *Moses* Schenckelen, de selfde onder de voeten niet rekenende. Soo dat (na sijn oordeel) den Text *Levit.* 11. 21. niet en moet overgeset worden, *het welcke boven aen sijne voeten schenkelen heeft, om daer mede op d'aerde te springen.* Maer aldus, *het welcke boven sijne voeten* (dat is behalven sijne voeten) *schenckelen heeft om daer mede op d'aerde te springhen.* Ende dan is den Text klaer ende accordeert met de waerheydt der saecke, namelijck dat den Sprinck-haen behalven sijne vier voeten daer hy op gaet, noch twee schenkelen achter heeft, daer hy mede springht, welcke van andere mede onder de voeten getelt worden. Insgelijks

gelijks tellen de Hebreen de Vliegen onder de vier-voetighe Dierkens, daerſe nochtans ſes pootjes hebben: om datſe de twee voorſte niet ſoo ſeer en gebruycken om te gaen, als wel in plaets van handekens, want ſy alles daer mede verrichten, eten, haer oogen ſtrijken, ende ſoo voorts.

Inſgelijcks mach het vreemt dencken dat *Salomon* ſchrijft vande Sprinkhanen Prov. 30 27. *De Sprinck-hanen en hebben geenen Koninck: nochtans gaen ſy alle uyt ſich verdeelende in hoopen.* Daer nochtans andere, ende in 't byſonder de Arabiers in 't gemeen, (by welke ſy ſeer wel bekent zijn) getuygen dat de Sprinck-hanen zijn van die ſoorte der Dieren, welke haer Opper-hooft volgen, ende vergadert worden als in een Leger. Want als de eerſte van plaetſe

plaetſe verandert, ſoo volght alle de reſt. Ende daer den eerſten ſtil houdt, daer nemenſe alle haer verblijf-plaetſe. Hier op antwoordt den voorghemelden *D. S. Bochartus*.

Dat nochtans het waer is 't gene *Salomon* ſeght, dat de Sprinck-hanen gheenen Koningh en hebben, ende dat het echter niet en ſtrijt tegen het gene de Arabiers van haer getuygen. Want dien eerſten dieſe volgen ſoo in het verplaetſen als in neder-ſlaen ende verkieſen van hare ruſt-plaets, en is niet altoos een ende ſelfde Sprinkhaen, welke als haer Opper-hooft daer toe met gemeen verdragh verkoſen is, maer nu d'een, ende dan een ander, na dat het by geval voor-komt, dat deſe of gene in het vliegen de voortocht heeft ende de eerſte geraekt.

De Sprink-hanen zijn ſeer ſchadelijke Dieren, welke den arbeyt van een geheel Landt in weynigh uyren verteerende, de Menſchen dickmael tot ſwaren hongers-noodt dringen. Want ſy en doen niet alleen groote ſchade met het Gewas op te eten, maer verbranden de reſte door het aenraken van hare lichamen; ende haer ſpeeckſel bederft alles: Ja brengen dikmael meer onheyl aen na haer doodt, dan alſe noch leefden: want door haren ſtanck ontſtaet dickmael ſoo quaden peſtilentialen locht, dat menighe duyſenden van Menſchen daer door ſterven, gelijk vele Hiſtorien getuygen. *Oroſius* verhaelt *lib.* 15. dat in het Jaer des Weereldts 3880. in Africa een ontallijke menighte van groote Sprinck-hanen gheweeſt is,

welke

welke alſe alle groenſel hadden afgeeten, inde Africaenſe Zee verſmoort zijn, waer door ſoodanighen ſtanck ende ſieckte ontſtaen is, datter over de dry-mael hondert duyſent Menſchen van geſtorven zijn. Soo datter by na geen verderflijker dieren en zijn dan de Sprinck-hanen, gelijck in de Plagen van Egypten wel is gebleken, onder welcke die door de Sprinck-hanen geſchiet is, geene vande minſte geweeſt is. Waer van ſiet Exod. 10. 11. 12. tot vers 20. en vers 15. *Want de Sprinck-hanen bedeckten het geſichte des ganſchen lants, alſoo dat het lant verduyſtert wert, ende ſy aten alle het kruyt des lants op, ende alle de vruchten der boomen, die den hagel hadde overigh gelaten: ende daer en bleef niet groens aende boomen, nochte aende kruyden des velts, inden ganſchen Egypten-lande.*

De Sprinck-hanen maken een ſeer groot geluyt, ſo dat het inde H. Schriften vergelcken wort by het geluyt der loopende waghenen. Siet *Joel* 2. 5. *Apocal.* 9. 9. *Het gedruys harer vleugelen, was als het gedruys der wagenen, wanneer vele peerden na den ſtrijdt loopen.* Want daer zijn die ghetuygen dat haer ghedruys ghehoort kan worden tot de lenghte van ſes mijlen verde. Dit geluydt makenſe alſe eten met hare tanden, ende alſe vliegen met hare vlercken. Daer en boven hebbenſe noch een geſangh over haer, by na gelijck de Krekels, welcke van de Poëten gepreſen wort.

Dit is een wonder in de Sprinckhanen, dat hoewelſe ſomtijdts in ſulken menighte vliegen datſe het licht der Sonne op aerden merckelijk verduy-

duysteren. Nochtans behoudense soo in het gaen als in het vliegen, een seer pertinente ordre, soo dat geene en gaet buyten haren rangh, even als een seer wel geordent Leger, daer niemandt buyten zijn gelit ofte rangh en wijckt. Dit heeft ons den seer wijsen Koningh *Salomon* aengheweten *Prov.* 30. 27. ende *Joel Cap.* 2. Als hy de Sprinck-hanen noemt een machtigh volk, dat in slag-ordre gestelt is. Ende vers 7. *Sy sullen daer henen trecken, een yegelijck in sijne wegen, ende en sullen hare paden niet verdraeyen. Oock en sullen sy d'een den anderen niet dringen: sy sullen daer henen trecken elck in sijne bane: ende &c.*

Arnobius bedenckende de groote schadelijckheyt deser Sprinck-hanen, loochent datse van God ghelschapen zijn, 't welck hy schijnt ghehaelt te

hebben van de *Marcroniten*, welcke alleen de goede ende profijtelijcke dinghen Gode als den Schepper toeſchrijven; ende een ander beginſel verſonnen uyt welke alle quade ende ſchadelijke dingen haren oorſpronck hadden. Doch ſich ſelven bedenckende ſeght, dat hy niet en weet, van wien de Vliegen, Sprink-hanen, Motten ende de andere ſchadelijcke Dieren voort-komen. Daer in teghendeel, het voort-brenghen der Sprinck-hanen Gode wort uytdruckelijck toege-eyghent *Joel* 1. ende 2. Ende ſy worden byſonderlijck Gods heyrleger genaemt, &c.

Het en moet niemant vreemt dencken dat *Matth.* 3. verhaelt wordt dat *Joannes den Dooper* Sprinck-hanen in de Woeſtijne heeft ge-eten. Want ſy wor-

worden *Levit.* 11. ghetelt onder de reyne Dieren welcke de Joden wel mochten eten. Ook warense in Judea seer groot, ende worden van verscheyden volckeren in overvloet tot spijse gebruyckt, gelijck breeder by den voor vermelden *D. S. Bochartus* te sien is. Welcke insgelijcks verhaelt hoe dat de volckeren welcke geerne ende veel Sprinck-hanen eten, de selfde vangen door den roock welcke sy weten te doen opklimmen op de plaetsen over welke de Sprink-hanen moeten vliegen, waer doorse dan in groote menighte ter aerden vallen. Waer op *Joannes* ghesien heeft als hy seght van de Sprinck-hanen die hem in een ghesichte vertoont wierden. Apocal. 9. 3. *Ende uyt den roock quamen Sprinck-hanen op der aerden, &c.*

Het is aenmerkens waerdigh 't gene *Philippus Camerarius* verhaelt in ſijn Hiſtoriſche bedenckingen *Lib.* 1. *Cap.* 13. de *Akridophagi* dat is, Sprinck-haen-eters (ſeght hy) zijn een volck van Ethiopien gelijk *Strabo* ende *Diodorus* ſchrijven, ſtootende ende grenſende aen de Woeſtijne, korter dan andere Menſchen, mager ende ſeer ſwart. In de Lente iſſet dat ſekere heete winden uyt den weſten een ontallijke menighte Sprink-hanen uyt de Woeſtijne oplichten ende haer toebrengen, welke ſy ſouten ende voor leckere koſt bewaren, hebbende geen ander eten haer leven langh. De outſte onder haer en leeft niet boven de veertigh jaren. Hare doodt is ſeldtſaem. Want haren ouderdom aenkomende, ſoo groeyen in hare lichamen

men ghevleugelde Luyſen van verſcheyden gedaente, yſelijck om ſien ende ſtinckende, die in korten tijdt haer den buyck op-eten, daer na de borſt, ende daer na het ganſche lichaem. Deſe ſieckte begint met een ghejeuckſel doch met pijne vermenght, &c.

Vande Byen.

DE Byen onthouden haer ontrent de Bloemen, maer en raken geen doot vleeſch aen, noch bloet of vet van eenige doode Dieren: oock en konnenſe den ſwaren reuk of ſtanck der doode lichamen niet verdragen, want ſy worden door rook ende ſtank gedoot. Ende daerom alſer een Bye ſterft, ſoo brengenſe hem dadelijck buyten, om geen ſtanck te veroorſaken.

ken. Hier uyt ontſtaet nu een vrage, hoe dat het accordeert met deſe natuyre der Byen 't gene men leeſt Jud. 14. 8. *Ende na ſommige daghen quam hy* (namelijck *Simſon*) *om haer te nemen: doen week hy af om het aes des Leeuwen te beſien: ende ſiet een Byen-ſwerm was in het lichaem des Leeuwen, met Honingh.*

Hier op antwoordt den geleerden *D. Samuel Bochartus* in ſijn *Hiero-zoico*, dat na ſommige dagen daer te ſeggen is niet na eenighe weynighe daghen, maer na een jaer, ſoo dat al den ſtank ende 't vleeſch van den Leeuw doen al vergaen is gheweeſt, ende datter niets en is overgebleven dan het gheraemte der beenen, in welcke den ſwerm-byen ſich onthouden heeft, gelijk de Hiſtorien inſgelijcks verhalen dat de Byen haer ſwerm hebben

neder-

neder-ghestelt in het gheraemte des hoofts van *Onesilus* ende in het graf van *Hippocrates.* Ende seght *Bochartus* dit en moet niemandt vreemt dencken, want na de gewoonelijcke manieren van spreken by de Hebreen seer ghebruykelijk, soo wort het woort dagen, of eenige dagen dikmael genomen voor een jaer: als onder anderen te sien is. Levit. 25. 29. *In een vol jaer sal sijne lossinge wesen.* In het Hebreeus staet *dagen.* Ende aen den kant seggen onse Oversetters, dat het woordeken daghen voor een volkomen jaer genomen wordt. Gelijck mede Exod. 13. 10. 1 Sam. 1. 2. en 27. 7. Jud. 11. 40. *Dat de Dochters Israels van jaer tot jaer henen gingen.* Eygentlijck staeter in het Hebreeus van dagen tot dagen. 1 Sam. 2. 19. *Ende bracht hem*

dien

dien van jaer tot jaer. Eygentlijk ſtaeter van dagen tot dagen, ende ſoo voorts.

Het en behoeft niemant ſeer vremt te denken datmen leeſt Exod. 23. 28. *Ick ſal oock Horſelen voor u aengeſichte ſenden: die ſullen van voor uwen aengeſichte uytſtooten de Heviten, de Canaaniten ende de Heviten.* Hoewel deſe Horſelen maer kleene gheringe Dierkens zijn ende een ſoorte van wilde Vliegen. Want daer zijn vele Hiſtorien ende Exempelen, welcke beveſtighen dat verſcheyden volckeren, door verſcheyden ſoorten van ſeer kleene Dierkens ganſchelijk verſtooten ende van hare plaetſen verdreven zijn. Als van de Kick-vorſſen de volckeren genaemt *Autariatæ* ende eenige *Francoiſen.* Door de Muyſen de *Abderiten* en *Troes* ende ook in Italien eenige volkeren. Item

eenige

eenige volkeren ende ſteden zijn verjogen door de Scorpioenen, Muggen, Konijnen, Sprinck-hanen, ende diergelijke ongedierten; gelijk wy breeder hebben aengewesen in *Physiologia Sacra*, ende te ſien is by den geleerden *D. Bochartus* in ſijn boek te vooren aengetogen. Welke ook verhaelt datter eenige plaetſen zijn, daer geen Menſchen en konnen inkomen, van wegen de over-groote menighte van Byen.

De Muggen zijn een ſchrick voor de Olyphanten, want hy vreeſt datſe hem in de ſnuyt ofte in de ooren ſullen vliegen; ende daerom zijnſe dikmael gedwongen haer ganſche lijf in het water te dompelen, om de Muggen quijt te worden. Inſgelijcks zijn de Muggen een ſchrik voor den moedigen

digen Leeuw, want ſy quellen hem ſoo aen de oogen, dat hy door het onverdraegelijck jeucken der ſelve, met ſijne klaeuwen ſijne ooghen ſeer beleedight, ja ſomtijdts bederft ofte uyt-haelt. De Egyptiſche Boeren welke in de vlacke Landen woonen, daer veel Muggen zijn, moeten al-temet gaen ſlapen op ſeer hooge plaetſen, daer de Muggen door den windt verhindert worden by te komen. Soo weet God wonderlijck niet alleen de Menſchen, maer de grootſte, ſterckſte ende moedighſte Dieren, door de kleenſte ende gheringhſte te dwingen ende te bederven.

Vande Mieren.

ENde dat meer is, de H. Schriften ſtellen ſelfs van deſe geringe Dierkens

kens den Mensche voor, om hem te leeren wijs worden, ende hoe dat hy voorsichtilijck sal handelen, ende tot een overtuyginghe van velē, welcke in verscheyden gelegentheden dwaser ende erger zijn dan dese gheringe Beestjes. Prov. 6. 6. 7. 8. *Gaet tot de Miere ghy Luyaert: siet hare wegen ende wort wijs: de welcke geen overste Amptman, nochte Heerscher hebbende, haer broot bereydt in den Somer, hare spijse vergadert in den Ooghst.* Ende Cap. 30. 24. 25. *Dese viere zijn van de kleenste der Aerde: doch de selfde zijn wijs, met wijsheydt wel versien: de Mieren zijn een onsterck volck, evenwel bereyden sy in den Somer hare spijse, &c.* Ende sekerlijck alsmen hare wegen dat is maniere van doen, ende wercken wel aemerckt, soo kan een Mensch verscheyden nutte opmerc-

kingen ende leeringen tot navolginge van de Mieren leeren. Want vooreerſt, ſy gaen alle langhs een ende ſelfde wegh, ſoo dat door lanckheyt van tijden men ſien kan dat de ſteenen eenighſins afghenomen zijn ende datter een beſcheyden onderſcheyt kan beſpeurt worden tuſſchen den wegh dieſe begaen hebben ende de andere plaetſen, ſoo datſe haren wegh eenigſins banen ende effenen gelijck *Plinius* verhaelt.

Ten tweeden, die ledig zijn wijcken altoos van ſelfs ende ghewilligh-lijk voor de gene die geladen komen. Ten derden, de laſten die haer te groot ende te ſwaer zijn brekenſe in verſcheyden ſtucken om te beter te konnen dragen. Indien ſy eenige ſien die verlegen zijn ofte ſwaer geladen,

die

die komenſe te hulpe: gelijk *Plutarchus*, *Ælianus* ende andere getuygen. Ten vierden, ſy weten onder de aerde ſeer bequame ende verſcheyden kamerkens ofte vertrecken te maken, daerſe in den winter in blijven, ende in welcke ſy hare vergaderde ſpijſe bewaren. Indien daer yets van nat is geworden, dat brengenſe met ſchoon droogh weder in de open locht ende droogen het in de Sonne. Sy weten ook met hooghten ende dijcken hare wooningen tegen het water te bevrijden, ende eenige dieper plaetſen uyt te hollen, daer het water dat noch indringht (door hare dijken ende omgedraeyde loop-grachten,) mach in ſacken. Sy maken voorts dryderley vertrecken; in het eene onthouden ſy haer by malkanderen: in het twee-

de bewarenſe hare vergaderde koſt; in het derde begravenſe hare dooden, ende bedeckenſe met de peulen van het graen datſe eten. Hare vertrecken ſcheydenſe van een met een heyminghe ofte wijſe van omtuyninge; ende op dat andere Dierkens daer niet lichtelijk inkomen ſouden, ſoo en gaenſe daer niet in door rechte wegen, maer door veelſins ghedraeyde ende kromme omloopen ende loop-grachten. Dit ſelfde doenſe oock alſe haer verbergen in eenige muyren ofte hooge ende ſteyle plaetſen, want anders ſouden eenen rechten opgank haer te ſwaer ende te moeyelijk zijn, inſonderheyt alſe wel geladen komen.

In het arbeyden verdeelenſe onder malkanderen hare werken, ſulks dat yder weet wat hy te doen heeft, ghelijk

lijk het by de Byen toe-gaet: maer in deſe Mieren merkt *Salomon* aen dat dit een grooter wonder is, om datſe geenen Overſten en hebben, welke over haer bevel voert, gelijk de Byen doen ende vele andere Dierkens, maer by de Mieren doet yder ſijnen plicht van ſelfs ſonder bevel of ontſagh van eenigh Opper-hooft.

Daer-en-boven hebbenſe dat beleydt datſe het Graen byten op die plaetſe daer het ghewoon is uyt te ſchieten, op dat het ſoo licht teghen de Lente niet en ſoude uyt-ſchieten ende bederven. *Ambroſius* ende *Epiphanius* getuyghen dat de Mieren ſekerlijck te voren gewaer worden of het droogh of vochtigh weder ſal maken; want alſe haer koſt uytbrengen om te droogen, ende ſoo lange ſy dat doen,

en ſalmen gheen reghen vernemen; maer alſe dat weder inbrengen, volgter ghemeenlijck regen, namelijck in dienſe dat wegh-brengen eer het genoegh gedrooght is.

De Mieren zijn in het verſamelen van haer voor-raedt ſeer neerſtigh. Soo datſe niet alleen by dagh en werken, maer oock by nachte als het klare Mane-ſchijn is, maer met een duyſtere Mane ruſten ſy des nachts. Sulcks dat *Cleanthes* deſe Dierkens de reden heeft toegeſchreven; *Cicero mentem* dat is, verſtandt; *Celſus* een ſoorte ofte wijſe van t'ſamen-ſpraecke met malkanderen; *Plutarchus* het zaet van alle deughden. Ende *Salomon* telſe Prov. 30. 24 *Onder de vier kleenſte Dieren der aerde, doch die wijs zijn, ende met wijsheydt wel verſien.* Hier van geeft

Ariſto-

Aristoles Lib. 2. de part. animal. Cap. 4. Dese reden. *Eorum animalium sensus facilius moventur, quorum humor tenuior ac purior est. Ideoque nonnulla ex iis animalibus, quæ sanguine carent, animum habent sagaciorem nonnullis, quæ sanguinem habent, ut apes & fornicarum genus.* Dat is, de zinnen van die Dieren worden alderlichtst bewogen, welckers vochtigheyt alderdunst ende suyver is. Ende daerom zijnder sommige Dieren welke geen bloet en hebben, die vernuftiger zijn dan die bloet hebben, ghelijck de Byen ende de Mieren.

Hoewel de Mieren ten aensien van andere Dieren seer swack zijn, nochtans zijnse in haer selven aengemerkt seer sterck. Want sy draghen ende slepen lasten wegh die veel swaerder (ja eens soo swaer) dan sy selfs be-

vonden worden. Siet verder in *Hierozoico D. Bocharti.*

Vande Scorpioenen Apoc. *9.* 10.

APocal. 9. 10. *Ende ſy hadden ſteerten den Scorpioenen gelyck, ende daer waren angels in hare ſteerten: ende haer macht was de Menſchen te beſchadigen vyf maenden.* Dit accordeert ſeer wel met de natuyre der Scorpioenen. Want des Winters zijnſe krachteloos ende en konnen de Menſchen niet beſchadigen; maer des Somers verwecken de ſteken dieſe geven met hare ſteerten, een onverdragelijke ende doodelijcke pijne, niet alleen in de Menſchen, maer in de Oliphanten, Leeuwen, Kemels ende andere Dieren; ſoo dat de grootſte, ſterkſte ende uytnemenſte Dieren door dit kleen ende

ſeer geringh Dierken ten hooghſten beſchadight worden.

De plaetſe daer den Scorpioen den Menſch geſteken heeft, (ſegt *Dioſcorides*) wordt ontſteken, hart, roodt, ende ghespannen; ende den Menſch wort somtijts brandende heet, ſomtijts ſeer kout, met bevinge. Als den Scorpioen die geſteken heeft, omſtucken wordt gevreven ende op de wonde gheleght, ſoo gheneeſt ſe daer door. Ook Maekt men van de Scorpionen een olye, welke over het herte, ende de ſlagh-aders van het hooft, handen ofte voeten geſtreken zijnde, niet alleen tegen dit venijn der Scorpioenen, maer alle ander venijn een ſterck tegen-gift is.

Daer is oock een ſoorte van Scorpioenen in het Water ofte de Zee,

welckers angel niet en is inden ſtaert, maer in het hooft, ende door het ganſche lichaem verſpreyt.

Om wat redenen Lev. 11. *eenige Dieren volgens de Moſaiſche Wetten reyn ofte onreyn verklaert werden?*

VAn dit onderſcheydt der Dieren in reyne ende onreyne, werden by de Godſgeleerde als oock andere, verſcheyden reden gegeven. Want voor-eerſt, heeft dit onderſcheydt gedient om de Joodſche natie als een byſonder volck Gods, van hem door een byſonder Genaden-verbont aengenomen, van de andere Heydenſche volckeren af te ſonderen. Volghens het gene wy daer van leſen Levit. 20. 26. *Ghy ſult my Heyligh zijn, want ick de Heere ben Heyligh: ende ick hebbe u van de volcke-*

volckeren afgesondert: op dat ghy myne soudet zijn. Ende daerom is dese Wet en dit onderscheyt der reyne Dieren welcke de Joden vermochten te eten, ende de onreyne van welcke sy haer moesten onthouden, nevens de andere Ceremoniele Wetten door *Mosem* gegeven afgeschaft, soo haest door de roepinge der Heydenen tot de algemeene Kercke Christi, (welcke uyt alderley volckeren ende plaetsen des Weerelts sonder uytsonderinge moeste vergadert worden, door de verkondinge des Heyligen Euangelii;) den scheydt-muur tusschen de Joden ende Heydenen is wegh-genomen. Gelijk het selfde *Petro* door een Hemels gesichte vertoont ende aengewesen is *Actor.* 10.

Ten tweeden, in de onreyne verboden

boden Dieren zijn verſcheyden quade eygenſchappen ende manieren, van welcke God ſijn volck heeft willen een af keer doen hebben; want ſommige zijn ſeer onreyn als de Verckens; andere wreedt ende gulſigh van eten, gelijck die by den roof ende vleeſch van andere Dieren leven; andere zijn miſprijſelijk om haer bedriegelijcken ende looſen aert, ofte om hare loomheyt, traegheydt, vreeſachtigheydt, te groote geyligheyt, trotſheyt ende ſoo voorts. In tegendeel worden de Dieren voor reyn verklaert welcke herkaeuwen, waer door het overleggen ende herkaeuwen ofte neerſtigh bedenken des Goddelijcken Woorts, als een Geeſtelijcke ſpijſe der Zielen, ons bevolen wordt Pſal. 1. *Welgeluckſaligh is den Man welckers luſt is in de Wet*

des

des Heeren, ende hy overdenckt ſyne Wet dagh ende nacht.

Inſgelijks zijn de Dieren reyn verklaert welcke de klaeuwen verdeelen in tween, waer door de gaven van diſcretie, beſcheydentheyt ende behoorlijck alle dinghen te konnen onderſcheyden, aenghepreſen wordt. 1 Corinth. 2. 15. *Doch de Geeſtelijcke Menſch onderſcheyt wel alle dingen; maer hy ſelve en wordt van niemandt onderſcheyden.* Hebr. 5. 14. *Maer der volmaeckten is de vaſte ſpyſe, die door de gewoonte de ſinnen geoeffent hebben, tot onderſcheyt beyde des goedts ende des quaets.*

Ten derden, daer zijn vele Dieren verboden ende voor onreyn verklaert om datſe tot de geſontheyt ende goede gematigheyt des lichaems ondienſtigh waren, of immers ſoo bequaem niet

niet als andere. Gelijk dan ook al te gemeenen gebruyk van ſommige beeſten, niet alleen de geſontheydt ſeer nadeeligh is, maer ook een indruck ende inclinatie geeft tot quade manieren ende verkeerde herts-tochten, gelijck de bevindinge leert dat door het eten van bloet van Katten, Honden ende andere Beeſten, de Menſchen van haren booſen aerdt eenige gemeenſchap krijgen. Gelijck men ſiet dat door de bete van een dullen Hondt, de Menſchen diergelijke dulligheyt overkomt, als in die Honden bevonden wort van welke ſy gebeten zijn. Den Nacht-uyl is verboden, om te toonen dat het in den Menſch een verfoeyelijcke ſaek is, van den dagh ſijn nacht, ende van den nacht den dagh te maken, als de gene doen die gant-

gantſche nachten door-brengen met debaucheren, ende werken der duyſterniſſe te plegen. Den Egel alleſins ſcherp ſtekende, vertoont den aerdt van een bitſig, ende vinnig Menſch, met welck het ſeer moeyelijck ende gevaerlijck is te handelen.

Ten vierden, door dit onderſcheyt der reyne ende onreyne Dieren heeft Godt de Joden willen leeren een verfoeyen te hebben van de Afgoderyen der Egyptenaren onder welke ſy geleeft hebben, ende vande andere Heydenſche Volckeren. Want onder de Dieren welcke den Joden verboden ende voor onreyn verklaert zijn, worden der verſcheydene gevonden, welke de Heydenen ofte als Goden eerden, ofte immers hare Goden op-offerden. De Joden en mochten geen

bloedt

bloedt eten van eenige Dieren, voor eerst, om dat de ziele ende het leven der Dieren in het bloedt is, ende derhalven om dat het een gedaente van wreetheyt heeft, het bloedt te eten. Deut. 12. 23. *Alleen houdt vaste, dat ghy het bloedt niet en etet: want het bloedt is de Ziele: daerom en sult ghy de Ziele met het vleesch niet eten: ghy sult dat niet eten: op de Aerde sult ghy het uyt-gieten als water.* Ten tweeden, het bloet heeft God den Joden so ernstelijk verboden te eten, om dat de Heydenen van het bloedt harer Offerhanden aten, en meenden dat het den Goden alder-aengenaemst was. Om de selfde reden en mochten oock de Joden geen Dieren eten die geworgt ofte in haer bloet gestikt waren, om dat het bloet van haer vleesch niet behoorlijk afgescheyden en was.

Ook

Ook en mochten de Joden het vet der Offerhanden niet eten, want het wiert ter eeren Gods verbrandt; ten anderen het vet der Beeſten is haer verboden, om dat het (gelijck mede bloedt) geen goedt voedſel en geeſt; ende voort oock, om dat de Heydenen gewoon waren het vet te eten ter eeren van hare Afgoden. Dit onderſcheydt tuſſchen de reyne ende onreyne Dieren is niet alder-eerſt door *Moſem* in-gevoert, maer is al in ghebruyk geweeſt voor den Sunt-vloet, als blijkt Geneſ. 7. 2. *Van alle reyn Vee ſult ghy tot u nemen ſeven en ſeven, het Manneken ende ſijn Wyfken: maer van het Vee dat niet reyn en is, twee, het Manneken ende ſijn Wyfken.* Siet hier van breeder *in Noſtra Phyſiologia Sacra ad* Lev. Cap. 11.

Vande Spinne-koppen.

DE Spinne-koppen hebben acht pooten ende in de ſelfde dry leden ofte t'ſamen-voegingen. Haer venijn en ſchieten ſy niet met ſteken gelijck de Scorpioenen, maer met bijten.

Aldrovandus heeft geobſerveert de Eyeren van de Spinne-koppen, ende heeftſe bevonden te zijn menighvuldigh in getal, blaeuw-achtigh met kleene vlecken beſprenght, ende van malkanderen verdeelt, ſacht en taey. Hy heeft geſien dat uyt een Ey by na ontelbare Jonge Spinne-koppen voort-quamen, ſoo kleen datmenſe naeuwlijks konde ſien, welke nochtans dadelijck gingen ſpinnen, ſoo haeſt alſe uyt de Eyeren ghekropen waren.

waren. Den ſelfden *Aldrovandus* heeft oock geobſerveert dat onder aen den buyck van een Spinne-kop een ſeer groote menighte van Eyeren lagh, welcke ſoo kleen waren als de alderminſte *atomi* ofte ſierkens diemen vinden kan; ſoo dat deſe Dierkens ſeer vermenighvuldighen in haer voortelinge. *Strabo* verhaelt in ſijn ſeſthiende Boeck dat over Lybien een verlaten en woeſt Landt is, 't welck treffelijcke weyden heeft, maer datſe van de Menſchen verlaten zijn door de menighte der Spinne-koppen ende Scorpioenen.

De Spin-konſt deſer Dierkens is ſeer wonderlijck ende aenmerckens waerdigh, gelijck *Salomon* uytdruckt Proverb. 30. 24. *Deſe viere zyn van de kleenſte der aerde: doch de ſelfde zyn wys,*

met wysheydt wel voorſien. Vers 28. *De Spinne-koppe grypt met de handen, ende is inde paleyſen der Koningen.* Want voor eerſt, daer is gheen plaets voor deſe Dieren verborgen, alleſins wetende haer in te dringen ſelfs in de hooghſte en voordeftigſte plaetſen van alderley gebouwen. Ook is in haer een onvermoeyelijke neerſtigheyt om geſtadiglijck hare netten te maken ende te vermaken ſoo haeſt alſe eenighſins verſtelt ende ghebroken zijn. Ten tweeden, het is een wonder datſe de draeden van hare netten ſoo ſterck weten te maken, datſe niet lichtelijk en breken door den windt of regen, ofte ſtof datter op vlieght; oock weteнſe met haer ganſch lijf ſich langhs de ſelfde van om hoog tot op de aerde te laten neder-vallen ſonder datſe eenigh-

eenighsins breken. Ten derden, na datse vele rechte linien hebben ghemaeckt soo stellense in de selfde het *center* ofte middel-punt, ende maken daer rontom vele circkelen vast aen de ghemelde rechte draeden; dese circkels zijn dicht by een ontrent het *center* ofte middel-punt om de sterckte des wercks te geven, maer verde daer van staen dese circkels wijder van malkanderen. Ten vierden, sy weten haer in een hol seer heymelijck te verbergen, in welcke sy seer listelijck ende neerstelijck wacht houden, om te vernemen offer in haer netten geen Vliegkens of andere Dierkens komen, welcke sy tot voedtsel gebruycken; ende soo haest sy yets vernemen, komense dadelijk uyt hare schuyl-plaetsen te voorschijn, bijten de Vliegkens

 doodt

doodt ende brengense in haer schuyl-plaetse. Somtijts onthouden sy haer in het *center* ofte middel-punt van hare netten, om haer aes te vanghen, om datse weten, datse van byna van allen zijden even na by zijn, om dadelijck aen te vatten 't gene sy in haer net-garen gevangen hebben. Eenighe zijn niet te vreden met hare netten te spannen op hope van goeden vang; maer spinnen ook voor ofte ter zijden hare netten een breet en wel door-vlochten werk, op dat de Dierkens die over ofte voorby de netten vliegen, in dese plaetse mochten verwert ende ghevangen worden. Soo haest en isser niets aen hare netten verbroken ofte vermaken het dadelijk, insonderheyt alser regen voor handen is, op dat het geheele werk geen perijkel en lyde.

Waerom

Waerom de Tooveraers van Egypten niet en hebben konnen Luysen voortbringhen?

MEn leest *Exod.* 8. dat als *Aaron* uyt het stof Luysen hadde voortgebracht, dat vers 18. *De Tooveraers van Egypten ook alsoo deden* (dat is, poogden te doen met hare besweeringen ende tooveryen) *op datse Luysen voortbrachten, doch sy en konden niet: soo waren de Luysen aen de Menschen ende aen het Vee. Doe seyden de Tooveraers tot Pharao, dit is Godts vinger.* Yemant mach hier niet sonder reden vragen; aenghesien te vooren *Cap.* 7. *ende* 8. verhaelt is, dat als *Aaron* sijnen Staf in een Drake verandert hadde, dat de Tooveraers dat insgelijks deden: Item als *Moses* ende *Aaron* het water in bloedt verander-

 den,

den, dat de Tooveraers ook ſoo deden. Item als *Aaron* Vorſſchen dede voortkomen, dat de Tooveraers door hare beſweeringhen oock Vorſſchen over Egypten-landt deden opkomen. Waerom (ſegge ick) datſe niet ſoo wel konden Luyſen voort-brengen, als de voor-gemelde wonder-werken nabotſen? ſommighe geven hier van een valſche ende beſpottelijke reden, namentlijk om dat den Duyvel niet en kan Dieren voortbrengen die minder zijn dan een Gerſten-graen. Andere datſe wel diergelijcke Dierkens voort-ghebracht hebben de Tooveraers, maer datſe geen angels en hadden ende niet en konden ſteecken. *D. Rivetus* toont beter, dat *Moſes* met dit verhael niet anders en heeft willen te kennen geven, als datſe verhindert

dert

dert geweeſt zijn, met hare bedriegeryen in dit werk, als voor deſen te konden voortgaen, gelijkſe dan ook te vooren geen eygentlijk genoemde wonderen gedaen hadden, maer alleenelijk in ſchijn, gelijk de Guychelaers gewent zijn: want eygentlijck genoemde wonderen kan God alleen doen, ghelijck wy breeder beweſen bebben in *Phyſiologia Sacra*. Doch in dit ſtuck zijnſe opentlijck ten toone geſtelt geweeſt, ende tot ſchande gebracht, gelijk dan mede daer in, datſe niet en konden met alle hare guycheleryen verhinderen, dat ſy ſelve niet ſoo wel als andere, met de plagen ende ſweeren geſtraft wierden. Want daer ſtaet *Exod.* 9. 11. dat de Tooveraers voor *Moſe* niet ſtaen en konden van wegen de ſweeren: want aen de

Tooveraers waren ſweeren, ende aen alle de Egyptenaren.

Het Hebreeuws woordt *Cinim*, het welke overgeſet ſtaet in de Franſche, Latijnſche ende onſe Nederduytſche Bybels *Luyſen*, beteeckent (ſoo den geleerden *Fagius* meent) een ſoorte van kleene Beeſtjes die ſeer moeyelijk zijn niet alleen in het doorſteken ende quetſen van de huydt der Menſchen, maer oock om datſe in de neuſgaten ende ooren door-dringen. *Origines* ſchrijft dat het zijn geweeſt Dierkens die vlogen, doch ſoo kleen, datſe niet en konnen dan van de gene die een ſeer ſterck ende ſubtijl geſichte hebben, geſien worden: datſe nochtans ſittende op de lichamen der menſchen, den huyt ſeer fel door-boren, ſulcks dat menſe eer ende meer door

het

het pijnelijck gevoelen dan door het gesichte kan gewaer worden. *D. Rivetus* oordeelt (mijns bedunkens wel) dat aengesien dese Dierkens niet alleen de Menschen, maer ook alderley Vee plaeghden, dat het niet en zijn geweest ordinaire ofte gemeene Luysen, maer een bysondere soorte, welke niet alleen beten of staken, maer welke tot het vleesch door-drongen ende daer aen bleven hangen.

Uyt dese Historie kan men aenmerken. Eerst, datter niets soo kleen en is of het kan den Mensch bederven; niet soo veracht, of het kan den hoogmoet der trotste ende wreetste Menschen verbreken. *Antiochus Epiphanes*, *Pherecides*, *Herodes Ascalonita*, *Maximinus* ende andere zijn door de Luyssieckte vergaen. Ten tweeden, daer en

en kan by na gheen bequamer noch ſwaerder ſtraffe den godlooſen overkomen om haren hooghmoet te dempen, dan datſe door de alder-geringſte ende verachſte dingen geplaeght worden. Het ſpeet *Abimelech* ſoo dat hy door een Vrouw ſijn doodt-wonde ghekregen hadde, dat hy ſijn knecht verſocht, dat hy hem doch wilde dooden, op dat hy den naem ſoude eenighſins ontgaen, dat hy door een Vrouwe om het leven ghebracht was. Ten derden, hier uyt blijckt hoe ganſch niet ende ydel al de pracht, macht, wijſheyt ende hooghmoedt der grootſte tyrannen ende Koningen is, welcke dickmael door ſeer gheringhe, ongeachte ende onbedachte middelen geſteuyt ende vernietight werden. Gelijck dan de Hiſtorien ende

ende menige ervarentheydt geleert hebben, dat de grootſte velt-ſlagen, zee-ſlagen, diſſeynen, voornemens, aenſlagen, ende toeruſtingen, door ſeer geringe ſaken, voor-vallen, ende tuſſchen - komende kleenigheden, (daer niemant op hadde gedacht, ende welcke oock niet en konnen werden voorſien ofte voor-komen) zijn tot niet verdwenen ende vernietigt. Als door windt, miſt, vliegende ſtof, onweder, ſchrick ſonder oorſaeck, valſche inbeeldingen, abuyſen ofte miſverſtanden, die op ontelbare manieren konnen voor-vallen; ende menige andere dingen meer, welke onder de macht of beleydt van niemant konnen ghebracht worden. Waerom den Pſalmiſt inden tweeden Pſalm ſeght van het woeden der Heydenen, het

het bedencken der Volckeren, toeruſtinghen der Koninghen, ende beraetſlagingen der Vorſten. *Vers* 4. Die inden Hemel woont ſal lacchen, de Heere ſalſe beſpotten. Dan ſal hy &c. *Job* 5. 12. Hy maeckt te niet de ghedachten der arghliſtinghen, dat hare handen niet een dingh uytrechten. Hy vanght de wijſe in hare arghliſtigheydt: dat den raedt der verdraeyde gheſtort wordt. Des daeghs ontmoeten ſy de duyſterheydt: ende gelijck des nachts, taſten ſy in den middagh. *Pſal*. 33. 10. De Heere vernietight den raedt der Heydenen, hy breeckt de gedachten der Volckeren.

Dat

Dat in de Heylighe Schriften, de Beesten ja oock de geringhste, voorgestelt werden om de Menschen wijsheyt te leeren ende te overtuygen van sijnen schuldigen plicht.

De H. Schriften brenghen meermalen by het doen ende voorbeeldt der Beesten, selfs der kleenste ende geringhste, om de Menschen wijsheydt te leeren ende van sijnen schuldigen plicht te overtuygen; gelijck van de Mieren te voor aengewesen is uyt *Prov.* 6. 6. Gaet tot de Mieren ghy Leuyaert: Siet hare wegen ende wort wijs: de welke, &c. ende *Cap.* 30. *vers* 24. 25. 26. 27. 28. in de Sprink-hanen, Spinne-koppen, ende Mieren. By welke dan ook gevoeght worden de Konijnen vers 26. *De Konijnen*

nijnen zijn een machteloos volk: nochtans ſtellen ſy haer huys in den Rotz-ſteen. 't Welk moet verſtaen worden van ſekere ſlag van Muyſen genaemt *Bergh-muyſen* of *Beer-muyſen*, zijnde een vier-voetigh gedierte van groote als een Egel, ende van geſtalte als een Muys ende Beer, woonende inde holen der Steen-rotzſen, ſeer veel gevonden in Paleſtina.

Sy weten hare holen ſeer behendig met aerde te ſluyten, op datſe niet bekent en mochten werden. Des daeghs onthoudenſe haer inde holen; by nacht, 's morgens ende des avonts loopenſe op de jacht om haer voetſel te ſoeken. In Spangien is ſomtijts ſoo grooten menighte van Konijnen geweeſt, datſe den geheelen Ooghſt bedorven hebben. *Plinius* verhaelt uyt *M. Varro* dat een geheele ſtadt in Spangien

gien door de Konijnen onder-graven ende in-gestort is.

Esai. 1. leert ende overtuyght den Propheet de Joden door en Osse ende Ezel. Vers 3. *Een Osse kent sijnen Besitter, ende een Ezel de kribbe sijnes Heeren: maer Israel en heeft geen kennisse, mijn volck en verstaet niet.* Want beyde dese Dieren, hoe-wel d'een meer als d'ander, zijn bot ende van ongelijk minder vernuft dan vele andere, soo minder als meerder: nochtans vindt men in haer eenighsins de ghedaente ofte indruck van erkentenisse, 't welk selfs in vele Menschen niet bespeurt en wordt. Ook schijnter in de Ezelen al redelijcke geheugenisse te wesen, want hy vreest gemeenelijck ende schrickt altoos als hy komt op een plaets daer hy te voren ghevallen

is geweeſt. Ten derden, den Ezel is ſeer verdraeghſaem in het dragen ſelfs van al te ſware laſten, item in het verdragen van ſlagen, ende is oock met ſeer ſlechte ende geringe ſpijſe te vreden. Daerom wort *Iſaſchar Geneſ.* 49. Inde zegeningen ende voorſeggingen des Patriarch *Jacob* vergheleken by eenen Ezel. Te kennen gevende, dat ſijne Nakomelinghen liever ſouden ſware laſten draghen, ende groote ſchattingen betalen, dan ſich met de wapenen ende den onſekeren Oorlogh behelpen.

Deut. 22. leſen wy dat Godt door een expres bevel den Joden verboden heeft een Os te gelijck met een Ezel tot het wercken aen te ſpannen, ofte te ſamen te voegen: vers 10. *Ghy en ſult niet ploegen met eenen Oſſe ende met ee-*

nen

nen Ezel te gelijck. Waer door niet alleen (gelijck *D. Calvinus* oordeelt) te kennen wordt gegeven, dat men oprecht, ende eenvoudigh moet wesen, ende de waerheyt ende deught suyver ende onvermenght moet poogen te bewaren: (want den Os was een reyn, doch den Ezel een onreyn Dier.) Gelijck dat schijnen de twee andere wetten mede aen te wijsen welcke by de voor-gemelde gestelt worden. Deut. 22. 9. *Ghy en sult uwen Wyngaert niet met tweederley bezaeyen.* Ende vers. 11. *Ghy en sult geen Kleedt van vermenghde stoffen aentrecken: Wollen ende Lynen te gelyck.* Maer God verbiet met een Osse ende Ezel te gelijck te ploegen, om dat den Osse veel moediger ende stercker is dan den Ezel, waer door dan den Ezel gelijck met

 hem

hem aen-ghespannen zijnde, noodtsakelijck soude overlast lyden ende overvallen worden.

Exod. 13. Heeft God een wet gemaeckt, dat hoewel de eerst-geborene der Dieren den Heere moesten gheheylight worden, datmen nochtans den eerst-gheboren des Ezels Gode niet en soude op-offeren, maer lossen met een Lam, of andersins den necke breken. Waer door niet duysterlijck wort aengewesen, dat de Menschen die bot, leuy, traegh, achteloos ende vergeetachtigh zijn, Gode in sijnen Heyligen dienst onaengenaem zijn.

Jerem 8. Overtuyght den Propheet ende leert de Joden door vierderley andere Dieren, Vers 7. *Selfs een Oyevaer aen den Hemel, weet syne gesette tyden, ende de Tortel-duyve, ende Kraen,*

ende

ende Swaluwe, nemen den tydt harer aenkomste waer: maer mijn Volck en weet het recht des Heeren niet. Want soo haest alse ghewaer worden dat den Somer naeckt, soo vergaderense by een ende vertrecken alle gelijck, ende op een ghesetten tijdt, na andere plaetsen, daerse dan weten dat voor haer bequaem voedsel ghevonden wort: insgelijcks alse bemercken dat den Winter voor handen is, soo vergaderense weder alle by malkanderen ende vertrecken gesamentlijck op eenen ende selfden tijdt na andere warmer Landen, daerse weder den Somer ende voorraedt van voedsel vinden. Ende dese reysen, soo in het komen als in het vertrecken en beginnen sy niet by daeg, maer zijn gewoon altoos by nachte de selfde aen te vangen.

Daer is een byſondere *Antipathie* ofte tegen-ſtrijdigheydt ende vyantſchap tuſſchen de Oyevaers ende Vleder-muyſen, want deſe loeren op de Eyeren der Oyevaers, ende makenſe ſelfs maer aenrakende, onvruchtbaer. Maer de Oyevaers om dit te voorkomen leggen een bladt van den boom *Platanus* genaemt in ſijn neſt, wetende datter ſulcken tegen-ſtrijdigheyt is tuſſchen de Vleder-muyſen ende de bladeren deſes Booms, dat de Vledermuys die maer rakende, loom ende krachteloos wort. Den Oyevaer van de Slangen, dieſe gewoonlijk eten, gequeſt zijnde, weet op de wonden dadelijck een kruyt te leggen, waer doorſe in korten tijdt geneſen wordt. In Egypten is een byſondere ſoorte van Oyevaers welcke in het lijf verſtopt

ſtopt zijnde, het Zee-water met ſijnen beck van achter in het lijf weet te ſchieten, waer door ſy geluyvert ende geneſen worden: vele ſchrijven dat van dit Beeſt, de Egyptenaren het gebruyck der Clyſterien geleert hebben.

Het is een gemeen gevoelen dat de Oyevaers ſeer danckbaer zijn, ende dat de jonge de oude ſeer neerſtelijck beſorghen van ſpijſe alſe door den onderdom onbequaem worden, om ſelfs haer voedſel te ſoecken. Hier uyt iſt ontſtaen, dat het griecx woort ἀντιπελαργεῖν beduydt danckbaerheydt te bewijſen aen de gene die ons wel gedaen hebben, ende inſonderheydt aen onſe Ouders, welck woordt genomen is van πέλαργος 't welk een Oyevaer beteeckent: dit woort ἀντιπελαργεῖν ghe-

ghebruyckt oock den Apoſtel *Paulus* van de danckbaerheydt die men aen ſijne Ouders ſchuldigh is. 1 *Thim.* 5. *verſ.* 4. Men ſeydt oock dat de Oyevaers ſtraffen ende verlaten de gene die ſich met andere danſe ghewoon zijn, vermengen.

Wat aengaet de Tortel-duyf, die is oock onder de Dieren welcke des Winters niet vernomen en worden, maer na andere Landen vervlieghen, ende met hare aenkomſte een teecken geven dat den Somer aenſtaende is, gelijk getoont wort *Jerem.* 8. 7. Ende in het Hoogh-liedt Cap. 2. 11. 12. *Want ſiet, de Winter is voorby; den plasregen is over, hy is over-gegaen. De bloemen worden geſien, de ſangh-tijdt genaekt: ende de ſtemme der Tortel-duyve wordt gehoort in onſe Lande.* Inſgelijcks de Kranen,

nen, welcke op datſe van de windt niet lichtelijck ſouden in het vliegen verhindert werden, eenigh ſant of gruys in de kele nemen, ende kleene ſteentjes in de pooten, om te ſtijver in het vliegen ſich te houden: alſe ſien datſe buyten gevaer zijn ende de reys haeſt volbracht, ſoo werpenſe dat van haer. Sy vliegen alle te gelijck in groote menichte, ende ſooder eenige niet volgen konnen, die wachtenſe in ende helpenſe. Ten derden, ſy vlieghen ſeer hoogh; eerſt, om datſe te beter ende te verder ſouden van haer ſien, ende bemercken offer onweder opkomt, want dan dalenſe neder om te rúſten, of ſooſe over de Zee vliegen, keeren na het Landt toe. Ten tweeden, ſy vliegen ſeer hoogh, om dat daer de locht menichmael ſtilder

ende ſchoonder is dan beneden. Ten derden, om datſe in de hooghte ſoo ſeer niet te vreeſen hebben eenighe ſchadelijcke Voghelen welcke haer mochten in de reys verhinderen.

Voorts worter van ſommighe aengemerckt, dat in het vlieghen hare ganſche menichte ende troep in de gedaente van een dry-hoeck gheſtelt is. waer van de baſis ofte breete van den windt voor-gedreven wert, ende de ſcherpe hoeck voorwaerts gaende, maeckt datſe lichtelijck de locht in het vliegen konnen door-dringen.

Die in het vlieghen volgen leggen hare becken ende hoofden op de rugge der gene die voor-vliegen, om daer op te ruſten, ende daerom verwiſſelenſe oock de beurten, dat de gene die nu voor-vlieghen daer na achter-

vliegen

vlieghen, ſoo datſe alle malkanderen onder-ſteunen. De achterſte porren de traege aen tot neerſtigheydt ende houden de troepe in ordrē door hare ſtemme, ende dat oock by beurten, op datſe niet te ſeer vermoeyt ſouden worden.

Alſe ruſten ende ſlapen ſtekenſe de hoofden onder de vleugelen om dat wel te bewaren, ende waken by beurten, ende die waeckt ſoo haeſt hy eenigh onraedt verneemt, wekſe alle op met ſijn ſtemme; ende houdt een ſteen inde poot, op dat indien hy mochte ſlaperigh worden, door den val des ſteens tot meerder wackerheydt ghebracht werde. Die ruſten, ſtaen maer op een van haer pooten, om niet al te vaſt te ſlapen. Sulx dat van de Krane de Menſchen veelſins onder-

onderrichtinge ende insonderheyt tot wackerheydt, voorsichtigheydt ende eendracht konnen aenmerken; waer uyt blijkt dat den Propheet met goede reden de Joden oock door dese Dieren overtuygen wilt ende tot haren schuldigen plicht aenmanen. Gelijck dan oock in de Tortel-duyf een voorbeeldt is van reyne ende groote liefde tusschen Man en Vrouw, soo dat men in oude tijden, de Nieuwgetrouwde toe-wenschten den eendracht der Tortel-duyven. Want men seght dat tusschen het Manneken ende Wijfken een seer groote bysondere affectie gespeurt wort, soo datse noyt sich met een ander vervoegen, selfs niet als d'een of d'ander doot is. Ende hoewel de Krane niet seer ongelijk en is den Oyevaer; soo en moet het

het echter niet vremt denken dat volgens de Wet *Levit.* 11. den Oyevaer getelt wort onder de onreyne, maer de Krane onder de reyne Dieren. Want de Oyevaers eten Slangen ende ander vuyl gedrochte, maer de Kranen koren, zaedt ende de vruchten des veldts.

Eyndelijk voeght *Jeremias Cap.* 8.7. by de voor-gemelde Dieren om de Joden te onderrichten ende te overtuygen, de Swaluwen, want die keeren insgelijcks op haren tijdt weder, namentlijck in den aenvangh van de Lente: In den winter onthoudense haer of in de warmer landen, of sommige ook in de kloven der steen-rotsen ende andere holen ende verborgen plaetsen, daerse als doodt liggen ende hare pluymen veranderen, ende met

met de warmte der aenkomende Somer als weder levendigh worden; gelijk de Vliegen ende menige andere Dierkens mede gewoon zijn te doen, ende ſich als doodt, ſonder voedtſel ende beweginghe in den winter verbergen. Sy zijn ſeer vernuftigh in het maken van hare neſten, dieſe rondt maken, om dat die figuyre de ſterckſte is ende aldermeeſt vervatten kan. Alle vuyligheyt werpenſe uyt hare neſten ende behouden die ſuyver ende ſchoon. Alſe eenigh onghemack gevoelen aen haer oogen, weten daer te ghebruycken een Remedie, het kruydt dat daer van, ſijn naem van Swaluw-kruydt van velen ghegheven is. Sy ſoecken haren koſt in de locht al vlieghende, met eenen de locht van Vlieghkens ende

andere

andere kleene Dierkens ſuyverende.

Het is voorwaer aenmerkens waerdigh, datter ſoo menige ſoorten ende alſoo onnaſpeurelijcken getal is van alderley Dieren, ende datſe door een wonderlijke beſchickinge Gods in de natuyr, alle haer noodigh voedſel vinden. Want de kleene Dierkens van welcke onſen Autheur eyghentlijck heeft gheſchreven, die vinden haer voedſel by ende rontom haer, alſe te voorſchijn komen, ende worden niet eer voort-gebracht voor dat haer ſpijſe bereyt is. Andere Dieren worden ghevoedt alſe eerſt beginnen te leven, door de groote ende neerſtige voorſorge van de gene uyt welcke ſy voort-geteelt zijn. Andere ghebreck van voedſel te gemoedt ſiende, weten ſich na andere Landen te begeven,

ven, daerſe weder van alle nootſakelijckheydt den overvloedt vinden. Andere gevoelende den Winter aenkomen welcke haer van alle voedſel ſoude berooven, begeven haer in ſoodanige plaetſen ende tot ſoodanigen ruſte ende ſtilte, datſe geen voedſel noodigh en hebben, tot datſe weder door de warmte ende veranderinghe des lochts uytgelockt zijnde, van alles wederom voorſien worden.

Sommige Dieren leven by venijnen ende verſcheyden dieren ende ſaken die de Menſchen ſchadelijck zijn. Sommige ſuyveren de wateren, ſommige de locht. Sommighe dienen tot voedſel van andere Dieren, op datſe niet te ſeer ſouden vermenigvuldigen. In ſomma, de albeſorgende Natuyr, dat is God inde Natuyr, ofte de ordre

welcke

welcke hy in ſijne wercken geſtelt heeft, weet alles in ſijne ſoorte wonderlijck te onderhouden, ook tot de gheringhſte Gewaſſen ende Beeſten toe; waer uyt de Heere Chriſtus een bewijs-reden neemt om de ongeloovige, miſtrouwende, al te ſorghvuldige ende ydelijck ſich bekommerde Menſchen te onder-wijſen ende te overtuyghen. Matth. 6. van het 26. vers tot 32. *Aenſiet de Voghelen des Hemels, dat ſy niet en zaeyen noch en maeyen, noch en verſamelen in de Schueren, ende uwe Hemelſche Vader voedt nochtans de ſelfde: en gaet ghy de ſelve niet ſeer veel te boven?* Dus leſen wy inſgelijks in het boek *Jobs*, dat Godt *Job* overtuyght van ſijne alles beſorgende wijsheyt ende voorſichtigheyt, om dat hy alle Dieren, oock in het byſonder de grage

Leeuwen, de hongerige Raven, ende alle andere Dieren, oock die by den roof leven ende voedtſel van andere Dieren, wonderlijck van haer noodigh voedtſel verſorght. Cap. 39. 1. 2. 3. *Sult ghy voor den ouden Leeuw roof jagen? ofte de graegheyt der jonge Leeuwen vervullen? als ſy neder-bucken in de holen, ende in den kuyl ſitten ter loeringhe, &c. Wie bereydt den Rave haren koſt, als haer Jongen tot Godt ſchreeuwen, als ſy dwalen om datter gheen eten en is?* Want men ſchrijft van de Raven, datſe eerſt te voorſchijn komende wit hair hebben, ende daerom van de Oude verlaten worden, tot datſe ſwart zijn; doch ondertuſſchen wonderbaerlijken geſpijſt worden met ſekere Wormkens welcke in het neſt uyt haren dreck groeyen. Waer op den Pſalmiſt ſiet

Pſal.

Psal. 147. vers 9. *Looft den Heere, die het Vee sijn voeder geeft; den jongen Raven alse roepen.*

Wat ende hoedanigh Behemoth *ende den* Leviathan *zijn, door welcke Godt* Job *overtuyght van sijne onbegrijpelijcke Wijsheydt en Macht; en onderricht van sijne onberispelycke Heerschappye.* Job 40. ende 41?

DEwijle wy verscheyden plaetsen hebben kortelijk aengetogen uyt de Heylige Schriften, in welke God de Menschen leert ende overtuyght door de Dieren, soo konnen wy niet geheelijck voorby-gaen 't gene Godt dies aengaende wijtloopigh vertoont aen *Job Cap.* 40. *en* 41. beschrijvende den *Behemoth* ende *Leviathan*, als twee Hooft-stucken niet alleen onder de

Dieren, maer in't gemeen onder de werken Godts, want ſoo ſeght Godt ſelve van den *Behemoth* tot *Job.* Cap. 40. 14. *Hy is een Hooft-ſtuck der wegen Godts.* Dat is, het voornaemſte ſtuck, ofte immers een van de voornaemſte ſtucken der werken Godts, ten aenſien van ſijne groote ende ſterckte. Wy hebben van deſe beyde Dieren *Behemoth* ende *Leviathan* gehandelt in onſe *Phyſiologia Sacra*, ende derhalven ſullen wy voorby-gaen 't gene aldaer van ons tot uytlegh by-gebracht is: alleenelijck ſullen wy hier kortelijck by-voegen het oordeel des geleerden *D. Samuel Bochartus* genomen uyt ſijn *Hiero-zoico* in het tweede deel *Cap.* 15. Alwaer hy bewijſt dat den Behemoth niet en is den Olyphant (gelijk vele gemeent hebben) maer den *Hippopo-*

tamus

tamus ofte Water-paerdt, 't welk ten deele in den Nijl ende ten deele op het Landt leeft, ende soo in groote als sterckte voor weynigh Dieren wijckt, ende den Olyphant seer na bykomt. Desen Behemoth beschrijft Godt aldus,

Job 40. 10. *Siet nu, Behemoth, welcken ick gemaeckt hebbe nevens u*, dat is ontrent u, namentlijk in Arabien, inde Riviere Nilus. *Hy Eet hoy gelyck een Rundt.* 't Welck van den *Hippopotamus* waerachtigh is, ende daerom te wonderlijker, om dat hy in het water sich onthoudende, nochtans op het landt komt om kruyden ende hoy te eten. Oock en wordt hy niet sonder reden by een Rundt ofte Osse vergeleken, want hy den Os seer gelijck is in de gedaente des hoofts ende der pooten,

 ende

ende wordt daerom oock van ſommige genaemt den Zee-os.

Verſ. 11. *Siet doch, ſyne kracht is in ſyne lendenen, ende ſyne macht in den navel ſynes buycks.* Dit is beyde waerachtigh in het Water-paerdt, want den buyk is onder ſoo dick ende hart, datſe door geen lance of pijl doorſteken kan worden, ghelijck den ghemelden *D. Bochartus* bewijſt; waer uyt dan klaerlijk blijkt, dat hier niet en wort geſproken van den Elephant, want die is weeck ende ſacht aen ſijnen buyck ende navel, ende daerom als den Rhinoceros tegen hem vecht, ſoo tracht hy dadelijck hem den buyk op te halen, om dat hy weet dat den Elephant daer ſacht ende teer is; gelijck-men oock leeſt van *Eleazarus* dat hy een Elephant van onder door den buyck

buyck met ſijn ſweert geſteken heeft. 1 *Machab.* 6.

Verſ. 12. *Synen ſteert is als een Ceder:* ſoo wel de Elephanten als het Water-paerdt hebben korte ſteerten. Doch den ſteert van den *Hippopotamus* ofte Behemoth en wort niet vergheleken by den Ceder-boom, om ſijne lengte, maer ten aenſien van de rondigheydt, dickte, gladdigheyt, ende ſtijfte ofte ſterckte. Want hoewel de ſteert ten aenſien van het lijf kort ende ſeer ſtijf en ſterck is, nochtans kan hyſe draeyen ende krommen na ſijnen luſt ofte wel-gevallen, 't welck een bewijs is van een groote ſterckte.

Verſ. 14. *Hy is een Hooft-ſtuck der wegen Godts.* Want in dit Water-paerdt zijn verſcheyden wonderlijcke ſaken aen te mercken. Als eerſt, de onge-

woonegrootheyt ſijns lijfs. Ten tweeden, een ſeer groote ende wonderlijke ſterckte. Ten derden, ſijn huyt is ſoo ſtijf ende hart, datter niet door te komen is. Ten vierden, hy ſpert een ſeer groote vreeſelijcken muyl op en is ſeer gulſig in het eten. Ten vijfden, ſijn tanden zijn extraordinaer wit ende hart, ſulks dat eenige getuyghen datſe harder zijn dan het yvoor der Elephanten. Ten ſeſden, hy leeft ſoo wel op het landt als in het water. Ten ſevenden, ſijn vernuft is onghelijck grooter als der andere Dieren. Waer van onder anderen een preuve is, dat als hy op het landt aen de kruyden, koorn ende gheſaeyde, de Landt-lieden door ſijn overdadigh eten, groote ſchade ghedaen heeft, ende vreeſt dat hy op ſijn voetſtappen

van

van haer mochte vervolght ende gedoot worden, soo verkeert ende vermenighvuldigt hy de selfde soo, datse niet en konnen onderscheyden waer hy henen gketrocken is. Ten tweeden, als hy voelt dat hy door al te veel voedsel is overladen, soo weet hy seer behendigh met eenigh gebroken riedt, eenighe openinge in sijn lijf te maken tot dat hy bloedt, ende strijkt dan de gaten toe met vette dicken slijk tot dat hy genesen is: soo dat hem sommighe noemen den vinder ofte meester van het Ader-laten.

Vers. 14. *Die hem ghemaeckt heeft, heeft hem syn sweert aengehecht.* Dit kan bequamelijk verstaen worden, vande Tanden der Water-paerden, die zijn langh ende seer scherp, soo datse daer mede als met een scherp mes ofte zeyse

 in

in eenen korten tijt, geheele Velden met koorn konnen af-maeyen ende vernielen, door dienſe ſeer overdadigh ende gulſigh van eten zijn: ſoo dat indien deſe Dieren ſeer vermenighvuldighden, daer en ſoude ontrent den Nijl geen koorn konnen ghewonnen worden. Het woort dat in den Grondt-text ſtaet, beteykent eyghentlijck een krom ſweert, een kromme zeyſe ofte zabel; want de Tanden van den *Hippopotamus* zijn wat kromachtigh ende ſoo ſcherp ende lanck, datſe daer mede even als met een krom ſweert ofte zeyſe, het koorn, ende hoy van het velt haeſtelijck ende in overvloedt konnen afmaeyen ende verſlinden: 't welk ſoo bequamelijck op den Olyphant niet en kan gepaſt worden. Gelijk ook in

hem geen plaets en heeft 't gene volgt Vers 16. *Hy leyt neder in een schuyl-plaets des riets ende des slycks.* Maer wel in het Water-paert, want hy is gewoon sich in het riet ende op den modderigen grondt der Reviere te onthouden, ende daer op te gaen, alsoo hy niet en swemt, maer langhs den grondt der wateren sich te lande begeeft.

Vers 18. *Siet hy doet de Reviere gewelt aen, ende en verhaest sich niet; hy vertrouwt dat hy de Jordane in sijnen mondt soude konnen intrecken.* Die dit vanden Elephant uyt-leggen, moeten bekennen, dat het een seer overtollige Poëtische maniere van spreken is. Doch den voorgemelden *D. Bochartus* toont dat den Text anders moet uyt-geleght worden, sulks dat den sin is, dat hy vrymoedigh in de Reviere in-gaet ende niet

niet en vreeſt hoewel de wateren over ſijnen mont henen drijven; om dat hy ſoo wel onder water als op het landt kan leven, ende ſich op den gront der wateren gewoon is te onderhouden: 't welck van den Elephant niet waer en is, want die en kan ſich in het water niet behouden ten zy dat ſijne ſnuyte boven water zy, om den adem te halen, anderſins ſoude hy haeſtelijk verdrincken ende ſticken.

Vers 19. *Soude men hem voor ſijne oogen konnen vangen?* dat is, met gewelt; de meeninge is, gelijk ook de bevindinge beveſtigt, datmen hem om ſijne ſterkte ende hardigheyt des huyts niet wel en kan met gewelt vangen, maer met bedroch, en door der Menſchen ſubtijle ende menighvuldige liſten, waer door alles kan bedwongen en verwonnen

nenen worden, gelijk verder by den gemelden *Autheur* kan nagesien worden.

Wat aengaet den Leviathan, 't gene daer van *Job* 40. *en* 41. getuygt wort bewijst *D. Bochartus* alles te passen en waerachtigh te zijn in den Crocodil, (welk sich mede inden Nijl onthout) maer niet in den Walvisch. Want den Walvisch heeft een sachte gladde huyt, welcke seer licht doorsteken wort, maer den Crocodil heeft dicke harde schubben, gelijk vanden Leviathan *Job* 40. *en* 41. aengewesen wort. Job 41. 6. *Seer uytnemende zijn syne sterke schilden, elck een gesloten als met een nauw druckend Zegel. Den een is soo na aen den anderen, dat den wint daer niet en kan tussen komen. Sy kleven aen malkanderen, sy vatten sich t' samen, dat se sich niet en scheyden.*

Tegenwerp. Maer sal ymandt seggen,

gen, den Leviathan wort *Job* 40. *en* 41. beſchreven als een Dier dat niet ghevanghen noch getemt kan worden, 't welck niet waer en is van den Crocodil. Ik antwoorde dat ſulcks oock niet en kan gheſeght worden van den Walviſch. Ten tweeden, den Crocodil en kan niet ghevangen worden dan ſeer beſwaerlijck ende met liſt; want hy gaet in wreetheydt, ontemmelijcke wiltheydt ende kracht, by na alle Dieren te boven.

Job 14. 9. *Syne Ooghen-leden zijn als de Oogen-leden des Dageraedts*. De Crocodillen hebben een ſeer ſnel geſichte; maer dit en paſt op den Walviſch niet, want die heeft kleene oogen ende een ſeer ſlap geſichte, ſoo dat hy ſijn leytsmanneken verloren hebbende (waer van wy in onſe *Phyſiologia* hebben gewagh

wagh gemaekt) als half blint tegen de klippen en ondiepe gronden aenstoot.

Vers. 10. 11. 12. *Wort geseght, datter als Vyer uyt sijnen Mondt komt, &c.* 't Welck wel past op den Crocodil, want als hy een tijdt langh onder water is geweest, is hy genootsaekt inde locht ende op het landt te komen, om adem te scheppen, ende hoe dat hy langer sich op den gront der Reviere onder water onthouden heeft, hoe dat hy oock met grooter force ende hitte sijnen adem uytblaest, soo datse soo heet is als vyer, ende door het sterck inhalen van veel ende koude locht moet verkoelt worden. *Vers* 13. staet, in sijnen Hals verheugt de sterkte, &c. 't Welck wel in den Crocodil, maer niet van den Walvisch waerachtigh is, want die en heeft geenen Hals.

Den

Den Crocodil is ſeer liſtigh om de Menſchen te vanghen ende te vernielen; tot dien eynde verberght hy ſich ontrent den Oever van den Nijl onder het riedt, wyer ende andere dingen, om haeſtelijk die te beſpringen welke water komen uyt de Reviere halen. Tot dien eynde weet hy oock op de weghen, die hy weet dat de Waterdragers af-komen, met water (dat hy uyt ſijn Muyl ſpout) gladt te maken, op dat de Menſchen vallen mochten, ende dan beſpringt hyſe met der haeſt op het lijf. Ook paſt hy ſomtijdts op de gene die met Schuyten den Nijl opvaren, welcke als hy ſiet dat met de boomen haer kleen Vaertuygh voordouwen, ende nu met het lichaem ten deele buyten de Schuyten hangen, ſoo ſmijt hy den haeck ofte boom uyt

de

de handt, datſe in het water vallen, ende dan doodt hyſe met der haeſt.

Hoewel (ſoo de Autheuren ſchrijven) den Crocodil ſeer groot is, ende tot ontrent ofte over de twintigh cubijten langh wort, nochtans komt hy van een ſeer kleyn beginſel, namentlijk uyt een Ey, het welk niet grooter en is dan een Ganſen-ey. Ende daerom is hy by den Egyptenaren geweeſt een zinne-beeldt van die Menſchen welcke van kleene beginſelen tot groote waerdigheyt op-komen.

Die breeder beſchrijvinge van den wonderlijken aert ende eygenſchappen deſes Diers begeert, die leſe de *Admiranda Nili* van *D. Wendelinus* ende *D. G. J. Voſſium de origine & progreſſu idololatriæ Lib.* 3. Alwaer hy onder andere dingen verhaelt, dat de Egyptenaren

naren ſoo ſuperſtitieus zijn geweeſt, datſe niet alleen den Crocodil als een God geëert hebben, maer ook die van haer verſlonden wierden voor ſaligh achteden. Men ſegt vanden Crocodil dat hy ſeer vreeſachtigh is ende vliet voor de gene die hem vervolgen, maer ſeer wreet in tegendeel in het vervolgel van de gene die voor hem vlieden: om welcke reden *D. Beza* hem vergelijkt by den Duyvel, met deſe volgende woorden, 't ſelfde uytdruckende 't gene wy hier van hem verhalen.

Niliacus qualis Serpens fugientibus inſtat,
Inſtantes fugiens quamlibet ante ferox.
Sic vetus ille Draco, ſævus mortalibus hoſtis,
Te reprimente fugit, te fugiente premit.

De Egyptenaren hebben Godt by den Crocodil als een voorbeeldt vergeleken, om dat dit Dier alleen geen tonge en heeft, (hoewel *D. Bochartus* ghevoelt

ghevoelt in teghendeel dat het niet ganſch ſonder tonghe is) want in de Zinne-beelden van *Pythagoras* ſtaet, datmen om God na te volgen, inſonderheyt ſijn tonge moet bedwingen: ende dat hy God aldernaeſt komt, die (als het de reden vereyſcht,) ſwijgen kan. Om dat God in een geſtadig ſtilſwijgen al het doen der Menſchen onderſoekt, ende na voorval van ſaken, tijdt ende plaetſe beſtiert: waerom oock eenige geoordeelt hebben datmen Godt met Heyligh ſtil-ſwijghen vereeren moet.

Sommige ſchrijven dat den Crocodil met ſijne tranen de *Suturen* ofte naden van de Beckeneelen der Menſchen nat maekt, ende dat daer door die naden open gaen ende het boon broos wert, ſoo dat hy dan de Herſe-

nen uyt het hooft door de openinge uythaelt ende op-eet. Ende hier van daer is het ſpreek-woordt gekomen, waer doormen ymandt Crocodils tranen toe-ſchrijft, die niet uyt mededoogentheyt en komen, maer uyt geveynſtheydt; om onder ſchijn van liefde ende mede-lijden te meerder quaet aen te brengen.

Daer wort ook geſchreven, dat in den Crocodil het getal van ſeſtig wonderlijck de overhandt heeft; ofte met malkanderen accordeert. Want dat hy ſeſtigh jaren leeft: dat hy alle jaren ſeſtigh dagen vaſt, alſoo hy geen openinge en heeft om ſijne onreynigheden uyt te werpen: ten derden, dat hy ſeſtig dagen wacht eer hy ſijn Eyeren te voorſchijn brengt; dat hy ſeſtig Eyeren leght, ende datſe na de ſeſtig dagen

dagen uyt-gebroeyt worden: dat hy in ſijn rugh-been ſeſtigh leden heeft, item ſeſtigh tanden, ende ſeſtigh zenuwen, &c.

Of de Inſecta *ofte bloedt-looſe Dierkens, innerlijcke zinnen ende verſtandt hebben?*

AEngeſien wy nu dus verre gehandelt hebben van den oorſpronk, veranderingen, aerdt, eygenſchappen ende byſonder vernuft der kleene Dierkens *Inſecta* genaemt, ſoo volght van ſelfs daer uyt deſe vrage, of deſe Dierkens dan niet alleen met de uyterlijcke zinnen der andere ende gemeene Dieren begaeft zijn, maer ook met de innerlijke ende met verſtandt. Om welke vrage wel te verantwoorden, ſoo moet men eerſt, wel bemer-

ken wat dat de uytterlijke ende innerlijcke zinnen der Dieren zijn, hoese geschieden, ende waer in dat het verstant ofte vernuft der selve bestaet.

Wat aengaet de zinnen, die en zijn niet anders dan een vertooninge ofte verschijninge van een hoedanigheyt, ofte een ander toeval van een lichaem, 't welck buyten ons is, dat gemeenelijk een *voorwerp* genaemt wort: welk voorwerp op de oogen, ooren, ofte andere deelen van het menschelijck lichaem werkende, soo baert het van wegen de verscheyden werckingen ofte bewegingen, ook een verscheydentheyt van vertooningen ofte verschijningen in onse herssenen.

De oorsaeck van de zinnen is het uytterlijck lichaem, ofte voorwerp, het welk yder instrument, dat aen een

yege-

yegelijck van de zinnen eygen is, beweeght ende drukt: welke druckinge, door hulpe vande zenuwen, peſen en andere vellekens van het lichaem, de welcke inwendelijk aen de herſſenen ende herte vaſt zijn, aldaer een *Reſiſtentie*, ofte tegen-druckinge, ofte een drift van het herte veroorſaekt.

Wanneer yemandt redeneert ofte reden-gebruyck oeffent, ſoo doet hy niet anders, als dat hy een geheele ſomme begrijpt, de welcke uyt een *Additie* ende t'ſamen-voeginge van eenige deelen ontſtaet ofte hy begrijpt het overſchot, het welke uyt de *Subſtractie* van d'een ſomme van d'ander ontſtaet. Het welk, wanneer het door woorden geſchiet, niet anders en is, als een t'ſamen-bevattingh van de gevolgen der namen van alle de deelen,

tot de namen van het geheel: ofte van de namen van het geheel ende een deel, tot de namen van het ander deel. De Leer-meesters vande reden-konst leeren het selfde in de ghevolgen van woorden, by malkanderen twee namen voegende, om een Affirmatie te maken; ende twee Affirmatien om een *Syllogismus* te maken, ja voegen veel *Syllogismos* te samen, om een Demonstratie te maken; ende van de somme, ofte het besluyt van de *Syllogismus*, Substraheren sy een propositie, om de andere te vinden. Ende dit is 't gene van de Oude niet qualijck gesegt en is, namentlijck, dat de reden-kavelinge geschiet door vergelijkinge van het een met het ander; item *Componendo & Dividendo*, dat is, door t'samen-voeginge ende verdeelinge. Soo doen

doen de Politijcke Rechters en Schrijvers. De verbonden ende verdragen voegense te samen, om de schuldige plichten van de Menschen uyt te vinden. Ende de Rechts-geleerde voeghen de Wetten ende de Daden by malkanderen, om op soodanighen wijse uyt te vinden, wat datter vande private persoonen wel ofte qualijck gedaen is. In 't kort geseyt, over al, waer dat voor *Additie* ende *Substractie* kan plaets gevonden worden, daer kan ook de reden plaets grijpen; ende alwaer dat dese geen plaets kunnen hebben, daer heeft de reden ook niet te doen. Soo dat de reden is een oprekeninge (dat is een *Additie* ende *Substractie*) van de gevolgen van generale namen, die op malkanderen sluyten en voegen, om onse gedachten daer door

aen te teekenen ende te beteekenen.

Het gevoelen dan der zinnen geſchiet door een beweginge welke ons van buyten aenkomende, in ons lichaem een beweginge veroorſaeckt; welke beweginge (al is het voorwerp weg, ende niet meer op onſe leden en werkt) niet dadelijk en vergaet, maer noch lange verblijft, even gelijck de beweginge des waters noch een tijdt lang duyrt, al houden de winden op. Ende door deſe overblyvende beweginge geſchiet de geheugeniſſe, (volgens ſommiger gevoelen; hoewel wy in ons *Natuyr-toneel* dat anders hebben verklaert, als aldaer kan nageſien worden) als door de ſelfde, ons de inbeeldinge der ſaken waer doorſe begonnen is, wederom vertoont wort. Ende gelijk de bewegingen ende vertoo-

tooningen welke daaer door aen ons begrijp geſchiet, in ſeker order ende gevolg aen malkanderen hangen; ſoo wordenſe oock in ſoodanigen Cohærentie ofte ordre ende t'ſamen-voeginge door de geheugeniſſe vertoont. Doch na dat wy een ſake door d'een ofte d'ander zin hebben gevoelt, ende daer na, ons begeven tot het gevoelen ende inbeelden van wat anders, ſoo en vertoonen aen ons begrijp geen van alle die andere ſaken die wy te voren op andere tijden hebben ghevoelt, hoewel hare bewegingen noch in ons overigh zijn: om dat de ſelfde allenxkens (door den tijdt vermindert ende krachteloos worden: ende om dat het gene wy nu jegenwoordelijck voelen op onſe leden te werken, veel ſterker in ſijne werkinge is, ſulcks dat alle de an-

andere bewegingen daer door als verduyſtert ende niet beſeft en worden. Even gelijk het licht der Sterren door den grooten glans der Sonne, niet beſpeurt en wort; ende de ſtemme van een Menſch door grooter ende ſtercker andere geluyden niet gehoort en wort. Doch aengeſien in ons begrijp niets en kan komen, dan het gene ten deele ofte geheel, door de zinnen vertoont is: ſoo en konnen wy niet begrijpen dat oneyndigh in groote is, ofte dat geen plaets altoos en beſet, om dat ſulcks in onſe zinnen noyt en is gekomen, noch vallen en kan. Maer wy en verſtaen de gemelde dingen maer by wijſe van een loocheninghe. Soo dat wy onlichamelijcke weſens noemen, de gene welke geen lichamelijcke eyghenſchappen hebben:

ben: ende oneyndigh het gene, daer wy geen eynde van en konnen ons selven inbeelden.

Om nu te komen tot de voor-ghestelde Vrage of oock de Beesten ende selfs ook die kleene, van welke in dese *Metamorphosis Naturalis*, ofte Natuyrelijcke Veranderinghe gehandelt is, niet alleen met de uytterlijke zinnen, maer oock met de innerlijcke zinnen begaeft zijn, als daer is de geheugenis, inbeeldinge ende gemeenen zin, waer door alle de voor-werpselen der uytterlijcke zinnen van malkanderen onderscheyden, nader begrepen ende onthouden worden: ende by gevolg of haer oock eenigh vernuft ende verstant mach toe-geschreven worden? Wy antwoorden, dat ja de uytterlijcke ende innerlijcke zinnen in haer

wor-

worden gevonden, ende by gevolgh oock eenige gedaente van een gevoeligh verſtant, hoewel niet ſoodanigen volmaeckten verſtandt, ende reden-gebruyck als wel in de Menſchen beſpeurt werdt. Gelijk wy wijtloopigh ſoo in onſe *Phyſiologia Sacra*, als mede in ons *Natuyr-toneel* getoont hebben, hoedanighen grooten onderſcheydt ende treffelijckheyt dat tuſſchen het redelijk verſtant der Menſchen, ende het gevoeligh vernuft der Beeſten bevonden wort. Dat echter ook aen de Beeſten, ende byſonderlijk de kleenſte, een ſeker ſoorte, trap ende gedaente van verſtandt mach toege-eygent worden, blijckt niet alleen uyt des ſelfs wonderlijcke eyghenſchappen, wercken, beleyt ende manieren van doen, welcke in haer dagelijcks

beſpeurt

beſpeurt worden, ende waer van wy verſcheyden exempelen ende bewijſen voor deſen hebben aengemerckt: maer oock, door dien in de H. Schriften aen de gemelde Dierkens, kenniſſe, opmerckinge, verſtandt ende wijſheyt wert toe-geſchreven, ja ſoo grooten wijſheydt ende beleyt, dat daer door de Menſchen ſelfs gheleert ende overtuygt worden. Want onſen Salighmaker recommandeert ons de voorſichtigheyt der Slange *Matth.* 10. Ende *Salomon* ſeght uytdruckelijk van de kleenſte Dieren, als daer zijn de Mieren, Sprink-hanen, Spinne-koppen ende Konijnen, datſe niet alleen wijs zijn, maer met wijſheydt wel voorſien, (ofte deſe gelijck andere overſettingen hebben) ſeer wijs zijn. *Proverb.* 30. 24. 25. 26. 27. Ende vermaent